

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ИНСТИТУТ ЗА СОЦИОЛОГИЈА
ЕВРОПСКИ СТУДИИ ЗА ИНТЕГРАЦИИ И КОМУНИКАЦИИ

**Докторска дисертација
на тема:**

**РОДОВАТА ДИМЕНЗИЈА НА ПОЛИТИЧКАТА
ПАРТИЦИПАЦИЈА ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА
И ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

Кандидат
м-р Маја Манчевска

Ментор:
проф. д-р Милева Ѓуровска

Скопје, 2017 година

Родовата димензија на политичката партиципација
во Европската унија и во Република Македонија

Авторски права на
Маја Манчевска
2017

Родовата димензија на политичката партиципација
во Европската унија и во Република Македонија

РОДОВАТА ДИМЕНЗИЈА НА
ПОЛИТИЧКАТА ПАРТИЦИПАЦИЈА
ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА
И ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Докторска дисертација испратена до
Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
за исполнување на барањето за степен

Доктор на науки

на

Студиите по евроинтеграции,
Институт за социологија
Филозофски факултет – Скопје
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје

од

Маја Манчевска
Скопје, Република Македонија
2017 година

Потврда за одобрување

Докторската дисертација *Родовата димензија на политичката партиципација во Европската Унија и во Република Македонија* ги исполнува критериумите за поднесување барање за степенот на образование: доктор на науки по евроинтеграции на Институтот за социологија при Филозофскиот факултет во Скопје.

Ментор:

проф. д-р Милева Ѓуровска

Апстракт

Овој труд ја истражува родовата димензија на европската и на македонската политичка сцена, со цел да се добијат теоретски и емпириски сознанија за улогата и влијанието на родовиот баланс во раководните политички структури врз квалитетот на одлуките важни за секој поединец во општеството, посредно или непосредно. Со оглед на фактот што половина од популацијата во светот претставуваат жени, а другата половина мажи, не смее да биде маргинализиран ни еден од двата пола во општеството и сите одлуки треба подеднакво да се рефлектираат и врз едните и врз другите. Но, реалноста во современиот свет покажува дека во политиката, каде што е сконцентрирана моќта, жените сè уште се помалку застапен пол и колку што се оди кон врвот на хиерархијата тие се сè помалубројни, и покрај тоа што жените се веќе одамна избирачко тело и без нивното учество во процесите на одлучување нема демократско општество. Со примена на квалитативно истражување, преку нестандардизирано длабинско интервју, при што беа вклучени разговори со експерти што добро ја познаваат материјата, пред сè членки и членови на Парламентот, но и други лица од владини и невладини организации, се направи споредба на состојбата на ова поле во македонски и европски контекст. При анализата се користеа и статистички податоци од Архивата на Собранието на Република Македонија, од Евробарометар и Евростат. Потоа тие беа компарирани со практиките во другите држави, особено со примерите во нордиските држави, каде е постигнат висок степен на родов баланс во највисоките кругови со моќ на одлучување. Резултатите покажаа дека најголем ефект во напорите за постигнување родов баланс се квотите и тие треба да се најдат на владините агенди, како една од главните мерки за постигнување повисок степен на партиципација на жените во политиката. Бројот на жени во Европскиот парламент со помош на квотите достигна до 35% што претставува виден напредок. Македонија спаѓа во редот на првите дваесет земји во светот, според вклученоста на жените во политиката и на местата на одлучување со 34% пратенички во Парламентот и 30% советнички во локалните совети, каде што имаше воведено квотен систем. Но и покрај тоа, родов баланс од 50/50 сè уште не е постигнат, а особено не на највисоките функции, каде што нема квоти, па така од 195 независни држави во светот, само 17 од нив имаат жена на челната позиција. Оттаму, може да се заклучи дека квотите се најефектната алатка за постигнување паритет. Сепак, и за тоа е потребно време и дополнителни мерки од владите, политичките партии и сите други чинители на родовата димензија во политичката партиципација.

Клучни зборови

род, родова рамноправност, квота, паритет, политичка партиципација

Abstract

This dissertation explores the gender dimension of the European and Macedonian political scene in order to gain theoretical and empirical knowledge about the role and influence of gender balance in the governing political structures that are responsible for the quality of decisions important for every individual in society, directly or indirectly. Women make up half of the world's population. Their participation in political life should reflect this and with political decisions being shared between genders. But the reality in the modern world shows that in politics, where power is concentrated, women are less represented particularly at top of the hierarchical structures. This paper applies qualitative research through non-standardized and in-depth interviews, which included interviews with experts, primarily members of Parliament and people from governmental and non-governmental organizations, to compare the political participation of women in the Macedonian and European context. In addition to interviews, this analysis used statistical data regarding participation of women in political processes from the archives of the Macedonian Parliament, from Eurobarometer and Eurostat. These statistics were compared with practices in other countries, especially positive examples in Nordic countries, where there is a high level of gender balance in decision making. The results showed that the most effective means of achieving gender balance is a quota system that mandates levels of participation by women in various political bodies and offices. Quotas should be established in the government's agenda as one of the potent measure to achieve a higher level of participation of women in politics. By using quota systems, the number of women in the European Parliament reached 35% - much higher than countries without quota systems. Macedonia which also uses a quota system, likewise, ranks among the top twenty countries in the world for the involvement of women in politics and decision making with 34% seats in the Parliament and 30% members of local councils. Nevertheless gender balance of 50/50 has not yet been achieved, particularly at the highest level where quotas are not mandated. From 195 independent countries in the world, in only 17 do women occupy top leadership positions. Therefore, one may conclude that quotas are the most effective tool to achieve gender parity.

Key words

gender, gender equality, quota, parity, political participation

Родовата димензија на политичката партиципација
во Европската унија и во Република Македонија

*Ако сакате нешто да биде кажано
прашајте маж, ако сакате нешто да
биде сторено прашајте жена.*

Маргарет Тачер

СОДРЖИНА

ВОВЕД	11
1. ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП НА РОДОВАТА ДИМЕНЗИЈА НА ПОЛИТИЧКАТА ПАРТИЦИПАЦИЈА	29
1.1. Дефинирање на предметот на истражување	29
1.1.1. Определба на политиката: отсутност на родова димензија (политика, политичка партија, политичка партиципација)	37
1.2. Методи на истражување	53
1.3. Научна и оштествена оправданост	55
1.4. Цели на истражувањето	57
1.5. Родот и политиката - непомирливоста во политичкиот позитивизам	58
1.6. Улогата на феминизмот во борбата за политичка партиципација	68
1.6.1. Придонесот на Бовоар за развојот на новиот феминизам	74
1.6.2. Најнов бран на модерниот феминизам	76
2. ДЕФИНИРАЊЕ НА РОДОТ И ПОЛОТ КАКО ПРЕТЕКСТ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ НА РОДОВАТА ДИМЕНЗИЈА НА ПОЛИТИЧКАТА ПАРТИЦИПАЦИЈА	81
2.1. Род	81
2.2. Од полова нееднаквост до родова рамноправност	87
2.3. Квота	93
2.4. Паритет	94
3. РОДОВИТЕ ПОЛИТИКИ ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА	96
3.1. Жените како засегнати страни во процесот на одлучување	96
3.2. Мажите во политиките за родова еднаквост	102

3.3. Што прави Европската комисија?	104
3.4. Предизвици: баланс меѓу семејството и работата	107
3.5. Изборни партиски системи и вклучување на жените во политиката	110
3.6. Национални парламенти и влади	111
3.7. Жени-лидерки во Европа и на Балканот	114
3.8. Жени на претседателски и премиерски функции	121
3.8.1. Претседател(к)и на држави и на влади	122
3.8.2. Претседател(к)и и членови/ки на национални парламенти ...	127
3.8.3. Застапеност на жените во владите	132
3.8.4. Застапеност на жените во политичките партии.....	133
3.8.5. Застапеност на жените во локалната самоуправа.....	141
3.8.6. Застапеност на жените во Европскиот парламент.....	145
3.8.7. Застапеност на жените во Европската комисија	155
3.8.8. Застапеност на жените во меѓународни организации	157
3.8.9. Застапеност на жените во бизнисот и јавните институции.....	160
3.9. Мрежи.....	161
4. РОДОВА РАМНОПРАВНОСТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	165
4.1. Застапеност на жените во Владата на Република Македонија	168
4.2. Застапеност на жените во Собранието на Република Македонија .	171
4.2.1. Клуб на жени-пратенички	179
4.3. Претседател(ка)	180
4.4. Застапеност на жените во локалната самоуправа	181
4.5. Дискриминација на жените во политичките партии	187
4.6. Лидерки на партии во Република Македонија.....	191
4.7. Застапеност на жените во јавни институции	191
4.8. Предлог мерки за надминување на состојбата	202

4.9. Родови стереотипи	204
4.9.1. Имиња	216
4.9.2. Како да се реши проблемот со домашните обврски?	217
4.9.3. Надминување на стереотипите	219
4.9.4. Мажите во промоција на партиципацијата на жените во политиката	222
5. ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА	224
5.1. Механизми за унапредување на родовата застапеност.....	225
5.2. Политики за зголемување на учеството на жените во политиката	228
5.3. Подигање на свеста	235
5.4. Законска регулатива во Република Македонија	235
5.5. Амандмани на Изборниот законик	242
5.6. Соработка со НВО	242
6. КВОТА СИСТЕМИ	245
6.1. Добрите и лошите страни на квотите	252
6.2. Позитивна дискриминација (афирмативна акција)	255
6.3. Квоти во националните парламенти и влади.....	257
6.4. Квоти во светски рамки.....	259
6.5. Заклучоци од воведувањето квоти	262
6.6. Клучни точки при воведување квоти.....	263
6.7. Квоти во изборните системи.....	264
6.8. Паритет или Декларација 50/50 во Европскиот парламент	265
6.9. Квоти во Република Македонија	269
7. ЗАКЛУЧОК	272
ПРЕПОРАКИ	
БИБЛИОГРАФИЈА	
АНЕКС	
АКРОНИМИ	

ВОВЕД

Унапредувањето на еднаквите можности и напорите за постигнување родов баланс во сите структури на власта се централни теми на интерес во Европската Унија, а за родовата димензија во политичката партиципација сè поотворено се зборува и во Република Македонија.

Без рамноправно вклучување на жените и мажите во сите сфери на општествениот живот, а особено во структурите на одлучување, нема вистинска демократија, бидејќи политичката партиципација се смета за „еликсир на демократијата во едно општество“ (Van Deth, 2014).

Со политичката партиципација се занимаваат политичките и социолошките науки преку различни пристапи и гледишта, но на сите заедничко им е тврдењето дека партиципацијата на граѓаните во јавната сфера и во политиката е важна, бидејќи го зајакнува квалитетот на демократијата. Меѓутоа, современите анализи покажуваат дека меѓу основните проблеми на демократските процеси е континуираниот недостаток на родова рамноправност во политичката партиципација, а особено во политичкото лидерство (Inglehart and Norris, 2003). Во однос на ваквите тврдења не недостигаат факти. Така, денес во светот: од седум членови на парламентите една од нив е жена; од десет министри во кабинетите една е жена; од дваесет шефови на држави или влади една од нив е жена. Многу фактори придонесоа за ваквата ситуација, вклучувајќи ги и структурните и институционалните бариери (Inglehart and Norris, 2003). Жените сочинуваат повеќе од половина од светската популација, но нивното присуство во општествениот и економскиот развој сè уште заостанува во споредба со мажите, иако се забележува значителен прогрес и вклучување на жените во економските текови.

Меѓутоа, наспроти економското активирање, учеството на жените во формалните политички структури и процеси, односно во процесите каде што се донесуваат одлуки сè уште е занемарливо (Bar, 2005). Токму поради ваквата слика, политичката партиципација на жените се смета за неуспех на денешните демократии во Европската Унија (Blomgren, 2010).

Кога станува збор за родовата димензија на политичката партиципација во Република Македонија состојбата не е многу поразлична. Нашата анализа покажа дека институционалниот продор на жените во доменот на политиката само што почнал и дека на планот на вистинското вклучување на жените во процесите на

донесување одлуки претстои долг, може да се каже, и тежок пат. „За мене е и личен и женски пораз што бројот на жени во македонската Влада не мрдна од 3 од вкупно 26 министерски позиции. Тоа е крупна критика, која треба како општество да си ја упатиме и можеби не е за очекување набрзо да видиме први жени на највисоки позиции во Република Македонија“, изјави потпретседателката на СДСМ, Радмила Шеќеринска, на глобалниот Самит на жени лидери 2017, што се одржа на 18.02.2017 година во Скопје во организација на Сојузот на стопански комори на Македонија, Асоцијацијата на бизнис жени во Република Македонија, како и Светската бизнис организација.

Неуспехот на напорите да се постигне родов баланс во политичката партиципација во најмала рака е чуден, ако се знае дека дваесеттиот век доведе до длабоки промени во традиционалните родови улоги (Inglehart and Norris, 2003), а исто така и неприфатлив со оглед на тоа што рамноправноста меѓу жените и мажите е зацртана како основно право, заедничка вредност на Европската Унија и неопходен услов за постигнување на целите на ЕУ за економски раст, вработување и социјална кохезија (Цекиќ, 2016).

Ова оттаму што остварувањето на правата на жените е поделено на проблеми за остварување на основните права на жените пред сè како човечки суштества: право на непречено движење, право на изразување, право на образование, на пристап до информации, на соодветна исхрана, на здравствена заштита, право на сопственост, право на работа, право на репродукција и планирање на семејството, како и право на потполна еднаквост на половите, за која се борат жените во економски развиените земји.

Во историски контекст, ако се направи пресек на фазите низ кои поминувало создавањето на општествените услови за еднаков пристап на жените и на мажите во клучните домени низ историјата, особено во европското и во македонското општество, сè до новиот концепт на еднакви можности, може да се заклучи дека требало да поминат многу векови и трпение, но пред сè упорност, додека конечно не се постигнал значителен напредок, кој е видлив само во последните неколку децении. Но, дури ни тој „успех“ не е на задоволително ниво, или барем не во практиката.

Движењето за еднакви можности во политиката почна во седумдесеттите години на 20-от век и тоа прво како движење за човекови права и се однесуваше на расните, етничките и половите малцински групи, со цел тие да се интегрираат во

пошироките општествени заедници. Тезата за еднакво учество на мажите и жените во сите витални сфери на општеството за првпат беше јавно декларирана на Светската конференција на жените во Мексико во 1975 година и оттогаш вакви конференции се одржуваат на секои 10 години – во 1985 година во Најроби, во 1995 година во Пекинг, во 2005 година во Париз¹... Оттогаш концептот на родовата интеграција константно повикува на систематско вклучување на родовите прашања во сите владини институции и политики.

Во последните 50 години, положбата на жените во земјите-членки на Советот на Европа, претрпе големи промени. Овие промени се настанати како резултат на општествена акција и усогласени стратегии од страна на жените и мажите, кои сметаат дека рамнотежата меѓу половите во донесувањето одлуки е основна за демократијата и за иднината на државата. Така, жените од економски развиените земји, по неколку векови борба, се изборија за своите основни човекови права.

Затоа, овој труд се обидува да ги испита концептуалните и материјалните бази на историската исклученост на жените од официјалната арена на политиката, да анализира стратегии донесени низ целиот свет, а особено во ЕУ и РМ за промовирање на жените во политичката партиципација, да ги идентификува внатрешните и надворешните услови и фактори, со кои може да се создаде поволна средина за политичко јакнење на жените и конечно да им препорача соодветни политики на националните и на меѓународните актери.

За волја на вистината, постои глобална заложба да се надомести родовиот дисбаланс во политиката, особено откако меѓународната политика го призна историското исклучување на жените од структурите на власта. Оттаму, зголемувањето на учеството на жените во раководните структури се гледа како клуч за надминување на историската родова нерамноправност во општествата. Идентификувањето на клучните стратегии за промоција на рамноправна родова партиципација во политиката и за нејзино политичко јакнење не е доволно за подлабоко разбирање на структурните императиви на општеството во историски контекст. Историското исклучување на жените од политичките структури и процеси, всушност, е резултат на повеќе структурни, функционални и лични фактори, кои се разликуваат во различни општествени контексти во различни земји. Но, освен специфичните национални и локални контексти, постои и генеричко прашање за политичкото учество на жените што се однесува на либералната демократија.

¹Ѓуровска, Милева. *Социологија на женскиот труд*. Скопје: Филозофски факултет, 2008.

Историски гледано, демократијата им служи на мажите повеќе одошто на жените. Уште од политичкиот систем на античка Грција, сè до модерното време на 21-от век, таа ги има исклучено жените од граѓанското учество. Жените биле држени надвор од политиката. Многубројни биле политичките мислителци и филозофи како Платон, Аристотел, Русо, Џон Лок, Томас Хобс, Хегел и други, кои сметале дека жените се погодни само за домашни улоги во приватната сфера, како и тоа дека за нив нема место во политиката, бидејќи тие се соодветни за улогата на мајки и сопруги (Okin, 2013).

Долго време пред да им биде дозволено на жените да излезат на гласање, тие, сепак, учествувале во политиката, преку разни движења за социјални реформи, но, исто така, и во политички партии во деветнаесеттиот век. Преку ваквите активности жените развиле важни политички вештини, како што се организирање, одржување состаноци, спроведување петиции, па дури и говори и обраќање кон јавноста. Особено преку своето вклучување во движењата за аболиција, тие, исто така, собрале искуство и применливи лекции во услови во кои тие се делумно рамноправни граѓани. По многу години напори, неуспех, фрустрации и, не ретко, внатрешна поделеност, жените конечно го добиле своето право на глас на национално ниво (со исклучок на Нов Зеланд, н.з.) дури во дваесеттиот век (Verba, 2001)².

И денес, општествената ситуација, во која се наоѓаат луѓето, во голема мера е условена од нивната родова припадност. Остварувањето на животните можности во јавното и приватното опкружување суштински зависи од тоа дали човекот дошол на овој свет како девојче или како момче. Родовите разлики во нашето општество дејствуваат како фактор за социјална нееднаквост (Митерауер, 2015). Иако жените и мажите се раѓаат еднакви, општеството не ги дочекува со еднакви мерила. Речиси во сите сфери на општественото живеење жената е во подредена положба и тоа не поради нејзините биолошки карактеристики, туку поради традицијата, предрасудите и стереотипите за улогата на жената воопшто, а особено за нејзиното учество во политиката.

Едно од прашањата на кои ќе настојваме да одговориме во овој труд, имајќи ги предвид истражувањата во оваа област, како и статистиките и други индикатори е дали жените денес претставуваат свесно избирачко тело.

²Иронично, кога конечно им било дозволено да гласаат, одзивот на жените бил слаб, и покрај позитивните придобивки ветени од суфражетките од една страна и негативните последици со кои ги заплашувале нивните антагонисти, од друга страна.

Кога станува збор за родова рамноправност, всушност, се мисли на прифаќање на разликите меѓу жените и мажите, но исто така и на еднакво вреднување на општествените улоги што ги имаат тие. Затоа, политиката на родова рамноправност промовира реално партнерство меѓу жените и мажите и поделена одговорност во намалување на нееднаквостите во јавниот и во приватниот живот. Погрешно е толкувањето дека родовата рамноправност значи дека жените и мажите се еднакви, или слични. Напротив, жените и мажите се различни и не треба да се дејствува врз елиминирање на разликите меѓу нив, туку тие треба да добијат легитимитет. Разликите меѓу жените и мажите го збогатуваат секојдневието во општеството и затоа на женската различност треба да се гледа на позитивен начин. Ова е одлика на постмодерниот феминизам (Ѓуровска, 2008). Преку политиката на родова рамноправност е потребно да се влијае позитивно врз вклучувањето на жените во општеството, да се зголеми вработеноста на жените како помалку застапен пол, да се подобрува состојбата на жените на пазарот на трудот и да се елиминира родовиот јаз, со што на посреден начин би се подобрил и квалитетот на животот во целата заедница³. Но тоа не е доволно. Се смета дека нема вистинска демократија без рамноправно вклучување на жените во сите сфери на општествениот живот, пред сè, во самите структури на одлучување. Дел од централните теми на интерес во Европската Унија се токму унапредувањето на еднаквите можности и надминувањето на демократскиот дефицит од недоволната застапеност на жените во сите структури на власта.

За да се постигне еднаквост меѓу жените и мажите, многу важен услов е рамномерната поделба на позициите на моќ и одлучување, при што секој пол би требало да биде застапен со по 40 до 60 проценти⁴. Но, жените дури кон крајот на 20-от век добиле реални можности да учествуваат во политиката и тоа само за време на предизборните кампањи, кога на политичарите им е потребен секој избирач (Ѓуровска, 2008).

Денес Европската Унија вложува напори да го зголеми учеството на жените во процесот на одлучување и во политиката и во економијата. Еден од најчестите индикатори за мерење на продорот на жените во јавниот живот е квантитативното учество на жените во политиката. Иако во Европскиот парламент се признава дека

³*Manual for gender mainstreaming: employment, social inclusion and social protection policies.* Luxemburg: European Commission, 2008.

⁴*Водич во феминистичката и родовата терминологија.* Скопје: Здружение на граѓани Акција Здруженска, Графички дизајн, 2007.

правниот статус на жените во Европа се подобри последниве години, сепак, напредокот е многу бавен и останува уште многу да се направи за родовата рамноправност да стане реалност. Несомнено, реорганизацијата на процесите на креирање политики, односно родовата интеграција, е неопходна, зашто постојните процедури и постапки мошне често се родово слепи или родово пристрасни.

Реалноста покажува дека колку што се оди кон врвот на хиерархијата на Европската унија, толку жените се помалубројни. Според извештајот на Европската комисија за родова еднаквост, во Европската Унија за 2014 година, процентот на жени на клучни позиции во политиката е незадоволителен⁵. Така, во 2014 година само во две земји-членки на Европската Унија на чело на државите биле жени, а нивниот број во националните парламенти бил околу четвртина од пратениците, што е далеку од постигнување паритет.

Учеството на жените во парламентите варира од земја до земја. Тој процент е над 40 во Норвешка, во Финска, во Холандија и во Шведска. Германија е малку над просекот. Најмал број жени пратеници има на Кипар, Полска, Италија, Чешка и Португалија, односно со под 10% во Унгарија и на Малта. Како што се гледа, најпечатлива е разликата меѓу северните и јужните земји-членки на Европската унија. Во Европскиот парламент, според истиот извор, жени се околу 35% – број што (во споредба со околу 51 процент жени од вкупното европско население) укажува на тоа дека недостасува родова рамноправност. Европската комисија, исто така, застапува рамноправност на половите. Имајќи го предвид сè уште големиот дисбаланс на родовата застапеност во економско-политичкиот живот во Европската Унија, европратениците побараа принудувачки мерки за да се гарантира рамноправна застапеност на жените и мажите во политиката и тоа на европско, национално, регионално и општинско ниво⁶. Имено, за да се надмине овој проблем, уште во 2010 година тогашната еврокомесарка за правосудство и основни права Вивијан Рединг предложи да се воведат квоти на ниво на Европската Унија, какви што има во земјите – членки на национално ниво, за да се зголеми бројот на жени во телата што носат одлуки⁷.

Затоа, кога би се постигнал родов баланс на политичката сцена, особено во раководните институции на државата, каде што се креираат политиките и од кои

⁵Report on Progress on Equality between Women and Men in 2014: Luxemburg:European Commission,2015.

⁶Рамноправноста на половите - предмет на полемика. „Радио Дојче веле – програма на македонски јазик“, 08.03.2011.

⁷Жените во ЕУ дискриминирани. Скопје: „Дневник“, 14.03.2011.

зависат буквално сите сфери на општественото живеење, тогаш родовата еднаквост полесно би се вградила во сите политики на сите нивоа и во сите фази.

Особено е важно родовата интеграција да се примени во законодавните тела, каде се донесува регулативата, а истовремено им се дава и позитивен пример на другите институции. Во пристапот до законодавната власт помалку застапениот пол, во случајов – жените, наидуваат на неколку пречки од политичка, социо-економска, идеолошка и психолошка природа. Дел од решенијата за надминување на пречките, со кои се соочуваат жените при влезот во парламентот се: менување на изборниот систем, воведување квоти и донесување детални стратегии за влијанието на жените во политиката, откако ќе бидат избрани во парламентот, институција во која традиционално има машка доминација⁸.

Колку овие мерки можат да доведат до родов баланс сè уште е дискутабилно прашање и варира од држава до држава, но истражувањата говорат дека воведувањето квоти дава резултати барем во квантитативна смисла.

Македонија спаѓа во редот на првите дваесет земји во светот според вклученоста на жените во политиката и на местата на одлучување. Имено, во Парламентот има 34% пратенички, а во локалните совети 30% се советнички. Забележливо е и учеството на жените на раководни функции во владината администрација, која достигна до 54 проценти⁹. Значително подобрување на положбата на жената во оваа сфера се случи со измените на изборната регулатива направени во текот на 2002 година, кога покрај тоа што се вовеле чистиот пропорционален изборен систем, согласно кој предлагањето кандидати за избор на пратеници се врши со поднесување листа на кандидати. Исто така, во Законот за избор на пратеници во Собранието на Република Македонија се предвиде законска обврска во предложените листи на кандидати секој пол да биде застапен со најмалку 30%, а со последните измени на Изборниот законик од 2015 година, тој процент се искачи на 40.

Како што се гледа, овој процент е сличен и во повеќето земји – членки на Европската унија, каде копјата сè уште се кршат околу бенефитот што се постигнува со воведувањето квоти од една страна, но и недостатоците на оваа таканаречена позитивна дискриминација, или подобро речено, афирмативна акција, како делумно

⁸Подетално со примери види во делот за квоти.

⁹Чангова, Катица. *Како до повеќе градоначалници – жени*. Скопје, Утрински весник, 20.11.2009.

решение, од друга страна. На кој начин квотите можат да придонесат за политичка еманципација на жените на глобално ниво е отворено прашање, бидејќи жените сè уште претставуваат само 20% од членовите на парламентите во светот¹⁰. Во реалноста жените сè уште се речиси безгласни во машкиот свет на политиката. Сè уште во политиката мажот го има главниот збор. Но, жената одамна не ја прифаќа само декоративната улога во политиката.

Дека барањата за де факто рамноправност (а не само де јуре) не се претерани, покажуваат и едноставните факти на бројките: ако веќе жените претставуваат повеќе од половина од населението, тогаш зарем не е логично да имаат еднаква можност да бидат инволвирани во сите сфери на животот, особено на позициите важни за процесите на одлучување? Иако сè поголем број жени заземаат раководни функции во разни владини и невладини организации и претпријатија и одговорни положби во државната администрација и во политичките тела, според статистичките податоци, присуството на жената во сферата на политиката сè уште е симболично. Наспроти фактот што денес во повеќето земји жената доби еднакво право на учество во власта и воопшто во политиката, односно доби формална демократија, сепак, многу мал број жени има на челните позиции на парламентите, на министерствата и на политичките партии.

За разлика од развиените земји, поконкретно во Европската унија, каде веќе се зборува за паритет во политичката партиципација од родов аспект, во некои делови од светот не само што тоа воопшто не е на дневен ред, туку жените сè уште немаат право ни да гласаат, па и повеќе од тоа, се воведуваат бизарни закони од забрани за гласање до тужби, ако се силувани. На пример, во Индија, правилата за безбедност на пат не важат за жени, во Јемен жената се смета за половина сведок, во Ватикан жените сè уште не можат да гласаат, во Еквадор абортусот е незаконски, во Мароко жртвите на силување можат да бидат обвинети за кривично дело, а во Саудиска Арабија на жените им се забранува да управуваат со моторни возила. Сè уште постојат земји, во кои им се негираат основните човекови права на жените. Над 4 милиони жени во светот се заробени во трговијата со дрога. Во земјите како Авганистан, или Судан, девојчињата не добиваат ни основно образование, а сопругите се третирали како сопственост на мажите. Силуваните жени се ставени на столбот на срамот од страна на семејството, па овие жртви дури се праќани во затвор како „морални престапници“. Иако, оваа слика изгледа

¹⁰<http://www.quotaproject.org/aboutQuotas.cfm> (About Quotas)

далечна од Европа и Македонија, сè уште е факт дека со светот владеат мажите. Од 195 независни држави во светот, само во 17 од нив има жена на челната позиција. Глобално жените држат само 20 проценти во националните парламенти. Оттука, неопходно е зголемување на учеството на жените во процесот на донесување одлуки.

Битката е почната, но не е завршена. Во оваа битка за воспоставување рамнотежа на моќта е потребна поддршка и од мажите, со цел да се изгради демократско и паритетно општество. На кој начин квотите можат да придонесат за постигнување родов баланс на македонската политичка сцена ќе биде, исто така, предмет на подетална анализа во овој труд. Но, секако, како посебен и централен проблем ќе се третира прашањето дали и во колкава мера е вклучена родовата димензија во одлучувањето и партиципацијата во политиката, кој воедно претставува и предмет на истражувањето. Останува уште многу простор за освојување и во партиите и во политичкиот живот воопшто.

Во современите држави постои добар квантум на литература, која е фокусирана на одредени мерки за ефикасно функционирање и спроведување на политиките за родовата интеграција, какви што се прилагодувањето на изборните законици и воведувањето квоти, додека во Република Македонија постои ограничен фонд на литература што се фокусира на овие конкретни аспекти.

Сепак, поцелосните анализи укажуваат на тоа дека има простор за истражување на овој сложен феномен, што значи дека е потребна суштинска анализа за изнаоѓање прифатливи модели за родовата имплементација во политичките кругови.

Резултатите од ова истражување ја потврдија оправданоста, но и фактот дека родовата еднаквост е императив во сите поголеми економски и современи држави во остварување на демократијата. Исто така, истражувањето резултира со имплементирање решенија, со кои ќе се овозможи родовата рамнотежа да се ефектуира и во практиката. На тој начин, со ова истражување се дојде до нови сознанија за значењето и улогата на помалку застапениот пол во сферите на одлучувањето.

Гледано од научен аспект, треба да се истакне и посебното значење на новите сознанија, кои се однесуваат на предметот на истражување, со што ќе се овозможи понатамошно континуирано истражување на оваа проблематика. Исто така, овој труд е обид да се прошири и продлабочи фондот на знаење, а покрај

научната претендира да добие и практична вредност. Поконкретно кажано, ова истражување ги вклучи релевантните глобални промени во изминатите години и ја презентира новата состојба, особено што досега се направени малку истражувања за тоа на кој начин и до кој степен пратеничките можат да извршат влијание во политиката. Со овој труд покрај квантумот избрани жени во парламентот, фокусот е ставен и на степенот на влијание на жените врз политиката, поточно кои парламентарки влијаат на политиката во Европската Унија и во Република Македонија. Причина за ова е фактот што не е сè во бројките: неопходно е да се обезбеди критична маса на застапеност на жените, но квалитетот е исто толку важен. Обуката е од клучно значење за да се избегне стапцата на изборот на жените „про форма“.

Друга причина е потребата од родови перспективи, а не родови прашања: жените избрани во парламентот треба да ја менуваат политиката на глобално ниво, бидејќи нивна задача е да ја воведат перспективата на жените во сите области на политичкиот живот, а не да се ограничуваат со „родовите прашања“. И конечно избраните претставнички значат многу повеќе одошто избраните политики. Тоа значи дека жените мора да добијат повеќе места во кабинетите, повеќе жени мора да бидат назначени на највисоките позиции, каде се донесуваат клучни одлуки и повеќе женски гласови мора да се слушнат кога се прават големи политички реформи и трансформации. Само на тој начин може да се фати приклучок кон родовиот меинстрим што го заговара Европската Унија и целокупните заложби и бројните документи, декларации и други акти, како дел од легислативата што ја третира родовата димензија на политичката партиципација, да се спроведат во практика, од една страна, а истовремено да се постигне неопходната, според некои историчари и социолози за теоријата на оваа тема, критична маса, која ќе овозможи зголемување на присуството на жените во парламентите, а на политичарките позиционирање на места, каде се донесуваат политички одлуки (Dahlerup, 2006; Kittilson, 2006 and Diaz, 2005).

Затоа, врз основа на направениот компаративен увид, овој труд истовремено има тенденција да ги посочи потребите за преземање позитивни мерки и акции за надминување на препреките и за постигнување на меѓународните стандарди во насока на родовата интеграција.

Според глобалната база на податоци за квотите за жени, изработена како заеднички проект на меѓународната организација ИДЕА и Универзитетот во

Стокхолм, во земјите - членки на Европската унија, всушност, постојат примери на добра практика - квоти за кандидирање воведени од страна на политичките партии. Почнувајќи од 70-те години, политичките партии во нордиските држави (а подоцна и во Германија) одлучиле да воведат минимален процент на двата пола на листите на кандидати за избори на сите нивоа. Партиите во повеќето земји-членки на Европската Унија се обврзани да ги почитуваат зацртаните квоти, а во некои земји дури и еднаквата застапеност за кандидатурите. Овие мерки резултирале со појава на „критична маса“ во неколку земји, особено во северниот дел на Европа, за која се смета дека изнесува минимум 30%, жени избрани претставнички во локалните совети и државните собранија. Денес, може да се забележи дека овие практики се развиени во партиите во многу европски држави¹¹.

Во осумдесеттите години на минатиот век се направи обид проблемите на жените да се решат со помош на конкретни позитивни акции, попознати како „позитивна дискриминација“ или позитивна акција, односно воведување систем на квоти во вид на законски обврски. Позитивната дискриминација во корист на жените се покажа како делумно решение (Ѓуровска, 2006).

Реалноста покажува дека сè поголем број жени заземаат одговорни положби и тоа во претпријатијата, во државната администрација, во политичките тела, во невладините организации и слично, но од друга страна, присуството на жените во сферата на политиката е симболично. Во многу држави жените добиле право на глас релативно доцна. Прва држава, која го вовела ова политичко право е Нов Зеланд (1893 година), потоа Норвешка (1913 година), Албанија и Соединетите Американски Држави (1920 година) и Шведска (1921 година). Меѓутоа и покрај формалната демократија, односно еднаквите шанси за сите, мал е бројот на жени во парламентите, на значајните општествени функции во министерствата, или на лидерските функции во политичките партии¹².

Во денешно време Европската комисија си постави за цел учеството на жените и мажите во комитетите и експертските групи, што таа ги ангажира да мора

¹¹www.idea.int/quota/sources/europe.cfm (Quota Database)

¹²https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE_%D0%BD%D0%B0_%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D1%81_%D0%BD%D0%B0_%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5#.D0.9A.D0.BE.D1.80.D0.B8.D1.81.D1.82.D0.B5.D0.BD.D0.B0_.D0.BB.D0.B8.D1.82.D0.B5.D1.80.D0.B0.D1.82.D1.83.D0.B8.D1.80.D0.B0

да изнесува најмалку 40 проценти, а наскоро таргет ќе стане и 50% застапеност на двата пола.

Што се однесува до Македонија, жените дури по Втората светска војна почнаа да ги остваруваат своите права на работа, на породилно отсуство, на детска заштита и слично, а демократското право на глас е стекнато дури во 1991 година со Уставот на Република Македонија¹³.

Од истражувањето што го направи НВО „Реактор“ и Националниот демократски институт (НДИ) од април 2014 до јуни 2015 година за вклученоста и влијанието на жените во политиката во Македонија на локално ниво, чии резултати беа објавени на 12-ти ноември 2015 година, произлезе заклучокот дека „жените во Македонија се нееднакво застапени во политичката арена“.

Во истражувањето биле вклучени околу 430 поранешни и сегашни советници и советнички. Според истражувањето, жените советнички имаат повисок степен на образование од мажите советници. Околу 65 проценти имаат универзитетски дипломи, додека само 45 проценти од мажите, а 70 проценти од жените вклучени во политиката на локално ниво се експерти, научници или едукатори (Коруновска, 2015).

Политичката вклученост на жените во Македонија е ограничена и жените се нееднакво застапени во политичката арена на локално, но тоа се однесува и на национално ниво. За зголемување на влијанието и на учеството на жените во политичките процеси може да придонесе, ако финансиски им се помага на политичките партии, поточно на самите женски ограноци, потоа ако се зајакнат родовите механизми со финансии и човечки ресурси и конечно, ако се поттикнат жените преку разновидни обуки, смета една поранешна пратеничка од опозицијата, со која меѓу другите беше правено длабинско интервју за целите на овој труд. Таа вели дека реалната вклученост на жените во политиката на највисоките одлучувачки места е навистина мала.

Доказ за ова е фактот што од 22 министри во моментот има две министерки, што претставува само околу 10 проценти од функциите во Владата. Додека, од 81 градоначалник има само четири жени, што покажува дека онаму каде што нема квоти застапеноста на жените на одлучувачки позиции е занемарливо. Постојат два

¹³Уставот на Република Македонија, како највисок правен акт, е донесен на 17-ти ноември 1991 година.

начини за решавање на проблемот на жените со двојниот товар на обврски и дома и на работа. Едниот начин е државата системски да понуди сервиси и модели, кои ќе им помогнат на жените да ги балансираат приватните и домашните обврски, но и политичките партии да развијат сензибилитет и да креираат услови, кои ќе им помогнат на жените наспроти домашните обврски да учествуваат во политичките процеси.

Во период од неколку децении жените почнаа да навлегуваат во сферите од јавниот живот, кои беа затворени за нив со векови, но тие се соочуваат со реалноста дека сферата на политиката е отпорна на нивната интеграција повеќе од која било друга сфера. Жените, но исто така и мажите, како и многу организации низ светот, се обидуваат да ја разберат природата и обемот на овој феномен, а потоа и да го стопат отпорот и на тој начин да го намалат овој демократски дефицит во политичкиот живот.

Денес, оној што сака постудиозно да ја проучува оваа тема, или да знае нешто повеќе за учеството на жените во политичкиот живот, или на одреден аспект на ова прашање, меѓу другото, се соочува и со предизвикот на недостаток на база на податоци. Затоа, во 2003 година Европската комисија воспостави база на податоци за следење на бројот на жени и мажи на клучните позиции за донесување одлуки, со цел да се обезбедат веродостојни статистички податоци, кои можат да се користат за следење на актуелните состојби и трендови низ времето. Податоците ги покриваат следниве области: политика, јавна администрација, судство, бизнис и финансии, социјални партнери и невладини организации, животна средина и медиуми. Податоците се јавно достапни на сајтот на Европската комисија www.ec.europa.eu (или на линкот http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/database/index_en.htm) и содржат расположливи информации за најновите случувања околу застапеноста на жените и мажите на позициите на моќ. Базата на податоци покрива 34 земји: 28 земји-членки на ЕУ, четири земји-кандидатки (Исланд, Република Македонија, Србија и Турција), како и други земји во Европа (Лихтенштајн и Норвешка), а опфаќа и методологија на податоците за носителите на одлуки на различни нивоа, таканаречените „дисиџн мејкерс“, и тоа на меѓународно, европско, национално, регионално и локално ниво. Повеќето податоци се ажурираат еднаш годишно, но се прават и квартални извештаи за политички одлуки на европско и национално ниво, како и на регионално ниво во случај на избори.

Досега, повеќето истражувања на родовиот јаз во политичката партиципација се фокусирани на културолошки и структурни објаснувања. Роналд Инглхарт и Пипа Норис (2003) тврдат дека соодветните улоги на жените и мажите во политиката се обликувани од пошироки модели на општествените вредности и приоритети, кои се резултат на економскиот развој и обичајните традиции. Други научници се фокусираат на социо-економскиот статус на жената и тврдат дека колку се зголемува влезот на жените во образовните и економските ресурси, толку повеќе се очекува тие да се позаинтересирани и вклучени во политиката (Burns, Schlozman and Verba, 2001).

Социо-економските и културните влијанија се, секако, важни за разбирање на родовите разлики во демократскиот ангажман. Сепак, родовите разлики во политичката партиципација упорно опстојуваат дури и во културно прогресивните и економски развиените земји (Caul Kittilson and L. Schwindt-Bayer, 2012).

Она што е фокус во овој труд и од каде се бара дополнително објаснување за родовиот јаз во политичката партиципација се политичките институции како надополнување на културните и економските извори. Научниците веќе долго време ги гледаат институциите како важни детерминанти на политичките резултати. Во последно време речиси и да нема истражување од оваа област, кое не ги зема предвид институциите, кои може да имаат (различни) ефекти врз политичката активност на жените и на мажите. Ова истражување покажа дека институциите, особено изборните институции, нудат моќно објаснување не само за политичката партиципација во целина, туку и дека се тие од клучно значење за разбирање на родовата димензија на политичката партиципација во политиката во Република Македонија, во Европската унија, па и во светот.

И конечно, при истражувањето беа согледани и факторите што влијаат врз структурата на моќта во општество, при што се дојде до заклучок дека е многу важно кој ја има моќта да ги носи одлуките во врска со уредувањето на условите за живот и во врска со настаните, кои ја сочинуваат историјата во нивното време. Настани, кои се надвор од човековите одлуки, се случуваат и општествените уредувања се менуваат без користење експлицитна одлука. Но, доколку сепак се донесени такви одлуки, последиците од таа мала група луѓе што ја имала моќта на одлучување, целосно ќе се одразат врз квалитетот на животот на сето човештво, или барем на оние кои во тој момент се директно засегнати во дадената држава.

А, што се однесува до одлуките што можеле да бидат донесени, но не биле, проблемот настанува кај оној што не успева да ги донесе? (Horowitz, 1963).

Може слободно да се каже дека денес „луѓето се слободни да создаваат историја“, ама некој е многу послободен од другите. Таквата слобода бара пристап до моќ за да може историјата да се создаде сега. Но, секогаш не е така. Сепак, во модерната епоха тоа е возможно. Ако човекот не ја создава историјата, барем може да влијае на создавачите на историјата.

Историјата на современото општество може лесно да се разбере како приказната за проширувањето и централизацијата на средствата за моќ во економските, во политичките и во воените институции. Подемот на индустриското општество ги трансформира економското производство, појавата на насилство и политичката администрација, но исто така, го обликува и политичкиот фокус на идејата за слобода. Во дел од овие општества, кои поминале низ период на романтизам и ренесанса, под влијание на културните традиции проширувањето на моќта се случувало постепено, додека во другиот дел тоа се случило многу побрзо, подинамично, па дури и брутално под силно централизирана власт. Но, и во двата случаи средствата за моќ сега станаа интернационални и слични по форма. Средствата за насилство сега им се на дофат дури и на „обичните“ луѓе што имаат моќ да ја контролираат онаа мала група луѓе, таканаречена елита, која има толку големи овластувања што за неколку дена може континентите да ги претвори во термонуклеарна пустелија и да доведе буквално до нечовечки последици.

Моќта на донесување одлуки на национално и меѓународно ниво сега е толку јасно сконцентрирана во политичките, воените и економските институции што другите области од општеството (како на пример образованието) како да се исклучени и подредени на овие три институционални креатори на новата историја.

За да се разбере единството на оваа моќна елита, која е, се разбира, интерпретација за луѓето на врвот, мора да се обрне внимание на психологијата на нејзините членови, како и на потеклото, образованието, кариерата, стилот на живот, но, исто така, и на полот на кој тие припаѓаат, бидејќи во крајна линија од нивните одлуки зависи квалитетот на животот на припадниците на средната и долната класа. Затоа, не е сеедно дали во таа мала група на врвот седат само мажи, само жени, или и мажи и жени подеднакво (Horowitz, 1963).

Како политичко и научно ова истражување, се разбира, е чувствително на влијанието на доброволните напори во неполитички домени на граѓанската

активност врз јавниот живот, исто како и на употребата на моќта во приватните институции, па и на степенот до кој нерамноправноста меѓу жените и мажите во приватните рамки на семејството, работата и социјалната средина имаат последици врз нивните животи. Голем дел од истражувањето се однесува токму на овие прашања. Сепак, со цел да се разликува од државната, како институција со посебни карактеристики во современото општество, од другите општествени институции, во трудот се користи терминот „политичка“ (партиципација) во својата конвенционална и малку ограничена смисла (Verba, 2001).

За да се разбере родовата нерамноправност треба да се има предвид дека при индивидуалистичкиот пристап жените и мажите често се портретирани или како негативци или како жртви на угнетување и експлоатација, односно едни против други. Но, нерамноправноста е многу посложен процес од овој симплифициран црно-бел пристап. Исто како што родот не треба да се гледа само како сопственост на поединци, така и родовата нерамноправност мора да се сфати како производ на сложен збир на општествени сили.

Тука можат да се вклучат и постапките на индивидуите, но тие се, исто така, и дел од очекувањата што ги водат нашите интеракции, составот на нашите социјални групи и структури, како и практики на институциите, низ кои се движи нашиот секојдневен живот. Овие сили се подложни на човечка интервенција и промени, но не се секогаш видливи, познати или разбирливи. Токму нивната невидливост е извор на моќ над нас. Тие се суптилни, може да бидат несвесни, а се репродуцираат често без свесна намера или дизајн. Како што осознаваме како функционира родот, така стануваме сè подобро опремени за прифаќање на овој предизвик и за прекројување на светот на начин, на кој што го посакуваме, а тоа е што повеќе освестени и самосвесни припадници на едниот или другиот пол.

Родовиот јаз на глобално ниво го детектираше на една неодамнешна меѓународна конференција на високо ниво, тогашната американска државна секретарка, а подоцна и кандидатка за претседател на САД, Хилари Клинтон, дваесет и првиот век го прогласи за „ера на партиципација“ за жените (Clinton, 2011). Таа ги повика земјите од целиот свет да ја признаат значајната улога што жените можат да играат во економијата, како и последиците од големи размери што може да се добијат: „поголема политичка стабилност, помалку воени конфликти, повеќе храна, повеќе образовни можности за децата“ преку искористување на економските потенцијали на сите жени (Clinton, 2011).

Исто како што е вклучувањето повеќе жени во глобалната економија императив за благосостојба на земјите, така е и вклучувањето на жените во политиката. Родовата рамноправност во политичката партиципација го подобрува квалитетот на демократскиот процес (Clinton, 2011). Во политичките системи каде секој граѓанин е ценет и родовата партиципација е рамноправно распределена, демократскиот дијалог е побогат и политичките резултати подобри. Жените носат нови перспективи и нови прашања за политичкиот процес, кои во спротивно би останале незабележани. Вклученоста на жените ја прави демократијата порепрезентативна, општеството инклузивно и во целина обезбедува подобри можности за сите луѓе.

Иако формално пречките за учество на жените во политиката веќе долго време се отстранети, во повеќето демократии сè уште постојат суптилни пречки за целосен родов паритет во политичката партиципација. Оваа област, во која и жените се избираат на политички функции, во последниве години сè повеќе го привлекува вниманието на научниците. Жените се помалку застапени на избрани и именувани политички функции во речиси секоја земја во светот и на многу нивоа на власта. Но, учеството на жените меѓу политичките водачи претставува само врв на ледениот брег. Друга област каде што опстојува нерамноправноста на жените и е релативно неистражена, е нивниот политички ангажман во активности како што се право на глас, работа во кампања, контактирање со политички претставници, обид да се убедат другите да гласаат, или едноставно интерес за политиката.

Да се разбере зошто некои земји се поуспешни од другите во намалување на родовиот јаз во политичкиот ангажман, е императив за продуцирање посилни и порепрезентативни демократии. Родовата рамноправност во политичката партиципација претставува траен предизвик за демократиите како во Европската Унија, така и во Република Македонија. Сепак, родовиот јаз во политичката партиципација варира(л) во голема мера во различни земји со текот на времето.

Меѓу феминистките постои тврдење дека жените имаат заеднички интереси и идентитет на единствена социјална група, за што сè уште жестоко се дебатира. Но, повеќето од нив, сепак, признаваат дека жените се разновидна група, која нема наследен, универзален или кохезивен сет на интереси. Тие укажуваат дека, сепак, една сличност меѓу жените е нивната долга историја на маргинализација од политиката и ова обезбедува основа за некои жени да се организираат, а

Родовата димензија на политичката партиципација
во Европската унија и во Република Македонија

истовремено претставува и добра база, во која политичките партии можат да бараат поддршка за избори (Kittilson and Schwindt-Bayer, 2012).

1. ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП НА РОДОВАТА ДИМЕНЗИЈА НА ПОЛИТИЧКАТА ПАРТИЦИПАЦИЈА

1.1. Дефинирање на предметот на истражување

Родовиот диспарат на политичката партиципација претставува загатка во срцето на прашањето зошто, по толку децении активности на суфражетките и заживување на движењето на жените во 1960-тите години, јазот не е целосно затворен? Овој труд претставува обид да се даде одговор токму на тоа прашање - зошто жените се сè уште незначително застапени во сферата на политиката. За таа цел главно беа користени квантитативни податоци (статистика) од повеќе извори за да може да се расветлат прашањата, кои почесто се предмет на плодни шпекулации, отколку на систематски докази. Така, податоците до кои беше дојдено дозволија да се разгледа поединечно секое испреплетено парче на комплексната загатка и да се изврши темелна „истрага“ на потеклото на родовата нерамноправност во политичката партиципација. Иако во основа јавното дејствување има приватни корени (лична мотивација) и пошироко гледано политичката партиципација е укотвена во приватниот живот, родовата разлика на учеството на граѓаните во политиката е резултат на нерамноправен однос, кој произлегува од повеќе фактори. Нерамноправноста има свои корени во различните модели на искуства, инволвирајќи ја родовата разлика во главните општествени „институции“ на секојдневниот живот како што се семејството, училиштето, работното место, доброволните здруженија. Меѓу повеќето причини за родовиот јаз во политичката партиципација, овој труд е обид да се фрли светлина врз врските токму меѓу овие приватни „институции“ и институциите во јавниот живот. Во решавањето на оваа специфична загатка, се открива начинот на кој граѓаните учествуваат во политиката, но и улогата на социјалните институции во негувањето на нерамноправноста.

На почеток се поставува прашањето зошто да се истражуваат родовите разлики во политичката партиципација и што точно мислиме кога велиме дека сме загрижени за родовиот јаз во политичката партиципација. Зошто се вознемируваме и занимаваме со родовите разлики во политичките активности? Еден од можните одговори на ова прашање се фокусира на политиката. Преку своето учество,

граѓаните комуницираат и разменуваат информации за своите потреби, со носителите на јавни функции, и на тој начин генерираат притисок врз нив да се одговори соодветно. Оние кои се неактивни ризикуваат да бидат игнорирани кога се креираат политиките. Покрај можноста да влијаат врз резултатите од политиката, учесниците се здобиваат и со дополнителни бенефити преку својата инволвираност: признавање како полноправни членови на заедницата, едукација за социјалниот и политичкиот свет, како и информации, вештини и контакти, кои се корисни во други социјални стремежи.

„Грижата за разликите во политичката партиципација меѓу жените и мажите претставува потенцијален компромис во демократските норми на рамноправна заштита на интересите“ (Verba, 2001).

Другиот одговор се фокусира на не-политичките институции и улогата што тие ја имаат во поттикнување на политичката партиципација.

Подетална анализа на изворите на родовиот диспарат во политичката активност фрла светлина врз начинот, на кој неполитичките институции креираат политички активности и тоа преку создавање диспарат во активностите меѓу групи граѓани.

Неколку можни објаснувања за причините за нерамноправната родова партиципација произлегуваат и од личните искуства. Истражувачката активност дава можности да се кристализираат и генерализираат определени доминантни ставови во општественото опкружување. Така, расветлувањето на загатката за родовиот јаз во политичката партиципација произлезе од неколку извори – од пригодната литература од доменот на политичките и другите општествени науки, од мошне инспиративната феминистичка теорија и од истражувачката практика, која беше реализирана за целите на овој труд¹⁴.

Едно од прашањата кое се поставуваше во текот на разговорите беше: Зошто жените, иако веќе три генерации имаат целосно политичко „државјанство“, и

¹⁴Истражувачката активност се состоеше од користење пригодна литература од доменот на политичките и другите општествени науки, од мошне инспиративната феминистичка теорија и од истражувачката практика преку нестандардизирани длабински интервјуа со пратенички и пратеници од мандатот во 2015 и 2016 година, но и други лица од владини и невладини организации. Истражувачката активност, исто така, содржи и пристап до законите, документите, политиките, стратегиите, студиите и статистичките податоци во врска со родовата интеграција, истражувањата релевантни за истражувачкиот проблем, како и компаративна анализа на состојбата на ова поле во македонски и европски контекст со користење статистички податоци од Архивата на Собранието на Република Македонија и од стандардните европски анкети на Евробарометар и Евростат, но и од истражувањата на невладиниот сектор, како и податоци од спроведени анкети, проекти, новинарски статии и програми поврзани со проблематиката на родовата нееднаквост што чинат еден значаен корпус од секундарни податоци.

понатаму заостануваат зад мажите во политичката партиципација? Брзиот одговор на ова прашање, одговор кој се појавува на самиот почеток од размислувањето, е дека родовиот јаз во политичката партиципација произлегува од фактот дека жените немаат доволно време. Жените, особено оние со деца и со полно работно време, едноставно немаат време да учествуваат во политиката, без оглед на тоа колку имаат желба и амбиции за тоа. Другата контратеза се фокусира на психичкиот простор, наместо на времето. Воспитувањето деца им ја одзема менталната енергија на мајките, особено на оние со мали деца, така што тие се премногу окупирани со домашните активности и не можат да се посветат на политиката, која бара посебна психолошка кондиција.

Во размислувањата за факторите што влијаат на незначителната застапеност на жените во политиката сè уште циркулира патријархатот. Патријархалното семејство сè уште претставува „училиште“ за демократското граѓанство. Сè додека мажот функционира како неприкосновен шеф на домаќинството и жените се нерамноправни во домот, тие не можат да функционираат како рамноправни граѓани. Тука доминира тезата дека жените и така се добро застапувани од нивните мажи - теза што ја развиваа конзервативниците на почетокот од 20-от век кога жените упорно го бараа своето право да гласаат на изборите.

Во тесна врска со политичката партиципација се економските фактори. Овде треба да се постави прашањето обратно. Вообичаено тоа се поставува вака: разликите меѓу жените и мажите со оглед на нивниот пристап кон економските ресурси, односно неповолната положба на жените во однос на образованието, приходите и професионалниот статус ги намалува шансите за нивната политичка активност. Меѓутоа, алтернативниот начин на размислување нагласува процеси на дискриминација, кои работат директно кон тоа да ги држи жените надвор од политиката и индиректно да го намали пристапот на жените кон ресурсите, кои можеби ја олеснуваат политичката активност.

Неизбежен општествен фактор, кој влијае и со кој се поврзуваат редица одговори за политичката партиципација на жените, се процесите на социјализација во детството, но и подоцна, кога се создаваат различни универзуми за жените и мажите што поттикнуваат на различни заклучоци за важноста на политиката во нивните животи. Ако жените живеат во помалку политички свет од мажите, свет во кој се помалку изложени на неформални политички разговори и политизирање и свет во кој се нудат помалку релевантни политички модели, тогаш жените,

најверојатно, ќе заклучат дека политиката, како и фудбалот, не е за нив (Verba, 2001).

Секое од овие објаснувања за разликата меѓу жените и мажите во политичкото учество се чини веродостојно. Неколку од нив, сепак, остануваат на ниво на претпоставка, без соодветни докази. Но, при емпириски истражувања таквите податоци треба да се расветлат. Она што може да се открие е дека некои од нив, сепак се релевантни само на ниво на теорија и сами по себе не се доволни да го затворат родовиот јаз кога е во прашање политичката активност.

Може да се каже дека родовиот јаз во политичката партиципација произлегува од неколку фактори. Прво, мажите имаат предност кога станува збор за еден од најважните ресурси за политичко учество, формалното образование. Покрај ова, се надоврзуваат и не-политичките институции од животот на возрасните, а тоа е работното место, како важен извор на факторите што ја поттикнуваат политичката партиципација. Бидејќи помалку жени се во работен однос од мажите, а дури и ако се вработени со полно работно време, помала е веројатноста тоа да се такви работни места што обезбедуваат влез во политиката, станува јасно дека родовата разлика во работната сила ја објаснува и родовата разлика во политичката партиципација.

Конечно, жените се психички помалку заинтересирани од мажите, да се занимаваат со политика, односно, да бидат политички инволвирани, што придонесува за нееднакво учество. Сепак, кога се во средина каде што жените бараат и држат јавни функции, тие се повеќе политички заинтересирани и информирани, а разликите во психолошката ориентација кон политиката се намалува (Verba, 2001).

Биолошките разлики меѓу половите не се „одговорни“ за потиснатоста на жената во општеството, туку таа е социјално условена. Развојните промени и реформи во последниот период покажуваат дека заедниците и општествата, кои ја сметаат жената за инфериорен пол, заостануваат и побавно се развиваат. Општествата, кои ја сметаат жената како важен фактор на развој и кои ја изедначуваат нејзината политичка позиција со онаа на мажите, побрзо се развиваат. Затоа се поставува прашањето дали држејќи ги жените надвор од управувањето, не се откажуваме од еден значаен развоен фактор. Тоа е, всушност, основниот истражувачки проблем. Имено, целта на трудот е расветлувањето на родовата димензија во сегментот на политичката активност (политичка

партиципација) и се однесува на расветлувањето на факторите кои водат кон застапеноста на жените и мажите во општествените институциите, во политичките организации, во општествените движења и други активности. Освен претставувањето на состојбите поврзани со политичката партиципација во Европската Унија и во Република Македонија, предизвик за труд од ваков карактер претставуваше систематизацијата на одредени теориски сознанија, систематизација и прикажување на статистичките податоци и други секундарни извори на податоци. Терминот *родова димензија* на проблемот на политичката партиципација му дава посебна општествена тежина, поставувајќи нови прашања што ја расветлуваат природата на самиот политички феномен.

Предметот на истражување главно се насочува кон европските политики за постигнување на родова рамноправност. Меѓутоа во полето на интересот ќе бидат и општествените платформи, кои создаваат различни пристапи за жените и мажите, и тоа не само кон ресурсите, туку и во оние сегменти каде се креираат критериумите за распределба на ресурсите, а тоа несомнено е доменот на политиката. Оттаму, значајно за проучување би биле и политиките т.е. мерките за обезбедување пристап на жените до структурите на моќ и одлучување.

Особено внимание привлекуваат политичките партии, каде лежат главните фактори што го ограничуваат влијанието и значителната вклученост на жените во самите политички партии. Дел од предизвиците, кои попречуваат да се постигне родова еднаквост во политичките партии, се формалната улога на жените во политичките партии, недостатокот на механизми за родова еднаквост во самите партии, ниската свест на мажите за дискриминација на жените во партиите и уназадување на правата на жените, но и оградувањето од феминизмот од страна на жените во политичките партии. Оттука, се отвораат голем број прашања во врска со родовата димензија на политичката партиципација, на кои треба да се дадат одговори:

- Дали и како зголеменото учество на жените во политиката во Република Македонија влијае врз начинот на кој се донесуваат одлуките?
- Какво влијание има зголемениот број избрани жени на функции врз животот на граѓаните и дали постојат суштински разлики и квалитети што ги внеле жените во политиката?

- Колкав е степенот на зголемување на женската политичка партиципација и дали тоа влијае врз креирањето на политиките, односно дали жените влијаат врз текот на јавните политики и како? Дали жените се носители на промени?
- Кои се предизвиците, со кои се соочуваат жените во политиката? Што треба да се стори за да се постигне паритет во политиката? Какви се улогите на политичките партии во тие напори?
- Кои се предизвиците на политиката за родова еднаквост на „женската“ половина на Европа на 28-темина, со вкупно население од над 500 милиони жители, која го гледа западниот свет со нови очи и може да ни укаже на патот кон подобра иднина?

Тоа се многу од прашањата, на кои низ научни анализи се направи обид да се даде одговор во овој истражувачки труд.

Со самиот факт што меѓу 30 и 40 проценти од избраните функционери на локално и на национално ниво се жени што главно е резултат на квотите, е постигната „критична маса“ (Коруновска, 2015). Според мислењето на авторката, жените како да се борат да освојат туѓа територија, територијата на мажите, иако таа „територија“ наречена политика подеднакво им припаѓа и на жените и на мажите. Потребна е поголема самоувереност за да се тргне од позиција на рамноправност, а не да се поставуваат како да бараат „дозвола“ од мажите. Нашите закони, кои во принцип се усогласуваат со европските закони, не секогаш се сосема соодветни на нашите услови, а кампањата за враќање на традиционалните вредности влијае да ја врати жената во кујна.

Трошоците во предизборните кампањи се една од причините зошто жените поретко се кандидираат, бидејќи тие се најчесто финансиски поддржани од фирми, на чие чело по правило се наоѓаат повторно мажи. Сепак, во предизборните кампањи се забележува значително учество на жените. Се забележуваат на „терен“ како активистки на партиите, лобираат и покажуваат голема посветеност во работата што ја извршуваат како да се работи за голема акција - при што, меѓутоа, ги забораваат кандидатските листи каде, главно, има повеќе мажи. Како мерка која може да биде предложена на овој план е државата да помогне во финансирање на кампањите на жените, обезбедувајќи регуларни буџети. Без родово буџетирање во овој домен жените не би можеле да се вклучат во политичките процеси. Во насока на постигнување на суштинска рамноправност, Европскиот парламент во 2003

година ја усвои резолуцијата за родово буџетирање - градење јавни буџети од и со родова перспектива.

Родовото буџетирање претставува политичка волја и одлука во постигнувањето на родовата рамноправност. Родовото буџетирање значи примена на практиките за вклучување на родовите перспективи во процесите на буџетирање. Тоа не имплицира само посебни буџети за жените, туку значи проценка на буџетите од аспект на родовата рамноправност и вклучување на родовите перспективи на сите нивоа во процесите на буџетирање. Родовото буџетирање, всушност, претставува процес, преку кој јавните буџети се испитуваат со цел да се даде проценка за тоа дали и колку ја вклучуваат и придонесуваат за еднаквост меѓу жените и мажите, а со тоа да предложат промени во насока на постигнување родова еднаквост.

Едно друго прашање што долго време се дискутира во теоријата за родот, но и во практиката, е поврзано со женската солидарност во поглед на изборот на женски кандидат (на пример, градоначалничка). Вообичаено се мисли дека солидарноста е на ниско ниво и дека жените не гласаат за припадничките на својот пол. Меѓутоа, одговорот на ова прашање е дека не постои статистика за родова поделеност на гласачите и не се знае колку жени и колку мажи гласаат, а тоа би помогнало и за да се одреди видот и начинот на водење кампања¹⁵.

Самиот влез на жената во процесот на креирање политики повлекува суштински прашања, а самото присуство е првата и основна гаранција дека ќе се отворат и други прашања. Со фактот дека сме успеале да ги внесеме жените на позиција на моќ е успех, но не доволен, туку тоа треба да продолжи со суштински промени во општеството. Борците за родорва рамноправност на позиции на моќ повикуваат на сериозно поткопување на корените на патријархатот. Сепак, политиката и натаму е „машка“ работа, односно жените во многу мал процент се наоѓаат на раководни функции. Аналитичарите сметаат дека застапеноста на жените во таканаречената „висока политика“, односно на некоја од одлучувачките позиции, е показател на развиеноста на демократијата. Жените се борат да го вратат или повторно да го освојат политичкиот простор.

¹⁵Исклучок се Соединетите Американски Држави, каде од претседателските избори во 1980 година се вршат серозни анализи на родовиот јаз во гласањето и од тогаш наваму за секои наредни претседателски избори се вршат детални истражувања, со цел да се утврди точниот процент на жени и на мажи, кои гласаат за одреден кандидат (поопширно во третиот дел)

Политичката застапеност на жените е клучен предуслов за подобро влијание и вклучување на жените во креирањето на политиките и во Република Македонија. Уште во Првиот извештај на ОН од 2004 година за државите потписнички на Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација на жените¹⁶, за Република Македонија се вели дека *„Според сегашните податоци, недостатокот на застапеност во власта и во процесот на донесување одлуки е еден од главните проблеми, каде се јавува родова дискриминација, општо присутна кај сите жени, со исклучок на една незначајна помала група. За надминување на демократскиот дефицит што произлегува од недоволната застапеност на жените во сите структури на власта, релевантните фактори во земјата треба да ги насочат напорите за решавање на проблемите поврзани со содржината и процесот на донесување одлуки“*¹⁷.

Минималниот праг од 30 проценти застапеност на жените на сите нивоа и сектори е прифатен меѓународен стандард, но препораките на Советот на Европа повикуваат на зголемена застапеност од 40 проценти¹⁸. Меѓутоа, статистиката покажува дека актуелната ситуација во нашата држава е далеку од целосна реализација на овој концепт и се чини дека постигнувањето еднакво ниво на застапеност на жените и мажите во политиката има потреба од конкретизација на мерките, при што не се доволни само декларации и норми, туку и буџет, реализација на политиките за остварување на рамнотежа во приватниот и професионалниот живот, како и поголем пристап на жените до ресурсите. Од друга страна, жените се соочуваат со силната патријархална политичка култура, слабото женско движење, недостатокот од механизми за промоција и обезбедување родова еднаквост во политиката, неповолниот гласачки и партиски систем, како и силната доминација на мажите во политичките елити. Како што се гледа постојат многу фактори, кои влијаат врз нивото на застапеноста на жените во политиката¹⁹.

¹⁶Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените е усвоена од Генералното собрание на Обединетите нации во 1979 година. Често опишувана како меѓународен закон за правата на жените, оваа Конвенција го дефинира значењето на дискриминацијата врз жените и утврдува правни обврски за земјите-членки да стават крај на таа дискриминација.

¹⁷Кон родово рамноправна Македонија. Скопје: Центар за истражување и креирање политики, 2010.

¹⁸Препорака 288 (2010) на Конресот на локални и регионални органи на Советот на Европа за постигнување одржлива родова еднаквост во локалниот и регионалниот политички живот

¹⁹Кон родово рамноправна Македонија. Скопје: Центар за истражување и креирање политики, 2010.

1.1.1. Определба на политиката и политичките партии: отсутност на родова димензија

Политика во најширока смисла на зборот означува активност, низ која луѓето ги создаваат, ги чуваат, ги спроведуваат и ги менуваат правилата, по кои живеат. Што сè подразбираме под политика? Концептот е многу широк и се состои од каков било вид на независно лидерство во акција. Може да се зборува за монетарна политика на банките, за политика на штрајк во синдикатите, за образовна политика на некоја општина, за политика на претседателот на некое доброволно здружување, па дури и за политика на разумна жена, која се обидува да го води својот сопруг. Овој термин, исто така, се користи и за други групни односи, вклучувајќи ги корпоративните, академските и религиските институции (Weber, 1946). Овој труд, се разбира, не се заснова врз таков широк концепт, туку пред сè на политиката на институциите, односно на државата.

Политика е процес, во кој група луѓе донесува заеднички одлуки. Терминот главно се поврзува со однесувањето во рамки на граѓанското владеење, но се користи и за други групни односи, вклучувајќи ги корпоративните, академските, и религиските институции. Се состои од „општествени односи, кои вклучуваат власт или моќ“ и се однесува на регулацијата на јавните случувања во рамки на политичка единица и на методите и тактиките, кои се користат за формулирање и употреба на политиката. Овие „заеднички“ одлуки повторно се донесени од мажите и имаат влијание врз животот на сите во заедницата. Жените сочинуваат повеќе од половина од светската популација. Нивниот придонес во општествениот и економскиот развој на општествата е, исто така, повеќе од половина во споредба со онаа на мажите, врз основа на двојната улога што ја имаат во продуктивните и репродуктивните сфери. Сепак, нивното учество во формалните политички структури и процеси, каде што се донесуваат одлуки во врска со употребата на општествените ресурси, сè уште е занемарлив (Bar, 2005).

Политиката, исто така, е и процес и метод на стекнување и одржување на поддршката од јавноста. И во првиот и во вториот случај родовата димензија имала маргинална улога подолг период, така што светот на мажите бил со векови изедначуван со политиката и владеењето. Мажите се тие кои ги предизвикувале и решавале конфликтите од една страна и повторно од друга страна, тие се оние кои

ги прифаќале компромисите. Оттаму, ако мажите ја креираат политиката, тоа имплицира дека мажите ги поставуваат и правилата на игра.

Етимологијата, односно дефиницијата на изразот политика, доаѓа од грчкиот збор „полис“ што значи „град“, „граѓанин“, „граѓански“ или „собир на граѓани, кои го образуваат градот“, но исто така, и од изведените зборови „политиа“, која означува „држава“, како и „политика“ што значи „граѓански работи“ и „политики техни“ што во превод значи „умеење на водење држава“ (Вујаклија, 1980)²⁰.

Меѓутоа, природата на политиката е важен фактор за вклучување или исклучување на жените во политиката. Вики Рендал ја дефинира политиката како „артикулација на односите во рамки на веќе дадена структура на моќ“, која е во контраст со традиционалната визура на политиката дефинирана како активност, свесно, намерно учество во процесот, со кој се распределуваат ресурсите меѓу граѓаните. Ваквото сфаќање на политиката ја ограничува политичката активност само во јавната арена, додека приватната сфера на семејниот живот се смета за аполитична. Оваа јавно-приватна дихотомија во традиционалната дефиниција на политиката се користи за исклучување на жените од јавната политичка сфера, па дури и кога жените се внесени во дефиницијата за политиката, тие се претставени како мајки и сопруги (Randall, 1982). Иако историчарите се посклони од политичките научници радикално да го прошират поимот „политички“ во арената на човековите активности и односи, кои вообичаено не бараат вклучување или влијание од владата, научниците од двете дисциплини сè уште полемизираат околу употребата на овој термин. Меѓу многуте примери се полемиката меѓу социологот и професорка на Политичкиот департмент на Универзитетот во Принстон и експертка за машко-женските односи, Кеј Боалс²¹ и историчарката и професорка на Историскиот департмент на Државниот универзитет во Охајо и експертка за женската историја, Пола Бејкер околу прашањето дали кампањата на суфражетките е прогресивна реформа²².

²⁰ Според енциклопедијата „Британика“ и „Концизниот оксфордски речник“, етимологијата на зборот „политика“ потекнува од грчкиот „Πολιτικά“ моделиран врз основа на книгата за владеење и влади „Работи поврзани со полисот“, напишана од Аристотел, која била преведена на англиски во 15 век со латинизиран наслов „Polettiques“. Поради тоа во текот на 1520 година станал „politics“ во средноанглискиот јазик. Во 1430 година зборот „politic“ се појавил во англискиот, од среднофранцускиот „politique“, кој потекнува од латинскиот „politicus“, кој претставува романизација на грчкиот „πολιτικός“ (политикос), кој меѓу другите значења, значи „граѓански“, „на државата“ од „πολίτης“ (политис), „граѓанин“, кој доаѓа од „πόλις“ (полис) „град“.

²¹ Boals, Kay. *The Politics of Male-Female Relations: The Functions of Feminist Scholarship*, 1975.

²² Baker, Paula. *The Domestication of Politics: Women and American Political Society, 1780–1920*, *American Historical Review* 89, 1984.

Макс Вебер²³, од друга страна, прави разлика меѓу оние на кои политиката им е занимација или еден вид хоби и оние, на кои таа им е професија. До неодамна се сметаше дека влезот во политичкиот живот, како повремен политичар, кој ќе се „фрли“ на гласање, ќе аплаудира во знак на поддршка, ќе протестира, ќе оди на „политички“ состаноци, или ќе одржи „политички“ говор, автоматски го прави политичар. Во тој контекст, ова истражување е фокусирано на оние, на кои политиката им е професија. Тоа е, се разбира, можно за оние на кои политиката им е вокација и врз основа на што го заработуваат најголемиот дел од своите приходи. Сè додека политиката е нивна главна преокупација, тие се надвор од волонтерската категорија (Verba, 2001). Меѓутоа, исто така е прифатливо мислењето дека присуството на жените во политиката не се однесува само за жените, кои учествуваат во партиската политика или за жените избрани да дејствуваат во политичките институции, туку насекаде каде политиката е присутна. Во суштина, не се ретки оние кои сметаат дека „личното е политичко“, а тоа значи дека политиката е насекаде (Childs, 2008).

Политичка партија, според толковниот речник, е политичка организација, која настојува да стекне и одржи политичка моќ во власта, обично преку учествување во изборни кампањи, агитација, или протестни дејствија.

Партиите често застапуваат веќе изразена идеологија или визија опфатена со напишана програма со одредени цели, и стапуваат во коалиција за различни интереси. Не треба многу ум за да се заклучи чии интереси биле заштитувани низ историјата кога е во прашање родовата димензија. Со други зборови, политичките партии се главните протагонисти и во модерната политика и процесите во современото граѓанско општество (Христова, 2011).

Се очекува политичките партии во модерниот свет да станат и расадник на политичките актери речиси во сите политички институции, па оттаму се сметаат и за носители на најголемиот дел од одговорноста за родовата рамнотежа. Исто така, и конституирањето на парламентите, функционирањето на владите, спроведувањето на изборите и воопшто поврзувањето на граѓанинот со власта или етаблирањето на демократијата како владеење на народот и нејзиниот развој, се едноставно невозможни без партиите (Goati, 2006). Тие се поатрактивни од другите политички институции поради можноста што им ја даваат на граѓаните да учествуваат во

²³Weber, Max. *Politics as a Vocation. Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press, 1946.

избирањето на власта и во одлучувањето за тоа според какви политики ќе се одвива општествениот развој.

Политичките партии се главни делови на секој парламент и околу нив е изградено организациското ткиво на оваа законодавна институција. Затоа, всушност, политичките партии, претставуваат главна врска меѓу одлучувачите и граѓанското општество, а не парламентите (Луциак, 2008). Се тврди дека оние што се најмногу засегнати од одредена одлука треба и најмногу да учествуваат во неа, додека оние што се помалку погодени од една одлука треба и помалку да влијаат врз нејзиното донесување.

Според германскиот Закон за партиите од 1967 година, партиите претставуваат здруженија на граѓани, кои постојано или во подолг временски период влијаат врз формирањето на политичката волја, го претставуваат народот, според бројот на своите членови и цврстината на својата организација можат да понудат доволна гаранција за сериозноста на поставените цели²⁴.

Според македонскиот Закон за политички партии²⁵, тоа е доброволна организација на граѓани, формирана за остварување и заштита на политички, економски, социјални, културни и други права и уверувања и заради учество во процесот на донесување политички одлуки при учество во власта.

Политичката партиципација е универзално призната како суштински елемент на демократијата уште од времето на антиката. Грчката именка „демократија“ стана етимолошка основа за именување на современите политички системи во стотици јазици во светот и покрај неколку паузи и дисконтинуитети во модерната репрезентативна демократија. Откако е измислена од страна на нејзините атински „пронаоѓачи“ како форма на владеење или систем на владеење, демократијата постои последните три века и главно доминира во западните општества и цивилизација, достигнувајќи широко распространет и речиси космополитски легитимитет (Demetriou, 2013).

Под политичка партиципација се подразбира не само активност, која има влијание врз владините акции, без оглед дали станува збор за директно, преку влијание врз донесување одлуки или спроведување на јавната политика, или индиректно, преку влијание врз изборот на луѓе, кои ги создаваат тие политики. Некои критичари тврдат дека нашето поимање на политиката треба да се гледа

²⁴Германскиот закон за партиите од 1967, член 2 став 1

²⁵Закон за политички партии. Скопје: Службен весник на РМ, бр. 76/2004.

многу пошироко, и тоа преку вклучување на сите колективни ангажмани што влијаат врз животот во заедницата, вклучувајќи ги и активностите на хуманитарните и други невладини организации, кои немаат никаква допирна точка со она што традиционално се нарекува „јавен сектор“ од една страна, и од друга страна преку вклучување на сите приватни релации, во кои се практикува некаква моќ, како на пример шефови, газди и вработени, или родители и деца (Verba, 2001).

Пред почетокот на Француската револуција, сепак, демократијата била спартанска традиција и платонско владеење привлечено од имагинацијата на политичките елити и светот на интелектуалците. Во тоа време противниците на атинската демократија ја сметале за анархија и беззаконие. Со Француската револуција во 1789 година, демократијата се најде во нов карактеристичен политички момент и фундаментално се трансформира, влегувајќи на голема врата во политиката и општеството во целост, со цел да се стават во функција принципите на суверенитетот преку усогласување на индивидуалната слобода и јавниот ред и мир со идеалите на мислителите на Просветителството (Demetriou, 2013).

Модерните репрезентативни демократии, како посредна форма на владеење, еволуирале на таков начин што создале рамка, која всушност, подразбира значителна доза на оттуѓување. Денес поимите „демократија“ и „демократизација“ обично укажуваат на политичка (пред сè уставна) рамка, со која се гарантира ослободување од граѓанска потчинетост, јавна безбедност и основни граѓански права, како што се слобода на изразување, движење, религија, сопственост на имот. Генерално, модерната идеја за граѓанство сè уште е теоретски во прилог на идејата за политичка партиципација преку вклучување голем број учесници при гласање, лобирање, протести и друг вид активно учество на граѓаните, со цел контрола на политичката застапеност. Зборовите „народ“ (демос) и „кратос“ се споени и значат буквално владеење на народот.

Од ревизионистичка перспектива, сепак, политичката партиципација е клучна компонента во традиционалните теории на либералната индивидуалистичка демократска култура, што подразбира, меѓу другото, учество на избори, учество во синдикати, членството во партии, а како нова перспектива и еднакво валидна сфера на политичката партиципација, во пост-индустриските општества може да се вклучат и медиумите, клубовите, новите општествени движења и здруженија и невладини организации, интернет активизам и други структури што промовираат комуникација и координација.

Како резултат на тоа, современите демократски држави се карактеризираат со инфузија на нови алтернативни форми на граѓански ангажман, како нова партиципативна култура меѓу поединците и во рамки на заедниците, со цел да се влијае врз одлуките на власта.

Овој нов тренд повикува на посеопфатно разбирање и реосмислување на политичката партиципација што ќе опфати мулти-димензионални и мултиинтерактивни социјални и културни перспективи.

Прашањето на политичка партиципација е суштинска област за која се интересираат и социолозите и политиколозите, главно поради тоа што се однесува на типичен акт на демократско граѓанство, какви што се парламентарните избори. И додека изборите го привлекуваат вниманието на многу општествени научни истражувачи, разни манифестации и форми поврзани со политички ангажман во поширока смисла, исто така, се предмет на истражување, но со оглед на тоа што станува збор за огромна област на истражување, нереално е да се очекува целосен преглед на сите досега објавени трудови.

Со оглед на тоа што либерално-демократската култура и вредности се прифатени во западните општества, сè повеќе станува аксиом дека широкото учество во процесите на донесување одлуки е предуслов за правилно демократско владеење (Dahl, 1971, 1998; Pateman, 1970).

Политичките теоретичари тврдат дека сите лица треба да имаат соодветни еднакви можности за влијание врз процесите на одлучување (Verba, 1978).

Обезбедување конечна дефиниција за политичката партиципација не е лесна задача. Сепак, работната дефиниција за политичкото или граѓанско учество е од суштинско значење за оваа анализа. Иако не постои универзално прифатена дефиниција во оваа област (Uhlener, 2001), политичката партиципација често се наведува како „политички ангажман“ или „вклучување во процесот на донесување одлуки“. Политичкиот ангажман традиционално се смета за „збир на права и обврски, кои вклучуваат формално организирани граѓански и политички активности“, како на пример, со право на глас или приклучување кон политичка партија (Riley, 2010). Исто така, политичката партиципација претставува доброволен процес на учество на поединци и социјални групи во иницирање, проверка, одобрување и донесување политички ставови и одлуки, како и нивно спроведување (Стоилковиќ, 1993).

Некои истражувачи политичката партиципација ја дефинираат како збир активности со цел да се влијае врз политичките функционери, според други како „активност од страна на физички лица со цел да се влијае врз владините одлуки“ (Huntington and Nelson, 1976). Но има и такви, кои политичката партиципација ја карактеризираат како „активност која има намера да влијае врз владините акции директно преку спроведување јавна политика или индиректно преку избор и селекција на луѓето, кои ги креираат овие политики“ (Verba, 1995).

Иако постигнувањето консензус за експлицитна дефиниција за политичка партиципација се покажа како комплексен зафат, тоа не ги спречи истражувачите да продолжат да бараат начин како да се идентификува корелацијата на политичката партиципација со други важни варијабли, како што се на пример, возраста и полот. Токму корелацијата на политичката партиципација со родовиот баланс е во фокусот на ова истражување.

Голем број фактори се поврзуваат со политичката партиципација. Родот, образованието и возраста се значајни фактори, кои влијаат врз политичката партиципација (Vecchione and Caprara, 2009). Поконкретно гледано, образованите луѓе, мажите и повозрасните луѓе партиципираат во политиката многу повеќе од другите групи (Stolle and Hooghe, 2009). Иако родовиот јаз во политичката партиципација се намалува, машката популација е сè уште поактивно вклучена од жените (Conway, 2001).

Младите жени од низок социо-економски статус се меѓу најмалку политички ангажираните во споредба со другите групи. Длабочинските интервјуа со млади жени од понизок социо-економски статус во Велика Британија покажаа дека слабата политичка партиципација не може да се објасни како состојба на апатија, туку мора да се гледа во поширок контекст на културни промени (Geniets, 2010).

Во текот на последните децении под влијание на новите општествени и политички процеси почнаа да се менуваат формите на политичката партиципација²⁶. Процесите што ја сменија политичката и институционалната рамка на политичката партиципација ги вклучуваат: дерегулацијата на благосостојбата на државата, на менаџирањето на администрацијата и социјалната политика, интернационализацијата на процесот на донесување одлуки, како и на локализацијата на креирањето политики. На стартот на неолиберализмот на ниво

²⁶Дел од формите на политичка партиципација: контакти со политичари, работа во политичка партија, работа во друга организација или здружение, учество во кампања, потпишување петиции, учество во јавни демонстрации, па дури и бојкот на одредени производи...

на донесување политички одлуки, се зголеми растојанието меѓу државата и општеството. Неолиберализмот доведе до социјална и политичка фрагментација.

Еднаквата застапеност на двата пола на позициите со моќ на одлучување преку родовата интеграција на почетокот на 21-от век стана неопходност во сите општествени текови и еден од приоритетите на ЕУ. Преку родовата интеграција, всушност, се влијае позитивно врз вклучувањето на жените во општеството, ...се елиминира родовиот јаз, со што на посреден начин се подобрува и квалитетот на животот во целата заедница²⁷. За да се обезбеди праведно, прогресивно и ефикасно општество, потребно е и жените и мажите да се подеднакво вклучени во консултациите и во донесувањето одлуки на сите нивоа како рамноправни актери на политичката сцена во современиот свет, особено со текот на развојот на формите на политичкиот живот и порастот на свеста во заедницата (Мирчев, 2008).

Стремежот е да се постигне родов баланс на политичката сцена и во раководните институции на државата, од чии одлуки примарно зависи квалитетот на животот, но и на меѓународните организации, како што се УНДП и Светската банка, се разбира, покрај Европската унија, а исто така, се воведува на голема врата и во Република Македонија.

Еднаквоста меѓу жените и мажите е основно право и заедничка вредност на Европската унија, кон која се стреми Република Македонија, но исто така и неопходен услов за постигнување на целите на ЕУ за економски раст, вработување и социјална кохезија, па оттаму е неопходно и жените што помасовно да се вклучат во политичката социјализација, односно да се оспособат да делуваат како политички актери во рамки на политичкиот систем и да носат соодветни политички функции (Климовски, 2003).

Овој труд се фокусира на споредбата на интересот и свеста на жените и мажите за партиципирање во политичките процеси, а истражувањето за таа цел ги зема предвид степенот и природата на нивната партиципација во политиката. Исто така, нуди преглед на дел од литературата и резултатите од досегашните истражувања за оваа проблематика и ги презентира податоците што се однесуваат на родовата димензија на политичката партиципација во Европската Унија и во Република Македонија.

²⁷ *Manual for gender mainstreaming: employment, social inclusion and social protection policies.* Luxemburg: European Commission, 2008.

Денес сликата на Европа е многу различна од онаа пред 20 години. Еднопартиското авторитарно владеење ѝ го отстапи местото на повеќепартиската демократија во поголемиот дел од Централна, Источна и Југоисточна Европа. Европската Унија неодамна помина низ најголемото проширување во својата историја, а речиси сите земји, кои не се членки на ЕУ на некој начин учествуваат во регионални организации и клубови, вклучувајќи го и Советот на Европа, Организацијата за безбедност и соработка во Европа и институциите на Организацијата на Северноатлантскиот пакт (НАТО). Но, и покрај тоа, се поставува прашањето дали бранот на демократските реформи, кој се прошири во Европа во 1990 година, резултира со зголемено учество на жените во Европската политиката?

Иако застапеноста на жените во постарите демократии во Европа е во постојан пораст, а процентот на жени-членки на Европскиот парламентот се зголеми од 19 проценти во 1994 година до 37 проценти во 2014 година, со доаѓањето на повеќепартиската демократија во постсоцијалистичка Европа жените не беа веднаш ставени на одлучувачки позиции.

Всушност, во многу земји, првите повеќепартиски избори донесоа пад на застапеноста на жените во националните парламенти, за потоа да се воведат родовите квоти, на кои денес се гледа како на важна мерка на политиката за зголемување на пристапот на жените до телата за донесување одлуки во целиот свет, особено во Југоисточна Европа, каде наследството од социјалистичката ера предизвика реакции.

Можат да се користат различни концептуализации за да се следи развојот и случувањата во врска со политичката партиципација (Teorell, 2006). Постои разлика меѓу институционализираните и не-институционализираните форми на политичка партиципација (Marien, 2010).

Едните вклучуваат активности, кои се во непосредна близина на политичкиот систем, а другите се однесуваат на активности на учесниците, со кои ја заобиколуваат формалната политичка сфера и се одлучуваат за алтернативни начини на влијание на политичките одлуки (Marien et al. 2010).

Во институционализираната политичка партиципација се опфатени контакти со политичари и функционери, членување во политичка партија, работа во политичка партија или групни активности, или гласање на избори. Сите овие активности се цврсто сместени во рамки на формалната политичка сфера и се однесуваат на избрани претставници или функционери.

Во активности, кои не се институционализирани, најчесто се вклучуваат потпишување петиции, учество во законски протести и бојкот на одредени производи од политички причини. Овие активности се очигледно политички, но тие не се толку тесно поврзани со формалната политичка сфера и често се толкуваат како манифестации што го доведуваат во прашање легитимитетот на власта.

Степенот на еднаква политичка партиципација на сите општествени групи се смета за критична компонента на добро функционирање на демократијата.

Сепак, овој идеал тешко се исполнува кога се во прашање жените, кои се далеку помалубројни меѓу другите учесници во политиката.

Иако родовата разлика во една од најважните форми на политичка партиципација, а тоа е правото на глас, има тенденција да се намалува, родовите разлики постојат во повеќето други видови на политичко учество, а тие се најголеми во највисоките позиции со моќ на одлучување (Coffe and Bolzendahl, 2010; Currell, 2005; Parry, 1992; Uhlaner, 1989; Verba, 1997).

Мажите се значително позастапени од жените на голем број места како штрајкови, демонстрации, контакти со политичките функционери и членување во политички партии, а најмногу на самите политички функции. Затоа родот останува значаен извор на нееднаквост во политичката партиципација (Coffe and Bolzendahl, 2010; Inglehart and Norris, 2003; Marien 2010).

Повеќето од истражувањата се однесуваат на пост-индустриските западни демократии или се од една глобална перспектива, а родовиот јаз во различни видови на политичка партиципација меѓу Западна, Источна и Југоисточна Европа ретко се споредуваат во детали. Со оглед на уникатното искуство со социјализмот, трендот на ретрадиционализација по падот на комунизмот и пониското ниво на модернизација во Источна Европа, се очекува поголем родов јаз во Источна Европа во споредба со Западна Европа. Дури и денес, повеќе од 20 години по падот на комунизмот и кога сè повеќе и повеќе земји од Источна Европа стануваат членки на Европската унија, таквите регионални споредби се релевантни (Howard, 2003).

Имено, политичката партиципација на жените во пост-социјалистичките земји имаше специфичен тек, бидејќи истовремено се одвиваа и процесите на општествена трансформација и глобализацијата. Влошувањето на состојбата на пазарот на трудот, зголемувањето на невработеноста, намалениот пристап до капиталот, ресурсите, кредитите и новите знаења, зголемената сиромаштија и дискриминацијата, се процеси кои неизбежно доведоа до намалување на учеството

на жените во политиката. Редукцијата на буџетите и намалувањето на социјалната улога на држава ги вратија жените во приватноста и ги оддалечија од јавниот живот (Čičkarić, 2004).

Во овој период жените почнаа да ја напуштаат официјалната маскулизирана политичка сцена и почнаа да партиципираат во работата на невладините организации и брзо растечкиот граѓански сектор (Čičkarić, 2004). Во сите постсоцијалистички земји политичкиот простор се подели по родова линија и тоа на цивилни активности и невладиниот сектор, кој е феминизиран, и на институционални политики, што претставува машка територија, при што овие две сфери се доста оддалечени една од друга. Отсуството на феминистичката критика на оваа политика е дополнителен фактор што го попречува влезот на повеќе жени во политичката арена и формирањето простор за артикулација на нивните интереси во јавната политика (Galligan, Clavero, 2007).

Но, и до денес, сè уште има предрасуди за учеството на жените во политиката и тоа нив ги покажуваат и политичарите и граѓаните. Политиката е креативна и изискувачка, или што би рекле Србите захтевна, професија, која сепак, бара професионализација. Мотивацијата за политички ангажман варира во зависност од социјалниот момент и од возраста на политичар(к)ите. Според едно истражување за мотивацијата на жените за политичка партиципација извршено во 2011/2012 во Србија, а објавено во 2014 година²⁸, првобитниот мотив за промена на општествениот систем подоцна и го отстапува местото на желбата за градење политичка кариера. Дел од политичарките се свесни за оваа промена, односно дека нивните мотиви за политичкиот ангажман е различен од оној на почетокот на нивната политичка кариера, а дел сфатиле дека политиката не е професија со која ќе се занимаваат до крајот на својот живот. Сепак, според резултатите од самооценувањето на двете издиференцирани групи, придонесот на жените во политиката е голем и повеќето од нив истакнале дека се задоволни од политичката партиципација на жените, потенцирајќи ги стратегиите и законите што се донесени благодарение токму на женското политичко лобирање, иако претстои долг пат за нивна целосна примена во општеството²⁹.

Токму обидот да се даде преглед на вклученоста на жените (и мажите) во политиката т. е. родовата димензија во доменот на политиката, е главниот напор во

²⁸Вуковиќ, Ана. *Ставови политичарки о женској политичкој партиципацији у Србији*. Београд: Институт друштвених наука, 2014.

²⁹Поопширно за предрасудите во делот за родови стереотипи

оваа анализа. Но, не како помалку значајно се наметна и дефинирањето на потребата од вклучување на жените како помалку застапен пол во политиката, пред сè во политичките партии и на местата на одлучување, како и начинот на кој тоа може да се постигне. Посебен акцент се стави на воведувањето квоти, мерката која досега даде извонредни резултати за вклучување на жените во политиката во квантитативна смисла, иако тоа претставува делумно, односно преодно решение на проблемот со родовата еднаквост, поради тоа што и самата претставува вид на дискриминација, па макар таа се нарекувала и „позитивна“. Сепак, поткрепа за неопходноста од квоти се наоѓа во позитивните примери: во земјите каде беа донесени закони за избор со одредена задолжителна квота за жените, тие се порамноправно застапени во јавните служби, дирекциите или управните одбори, како на пример во Норвешка³⁰. Во Шведска, на пример, жените се заканиле дека ќе формираат женска партија и сите жени ќе излезат од своите матични политички партии. На тој начин, под мотото „секоја втора – жена“ успеале да издејствуваат, пред сè во политичките партии, а потоа и во Парламентот секое второ седиште да биде обезбедено за жена³¹.

Во овој контекст се смета дека жените издејствувале рамноправност кога ќе можат да работат во свое име, со силен глас за да обезбедат нивните гледишта да бидат слушнати и земени предвид. Тоа значи, унапредување на вклученоста на жените, како и на мажите во консултациите и во донесувањето одлуки на сите нивоа. Норвешка и Шведска, како земји на врвот од листата на држави со најповолна социјална клима, се добар пример за тоа дека рамноправното владеење на жените и мажите е добро за сите во општеството.

Во вториот дел на овој труд предмет на анализа се институционалните механизми што се преземаат во Република Македонија по угледот и во согласност со оние на меѓународните фактори и невладиниот сектор и нивната улога во зголемувањето на учеството на жената во политиката.

Во овој дел се опфаќаат превентивните и заштитните мерки спроведени на тој план. Целта беше да се идентификуваат потребите и практиките преку кои (ќе) се дејствува врз процесот на постигнување рамноправно учество на жената и мажот

³⁰Рамноправноста на половите - предмет на полемика. „Радио Дојче веле – програма на македонски јазик“, 08.03.2011.

³¹Овој податок беше кажан на еден неодамнешен семинар во Скопје посветен на родовата димензија во политичката партиципација при излагањето на претставничка на невладините женски организации во рамки на шведската делегација, на кое беше сведок и авторката на овој труд.

во телата со моќ на одлучување. Оттаму, генерално земено, целта е, всушност, да се утврдат местата каде сè уште треба да се интервенира за Република Македонија целосно да се приближи до стандардите на Европската Унија во поглед на родовата димензија на политичката партиципација.

Се поставува прашањето колкав процент жени треба да учествуваат во политиката? „Не очекувајте од нас да направиме голема разлика сè додека сме само неколку жени во политиката. Потребна е критична маса жени за да се направат фундаментални промени во политиката“. Вакви изјави денес може да се слушнат од жените-политичарки. Овој аналитички термин (критична маса) е вклучен во обичниот јазик пред концептот на критична маса да биде соодветно развиен во научните анализи.

Што се случува кога жените се во позиција на малцинство во политичките институции, односно кога малку од нив влегуваат во области, во кои доминираат мажите, каква што е политиката? Невидливоста, маргинализацијата и исклучувањето од формалната мрежа се дел од важните проблеми што се дискутираат во литературата за жените како малцинство. Терминот „критична маса“ укажува на тоа дека големината на малцинството е круцијална и на тоа дека основна промена кај жените во политиката може да се случи многу пред да се постигне бројот од 50, па дури и 60 проценти од седиштата во власта. Концептот на критична маса е позајмен од нуклеарната физика, каде што се однесува на тоа дека е потребен квантитет за да се покрене неповратна верижна реакција.

Политичките последици од зголемувањето на бројот на жените во позиција на власт се предмет на дебата во литературата за учеството на жените во политичкиот живот. Со оглед на тоа што разликите во однесувањето на жените и мажите во политиката се клучен елемент за таква дебата, статистиката за разликите во мислењата обезбедува добар придонес. Длабинските интервјуа спроведени со пратенички и пратеници од мандатот во 2015 и 2016 година, покажува дека има разлика и во ставовите за политиката во зависност од родовата припадност.

На прашањето што треба да се направи за да се постигне рамноправноста на жените и мажите во политичката партиципација, кој е темелен принцип на Европската Унија од самиот почеток на нејзиното основање, можеби најпрагматично е одговорено во препораката на „Прирачникот за идентификација на родовите прашања и за нивна примена во социјалната работа и социјалната заштита“ (Ристова, Димова, 2015). Таму стои дека Република Македонија треба да вложи

напори за елиминирање на родовите стереотипи преку разни едукативни и јавни кампањи, но потребни се и конкретни мерки за делотворност на законите во практиката. Имено, потребно е да се информираат граѓаните за потребата од политичка партиципација на двата пола и за бенефициите од неа, бидејќи таа позитивно влијае врз општествениот живот генерално. Исто така, потребни се инвестиции, измена на дел од законите и конечно, потребно е да се развие систем за мониторинг од работата на родово избалансираните институции (Ристеска, 2008). Исто така, се нагласи и потребата од квантитативни статистички информации, односно класифицирање (собирање и разделување) на податоците според пол, со цел да се изврши компаративна, односно родова анализа.

Инаку, во првиот и вториот дел преку теоретски пристап се дефинираат предметот, методите и целите на истражувањето, како и родот и полот како претекст за истражување на родовата димензија на политичката партиципација. Во првиот дел од анализата се опфатени и активностите на феминистичките движења како своевиден притисок во намалувањето на дискриминацијата на жената во сферата на политиката. Исто така, се анализирани значајни дела напишани по повод расветлувањето на родовите разлики, а кои важат за основа на современиот феминизам.

Третиот, односно четвртиот дел од докторката дисертација се однесуваат на родовите политики во Европската Унија, односно во Република Македонија со вклучен табеларен и компаративен приказ на родовите состојби и параметри во Европскиот и во националните парламенти и влади, Европската комисија, како и родовиот баланс на локално и партиско ниво. На крајот на четвртото поглавје посебен акцент е ставен на родовите стереотипи, при што се разгледани причините, но и можните начини за нивно надминување.

Петтиот дел од истражувањето на докторската дисертација е посветен на сублимирање и анализа на веќе донесените различни закони, повелби и препораки на влади и на меѓународни организации, со кои се регулираат насоките за создавање еднакви можности, како за мажите така и за жените пред сè во политиката, кои ќе предизвикаат и културна трансформација и разбивање на стереотипите во поглед на еднаквостите, односно кои во крајна линија ќе резултираат со подобрување на квалитетот на живот во целата општествена заедница. Во тој контекст се направи анализа на резултатите во надминувањето на дискриминацијата на жената како последица на политиката на родова интеграција

во економски развиените земји, иако е видливо дека дури и таму сè уште не е постигнат целосен родов баланс во политичката партиципација.

Така, според индексот на родова еднаквост (GEI) за 2015 година³² што го подготвува Сошал воч (Social Watch) за Комисијата за статусот на жените на ООН, повеќе од половината жени во светот живеат во земји без напредок на полето на родовата еднаквост во последните неколку години. Индексот покрива 157 држави рангирани на скалата од нула до 100 поени, каде индексот 100 посочува на целосна рамноправност на мажите и жените во телата за одлучување. Највисоко рангирана е Шведска (со индекс 74), па следат Финска (73), Данска (71) и Холандија (69).

Во истиот дел на овој труд се даде осврт и на легислативата во Република Македонија што се однесува на родовата рамноправност, меѓу кои *Законот за политички партии*, *Законот за избор на пратеници*, *Законот за локални избори*, *Законот за еднакви можности на жените и мажите*, како и *Националниот план за акција за родова рамноправност (НППР)*. Со членот 25 од Уставот на Република Македонија се гарантираат почитувањето и заштитата на приватноста на личниот и семејниот живот на секој граѓанин. Со Законот за еднакви можности на жените и мажите („Службен весник на РМ“ бр. 6 од 13.01.2012 година) се забранува и казнува секаков вид дискриминација врз основа на пол во јавниот и приватниот сектор во областа на вработувањето и трудот, образованието, социјалната сигурност, културата, спортот, односно во сите сфери на човековото живеење.

Поради истражувачките прашања и истражувачките цели на овој труд многу често ќе бие поставувано прашањето зошто е важно вклучувањето на жената во развојните политики на заедницата. Особено е значајно ова прашање во нашиот контекст, бидејќи во формално-правниот сегмент се забележува голем напредок, но во реалноста сè уште постои политичка не-еманципираност на значителен дел од популацијата во РМ. Наведените закони погоре и други локални акти чинат мошне поволен правно-формален контекст за политичко активирање и на жените. Во локалните иницијативи треба да се спомне Стратегијата за родова еднаквост на Град Скопје, која е донесена со цел да се воведи концептот на родова интеграција при креирањето на локалните политики³³. Веројатно не е доволно да се прокламира дека Република Македонија е демократска и социјална држава, во која сите се

³²<http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-equality-index-2015-measuring-gender-equality-european-union-2005-2012-report> (Gender Equality Index 2015 - Measuring gender equality in the European Union 2005-2012: Report)

³³www.skopje.gov.mk

еднакви пред законот, вклучувајќи ја тука и рамноправноста меѓу половите. Правната положба и статусот на жените во Македонија, освен со Уставот и законите, се регулирани и со меѓународни договори, кои Република Македонија ги има потпишано и ратификувано, а кои согласно со член 118 од Уставот на Република Македонија се составен дел на нашиот правен поредок.

Затоа, непосреден предмет на анализа во овој труд се поважните конвенции, препораки, резолуции, декларации и повелби, што ги има ратификувано Република Македонија, како што се Универзалната декларација за човекови права на Обединетите нации, Конвенцијата за елиминација на сите облици на дискриминација врз жените, Европската конвенција за заштита на човековите права на Советот на Европа, Протоколот бр. 12 од Европската конвенција за заштита на човековите права, Декларацијата за правото на развој, Пекиншката декларација, Препораката за балансирано учество на мажите и жените во процесот на одлучување, Препораката за промоција на мерки за позитивни акции за жените, Препораката за заштита на достоинството на мажите и жените на работа, Препораката за стручно усовршување на жените, Резолуцијата за појавувањето и прикажувањето на мажите и жените во рекламите и медиумите, или Резолуцијата за спроведување на начелото на еднакви можности за жените и мажите во образованието. Со оглед на реалните податоци за политичката застапеност на жените во институциите, политичките партии или локалните заедници како нужност се наметна потребата од истражување на ефектите од многуте документи, кои ја регулираат оваа област.

Фактичката состојба говори дека во македонското општество во делот на родовата еднаквост сè уште доминираат традиционалните и стереотипни улоги за жените и мажите и нееднаквите односи на моќ. Постои извесен напредок во воспоставување соодветна законска рамка, но јазот меѓу она што е запишано во законите и она што значи нивна имплементација резултира со неповолна реална состојба, која и понатаму претставува голем предизвик за решавање.

И последниот, но не и помалку важен дел е целосно посветен на квотите, кои се дефинираат како учество на позиции за специфична група под одредени правила или критериуми, со цел да се надмине постојната нееднаквост. Бидејќи квотите се главните „виновници“ што им дадоа на жените, како помалку застапен пол, пристап до структурите на моќ, неминовно е да им се даде важно место во истражувањето на родовата димензија во политичката партиципација.

Резултатите од оваа дисертација се очекува да предизвикаат нови политички дебати и дијалог меѓу учесниците во политиката во врска со учеството на жената во неа, со цел да се воведат родови перспективи, бидејќи вистинска родова рамноправност ќе има во светот кога жените ќе раководат со половина од државите и компаниите, а мажите со половина од нашите домови. На тој начин максимално ќе бидат искористени сите човечки ресурси и талент, така што ќе се подобри и целокупното живеење на заедницата.

Откако се утврди теоретската рамка и клучните аргументи, оваа анализа преку тестирање на тезите дојде до доказите од испитувањата на европските вредности преку анкети и истражувања.

1.2. Методи на истражување

Во функција на теоретската елаборација на проблемот на истражување беше применет историско – дескриптивниот и експликативниот метод. Со помош на овие методи се овозможи да се соберат секундарни, односно статистички податоци и документи, како дел од политиките и стратегиите поврзани со родовата интеграција. Примената на експликативниот метод имаше за цел да се откријат причините, условите и перспективите на родовата интеграција. Исто така, се изврши и пристап до законите и истражувањата релевантни за истражувачкиот проблем.

Со примена на експлоративниот метод се идентификуваа општествените фактори, кои влијаат врз родовата нееднаквост во европски и македонски рамки.

Трудот содржи и емпириски дел, кој се заснова врз примена на квалитативно истражување. Станува збор за примена на техниката на не-стандардизирано длабинско интервју, а како целна група беа: експерти од доменот, членови на Македонскиот парламент во периодот од 2015 до 2016 година, но и други лица од владини и невладини организации. Исто така, беше применет компаративниот метод, преку кој беше направена споредба на состојбата на ова поле во македонски и европски контекст.

При анализата се користеа и статистички податоци од Архивата на Собранието на Република Македонија и од стандардните европски анкети (Евробарометар и Евростат). Беа користени и податоците од истражувањата на невладиниот сектор, како и податоци од спроведени анкети, проекти, новинарски

статии и програми поврзани со проблематиката на родовата нееднаквост што чинат еден значаен корпус од секундарни податоци.

Покрај собирањето податоци и документи за истражувачкиот проблем, во текот на истражувањето беше вршена и анализа на документите, политиките, стратегиите, законите, студиите и статистичките податоци во врска со родовата интеграција преку примена на разни техники, пред сè на техниката на тематска анализа.

Истражувањето, всушност, беше спроведено во неколку фази.

Прво беа собрани статистички податоци и документи што ја рефлектираат состојбата на политичката партиципација од родов аспект, со цел да се откријат причините, условите и перспективите на балансирано родово учество во политиката, со акцент на највисоките позиции на моќ. Исто така, беше извршен и пристап до законите и истражувањата релевантни за предметот на истражување. Притоа, за проучување на процесите на донесување одлуки, беше следена партиципацијата на жените во Парламентот во однос на тоа какви дискусии водат, какви одлуки донесуваат и изгласуваат и слично. Покрај тоа, беше истражена и архивата, вклучувајќи ги и стенограмите, од Собранието на Република Македонија од неговото етаблирање во 1991 година до денес.

Потоа, беа спроведени индивидуални длабински интервјуа со 20 сегашни и поранешни членки и членови на Македонскиот парламент, од кои 17 жени и тројца мажи, како и со 10 членки и членови на локалните совети, од кои 8 жени и двајца мажи. Овие интервјуа беа спроведени во периодот од април, 2015 година до април, 2016 година. За време на интервјуата беа разгледани разни теми и фактори поврзани со родовите разлики во политичкото учество и начините што би можеле да придонесат за нивно намалување. Целта беше да се добијат продлабочени знаења за влијанието што жените го имаат во политичката арена, но и да се идентификуваат факторите што придонесуваат за нивно учество, или влијаат во обратна насока. Врз основа на спроведените интервјуа, беше спроведена евалуација и валидација на резултатите. Резултатите беа компарирани со изјави на нивни колежки и колеги од другите земји во Европа, со цел да се промовираат алтернативни политики, вклучувајќи ги и оние што ги таргетираат политичките партии и нивните интерни партиски механизми. Исто така, со компаративен пристап беа третиран мерките за постигнување повисок степен на партиципација на жените во политиката со оние во другите држави, особено примерите во нордиските

држави, каде е постигнат висок степен на родов баланс во највисоките кругови со моќ на одлучување.

Со интервјуата беа опфатени и членови на четирите најголеми политички партии, како и членови на помалите партии и коалициски партнери. Интервјуата беа спроведени на различни локации, меѓутоа секогаш се настојуваше тоа да бидат локации и термини кои најмногу им одговараа на испитаничките и испитаниците. Локациите варираа, но најчесто беа спроведувани на нивното работно место, или на јавни локации.

1.3. Научна и општествена оправданост

Жените сè уште претставуваат малцинство во политиката и само мал број жени се на високи менаџерски позиции, а жените на раководни места во областа на науката сè уште се исклучоци и има премалку претставнички на жени. Што се однесува до лидерските позиции во политиката - колку е повисоко телото во кое се донесуваат одлуки, толку е понизок процентот на жени во него³⁴.

Кога се поставува прашањето за еднаквоста на половите, Македонија, генерално може да се вброи во земјите со „долгогодишна“ традиција, меѓутоа како и во другите држави во регионот тоа се должи на брзиот развој на еманципацијата на жените во социјалистичкиот период, кој повеќе декларативно отколку практично ги гарантира правата на македонските жени. Напредок во остварувањето на правата на жените можат да донесат само групи жени и освестени мажи, кои ќе продолжат со активности и лобирање, како и едукација за подигање на свеста на јавноста. Покрај тоа, жените сами треба да направат напор да се ослободат од неукоста и да ги прошират своите хоризонти, преземајќи нови општествени улоги, нови права и одговорности за своите животи.

Родовата рамноправност како глобално прашање за првпат систематски се третира во 1995 година на Четвртата светска конференција на Обединетите нации за жените одржана во Пекинг. Оттогаш, родовиот аспект станува дел од јавните политики. Вклучувањето на родовиот аспект во јавниот живот придонесува за реорганизирање, унапредување, развој и евалуација на политичките процеси. Исто така, овој аспект е од исклучително значење, бидејќи алудира на една хумана димензија на политиката т.е. дека ако политиката ги постави луѓето во центарот на

³⁴Gender Equality Action Plan 2013 - 2015. Bruxelles: Education International, 2013.

интересот, тогаш и донесувањето на одлуките и управувањето со ресурсите ќе ја имаат предвид токму оваа хумана димензија.

На локално ниво, Светската декларација за жените во локалната самоуправа од 1998 година, повикува родовата перспектива да се интегрира во сите области на политиката и управувањето во локалната самоуправа, со цел да се создадат одржливи, еднакви и демократски локални власти, каде што и жените и мажите имаат еднаков пристап во донесувањето одлуки. Така, Повелбата за еднаквост на мажите и жените во локалниот живот од 2006 година, која е усвоена од страна на Советот на европски општини и региони укажува на урамнотежено учество на жените и мажите во донесувањето одлуки, како основен предуслов за едно демократско општество. Но, и покрај декларативните права, жените се речиси исклучени од политиката, што укажува на потребата за истражување на начините за постигнување поголем родов баланс на политичката партиципација. Може да се заклучи дека постои голема потреба од развивање на нов концепт на политиката, кој ќе го измени сфаќањето на политиката како концентрација на моќ, сила и лута борба меѓу приврзаниците на различните политички опции. Политичките партии нема да бидат само место, каде ќе се врши квантитативна и хоризонтална концентрација на гласачкото тело, туку платформи за нови прогресивни перспективи во интерес на целата заедница. Оваа промена задолжително би ја вклучувала родовата перспектива.

Во суштина капацитетот на демократските системи се мери со степенот на уживање на правата на жените и мажите подеднакво. Реалноста сигнализира дека на овој план има сè уште многу работа, како во поглед на создавање на една конзистентна теорија за родовата димензија на политиката, така и во поглед на изнаоѓање практични решенија, кои ќе ја зголемат политичката партиципација на жените, како во квантитативна така и во квалитативна смисла. Меѓутоа, не треба да се сфати дека родовата нееднаквост во политичката партиципација е едноставен проблем. Спротивно на тоа, станува збор за многу сложен политички проблем за кој не постои вистински консензус за тоа што точно претставува тој, ниту за тоа зошто и за кого тоа е проблем, за тоа кој е одговорен за постоењето на проблемот, а ни кој е надлежен за негово решавање. Ова значи дека е во тек политичка борба за „превласт“ над овие дефиниции. Термините, кои се користат во контекст на родовата интеграција постојано укажуваат на консензус, но почесто овие термини -

нерамноправноста меѓу жените и мажите, разликите меѓу жените и мажите, еднаквите можности за жените и мажите - функционираат само како зборови.

Родовата интеграција претставува креирање на еден вид стратегија, која опфаќа повеќе нивоа во власта, но и промени во власта. Под повеќе нивоа во власта се подразбира дека покрај националната, регионалната и државната бирократија, ги опфаќа и институциите во областите како науката и економијата. На сите овие нивоа се потребни и промени, затоа што родовата интеграција подразбира реорганизација на политичките процеси и промена во одговорноста.

Останува уште еднаш да резимираме дека и покрај напредокот на полето на постигнување родова рамноправност, жените сè уште претставуваат малцинство во политиката во нашата држави, но и во мнозинството светски држави. Компаративниот пристап применет во вој труд ги посочува потребите за преземање позитивни мерки и акции за надминување на препреките и за достигнување на меѓународните стандарди во насока на родовата интеграција. Се очекува родовата рамноправност да стане култура на живеење не само на жените, туку и на мажите. За да се постигне тоа треба да постојат *реални* еднакви можности за остварување на личен развој, професионален развој, остварувајќи можности за зголемување на приватен, интимен, духовен и културен потенцијал на секоја единка во општеството без оглед на припадноста кон полот. Видливиот аспект на оваа култура ќе го забележиме пред сè во рамноправното учество на жените и мажите во извршувањето на семејните улоги, во извршувањето на професионалните улоги, но и во процесот на одлучување. Ако еднаквите можности не ги гледаме во семејството и во доменот на трудот, не можеме да ги видиме ниту во доменот на политиката.

1.4. Цели на истражувањето

Со оглед на истражувачките прашања и предметот на анализа целта на овој труд е да се изврши преглед и систематизација на постоечкиот сознаен капитал во поглед на родовата еманципација во доменот на политиката. Станува збор за еден сложен потфат, кој бара минување низ епистемолшките основи на науките за политиката и другите општествени науки. Меѓутоа, опфаќањето и елаборацијата

на самата епистемологија и методологијата на науките, кои ја третираат политичката партиципација, не е првенствена задача на овој труд, кој се ориентира кон некои сегменти од теоријата неопходни за да направат влез во проблемите поврзани со родовиот аспект на политичката партиципација. Иако во нашата средина често за зборува за политичката партиципација на жените, сепак родовата перспектива на политичката партиципација не е доволно проучувана во политичките, но и во другите општествени науки. Така, посебни цели на овој труд беа минувањето низ теоријата, со цел да се покаже дека, сегментарно, кај некои теоретичари постоел интерес за родовата димензија на политиката, но дека предметот на науките бил ограничен за истражувања од овој вид.

Посебна цел на овој труд е идентификување и елаборација на определени општествени фактори, кои влијаат врз политичкото учество на жените како и обидот да се даде одговор на определени прашања за дискриминирачката средина. Во овој контекст како цел се наметна анализата на механизмите (мерките), кои се практикуваат или треба да се практикуваат за подигнување на нивото на политичка партиципација или родово израмнување на партиципацијата во доменот на политиката. Сама по себе се наметна анализата на системот на воведувањето квоти за постигнување родова еднаквост, како и позитивните и негативните ефекти од позитивната „дискриминација“.

Со оглед на фактот дека родовата димензија сè уште е сублимирана во многубројните родови политики и стратегии за надминување на родовиот јаз во доменот на политиката, како и појавата на многу институционални движења за неизбежна цел на анализата се наметна прегледот на релевантните институции и организации, кои дејствуваат во доменот на намалување на родовиот јаз. Исто така, цел на нашето истражување е да се добие увид на различните практики, кои се развиле во рамките на европските држави во поглед на родовиот баланс во доменот на политиките.

1.5. Родот и политиката - непомирливоста во политичкиот позитивизам

И по неколку децениско истражување на родовата димензија на политичката партиципација, родовите прашања сè уште се предмет на интерес во политичката и

во социолошката наука во светот (Van Deth, 2014), а од овој тренд не се исклучок ниту Европската Унија и Република Македонија.

Преку поставување важни политички прашања, феминистичките организации со години укажувале на родовото слепило на институциите, индиректно поттикнувајќи го напредокот кон изучување на родовата проблематика во општествените науки, вклучувајќи ја тука и политикологијата. Исто така, тие спровеле пионерски истражувања³⁵ на родовата димензија на политичката партиципација, придонесувајќи кон развојот на независни центри и неформални образовни програми на оваа тематика. Фактот што и самите политички институции се поставени врз родова основа укажува на нужноста од истражување на родовите прашања во општествените науки, особено во политикологијата и социологијата. Имајќи ја предвид општествената условеност на научна неутралност и објективност (Čakardić, 2010), исклучително е важно да се согледаат развојните тенденции на дел од предметот на политичките науки, кој е поврзан со родовата димензија на политичката партиципација. Родовите прашања во рамки на политичките науки најдобро можат да се разберат, ако се појде од местото, на кое тие се прекршуваат со феминизмот од епистемолошка и методолошка гледна точка.

Процесот од целосно родово слепило (Dahlerup, 2010) до денес, кога сме сведоци на низа објавени написи за родовата димензија на политичката партиципација во *меинстрим* списанија за политички и социолошки науки³⁶, на издавање специјализирани списанија, на организирање бројни конференции, семинари и меѓународни собири, како и голем број дисертации, магистерски и докторски програми што се занимаваат со оваа тематика, нужно е да се согледа и од епистемолошка перспектива.

Во облик во кој денес ја познаваме, политичката наука се појавува прилично доцна, пред половина век и тоа на подрачјето на Западна Европа (Sartori, 2004)³⁷, а

³⁵Вакви истражувања се нужни за да се разбере денешната проблематика на родовата рамноправност, потребата од формулирање на нормативните единици, како и за усвојување на анализите и нивна примена на пошироко едукативно ниво (Kesić, 2007; Kašić i Šinko, 2004).

³⁶Во прилог на тезата дека истражувањата за родовата димензија на политичката партиципација не се гетоизирани во специјализирани списанија зборуваат податоците кои ги иснесуваат Чаилдс и Крук (S. Childs and M. L. Krook, 2006). Имено, според анализата на 40 академски написи за родовата димензија на политичката партиципација објавени од 1990 до 2004 година, авторките заклучиле дека 21 напис се објавени во *меинстрим* списанија за политички и социолошки науки, 12 написи во специјални изданија посветени на темите „жените и политиката“, 2 во „женски“ списанија и 2 написи во списанија што се смета дека се корисни за сите дисциплини поврзани со „политиката“.

³⁷Некои автори почетокот на развојот на политичките науки го сместуваат на крајот на 19-от век во САД, каде за првпат се осамостојува од правото, филозофијата (етиката) и економијата. Во Европа како посебна област на истражување, во облик каков што денес го познаваме, се јавува дури кон крајот на Втората светска војна. На

почетокот на нејзиниот развој го обележува тенденцијата да се докаже како самостојна дисциплина, па во таа намера се врти кон психологијата, експериментирањето со статистиката и обидите да се имитираат природните науки (Berndtson, 2010). Со други зборови, во желбата да се изгради како самостојна, објективна и вредносно неутрална дисциплина, од средината на 50-те години на 20-от век до денес политичката наука ја одбележува истрајноста врз принципите на бихевиоризмот и позитивизмот (Sartori, 2004). Но, веќе наредната декада донесува критика на позитивизмот базиран врз начелата на апстрактноста, објективноста, вредносната неутралност и рационализмот што доаѓа од тенденцијата на општествените науки да ги користат методите од природните науки. Феминистките одбивале да дејстуваат во дисциплина, која е изградена токму на такви принципи. Непомирливоста на феминистичките принципи на истражување се гледала во тоа што подоцна, со цел да се постигне објективност и неутралност, се оградувале од политиката, додека феминистичката методологија останала верна на политичките промени. Покрај наследството на позитивизмот, непомирливоста на „родот и политиката“ своите причини ги наоѓа во поделбата на „јавно“ и „приватно“, при што полето на „јавното“ се конституира како област на интерес на политичките науки (Squires, 2000), истовремено сместувајќи го полето на интерес за феминизмот на маргините, односно во приватна сфера, која е попригодна за социолошки и психолошки истражувања (Sapiro, 1998). Наследството на позитивизмот, исто така, придонесе за понатамошна маргинализација на жените во политичките науки (Sapiro, 1998). Така, меѓу другото, теоретичарите на класниот општествен поредок, природната слобода и еднаквост му ја припишале на машкиот пол, што, пак, погрешно се толкувало како универзално важечки постулат, па така родовата разлика се поистоветила со политичка разлика, во смисла на природните разлики, кои не се доведуваат во прашање, меѓу природната слобода на мажите и чувствителната природа на жените (Squires, 2000).

Феминистичката критика на знаењето се спротивставува на овие тенденции, обликувајќи одговор во две насоки - епистемолошка³⁸ (појаснување на социјалната

пример, во Франција во 1945, во Норвешка во 1947, Германија 1949, Италија 1966, или во Австрија во 1971 година (Berndtson, 2010).

³⁸Епистемологијата или теоријата на познанието честопати се определува како дел од филозофијата кој се занимава со прашањето за познанието и висината. Епистемологијата на феминистичкото стојалиште е инспирирана од Хегеловата анализа на односот меѓу господарот и робот, и од развивањето на таа анализа како „гледништето на пролетеријатот“ од страна на Маркс, Енгелс и Лукач (Хардинг, 2003).

клима на сето знаење) и методолошка (одредување на параметрите на феминистичката наука) (Некман, 2007). Овој „отпор“ се одвива во атмосфера на нов теоретски контекст, при што некои од најплодните идеи доаѓаат од социјалниот конструктивизам, постмодернизмот, марксистичкиот феминизам, или прагматизмот, кои извршија силно влијание врз критиката на позитивистичките тенденции.

Сепак, во текот на седумдесеттите, а најмногу во осумдесеттите години на 20-от век дојде до нов пресврт, при што авторките, кои имаа интерес да ја истражуваат родовата димензија на политичката партиципација се свртеа кон квантитативните методи, со акцент на недоволната партиципација на жените во институционализираната политика. На тој начин се отвори вратата за влез во *меинстримот* на политичките науки, а новонастанатите анализи главно се приклонија кон феминистичката емпирија. Овие процеси се поклопуваат со воведувањето на голем број структурни реформи, кои значеа ослабување на социјалната држава, што може да се протолкува како една од причините за поместување на фокусот на феминистките од партиципативна демократија и во институционални облици на политичко дејствување, доминантна во студиите од шеесеттите и седумдесеттите години, кон институционализираните места на донесување политички одлуки (Phillips, 1991; Kramarae and Spender, 2000).

Процесите на влегувањето на истражувањата за родовата димензија на политичката партиципација во „легитимното“ поле на политичките науки може да се набљудува, од една страна, како отворање дисциплина за нови поими и перспективи под теоретски и активистички притисок, а од друга страна како содржинско и методолошко прилагодување на пристапот кон оваа тема, со цел да се одговори на поставените рамки.

Сепак, длабоко обележани со „родово слепило“, темелите на политичките науки се одразија врз поимањето на политиките за „машки“ норми кои, како што ќе видиме подолу, продолжија да ја повторуваат поделбата на социјални и родови улоги (Bourque and Grossholtz, 1998). Вакво погрешно изградено сфаќање за политиката ја носи одговорноста за недоволната политичка активност на жените, бидејќи, ако е политиката дефинирана според стереотипен модел за мажите како единствени партиципенти во „јавноста“, таму жените никогаш нема да бидат подеднакво присутни. Во написот објавен во зборникот „Феминизмот и политиката“

Бурк и Гросхолц³⁹ докажуваат дека во практиката се градело вакво погрешно толкување на политиката, односно дека намерно се искривувало толкувањето на учеството на жените во политиката. Овие авторки разликуваат четири категории на методолошки грешки направени во некои од највлијателните студии по политички науки.

Првата категорија ја нарекуваат „искривување на фуснотите“ (fudging the footnotes) и се состои од изјави во врска со жените и нивните политички карактеристики и однесување, за кои не постои доказ во материјали цитирани како извор. Следна категорија е „претпоставка на машката доминација“ (the assumption of male dominance) што се рефлектира во прифаќањето на родовата поделба на улогите во политиката, без да се преиспитаат причините. Третата категорија се однесува на несомнено прифаќање на „машкоста како идеал на политичко однесување“ (masculinity as ideal political behaviour), според кој стереотипните карактеристики на таквиот идеал стануваат норми на „политичко“ однесување (агресија, прагматизам, компетитивност). Последната категорија е „лојалност кон вечната женскост“ (commitment to eternal feminine), според која женското политичко однесување се толкува како директен производ на општествената улога на мајки и жени, па според тоа, ниското ниво на политичка партиципација на жената е пожелно за да се одржи општеството, односно да се репродуцира⁴⁰. Критичките студии какви што се овие се најважниот придонес кон феминистичкиот емпирицизам, кој ни покажува дека „објективната“ и „неутрална“ наука е далеку од своите идеали.

Се поставува прашањето како, и покрај разликите во пристапот, родовата димензија во политичката партиципација, сепак, успеа да се етаблира во политичките науки? Која беше цената за влез во *меинстримот*, односно кои теми избија во преден план и како тие влијаеја врз дефинирањето на политиката?

Во потрага по одговорите на овие и слични прашања, корисно е да се консултира истражувањето за родовата димензија на политичката партиципација во

³⁹Bourque, Susan; Grossholtz, Jean. *Politics an Unnatural Practice: Political Science Looks at Female Participation*. In *Feminism and Politics*. New York: Oxford University Press, 1998. Достапно на: https://books.google.mk/books?hl=en&lr=&id=2vjlSnVwT1YC&oi=fnd&pg=PP1&dq=Feminism+and+Politics&ots=6kJ84Vz7K4&sig=IAN8IJNoeXmV4gpk0OvLo4W0t4&redir_esc=y#v=onepage&q=Feminism%20and%20Politics&f=false

⁴⁰Овие примери на искривени интерпретации на политичката партиципација на жените можат да се најдат во студиите на Ангус Кемпбел (*The American Voter*), Алмонд и Верба (*The Civic Culture*) и Роберт Лејн (*Political Life*).

рамки на Европскиот конзорциум за политички истражувања (ЕЦПР)⁴¹, при што се издвојува работилницата за жените и политиката одржана во 1977 година во Берлин, како појдовна точка на овој вид истражувања на европскиот континент. Програмата на работилницата во Берлин открива дека кон средината на седумдесеттите години во рамки на ЕЦПР предност имале истражувањата, кои се занимавале со споредба на учеството на жените во политичките организации на локално, национално и меѓународно ниво, потоа тематизирање на прашањата од историска и меѓунационална перспектива при анализите на улогата на родот во политиката, испитување на родовите разлики во политичките ставови, анализа на состојбата на независните женски организации во рамки на политичките партии, синдикатите и женските движења, како и споредба на бариерите при воведување на родовите студии во политичките науки (Dahlerup, 2010).

И покрај признавањето на новиот предмет во рамки на политичките науки во седумдесеттите години на минатиот век, првата европска конференција посветена исклучиво на темата за родот и политиката се одржа дури во 2009 година во Белфаст, исто така, во организација на ЕЦПР. Програмата на таа конференција била поделена во десет групи, кои се занимавале со општествени движења, политички партии, квоти и политички мисии, родови прашања, методи и методологија, насилство, војна и безбедност, развој и демократија, држави, влади и јавна политика, идентитет и мултикултурализам, граѓанство, како и феминизам и меѓународни прашања (Dahlerup, 2010).

Тематските групи на конференцијата во Белфаст, во споредба со оние на пионерската Берлинска работилница, укажуваат на проширување на полињата на истражување, првенствено на прашањата за војна и безбедност, миграција, граѓанство и мултикултурализам, но исто така, и на различни димензии на политичката партиципација, каква што е токму родовата димензија.

Од друга страна, во САД е формиран Женски совет за политички науки (Women's Caucus for Political Science) во рамки на Американската асоцијација за

⁴¹Европскиот конзорциум за политички истражувања (ЕЦПР) е независна академска заедница основана во 1970 година. Во моментот со-уредува три списанија: Европски весник за политички истражувања (European Journal of Political Research), Европски политички науки (European Political Science) и Преглед на европските политички науки (European Political Science Review), како и две серии на книги: Компаративна политика (Comparative Politics) и Истражувачки методи (Research Methods). Повеќе детали за ЕЦПР и за работилницата во Берлин и конференцијата во Белфаст на www.ecpr.eu. Некои од другите активности во рамки на ЕЦПР, покрај редовните работилници и семинари за родовата димензија на политичката партиципација, вклучувајќи го и формирањето на Постојаната група за жените и политиката во 1986 (Standing Group on Women and Politics), се и издавање билтен и основање на Европската асоцијација за политички жени-научници.

политички науки (APSA - American Political Science Association) кон средината на 70-тите години на минатиот век и кој е сè уште многу голем и активен⁴².

Почетоците на истражувањата за родовата димензија на политичката партиципација се окарактеризирани како во саркастичниот пристап „Додадете жени и промешајте“⁴³! (Sapiro, 1998). На тој начин се укажува на јавното мислење за разликата меѓу жените и мажите во политичката партиципација и на механизми за исклучување на жените од лидерските позиции. Во рамки на политичката теорија, овој пристап подразбира анализа на класиците на политичката теорија, со цел да се означат местата на исклученост на жените, но и да се обезбедат нови критички интерпретации.

Анализата на програмите на различни конференции во организација на ЕЦПР, што се одржувале во осумдесеттите години на 20-от век, покажува дека тогаш за првпат се појавил концептот на државен феминизам⁴⁴, со што се означува сè почесто тематизирање на политиките за родова рамноправност, родово освестени политики, институции и механизми за заштита и промоција на родовата еднаквост, како и анализа на јавните политики низ родова перспектива (Dahlerup, 2010). Во исто време, употребата на терминот „род“ во смисла на општествено припишани значења на биолошките категории на родот, води кон разграничување на терминот „пол“ и оттогаш преовладува како термин што воедно овозможува истражување на врските на родот и политиката во поширока смисла (Sapiro, 1998; Dahlerup, 2010).

Последните три децении донесоа некои од клучните истражувања, кои повеќе не можеа да се игнорираат, а феминистичката емпирија присутна во фразата „Додадете жени и промешајте!“ и покрај сите ограничувања урна некои од тврдокорните митови, според кои се толкуваше родовата димензија на политичката партиципација. Феминистичката епистемологијата и методологија, заедно со постколонијалната теорија, неизбежно ги разлишаа не само претходните истражувања, туку дури и практиката на вработување.

Ваквиот пристап на полето на политичката теорија го означи уривањето на митот за универзалноста и апстрактноста на поединецот, деконструкцијата на

⁴²Секцијата „Жените и политиката“ во рамки на APSA има над 12.000 политички научници. Исто така, од 1980 година се издава посебно списание „Жените и политиката“.

⁴³(add women and stir)

⁴⁴Терминот „државен феминизам“ за првпат се појавил во Австралија, каде што интеракцијата меѓу државните тела и движењата на жените има долга традиција, а во шеесеттите години во новите државни тела влегле и многу феминистички активисти. Овој концепт потоа е проширен и во другите развиени земји на Западот.

разграничувањето на јавното од приватното, редефинирање на концептот на слободата за здружување, а со тоа засекогаш се промени и сфаќањето на (либералната) демократија (Pateman, 1988, 2000; Okin, 1979, 1989; Fraser, 1989; Kittay, 1999; Young 1990, 1997, 2000).

Ако погледнеме некои од најистакнатите публикации во рамки на истражувањата за родовата димензија на политичката партиципација, издадени во текот на изминатата деценија, ќе видиме дека трендот на избор токму на оваа тема за истражување се провлекува до денес. На пример, некои автори и авторки нудат глобална компаративна студија за воведување и имплементација на квоти како средство за зголемување на присуството на жените во парламентите во различни општествено-политички контексти (Dahlerup, 2006), додека други ја анализираат улогата на политичките партии во позиционирање на политичарките на позиции каде се донесуваат политички одлуки (Kittilson, 2006). Некои дури го прошируваат фокусот на истражувањето од дескриптивен кон супстантивен, разгледувајќи го при тоа механизмот на квоти и концептот на „критична маса“ (Diaz, 2005), а има и такви кои ја осветлуваат улогата на институционализираната политичка партиципација (Lovenduski, 2005). Исто така, е важно да се спомнат и учебниците што ги обработуваат темите поврзани со политичката партиципација на жените во социјални движења, политички партии, избори, јавна политика, држава и генерална политичка застапеност (Stokes, 2005; Childs and Krook, 2010). На тој начин теоретичар(к)ите прифатија поширока дефиниција за политичката партиципација, вклучувајќи ги и истражувањата, со кои се осветлува улогата на жените во општествените движења, револуции и други форми на протестни акции, давајќи и истакнато место на политичката теорија, која меѓу другото, го тематизира проблематичниот однос на феминистичкото движење и неговата (не)соработка со државата (Molyneux, 1985; Baldez, 2002; Cunningham, 2003; Childs and Krook, 2010; Young, 2000).

Но, и покрај проширувањето на темите на истражување во областа на политиката, истражувачите останаа кај анализите за политичка партиципација на жените во институционализираните облици на политичка активност, како и кај ефективноста од феминистичките барања артикулирани преку државните институции и политички механизми. Може да се заклучи дека заедничко за овие истражувања е „репрезентација на жените“ како основен поим во политичката теорија и практика, со сите свои институционални аспекти што ја прават да биде

неизбежна карика при разгледување на причините и последиците од недоволната застапеност на жените на местата каде се донесуваат политички одлуки.

Следен важен чекор во заложбите за поголемо присуство на жените во политиката е воведувањето на концептот на т.н. политики за присуство (*politics of presence*), кои би овозможиле директно застапување на интересите за кои до тогаш не се дискутирало во политичките дебати и во процесите на донесување одлуки (Anne Phillips, 1995).

Ако се спореди овој илустративен пристап на состојбата на теренот денес, на почетокот на 21 век, со оној во програмите на Берлинската работилница од 1977 година или на конференцијата во Белфаст од 2009 година, може да се забележи дека сè уште опстанува онаа полувековна тврдокорност за одредени прашања.

Анализирајќи го патот кој ја има за појдовна точка изолацијата на интересот за родовата димензија што води до остварување на политичката партиципација (од почетокот на шеесеттите години до денес) сведоци сме на идеолошки промени на полето на феминистичката теорија и практика, како и на новите тенденции во методологијата на општествените науки, особено на политичките и социолошките науки.

По борбата за добивање право на глас, во центарот на феминистичките интереси се најдоа вон-институционалните облици на политичко дејствување, што значи проширување на дефиницијата за „политичко“, со што се расветли прашањето за ангажманот на жените во мировните движења, во протестните акции и во многу други форми на општествено дејствување врз основа на принципите на партиципативната демократија. Ваквите стратегии за акција, исто така, се тесно поврзани со радикалната струја на феминистичкото движење (Kramarae and Spender, 2000), кое меѓу другото, не го признава дејствувањето во рамки на државните структури поради нивната патријархална природа. Сепак, осумдесеттите години донесоа ослабување на социјалната држава, а со тоа и промена кај значаен дел од феминистките, кои прашањето за родовата димензија на политичката партиципација повторно го преместија во институционалната политичка арена, во согласност со либералната струја на феминистичката мисла, која подобрувањето на условите за живот на жените го гледа низ застапување на законски измени во дадените политичко-економски рамки. Соодветно на тоа, дефиницијата за „политичко“ повторно се враќа во институционализирани облици, како што се политичките партии, владите и парламентите.

Денешниот пристап на истражувањата за родовата димензија во политичката партиципација претежно се карактеризира со анализа на институционалните форми на политичка активност и придружната инфраструктура на „државниот феминизам“, која одговорите на прашањата на феминистичката политичка теорија и практика настојува да се добијат преку истражувања втемелени на модерните квантитативни методи, што се во склад со трендовите и тенденциите на политичките и социолошките науки како дисциплина.

Денес е неспорно присуството на родот во меинстримот на политичките и другите општествени науки, меѓутоа прашањето што се поставува е до кој степен е остварена неговата вистинска интеграција во сферата на политиката, вклучувајќи ги и политичките науки. Некои познавачи тврдат дека вистинска интеграција не е постигната во политичките науки (Sapiro, 1998), други дека она на што треба посебно да се работи во рамки на политичките науки е погрешно дефинираната и конципирана дефиниција за „политичко“⁴⁵ врз основа на што е креирано „исправното“ политичко однесување (Bourque and Grossholtz, 1998). Оттаму, не зачудува што жените, кои влегуваат во политиката, најчесто ги носат истите идеали, норми и ориентации како и мажите, што го потврдуваат и истражувањата кои покажуваат мали разлики меѓу женското и машкото однесување во политиката (Bourque and Grossholtz, 1998). Така, стереотипниот машки начин на однесување повторно се наметнува како единствен функционален начин на однесување во јавната сфера, а со тоа и како единствен предуслов за пристап кон работата во сферата на активностите поврзани со јавноста и јавното добро. Недостатокот од промислување на разликите меѓу женскиот и машкиот начин на дејствување, од страна на политичките науки, е главно резултат на избегнување да се преиспитаат причините за состојбата, да се прифати „затечениот“ поредок како „природен“, како и тенденција да се префрли вината на „жртвите“ на таквата состојба (Siročić, 2013).

Дури и при генералното претставување на проблемот нужно во анализата ни се наметнуваа состојбите на овој план во Република Македонија и дали за неа се карактеристични слични текови или постои значително поинаков пристап и практики во однос на родовата димензија на политичката партиципација? Важно е да се

⁴⁵Авторките покажуваат дека како „политичко“ одговорите го идентификувале она што е поврзано со војна, изборни манипулации или контроверзи, додека одговорите кои искажувале грижа за покрив над главата, морални дилеми, или одбивање на војна, се карактеризира со „неполитичко“. Оттаму, произлегува дека сме во еден маѓепсан круг во кој „политички“ одговор е исто што и „машки“ одговор, бидејќи нормите на политиката се такви, а машкиот одговор е таков бидејќи социјализацијата предизвикала и условила очекувани родови улоги со нивните карактеристични особини.

нагласи дека во македонскиот академски контекст оваа тема не може лесно да се разграничи, односно да се гледа исклучиво во рамки на политичките науки, како во меѓународниот контекст, туку по правило е недвојбено испреплетена со правни, социолошки, културолошки и активистички пристапи (Петковска, Миноски, 2014; Ѓуровска, 2008; Ванковска, 2007; Ивановска, 2007; Климовски, 2003; Колозова, 2002; Мирчев, Христова, 2008; Фрчкоски, 2003; Цветанова, 2016; Цекиќ, 2016)⁴⁶.

Анализата на родовата димензија на политичката партиципација и доминантната тенденција да се најдат соодветни модели за рамноправно учество во политиката, важно е да се освести целта на таквиот труд, што сигурно не претставува само нумеричка рамноправност на жените во политичките процеси на одлучување, туку деконструкција на постојната машка концепција на политиката и создавање услови за изградба на општество, во кое родовите разлики ќе станат ирелевантни.

1.6. Улогата на феминизмот во борбата за политичка партиципација

Поимите „феминизам“ и „феминист(ка)“ за прв пат се употребени во 19 век како медицински термини, со кои се опишува или феминизацијата на мажите, или маскулинизацијата на жените. Во модерна смисла, феминизмот секогаш се поврзува со женското движење и со обидите за унапредување на општествената улога на жените во државата. Иако самиот поим феминизам е со понов датум на употреба, неговите идеи и корени можат да се најдат уште во античката цивилизација на Грција, но и во стара Кина. Интересно е што по 80-тите години од 20 век се развиваат нови традиции на феминизмот, чијашто заедничка основа се наоѓа во поделбата на јавното и приватното, во патријархатот, полот и родот, и еднаквоста и различноста (Климовски, Каракамишева-Јовановска, Спасеновски, 2016).

Секое подетално разгледување на политичките идеологии мора да почне со **либерализмот**, кој многу често се опишува како идеологија, која е во состојба да опфати широк спектар на спротивставени вредности и уверувања. Либерализмот настанал како резултат на распаѓањето на феудализмот и развојот на

⁴⁶Поширока елаборација за тенденциите во РМ со примери види во делот за родовата состојба во Република Македонија

капитализмот, како директен израз на потребата на новата класа и нејзините интереси да се ослободат од стегите на монархот, и на монархистичката и на феудалната аристократија (Климовски, Каракамишева-Јовановска, Спасеновски, 2016). Либералните феминисти се залагале да ги направат женските политички и економски можности еднакви со тие на мажите, додека **радикалните** феминисти ги критикуваат либералните политички ставови, како што се еднаквост и автономија како типично машки ставови. Според либералната традиција, жените имаат слобода да се вклучат пред сè во економијата, а потоа и во политиката, но ако тие решиле да останат дома, тоа е поради нивните одлуки (Ѓуровска, 2008). „За либерализмот е позначајно да се создадат услови за реализација на принципот на еднакви можности за жените и мажите“.

Наспроти либерализмот, **конзервативизмот** е идеолошки пристап, кој постојано се става во одбрана на традиционалните вредности и многу често се објаснува како филозофија што се спротивставува на промените во системот. Негови клучни елементи се: традиција, прагматизам, несовршеност на човекот, органско општество, хиерархија и авторитет, власт и сопственост (Климовски, Каракамишева-Јовановска, Спасеновски, 2016). Од тука произлегол **реформистичкиот** феминизам, при што клучен термин е еманципација на жената (Ѓуровска, 2008). „Жените треба да му се вратат на семејството заради иднината на општеството, тие му припаѓаат на домот, на сопругот и на децата“.

Неолиберализмот е современа варијанта на класичната политичка економија, која била развивана во делата на Фридрих Хајек и Милтон Фридман, а клучните столбови, на кои се заснова нејзината филозофија се пазарот и поединецот. Основната цел на неолиберализмот е да се потиснат границите на државата, со што ќе се обезбеди поголема ефикасност, економски развој и зголемување на богатството. Според приврзаниците на оваа традиција, државата има „мртва рака“, која ја гуши приватната иницијатива и го кочи претприемништвото. За нив, државата во улога на дадилка ја поттикнува културата на зависност и ја поткопува слободата на поединецот (Климовски, Каракамишева-Јовановска, Спасеновски, 2016). Неолиберализмот е движење засновано на неокласична економска теорија, настанат по Втората светска војна, а од крајот на седумдесеттите години на 20 век, со доаѓањето на Маргарет Тачер на власт во Обединетото Кралство почнува да игра сè позначајна улога во светот. Кога се

зборува за „неолиберализам“ генерално се мисли на нови политички, економски и социјални односи во општеството, кои ги потенцираат пазарните релации. Повеќето научници се согласуваат дека неолиберализмот е широко дефиниран како продолжување на конкурентни пазари во сите области на животот, вклучувајќи ги и економијата, политиката и општеството (Springer, Birchand Mac Leavy, 2016). Покрај овој опис на неолиберализмот со политколошки речник, во однос на родовата димензија треба да се истакне дека тој го ревитализира концептот на правна еднаквост во политичката партиципација, барем од формален аспект, гарантира слободи и права за сите, нуди мошне обемна легислатива и така натаму (Ѓуровска, 2008).

Социјализмот настанал како реакција на општествените и на економските услови, кои се појавија во Европа со развојот на индустрискиот капитализам. Социјалистичките идеи почнаа масовно да се шират токму како реакција на растечката класа на индустриски работници, кои страдале од сиромаштија и од несоодветни услови за работа. Иако социјализмот и либерализмот имаат заеднички корени во просветителството и веруваат во исти принципи, како што се, разумот и прогресот, сепак, социјализмот настанал како критика на либералното пазарно општество, како алтернатива на индустрискиот капитализам. Највлијателни и најпознати претставници на социјализмот се Карл Маркс и Фридрих Енгелс (Климовски, Каракамишева-Јовановска, Спасеновски, 2016).

Социјалистичките, или **марксистичките** феминисти дебатираат за тоа дали потчинетоста на жените е во нејзиниот карактер (Ѓуровска, 2008). За главни причини на родовата нееднаквост марксистите ги сметаат економските фактори, што е впрочем, главна карактеристика и на целата идеологија на марксизмот. Така, според познатиот марксист Фридрих Енгелс, „мажите имаат поглема моќ од жените, бидејќи се сопственици на средствата за производство и заработуваат надвор од домот“ (Engels, 1997). Токму оваа економска угнетеност на жените станала теориска платформа на женските движења, кои се бореле за вклучување на жените во јавните дејности, а марксизмот станал теориска основа на дел од феминистичките движења, бидејќи самата марксистичка идеологија прокламирала еднаквост, вклучувајќи ја и онаа меѓу жените и мажите. Освен тоа, вработувањето на жените, во голема мера придонело за ослободување од економската зависност од мажот и неговата доминација (Ѓуровска, 2008).

Во **етиката** феминистките се спротивставуваат на традиционално машкиот пристап, кој се заснова на безлични и апстрактни права и принципи со етика на „грижа“, која се заснова на лични и конкретни односи и одговорности. Во 19-от век жените, борејќи се за правото на глас, искажале голем револт од начинот на кој мажите ги воделе државите, во кои доминирала војната и физичката сила како главен резон (Ѓуровска, 2008). Овој став многу пластично е содржан во прашањето на еден претставник на феминизмот: „*Колку полошо можат да владеат жените?*“.

Во доцниот 20-ти век феминистките под влијание на **постмодернистичката** филозофија и литературна теорија ги истакнале потенцијалните расни, културни и класни предрасуди на академските феминисти, кои се обидуваа да зборуваат во име на сите жени и укажувале дека ниту еден опис на женските доживувања и угнетувања не може да важи за сите жени воопшто⁴⁷.

Феминизмот како општествено движење бара еднакви права за жените и врши притисок во корист на родовата интеграција речиси на сите нивоа, сè до највисоките позиции на моќ. „Основната цел на феминизмот претставува самоосвестување на жените, односно освестување на колку што е можно поголем број жени за нивната подредена и понижувачка улога во општеството“ (Ѓуровска, 2008). Разните типови феминизми во основа нудат различни анализи на причините или на субјектите на женското „угнетување“. Феминизмот сфатен како идеологија подразбира вклучување на цел спектар од разни методи, од кои сепак, најзастапен е подигањето на свеста.

Дефиниција за феминизмот, според Водичот во феминистичката и родовата терминологија издаден од Здружението на граѓани Акција Здруженска, е организирано движење за здобивање на правата на жените. Како идеологија на социјална трансформација, феминизмот има за цел ослободување на жените, бидејќи е својствено верувањето дека жените трпат неправда поради припадноста на својот пол.

Со цел докрај да се расветлат родовите разлики, неопходно е да се имаат предвид и некои значајни дела, кои важат за основа на современиот феминизам:

⁴⁷ *Британика*. Скопје: Топер, МПМ. 2005.

Од анализите на односот на мажите кон жените уште во „Илијада“ се гледа дека Хомер ги третира како „суштества за чие мислење и чувства мажите не водат многу сметка“ (Колозова, 2002).

„Во минатото, кога жените ќе покажеле интерес за политиката, тоа предизвикувало хумор кај мажите. На пример, во 1832 година извесна Мери Смит испратила писмо до Англискиот парламент, во кое било изнесено барање за стекнување право на глас на жените. Еден од пратениците на Долниот дом го прочитал барањето, на кое речиси сите се потсмевале. Се сметало дека избирачкиот закон не им е потребен на поединците, чии интереси се добро застапувани од страна на други поединци. Тука припаѓале и жените, за кои се мислело дека немаат различни интереси од нивните сопрузи или татковци. Дури кон крајот на 20-от век жените добиле реални можности да учествуваат во политиката, иако тоа било само за време на предизборните кампањи кога на политичарите им е потребен секој избирач“ (Ѓуровска, 2008).

Прво значајно изразување на феминизмот, всушност, било делото на англиската писателка Мери Волстонкрафт „Оправданост на правата на жените“ од 1792 година. Поттикнати од идеалите за еднаквост, формулирани за време на просветителството и француската револуција, жените почнале да бараат еднаквост. Мери Волстонкрафт, која била во блиска врска со радикалите од своето време, подоцна го напишала и делото „Заштита на женските права“ (Peri, 2000).

Оваа прва британска феминистка уште пред 2 и пол века го постави вистинското прашање „има ли умот пол“ и тоа е актуелно до денес.

Но, нејзина претходничка била Олимпија де Гуж, која го платила со глава на гилотина своето барање жените да ги добијат истите права како и мажите во својата *Декларација за правата на жената* во 1791 година, изложувајќи ја неправедната практика и машко-женската нееднаквост и прашувајќи: „Мажу, способен ли си да бидеш праведен? Една жена ти го поставува ова прашање. Барем ова право не можеш да и го одземеш. Кажи ми, кој ти ја додели таа автократска моќ да го потиснуваш мојот пол?“.

Сепак, нашироко распространетата грижа за женските права датира од времето на просветителството (Милер, 2002). Движењата се појавиле во 18-от век, кога некои жени почнале индивидуално да го покажуваат својот револт кон нивната општествена положба.

Во периодот на просветителството, односно во 18-от век, постоела голема противречност меѓу политичарите, кои од една страна тврделе дека жените ги имаат сите права, а од другата страна токму тие биле оние што им ги скратувале граѓанските права на жените⁴⁸.

Јавниот говор за рамноправност до некаде, сепак, бил постигнат, но - тајно. Во разните јавни и тајни друштва и „редови“ на просветителската епоха, кога језуитскиот ред доживеал најдлабок пад, а масонеријата се подигнала во патриотските кругови, ложи и читателските друштва, секогаш во релативно мал круг истомисленици свртени против празноверците, фанатизмот и шовинизмот, опортунистички биле употребени родовите, националните и сталешките разлики.

Андре Мишел во својата студија „Феминизам“ забележува дека зборот феминизам влегува во францускиот јазик во 1837 година како учење, кое се залага за шириње на правата и улогата на жената во општеството (Boulding, 2016).

Подоцна конвенцијата за тезите на Сенека Фолс од 1848 година, свикана од страна на Елизабет Кеди Стантон, Лукреција Мот и други, повикувала на целосна законска еднаквост со мажите, вклучувајќи ја можноста за целосно образование и еднаков надомест. Оттогаш женското движење земало замав (Климовски, Каракамишева-Јовановска, Спасеновски, 2016).

Во текот на целиот 19-ти век феминизмот е социјално движење, кое се исцрпува во борбата за женското право на глас и за подобри услови за работа на жените.

Кон крајот на 19-от и почетокот на 20-от век во Англија се појавило движење на жените познато под името „суфражетки“, кои се служеле со радикални постапки за да привлечат внимание на барањата што притоа ги изнесувале пред Владата на Велика Британија. Нивното основно барање, како што кажува и самото име (suffragium што на латински значи право на глас), било жените да добијат право на глас на изборите. Но, исто така, суфражетките се пожалиле и на многу лошите услови за работа и слабите плати на жените, како и на нивното апсење поради протестите, така што тие претставуваат важна карика во бавниот процес на постигнување родова рамноправност на политички план (Oldfield, 2003).

⁴⁸<http://www.helsinki.fi/science/xantippa/wee/wee1.html> (Women in the European Union)

Пресвртница во растежот на модерниот феминизам се делата на Симон де Бовоар „Вториот пол“ од 1949 година и на Бети Фридан „Женска мистика“ од 1963 година, како и создавањето на Националната женска организација во 1966 година⁴⁹. Во 60-тите години на 20-от век Бети Фридан со книгата „Женска мистика“ повика на војна меѓу половите и го разгневи американскиот патријархат.

Феминистките на новото време видени преку делата на Де Бовоар, Бети Фридан, Кејт Милет и други, жестоко ги критикувале теориите на Зигмунд Фројд, на пример, за „кастрацискиот комплекс“ (Климовски, Каракамишева-Јовановска, Спасеновски, 2016).

1.6.1. Придонесот на Бовоар за развојот на новиот феминизам

Имено, француската феминистичка писателка Бовоар со своето дело „Вториот пол“ ја развила феминистичката теорија со аргументот дека во патријархалната култура, мажественоста е поставена како позитивна норма, а женственоста како негативна, или како што таа го нарекува „Другото“, разгневувајќи го францускиот патријархат. Според оваа авторка, која се смета за камен-меѓник со модерниот феминизам, идентитетот на жената како „Друг“ и нејзиното суштинско оттуѓување произлегуваат делумно од нејзиното тело, особено репродуктивниот капацитет и делумно од историската поделба на трудот. Уште тогаш таа тврдела дека жените треба да ја зајакнат својата рационалност и критичка моќ. Во својата критика, американскиот социолог Чарлс Рајт Милс, вели дека Симон де Бовоар⁵⁰ ги осудува институциите според тоа дали тие нудат или не конкретни можности за поединци и можности, за кои таа е заинтересирана како слободна индивидуа, која сака да се вклучи во слободно избран проект. Тоа е хуманистичка слобода, за која таа верува дека жените ја немаат. Како и многу црнци и Евреи, тие се осудени не како поединци, туку како припадници на стереотипни ограничувања. Ова не само што ги обесхрабрува нивните женствени напори да станат продуктивни поединци, туку што е уште потрагично, прави тие да се откажат од секаков напор. Соодветно на тоа, централното прашање што го поставува Милс во својата книга за Бовоар е: „Како може жената да постигне исполнување?“ Тешкотијата да се одговори на ова

⁴⁹ *Британика*. Скопје: Топер, МПМ. 2005.

⁵⁰ Simone de Beauvoir, *The Second Sex* (Translated and edited by H. M. Parshley) New York: Alfred A. Knopf, 1953.

прашање е во тоа што нејзината книга содржи толку многу интересни работи што човек посакува да одговори на долго и на широко и толку се стимулирачки што човек ќе посака да коментира детално. „Со повлекување од повеќето стандардни расправи Бовоар отвора целата тема за свежа и отворена расправа“, вели Милс⁵¹.

⁵¹Голем дел од нејзината сопствена анализа следи енергично по прифаќањето на радикалното социолошко толкување на личноста и карактерот. Милс се обидува да ја сумира нејзината гледна точка во неколку поенти. За биологот жената е само женка на човековиот вид. Но, ни еден факт за жената не ги поправа ниту нејзиното значење, ниту нејзината судбина. Но, не станува збор за телото, туку за вредностите. Ние не можеме да ја знаеме природата на жените надвор и независно од нејзината ситуација, од која во голема мера зависи нејзината природа. Инфериорноста на жената во однос на мажот варира во зависност од нивото на материјалната и социјалната техника, која преовладува. Иако нејзините мускули не се толку силни, таа е сепак, способна да работи со модерни полуавтоматски машини. Но, нејзиното робување кон видот на кој му припаѓа се гледа преку отсуството кога таа е подложена на честа бременост и ако економските услови ја тераат на постојана грижа кон младите. Фактите на биологијата и се дадени само до степен до кој таа се дефинира како жена, а не и вредностите како човек. Анатомијата не е судбина. Па дури и нејзината свест на нејзината женственост не ја дефинираат како жена, туку таа свест е стекната според одредени историски услови. Како и мажот, жената не е само припадничка на одреден вид, туку таа е историска творба. Девојчињата се чувствуваат себе си како „самостојни индивидуи“, дури и кога сè уште живеат во светот на детството. Но, во адолесценцијата, кога момчињата го пробиваат својот пат активно кон зрелоста, девојките почнуваат да го чекаат човекот кој ќе ја креира нејзината зрелост. Што ќе стане таа не зависи од нејзините сопствени напори. Таа може да стане возрасна само со нејзино моделирање преку соништата на мажите и за да го задоволи мажот, таа мора да се откаже од намерата да стане независно битие. Тоа е причината зошто нејзината адолесценција е толку тешка. Таа станува возрасна само преку „станување“ жена, а може да стане жена само преку откажување од нејзиното независно постоење. Најголем дел од жените се во брак, или биле, или планираат да бидат, или страдаат што не се. За мажите, бракот не претставува пречка за вистински и продуктивни активности, но интересите на жените се речиси секогаш поделени меѓу бракот и професијата. Кога ќе најде маж, таа се откажува од нејзината независност и животни проекти. Дневната интимност, во или надвор од брак, не мора секогаш да води кон пријателство или разбирање и сочувство. Всушност, бракот во принцип претставува права и обврски во меѓусебните односи кои треба да се засноваат на спонтан порив. Љубов, што и да претставува таа, не е нешто „засекогаш“ дадено во бракот. Вистината е дека еротиката не секогаш е длабоко поврзана со брачниот и семеен живот. Целта на бракот е да се институционализираат економските и репродуктивните функции, но љубовта не може да се институционализира. Рутината не може да биде авантура. Верноста не е страст. Во принцип бракот и љубовта немаат ништо заедничко и обидот да се усогласат и спојат е ремек-дело. Во среден и спонтан живот, физичката љубов претставува серија од среќни епизоди неоптоварени со обврски. За да биде автентична, љубовта мора да биде слободна! Независна од надворешни ограничувања! Идејата за „брачна љубов“ е во најмала рака несигурна, а почесто само „нежно и почитувано расположение. Истото се однесува и на раѓањето. Сè се прави за децата и за нивното одгледување да се обезбеди задоволително решение. Мајката ужива во утешното чувство дека носи човечко суштество во себе. Но, ова е само илузија. Значењето на бременоста е двосмислено и ставот на жената кон него е амбивалентен. Мајчината љубов не имплицира реципроцитет. Бременоста „обично е чудна мешавина на нарцисоидност, алтруизам, неактивно мечтаење, искреност, несовесност, посветеност и цинизам“. И, со сето тоа, породилното осуство не е доволно. Да се ограничи жената со породилно осуство само ќе ја овековечи нејзината состојба на зависност и бесмислена рутина. Покрај тоа, по нејзината менопауза, жената сè уште има околу една половина од својот живот на возрасните да го живее. Значи: Што треба да се направи? Иако постојат вистински исклучоци, жените не успеваат да се здобијат со човечкото достоинство, Де Бовоар верува, дека такво достоинство може да биде само резултат на слободно и независно постоење, а „само самостојна работа може да и обезбеди вистинска независност на жената“. Сè додека мажот е економски одговорен за еден пар, двајцата не можат да бидат еднакви. Со ова Де Бовоар очигледно не мисли дека повеќе жени треба да одат на работа, но таа знае дека многу немажени вработени жени навистина сакаат да избегаат од работа преку брак, а тоа значи дека немажените жени кои работат на својата работа гледаат како на привремен товар. Она што таа веројатно сака да го каже е дека жените, откако ќе им се даде идентична едукација како и на мажите, треба да стане „високо обучена професионална жена“ или „високо котирана жена во бизнисот“ со длабок и постојан интерес за работата. Бракот како „кариера“ за жените, смета Де Бовоар, мора да се забрани. Не може да стане збор за комплетна работа, ако таа се базира, како што е сега генерално, на сакатење. Секој од партнерите во бракот треба, како што главно се мажите, да е интегриран во општеството во целина. И бидејќи бракот обично не вклучува физичка љубов, изгледа разумно тие да се одвојат сосема отворено. Она што Милс и

Генерална оцена на Милс за трудот на Де Бовоар „Вториот пол“ е дека станува збор за „неопходно четиво за секоја жена, која сака да стане посвесна за сопствените можности, како и за секој оној, кој сака да разбере што би можеле да бидат овие можности“. Оваа книга потсетува колку малку размислуваме за нашите лични животи и проблеми. Книгата не поканува и ни помага да го сториме тоа (Horowitz, 1963).

1.6.2. Најнов бран на модерниот феминизам

Феминистичкиот бран на преминот од 19-ти во 20-ти век ја зафатил и жената во Македонија, па таа на планот на пошироката селска заедница добила некои функции што до тогаш им припаѓале само на мажите. Така, истражувањата што се вршени на Балканот покажуваат дека во Македонија во тој период имало најголем број жени селски старешини. Во некои области на Македонија жените се јавувале како селски службеници со функции протоѓерица (Дебарско), епитропица (Дебарски Дримкол), селски водар (Долна Река - Мијаци), додека во народната поезија се сретнуваат примери на жени војвотки (Сирма војвотка) (Колозова, 2002).

Постсоцијалистичките земји се карактеризираат со таканаречен државен феминизам, бидејќи прашањето за застапеноста на жените се третира како дел од класната политика, а не како независна промоција на агендата на жените. Во време на транзицијата кон демократија, во раните 90-ти години, се појавија значителни разлики во регионот во однос на транзицијата, успехот на економските реформи, развојот на политичкиот систем, темпото на интеграцијата во ЕУ, но исто така, и сличности. „Женското“ прашање главно беше сведено на репродуктивните права, правата околу абортусот, насилството врз жените и сексуалната злоупотреба. Независните женски НВО-а беа или слаби или инволвирани во анти-воени движења. Општеството беше фокусирано на „големите“ политички и економски

го замерува на Симон де Бовоар е што таа барајќи да се извади жената од стереотипите, самата ги става мажите во стереотип. „Пишувајќи за вториот пол“, вели Милс (Horowitz, 1963), „таа треба да има посистематски пристап и за првиот пол како човечки суштества воопшто. Таа има тенденција да им го припише на сите мажи она што, всушност, важи за само неколку од нив. И двата концепти се стереотипни и двете се ограничувачки за човечкото суштество“. Што се однесува до борбата за власт и моќ меѓу жените и мажите, Милс и го замерува на Де Бовоар тоа што таа го знае, но сепак, не го истакнува, а тоа е фактот што вистинската моќ што многу жени ја имаат и ја користат е иманентна: „ако мажите командаат, жените заведуваат. Незадоволството често предизвикува фригидност, вистински или фиктивен, која често се користи како женска алатка за моќ“ (Horowitz, 1963).

прашања во транзицијата, додека анти-феминистичкото чувство се манифестираше како резултат на замореноста на луѓето од „принудната“ еманципација (Колозова, 2002).

Ако се направи пресек на фазите низ кои поминувало создавањето на општествените услови за еднаков пристап на мажите и на жените во клучните домени низ историјата, особено во европското и во македонското општество, сè до новиот концепт на еднакви можности, може да се заклучи дека требало да поминат многу векови и трпение, но пред сè упорност, додека конечно не се постигнал значителен напредок, кој е видлив само во последните неколку децении. Но, дури ни тој „успех“ не е на задоволително ниво, или барем не во практиката.

Современото движење за еднакви можности почна во седумдесеттите години на 20-от век како движење за човекови права и се однесуваше на расните, етничките и половите малцински групи, со цел тие да се интегрираат во пошироките општествени заедници.

Тезата за рамноправно учество на мажите и жените во сите витални сфери на општеството за првпат беше јавно декларирана на Светската конференција на жените во Мексико во 1975 година и оттогаш вакви конференции се одржуваат на секои 10 години – во 1985 година во Најроби, во 1995 година во Пекинг, во 2005 година во Париз... (Ѓуровска, 2008). Оттогаш концептот на родовата интеграција константно повикува на систематско вклучување на родовите прашања во сите владини институции и политики.

Во последните 50 години, положбата на жените во земјите-членки на Советот на Европа, претрпе големи промени. Овие промени се настанати како резултат на општествена акција и усогласени стратегии од страна на жените и мажите, кои сметаат дека рамнотежата меѓу половите во донесувањето одлуки е основна за демократијата и за иднината на државата.

Така, жените од економски развиените земји, по неколку векови борба, се изборија за своите основни човекови права. Да се каже ова, сепак, не е претерување, имајќи предвид дека до пред педесетина години жените немаа ниту право на глас, а до пред стотина години немаа право на имотна сопственост⁵².

Денешните проблеми на жените се поинакви, но не помалку болни, понижувачки или сериозни. Актуелните прашања за родова рамноправност

⁵²<http://gragjanskisvet.org.mk/defaultaf94.html?ItemID=4331B240D4B9C746923B74F7EE07759C>

вклучуваат јазична дискриминација, дискриминација на работно место, во образованието, присуството во јавноста и политиката...

За жал, и во развиените земји, физичкото, сексуалното и психолошкото насилство се сè уште присутни и недоволно санкционирани. Состојбата е обесхрабрувачка и покрај тоа што, да речеме, во водечките принципи за вработување уште од 1989 година се внесени принципите за постигнување еднаквост како еден од приоритетите.

Можеби затоа во поново време современата жена интегрирана во политичкиот процес повторно има тенденција да се навраќа кон феминизмот, сметајќи дека не треба да се бега од него, иако кон крајот на минатиот и почетокот на овој век тој се сметаше за пренагласен и беше сè помасовно напуштан и од самите жени.

Во таа насока во истражувањето што го спроведовме за расветлување на родовата димензија во политичката партиципација една од интервјуираните жени истакна: „Не треба да се срамиме од феминизмот. На него треба да гледаме како на добар начин и можност да се постигне родова рамнотежа во политиката. Феминистичкото движење е значајно, ако се знае дека тоа се појавило и проширило со цел правото на жената да влезе во правната регулатива, но со тоа не е завршена мисијата. Сега треба да се фокусираме на нејзиното спроведување во практиката, а за тоа многу можат да придонесат токму феминистките“.

Познатата американска пејачка Бијонсе во 2013 година на својата светска турнеја се претстави со нови феминистички дефиниции, повторно враќајќи го во мода феминизмот на еден симболичен начин преку видеобим, на кој како порака од своите концерти до публиката низ целиот свет стоеше: „Феминистка е личност што верува во социјална, политичка и економска рамноправност меѓу половите“. Ова беше една од главните идеи на феминизмот што таа ги претстави на видеобим, иако предизвика остри критики, особено од радикалната феминистичка струја.

Дека феминизмот повторно се враќа во тренд покажа и британската актерка Ема Вотсон во кампањата на движењето на ОН „Тој за Таа“. Како почитувана активистка и амбасадорка на добрата волја на Обединетите нации, харизматичната девојка се декларира како феминистка: „Ако се залагаш за еднаквост, ти си феминистка. Жалам што морам да ти го кажам тоа, но ти си феминистка“.

И конечно, во најновата ера по првиот феминистички бран, кој беше сконцентриран на барањата на право на глас за жената и вториот бран, кој се

фокусираше на барање еднакви права за жените, произлезе и третиот бран, или таканареченото современо феминистичко движење, **сајберфеминизам** (Cyberfeminism), кој се занимава со промоција на идејата за рамноправност, афирмација на различностите и ширење на свеста за проблемите како присуството на сексизам и мизогенија на социјалните мрежи, како и едукација за специфичните начини на отпор во мрежата. Тоа е, исто така, феминистичко движење што се занимава со таканарачениот сајберпростор, односно со современите информатичко-комуникациски технологии. Целта на сајберфеминизмот е да се идентификуваат родовите теми, да се добијат информации и да се подигне свеста за родовата димензија⁵³.

Откако последните 20 години теоретичарките на „сајберпросторот“ препознаа дека интернетот не е слободен празен простор, кој не поседува доминантна култура, сајберфеминизмот се појавува како специфичен начин на отпор насочен кон сајберпатријархатот вчитан во разните системски, технолошки и поетички одлики на Интернетот и вмрежувањата во „виртуелниот простор“⁵⁴.

Овој термин е измислен во 1994 година од страна на Сејди Плонт, директор на Одделението за истражување на кибернетичката култура при Универзитетот на Ворвик во Велика Британија, за да се опише работата на феминистките заинтересирани да теоретизираат, да критикуваат и да го користат виртуелниот простор како нов медиум (Jones, 2003).

Владеенето со технологијата долго време се гледаше како клучен извор на моќ на мажите, што потоа се рефлектираше во хиерархијата на родовите разлики, на работа и дома. Сепак, во новата дигитална ера, многу современи феминистки тврдат дека врската меѓу технологијата и мажите е привилегија што конечно треба да се пресече. За разлика од вториот бран на феминизмот, во кој се сметаше дека технологијата е на страната на капиталистите и приврзаниците на патријархатот, сајберфеминизмот го сфаќа виртуелниот просторот, односно интернетот, како најава за крајот на родовите разлики и „ослободување“ на жените. Притоа, се смета дека со овој технофеминистички пристап како што се менува брзо технологијата,

⁵³<https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D1%98%D0%B1%D0%B5%D1%80%D1%84%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%BC>

⁵⁴Во 2012 година поради актуелните избори во САД, на социјалните мрежи се случија низа сајберфеминистички точки на отпор кон патријархалниот образец што владее со поп-културата на Интернет. Интернет поп-културата како и културата на литературата, поп-музиката, филмот, компјутерските игри, видеа и другите полиња на родовата комуникација во општеството, не се имуни на „императивот на патријархатот“, па така жените и на Интернет се прикажуваат и потчинуваат како и во „реалниот живот“.

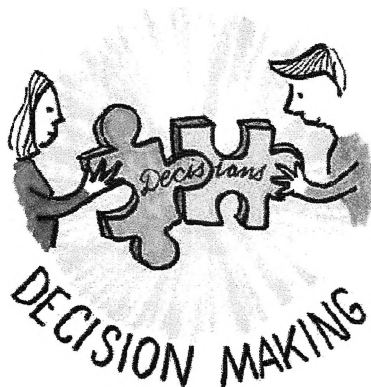
исто така, брзо се менуваат и родовите односи како резултат на феминистичката политика, а не технологијата сама по себе (Judy, 2006).

Во научната јавност веќе се отвори дебата за демократскиот потенцијал на интернетот. Оваа дебата се води меѓу песимистички и оптимистички ставови, особено во однос на потенцијалниот придонес на новите технологии за подобрување на политичката партиципација и на демократијата.

Иако пристапот на интернет поевидентно го одразува родовиот јаз, како што, впрочем го одразува и јазот во генерации, етничката поделеност, социјалниот статус и образовниот јаз, некои научници интернетот го сметаат за медиум, кој им служи на оние кои веќе се заинтересирани и ангажирани во политиката (Norris, 2001). Други научници тврдат дека интернетот може да ја намали политичката нерамноправност (Meyers, 2001).

Некои родови теоретичари тврдат дека повеќето фрази во стилот „делува како маж“ или „изгледа како жена“ потекнуваат од културно наследените идеи за родот, а не од физиолошките разлики меѓу половите, но кога се зборува за родот во контекст на новите дигитални медиуми, тие обично се однесуваат на родовиот јаз во дигиталната продукција на интернет (Consalvo, 2003). Интернетот, всушност, ги мултиплицира каналите за политички информации и учество на микро ниво, обезбедува нови можности за комуникација, мобилизација и организација на средно ниво, и создава нови плуралистички арени каде што граѓаните можат да дискутираат за прашања од општ интерес во насока на општото добро на макро ниво (Porta and Mosca, 2005).

Некои истражувања потврдуваат дека модерниот феминизам стекнува сè повеќе и повеќе приврзаници, особено меѓу младите генерации (Hardy, 2008).

2. ДЕФИНИРАЊЕ НА РОДОТ И ПОЛОТ КАКО ПРЕТЕКСТ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ НА РОДОВАТА ДИМЕНЗИЈА НА ПОЛИТИЧКАТА ПАРТИЦИПАЦИЈА

2.1. Род

Многумина сакаат да ја истражуваат улогата на родот во своите животи и во светот. Оваа желба може да е делумно одраз на интелектуалната љубопитност. Во прилог на ова тврдење е едноставниот факт дека родот е сеприсутен, а сепак малку мистериозен дел од општествениот живот, кој сите ние, на некое ниво, бараме да го разбереме.

Социолозите и други аналитичари во текот на изминатите три децении многу нешта кажаа за родот. Но, за да се истражи родовата димензија во политичката партиципација, пред сè мора да се обезбеди концизен софистициран теоретски опис на она што се подразбира под поимот род. За разлика од некои енциклопедиски толкувања, тука нема да се обидуваме да ги покриеме сите области на општествениот живот или секое прашање, каде што е во игра припадноста на родот. Наместо тоа, ќе се обидеме да пренесеме определени размислувања за улогата на родот кога станува збор конкретно за политичката партиципација.

Како и секоја друга група научници од општествените науки, научниците кои вршат истражување на овој поим имаат различни концептуални, теоретски и методолошки перспективи. Често, овие разлики доведуваат до провокативни дебати и контроверзи. Една од нив е дека родот треба да се гледа на повеќе нивоа - индивидуално, интеракциско и институционално, бидејќи родот е систем на повеќе нивоа, кој не може да се разбере само преку гледање на поединци. Покрај поврзаноста со идентитетот, со социјалните односи и институции, припадноста на одреден пол е комплексно поврзана со многу општествени процеси, од кои најважната е социјалната нееднаквост. Затоа, со ова истражување се прави обид да се исцртаат контурите на системот на родот во политичката партиципација и да се обезбедат алатки за разбирање на родовата нееднаквост на тој план.

Кога се зборува за родовата димензија во политичката партиципација, мое длабоко убедување е, всушност, дека има многу што да каже првенствено на темата род. За да се разбере родот треба да се оди подалеку од очигледното и да

се преиспитаат прашањата, кои можеби мислиме дека се очигледни и веќе добро разбрани. Предизвикот од *земањето здраво за готово* е една од суштинските компоненти на социолошкото гледиште. Всушност, социолозите тврдат дека она што луѓето го сметаат за непроблематично и ги прифаќаат работите за „такви какви што се“ може, всушност, да биде токму она на кое му е најпотребен темелен систематски надзор. Од друга страна, некои научници, како Еми Вертон (Wharton, 2005), веруваат дека родот е еден од клучните алки во социјалниот живот. Иако комплексен и постојано променлив, општествениот свет е подреден и во некоја рака препознатлив. Како принцип на општествените релации, родот е една од силите што придонесуваат кон моделирање на општествениот живот. Разбирајќи го родот, ние разбираме повеќе за социјалниот свет. Токму затоа, дефинирањето и разбирањето на родот е поголем предизвик од кога било досега. Речиси сите општествени науки до сега имаат продуцирано неверојатно многу емпириски истражувања за родот. Како што ваквите истражувања се намножија, така, се зголеми и бројот на теоретски и концептуални пристапи кон проучување на родот. Всушност, како што Акер (Acker, 1992) вели: „Иако терминот род нашироко се користи, не постои заедничко разбирање за неговото значење, дури ни меѓу феминистичките научници“.

Родовите скептици создаваат провокативни тврдења. Посебно треба да се внимава на нивната „претпазливост“ за опасностите од генерализирањето. Тоа се случува кога се изведуваат одредени заклучоци врз основа на однесувањето на една група жени или мажи и кога автоматски тие заклучоци се прошируваат на сите жени и на сите мажи. Слична е критиката на социолозите што ги испитуваат правата на жените пред сè како луѓе. Родот останува централен принцип за организирање на модерниот живот: „Во речиси секоја култура, родовата разлика е главен начин на кој луѓето се идентификуваат себеси како личности, ги организираат општествените односи и ги симболизира значајните природни и општествени настани и процеси (Harding, 1986).

Се поставува прашањето што е род? Терминот род се користи за да се видат „психолошките, социјалните и културните аспекти на женскоста и машкоста (Kessler and McKenna, 1978). Со други зборови, тој претставува карактеристики преземени од жените и мажите кога тие се соочуваат со социјалниот живот и култура преку социјализација. Овој концепт за родот е премногу тесен. Дури и оние, кои веруваат дека постојат битни биолошки и генетски разлики меѓу жените и мажите, се

согласуваат дека ниту природната животна средина (на пример, биолошката, физиолошката, или генетската), ниту социјалната, не можат сосема да се одвојат.

Вториот проблем со овој концепт на родот е тенденцијата да се претпостави дека тој е исклучиво индивидуална карактеристика. Во овој поглед, родот се гледа како сет на особини или предиспозиции на однесување што луѓето ги поседуваат врз основа на припадноста на одреден пол, но овој став е премногу ограничувачки.

Ако зборуваме за работна дефиниција на родот, некои научници (Ridgeway and Smith-Lovin, 1999) го дефинираат како „систем на општествени практики“. Овој систем ги создава и ги одржува родовите разлики и „организира односи на нееднаквост врз база на овие разлики“. Според овој став, родот ги вклучува разликите и нееднаквостите. Но, кои општествени практики се најважни во создавањето на родовите разлики и нееднаквости и како функционираат овие практики? Примарна цел е да се испитаат алтернативните одговори на овие прашања.

Важно е да се имаат предвид три карактеристики на оваа дефиниција. Прво, родот е исто толку процес, колку што е фиксна состојба. Ова имплицира дека тој постојано се продуцира и репродуцира. Разбирањето на механизмите преку кои ова функционира е, исто така, важна работа (Wharton, 2005). Второ, родот не е само карактеристика на поединци, туку се случува на сите нивоа на социјалната структура. Ова е содржано во идејата дека родот како „систем“ на практики е далекусежен и испреплетен и постои независно од поединците. Оттаму, родот е феномен на повеќе нивоа (Risman 1998). Ова сознание овозможува да се истражуваат општествените процеси, како што се интеракцијата и социјалните институции. Трето, оваа дефиниција на родот се однесува на важноста да се знае дека родот не означува само различност, туку и нерамноправност. Важно е да се знае дека родот има клучна, односно критична, димензија врз основа на која се дистрибуираат социјалните ресурси во принципот на општествена организација.

Фактот дека сите рамки за толкување на родот се парцијални и селективни е основа за зголемената свест кај истражувачите, кои сметаат дека не е доволен само еден пристап за разбирање на оваа комплексна тема. Во основа, родот е систем на повеќе нивоа, чии ефекти може да се видат на сите нивоа на општествениот живот. Ова не значи дека рамките, во кои ќе се составуваат делчињата на родовиот мозаик, ќе ја откријат вистината во целина. Имено, парчињата од една рамка може да бидат компатибилни со парчиња од друга рамка,

иако ова не е секогаш случај. Движењето меѓу овие рамки или нивното комбинирање на креативен начин бара интелектуален напор. Она што може да се направи тука, е да се испитаат различни агли на гледање, кои социолозите ги користат за решавање на родовите прашања, да се истражат знаењата и прашањата што сè уште немаат одговор.

Во секое општество на оваа планета родот спаѓа во најзначајните принципи на општествено организирање. Најважно е да се пополни родовиот јаз меѓу различните граѓански политички активности како дел од огромното социјално платно, на кои се разликуваат жените и мажите. Како што истакнуваат феминистичките научници што ги анализираат родовите разлики преку искуствата на различни институции, различните домени на човековите активности се разликуваат во начинот, на кој жените и мажите се однесуваат и на кој тие се третирали во различни амбиенти. Оваа анализа фрла светлина токму врз ова големо прашање од различните социјални процеси, кои ги прават родовите разлики важни во нашето општество (Verba, 2001).

Родот⁵⁵ се однесува на социјално создадените улоги, идентитетот и односите на мажите и жените. Па така, родот ги одредува улогите, моќта и ресурсите за мажите и жените во едно општество. Терминот род е различен од терминот пол, кој се однесува на биолошката разлика меѓу жените и мажите. За терминот род девојчињата и момчињата се учат уште од најрана возраст во однос на различните улоги и начин на однесување од страна на семејството и на културата и овие прифатени улоги и идентитети варираат во различни општества и држави, а подложни се на промени кај различните генерации. Концептот за родот за првпат го дефинираше во 70-те години либералната феминистка Сузан Молер како „длабоко вкоренета институционализација на сексуалната разлика, која го исполнува нашето општество“ (Бенедек, 2008).

Неодамнешните истражувања укажуваат на улогата на биологијата во објаснувањето на родовите разлики во ставовите (на пример, види Hatemi, Medland and Eaves, 2009). Можеби генетските разлики меѓу жените и мажите можат да придонесат за толкување на политичките преференци, иако многу малку истражувања сугерираат нанивното влијание врз склоноста за учество во политиката. Но, дебатата за разликите во улогата на генетската и биолошката

⁵⁵Професорката на политички науки и женски студии на Универзитетот во Мичиген, Елизабет Вингроув, која има бројни публикации во областа на феминистичката теорија, во своите дискусии ја потврдува теоријата дека родот во политичката партиципација има различни структурни и институционални корени.

средина врз родовата димензија на политичката партиципација е надвор од опсегот на ова истражување.

Во однос на родот, истражувачите утврдиле дека постојат разлики во интересот за политика, политичкото знаење и политичката партиципација меѓу мажите и жените, и тоа како меѓу генералната, така и во однос на младата популација. Според повеќе истражувања во САД, мажите имаат поголем интерес и знаење за политика, и почесто земаат учество во разни форми на политичка активност и активности во непрофитниот сектор. Жените, од друга страна, се посклони да бидат активни во специфичен тип на организации поврзани со волонтерски активности: помош на постари лица, организации за млади и организации кои се поврзани со образовни активности (Portney, Eichenberg and Niemi, 2009). Авторите заклучиле дека иако образовниот статус е подобар „предиктор“ за степенот на граѓански ангажман и политичка партиципација, сепак, и кога тој е контролна варијабла, разликите меѓу половите остануваат (Portney, Eichenberg and Niemi, 2009). Овие разлики во патријархалните општества на Балканот очекувано е да бидат релевантни, односно да се забележат повисоки нивоа на политичка партиципација на мажите во однос на жените од овој примерок.

Моја лична убеденост е дека родот е важен принцип на општествениот живот и односи. Затоа сметам дека социолошката гледна точка претставува еден од најкорисните начини да се разбере ова прашање. Во социолошките студии родот е релативно скорешна категорија. Развојот на настаните вклучува значително внимание кон мажите и машката, кон разните варијации меѓу родовите категории, како и желба да се преиспитаат социолошките концепти и идеи од родова перспектива.

Исто така, многу е важно да се разграничи значењето на терминологијата при дефинирање на категориите „род“ и „пол“. Во науката не постои цврст консензус за соодветна употребата на овие два термина. Некои го отфрлаат користењето на терминот „пол“ целосно и се фокусираат само на терминот „род“. Други ги користат термините речиси како синоними, додека трети ги користат двата концепти и прават јасна разликата меѓу нив. Овие разлики во употреба на двата термина „род“ и „пол“ не се само семантички. Наместо тоа, тие одразуваат повеќе фундаментални разлики од теоретска перспектива. Разбирање на социолошката смисла на полот и нејзината корелација со родот е прва цел на ова поглавје, особено што постои разновидност меѓу нивните пристапи кон ова прашање.

Во разговор луѓето често се обраќаат кон жените или мажите како кон „спротивен пол“. Терминот „пол“ укажува на тоа дека мажите и жените им припаѓаат на целосно различни категории. Но, дали жените и мажите навистина се спротивни? Всушност, и жените и мажите имаат многу заеднички карактеристики, особено биолошки. На пример, тие обично имаат 23 пара хромозоми. И жените и мажите се топлокрвни суштества со исти органи, но имаат и други аспекти, во кои се разликуваат, меѓу другите дистинктивни карактеристики, имаат хромозомски разлики, надворешни и внатрешни генитални органи, хормонални и други физиолошки „полови“ разлики (Breedlove, 1994).

Други се поскептични, тврдејќи дека социјалните, а не биолошките сили продуцираат два различни пола кај луѓето, што отвора широка дебата меѓу научниците за родот.

Во прилог на концептот на „полот“ социолозите, исто така, користат термини како што се „полова задача“ или „полова категорија“. Овие концепти се опишуваат како процес, преку кој социјалните значења се во прилог на биолошкиот пол. Притоа, „полова задача“ се однесува на процесот на раѓање, па дури и на преднаталниот период, кога луѓето се идентификуваат како машки или женски („полова категорија“). Оваа „полова задача“ е водена од социјално договорени критериуми за идентификување на полот, како што се надворешните гениталии. Во повеќето случаи „половата задача“ е едноставна работа. Сепак, ова не е секогаш случај. Истражувачите проценуваат дека кај 2 проценти од сите новородени деца не може лесно да се одреди категоријата машки или женски (Blackless, 2000). Во овие случаи, половите хромозоми, надворешните гениталии или внатрешниот репродуктивен систем не се вклопуваат во стандардите што ги определуваат категориите жени или мажи. Овие лица се нарекуваат интерсексуалци.

Ако „родот“ има свои корени во општествениот свет, тогаш социолошките, а не биолошките и генетските процеси, се клучот за разбирање на категоријата „род“.

Од другата страна на оваа дебата на социолозите, кои ги нагласуваат начините, преку кои биологијата поставува ограничувања на она што можат да го постигнат општествените влијанија (Rossi, 1977; Udry, 2000), понекогаш тие се нарекуваат био-социјални перспективи и се однесуваат на „полови“ разлики меѓу жените и мажите, вкоренети во човечката физиологија, анатомија и генетика.

Овие разлики ги сметаат за суровина од која е изграден „полот“. Социолозите, кои го прифаќаат овој став, не значи дека се одрекуваат од

верувањето дека „полот“ се одразува врз социјално договорените правила, ниту дека „родот“ не го обликува она што биолозите го сметаат за „пол“.

Сепак, овие социолози прават јасна дистинкција меѓу полот и родот, тврдејќи дека полот ја ограничува изградбата на родот. Како заклучок може да се каже дека има разлика во тоа како социолозите ги дефинираат полот и родот, од истражувачите, кои овие прашања ги третираат од чиста биолошка перспектива на биолошки, генетски, или еволутивен придонес кон „женското“ или „машкото“ однесување и карактеристики⁵⁶.

2.2. Од полова нееднаквост до родова рамноправност

Дали жените поседуваат поголема емпатија од мажите? Дали мажите имаат поголема тенденција да преземаат ризици од жените?

Вакви прашања ги мотивираат истражувачите, кои се занимаваат со родовите перспективи и ставаат акцент на идентификување на разликите меѓу жените и мажите и кои претходно беа елаборирани. Оваа традиција се појави уште пред терминот „род“ да влезе во академскиот дискурс. Истражувачите до неодамна го користеа речиси исклучиво терминот „пол“. Дури и денес многу психолози и социолози, го користат терминот „пол“ за да опишат некои особини како „родови разлики“.

Што е суштинско во дебатите за родовите разлики? Во основа на овие дебати се пошироки прашања за родовата нееднаквост. Родовите истражувања во голема мера се мотивирани од надежта дека наодите ќе помогнат во надминување и елиминирање на културните стереотипи за жените, а во некои случаи и за мажите.

Ако истражувањата покажат дека двете групи не се (многу) различни, според оваа логика, ќе биде потешко за општествата да ја одбранат родовата нееднаквост. Историјата обезбедува поддршка за овој аргумент. Нееднаквиот третман често се

⁵⁶Примери на изјави кои се однесуваат на пол или на род:

- Мажите не можат да раѓаат бебиња, жените можат. (Пол)
- Малите момчиња се јаки, а малите девојчињата се нежни. (Род)
- Гласот на момчињата мутира во пубертет, на девојките не. (Пол)
- Жените можат да дојат бебиња, мажите можат да ги хранат преку шише. (Пол)
- Мнозинството градежни работници во нашата земја се мажи. (Род)
- Во многу земји, жените кои се занимаваат со земјоделство се помалку платени од мажите. (Род)
- Во многу култури, жените се тие кои готват, меѓутоа познати шефови на кујни во рестораните се мажи. (Род)
- Девојките треба да најдат добар сопруг, а момчињата треба да најдат добра работа. (Род)

правдал со биолошките и генетските разлики меѓу жените и мажите. Жените особено биле исклучени од домени како што е политиката и вработувањето врз основа на нивните разлики со мажите. Половите разлики се користеле како основа за исклучување и нееднаков третман.

Фокусот на половите разлики може да биде проблематичен и од други причини. Холандер и Хауард (Hollander and Howard, 2000) тврдат дека фокусот на половите разликите „може да дејствува како самоисполнување на пророчствата, предиспонирајќи ги истражувачите да ги превидат сличностите меѓу половите и на тој начин да се потврдат предрасудите, односно во случајов родовите стереотипи. Според овие автори, истражувањето на половите разлики е, исто така, проблематично поради тоа што „често се заматува фактот дека различноста речиси секогаш значи нееднаквост“ (Hollander and Howard, 2000).

Разликите, тврдат тие, речиси никогаш не се само разлики, туку одраз на нерамнотежата на моќта. Како одговор на тоа, некои велат дека негирањето на разликите не е повеќе компатибилно со еднаквоста и дека разликите треба да бидат сфатени како недостатоци.

Половите разлики што научниците ги документирале не кажуваат едноставна приказна за женската инфериорност (Eagly, 1995), туку рамноправноста најдобро служи кога се имаат точни сознанија за жените и мажите. Разликите не значат нерамноправност, како што сличноста не гарантира еднаков третман. Овој поглед има добиено зголемена поддршка во последниве години, откако истражувачите развија повеќе комплексни начини да се разберат односите меѓу полова и родова нееднаквост.

Без оглед на тоа дали постои биолошки и генетски придонес, однесувањето на жените и мажите е предмет на жестока дебата. Иако научниците не се согласуваат во некои делови, многу признаваат дека некои полови разлики може да имаат биолошки или генетски придонес. Во исто време, сепак, повеќето социолози (и многу други научници, кои ги истражуваат половите разлики) инсистираат на тоа дека влијанието на биолошкиот и генетскиот придонес зависи од животната средина или култура, во која тие се појавуваат.

Со други зборови, прифаќањето на можноста дека биолошките и генетските фактори можат да влијаат врз човековата личност и однесување не значи дека личноста и однесувањето може да бидат сведени на овие фактори. Разбирањето на тоа како биологијата, генетиката и културата влијаат врз креирањето на личноста и

однесувањето, како и испитувањето на секој фактор одделно, е можеби најдобриот начин како да се продолжи истражувањето на овие прашања.

Истражувањата, кои се стремат да го идентификуваат можниот биолошки или генетски придонес за однесувањето на жените и мажите, сигурно ќе продолжат и во иднина со цел да се дознае што повеќе за биологијата, генетиката и еволуцијата на човекот. Интересот да се утврди точно како половите разлики може да се развијат, се фокусира на две општи области: епигенетска и еволутивна. Епигенетските истражувања на половите разлики се базираат на идејата дека „гените и животната средина дејствуваат заедно и ја утврдуваат структурата и функцијата на мозочните клетки, а со тоа и на однесувањето на организмот“ (Hoyenga and Hoyenga, 1993). Студиите од оваа перспектива се обидуваат да ги испитаат пренаталните полови хормони и нивната предиспонирачка улога за жените и мажите да реагираат различно кога ќе ја напуштат матката (Hoyenga and Hoyenga, 1993; Maccoby, 1998). Епигенетските истражувања, исто така, се фокусираат на половите разлики во постнаталниот период, разгледувајќи ги хормоните и организацијата на мозокот (Udry, 2000).

Од друга страна, еволутивните истражувања се фокусираат на репродуктивната улога на жените, како и на други биолошки и физиолошки полови разлики, при што „еволутивните“ психолози укажуваат на тоа дека секој пол се соочува со предизвици на уникатна полова селекција. Како што секој пол се соочува со овие полови специфични предизвици, така се доаѓа до полови разлики како карактеристика на луѓето. Застапниците на овие ставови го фокусираат своето внимание на жените и мажите, на нивните особини, карактеристики и идентитет. Еволутивната психологија е теорија и истражување за родовата социјализација. Социјализацијата е процес, преку кој луѓето стануваат припадници на одреден род. Тие го учат она што се очекува од нив, како припадници на женскиот или на машкиот пол. Социјализацијата е важно да се разбере, бидејќи повеќето социолози сметаат дека родовите разлики примарно имаат социјално потекло, а не биолошко. Иако се смета дека социјализацијата е важна, многу социолози ги критикуваат истражувањата што се потпираат исклучиво на социјализација како објаснување за родовите разлики.

Критичарите тврдат дека овој вид објаснување создава лажен поглед на жените и мажите како хомогени групи, кои имаат внатрешно конзистентни и

непроменливи мотиви, предиспозиции за однесување итн. (Gerson, 1985,1993; Epstein, 1988).

Голем дел од општествениот живот е организација и рутина. Луѓето се вработени во организации, како што се бизнис фирми или владини организации. Тие одат прво во градинка, па во основно и средно училиште, или подоцна во колеџ, а можеби и на постдипломски студии или во некоја стручна школа. Тие се членови на цркви или доброволни здруженија. Всушност, многу од меѓусебните интеракции луѓето ги практикуваат во рамки на организациите.

Организација е, всушност, социјална единица формирана за да извршува одредена цел. Организациите имаат граници, правила, процедури и средства за комуникација (Hall, 2002). Социјални практики, кои се поврзани со организации, играат особено важна улога во продукцијата и репродукцијата на родот и родовата нееднаквост.

Институција е малку поапстрактна и има посеопфатен концепт. Во наједноставното објаснување на овој термин, социолозите ја дефинираат институцијата како „организиран, воспоставен модел“, па дури и поедноставно како „правила на игра“ (Jepperson, 1991). Во таа смисла, институциите се сфатени како функции на општествениот живот, кои се чини се толку вообичаени и присутни што дури се сметаат за „начин на кој работите се“.

Секоја поголема општествена институција е организирана како „централна логика или сет на материјални практики и симболични градби“ (Friedland and Alford, 1991). Овие логики вклучуваат структури, модели и рутини, а истовремено и системи на верување, кои ги снабдуваат со значење.

Многу од институциите, кои ги создаваат „правилата на игра“ во модерното општество отелотворуваат и родови аспекти (Acker, 1992). Да се каже дека една институција е родова, тоа значи дека родот е присутен во процесите, практиките, сликите и идеологиите, но и во распределбата на моќ во различни сектори на општествениот живот. Повеќе или помалку, сите институционални структури на современото општество се организирани по линија на родот. Историски гледано, овие институции ги развиле мажите и во моментот во нив доминираат мажи, а мажите во нив ги имаат и водечките позиции, од аспект и на сегашноста и на историјата (Acker, 1992).

Понатаму, од оваа перспектива, аспектите на општествениот живот, кои се конвенционално третирано како „неутрални“ или родово неутрални, всушност, се

изрази на родот. Овој начин на размислување за родот го насочува вниманието кон организациите, структурите и практиките на социјалните институции и ги нагласува начините, на кои овие, со моќно вградени „здроаво за готово“ аспекти на општествениот поредок, ги продуцира и репродуцира родовите разлики и нееднаквости.

Родот, работата и семејството се нераскинливо испреплетени. Промените во работата и семејството создаваат промени и во односите меѓу припадниците на двата пола, но и обратно, промените во односите меѓу половите доведуваат до промени во семејството и работата. Како животот на жените и мажите се менува, така се менуваат и работата и семејството. Работата и семејството се родови институции.

Разбирањето на овие односи, од каде доаѓаат и кои се последиците од нив, е прашање што треба да се истражи. За таа цел, внимателно треба да се следи структурата и организацијата на работата и семејството, и да се обрне особено внимание на начините на кои тие се изразуваат во минатото и во современиот свет (Laura, 2001).

Родовата рамноправност значи еднаква видливост, еманципирање, одговорност и учество на жените и мажите во сите сфери на јавниот и приватниот живот. Тоа значи да се има еднаков пристап и дистрибуција на ресурсите и за жените и за мажите.

Иако статусот на жените во Европа законски несомнено е подобрен во текот на последните неколку децении во однос на политичката партиципација, ефективната еднаквост е далеку од реалноста, особено кога станува збор за учеството на жените во донесување одлуки, без разлика што тоа би придонело до позитивни трансформативни процеси за општествата, какви што се промените во законите, политиките, службите, институциите и општествените норми.

Политиката на родова рамноправност претставува едно од фундаменталните начела на демократијата и општествениот поредок. Родовата еднаквост во Европската Унија теоретски се наоѓа во нејзиното ДНК, како што посочија лидерите на Еврокомисијата по повод Меѓународниот ден на жената, но за жал, сè уште ниту една земја не ја остварила во целост⁵⁷.

⁵⁷<http://alon.mk/wordpress/archives/461124> (ЕК: Родовата еднаквост е во ДНК-то на ЕУ, но ниту една земја се уште не ја остварила во целост)

Како важен услов за рамноправност потребно е да се постигне балансирано учество на мажите и жените и тоа преку поделба на позициите на моќ и одлучување во секоја јавна сфера од општествениот живот во просек од 40 до 60 проценти од секој пол, бидејќи донесувањето одлука за избор на претставници, кои во името на граѓаните ќе носат и спроведуваат одлуки, претставува демократски чин во една држава (Ванковска, 2007).

За да се создадат еднакви можности за жените и мажите потребно е да се отстранат сите пречки за економско, политичко и социјално учество врз основа на полот. Тоа значи дека е потребно и промовирање на начелото за воведување еднакво учество на жените и на мажите во сите области на јавниот и на приватниот сектор, еднаков статус, еднаков третман во остварувањето на сите права и во развојот на нивните индивидуални потенцијали, преку кои тие придонесуваат во општествениот развој, како и еднакви придобивки од резултатите произлезени од тој развој, вклучувајќи ги и можностите за учество во највисоките нивоа на политичката партиципација.

Затоа треба да се воведат и родова перспектива, која претставува гледиште кон родовите разлики во секоја дадена политичка област или активност. Општо прифаќање на родовата перспектива во процесот на проценување на импликациите на секое планирано дејство врз жените и врз мажите, вклучувајќи го законодавството, политиките или програмите во сите области и на сите нивоа. Тоа е стратегија за прашањата и за искуствата на жените и на мажите во настојувањата да станат интегрална димензија на дизајнирањето, спроведувањето, следењето и евалуацијата на политиките и програмите во сите политички, економски и општествени сфери, така што жените и мажите ќе имаат еднакви придобивки и нема да се продолжува со нееднаквоста. Крајна цел е да се постигне родова рамноправност (Ристова Димова, 2011).

Тоа е долготраен и тежок процес, бидејќи патријархалната политичка култура сè уште е премногу силна и во политичките елити сè уште доминираат мажите, и покрај тоа што родовата рамноправност значи праведност при постапувањето со жените и мажите во согласност со нивните особени потреби.

2.3. Квота

Инструментот „квота“⁵⁸ е позитивна мерка, преку која се воспоставува фиксен процент или број за претставување одредена категорија лица. Квоти може да бидат вклучени во законодавството (во изборните закони, во законите за еднаквост, за работна сила, или во уставите) или да се применат на доброволна основа (како што е доброволното воведување квоти во политички партии).

Според Водичот во феминистичката и родовата терминологија издаден од Здружението на граѓани Акција Здруженска, квотата претставува дефиниран сооднос или удел во места, позиции или ресурси, кои треба да бидат пополнети или обезбедени за специфична група, вообичаено под одредени правила или критериуми, со цел да се надмине постојната нееднаквост.

Според Даниела Димитриевска од Македонското женско лоби, „родовите квоти се мерка за еднакви можности, која има за цел на жените да им осигури вклучување во изборната политика, со тоа што ќе препорача, ќе додели мандат и ќе им резервира определен број места или процент од местата на кандидатските листи или во парламентот“.

Дебатите околу донесувањето квоти во законодавните тела ширум светот често го покренуваат прашањето за симболичната улога на квотите. Некои од заговорниците за воведување квоти, на пример, тврдат дека на квотите гледаат како „средство за промовирање еднаков и фер пристап“ (Krook, 2009). Тие нагласуваат дека „партиските и државните актери ги носат квотите со цел да се редефинира државата во поинклузивно општество“, но и да се „ревидира дефиницијата за еднаквост и застапеност“ (Inhetveen, 1999; Meier, 2000).

Во последниве години родови квоти се воведени во неверојатно голем број земји од целиот свет⁵⁹, така што денес може дури и да се зборува за „треска на квоти“. Во Африка, на Балканот, во Латинска Америка и Југоисточна Азија има воведено режим на различни видови квоти. Драматични промени се случија на глобално ниво во однос на рангирањето на земјите врз основа на нивото на политичката застапеност на жените. Како резултат на воведените квоти, Аргентина, Костарика, Мозамбик, Руанда и Јужна Африка се најдоа многу високо на оваа листа.

⁵⁸Квота според македонскиот толковен речник, значи однапред утврден број

⁵⁹www.quotaproject.org

Од друга страна, петте нордиски држави, Данска, Финска, Исланд, Норвешка и Шведска, кои долго време беа на врвот на табелата, сега се соочуваат со предизвик. Иако квотите како мерка се контроверзни, се покажа како многу ефикасен инструмент за остварување на родова еднаквост во политиката, доколку се имплементираат правилно. Во Европа, сепак, квотите се доста непопуларни, со исклучок на Балканот. Во Западна Европа, квотите се воведуваат главно на доброволна основа и тоа во политичките партии, со исклучок на Белгија и Франција.

Анализите на квотата-системите покажуваат дека отпорот за нивно воведување во земјите од Западна Европа е поврзан со верувањето дека квотите се во конфликт со концептот на либералната демократија и принципот на заслуги „да победи најдобриот“.

Ако ја земеме пред вид вистинската исклученост на жените како почетна точка, односно ако ги признаваме бариерите што ги спречуваат жените да влезат во областа на политиката, тогаш квотите нема да се сметаат за дискриминација кон мажите, туку како компензација за сите пречки со кои се соочуваат жените. Се тврди дека кога ќе се отстранат сите пречки, квотите веќе нема да бидат потребни. Во овој поглед, квотите се привремена мерка. Тоа може да потрае неколку децении, додека сите социјални, културни и политички бариери што ја спречуваат еднаквата застапеност на жените не се искоренат.

2.4. Паритет

Паритетот во политичката партиципација меѓу жените и мажите е од витално значење за квалитетот на демократскиот процес (Kittilson and Schwindt-Bayer, 2012).

Теоретските размислувања за односот меѓу нормативните модели на демократијата, каков што е паритетот и стратешкиот механизам на квотите и понатаму продолжија теоретски да се разработуваат од страна на политичките теоретичарки, меѓу кои Скот (Scott, 2005), Сквир (Squires, 2000), Филипс (Phillips, 1991, 1995) и Јанг (Young, 2000).

Оваа именка од машки род буквално значи еднаков однос или рамноправност и како термин најчесто се користи во економијата, но последниве децении сè почесто се сретнува и во контекст на родовата рамноправност како еднаква

застапеност на двата пола во политичката партиципација, особено во телата на позиции со моќ одлучување.

Во Водичот во феминистичката и родовата терминологија издаден од Здружението на граѓани Акција Здруженска, се дава дефиниција и за паритет и тоа како концепт на општество, кое е составено рамномерно од жени и од мажи што учествуваат во општествениот живот целосно и подеднакво, особено во политичкото одлучување и високи позиции во потполн демократски процес.

Ако до неодамна се зборуваше за постигнување што поголем процент на вклученост на жените во политичките процеси, како помалку застапен пол, денес сè погласно се зборува за родов паритет во политиката.

Квотите од 40%, за кои се изборија жените, „ќе не водат кон паритет и еднакво присуство на кандидирани и избрани жени и мажи“, изјави за Гласот на Америка Даниела Димитриевска од Македонското женско лоби⁶⁰.

Рамномерната вклученост на двата пола во политиката, всушност, овозможува поголем квалитет на полето на социјалната правда, на човековите права и на демократијата. За постигнување родов паритет советничката за политички партии и невладини организации за идентификување и зајакнување на жените лидерки, Бразилката Силвија Рита Соуза, предлага политички реформи, финансирање на јавните кампањи за жените што се натпреваруваат за јавна функција, и промена на формата на листите на кандидати поднесени од страна на политичките партии преку воведување застапеност маж-жена-маж-жена.

Други поборници на родовата рамноправност сметаат дека кога ќе се постигне родов паритет ќе може да се влијае врз квалитетот на јавната политика, за што предлагаат таканаречен систем на огледало за еднаква родов застапеност.

Од друга страна, според македонското искуство, во процесот што треба да доведе до паритет исклучително важна улога играат обврзувачките квоти. Голем број поединци, меѓу кои познати пејачи, актери и политичари од Македонија се приклучија во големиот број кампањи за паритет што сè позасилено се организираат во највлијателните, пред сè, политички организации како што се ОН и ЕУ.

⁶⁰<http://mzl.org.mk/%d0%b6%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d1%82%d0%b5-%d1%81%d0%b5-%d1%81e-%d0%bf%d0%be%d1%80%d0%b0%d0%bc%d0%bd%d0%be%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%b2%d0%bd%d0%b8-%d0%b2%d0%be-%d0%bf%d0%be%d0%bb%d0%b8%d1%82%d0%b8%d0%ba%d0%b0/> (Seminar Stop violence against women in politics)

3. РОДОВИТЕ ПОЛИТИКИ ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА

3.1. Жените во процесот на донесување одлуки

Општествените норми и родовите стереотипи ги ограничуваат можностите на жените да учествуваат во политичките процеси. Женскиот глас, сепак, е потребен во креирањето политики за подобро да ги задоволат уникатните потреби на жените. Во многу случаи креаторите на политики се слепи за потребите на жените и нивните разлики во однос на мажите. Кога жените се вклучени во управувањето, или како учесници во политичката сфера преку разни форми на организирање, застапување или лобирање, резултатите се подобри не само за жените, туку и за целата заедница воопшто.

Зголемувањето на бројот на жените во креирањето на политиката може да ја зголеми веројатноста дека пратениците ќе бидат поодговорни за жените. Од друга страна и самите жени кои партиципираат во политиката директно придонесуваат да се зголеми социјалната заштита што може да се види во една норвешка студија од 2002 година, во која е утврдено дека колку што се зголемува бројот на жени избрани во општинските совети, толку повеќе се зголемуваат социјалните фондови за грижа на децата (Dahlerup, 2007).

Според друго истражување во САД, кога на градоначалничките места седат жени, се зголемуваат фондовите на градот за социјална помош, како и учеството на градовите во програмите за социјална заштита. Зголемувањето на трошоците за социјална помош е од особена важност за добросостојбата на жените на САД (Dahlerup, 2007).

Присуството на жените на позиции на моќ се покажа како плодно тло за родово чувствителни политики во земјите во развој, но и за намалување на насилството против жените, како што покажуваат полициските извештаи.

Иако споменатите примери⁶¹ се доказ дека учеството на жените во креирањето на политиката може да има позитивни импликации за жените и за семејствата, потребни се повеќе истражувања и податоци за да се разбере поврзаноста. За промена на политиките што се однесуваат на жените е потребен еднаков напор и од жените и од мажите, бидејќи мажите се главни партнери за

⁶¹Jackson, Guida M. *Women Leaders of Europe and the Western Hemisphere*. Houston: Xlibris Corporation, 2009.

решавање на традиционално „женските“ прашања и за унапредување на родовата еднаквост.

Колумнистката и главна уредничка на политичкиот портал „Хафингтон пост“, Ариана Хафингтон, се прашува дали, ако има повеќе жени лидерки, ќе има и повеќе мир во светот? Според неа, жените имаат голема одговорност да ја поведат големата трансформација што треба да се случи околу тоа како го дефинираме успехот и како ја дефинираме работата, бидејќи во основа светот, каков што е сега, е дизајниран од мажите, а тој, очигледно, не функционира како што треба⁶².

До сега имавме три женски револуции, вели таа. Првата, кога им се даде можност на жените да гласаат. Втората, кога добија пристап до секое работно место. Сега е на ред третата женска револуција, кога треба да се дефинираат успехот и работата. Не е доволно само да се каже дека тие бараат да застанат рамноправно на највисоките позиции, туку треба да се постави прашањето дали е ова навистина најдобриот начин на раководење. Дали вака се води бизнисот? Дали вака се води политиката? Дали вака се води светот? Многу жени на овие прашања ќе одговорат негативно. Јасно е дека се потребни промени во поставеноста на структурите во политичкиот свет и на условите што ги креирале мажите. Кога тоа ќе се случи, а тој процес веќе се случува, мажите ќе бидат благодарни.

Во „Водичот за воспоставување рамнотежа во процесот на одлучување“ што го издаде Советот на Европа се наведуваат четири главни аргументи, кои ќе го подобрат квалитетот на животот кога власта ќе ја делат рамноправно и жените и мажите. Бројни меѓународни, национални и секторски документи, кои се донесени за подобрување на условите за живот, говорат за потребата од борба за поголема рамноправност меѓу половите. Како уште еден аргумент се наведува тоа што „рамноправноста меѓу половите се однесува на фундаменталните поими за квалитет на социјалната правда, човековите права и природата на демократијата“. Третиот аргумент е постоењето силни индикации, според кои вклучувањето на двата пола во креирањето на политиката води кон создавање политика што е подобра и посоодветна за едно разнолико граѓанско општество, а четвртиот е тоа што „рамнотежата меѓу половите води кон воведување на заборавените или нови прашања во политичката агенда“.

Отстранувањето на пречките за политичко учество врз основа на полот ја зголемува родовата еднаквост. Кога би се променила родовата структура на власта

⁶²<https://www.youtube.com/watch?v=ai35KBlmBtU> (Can Women Leaders Make the World More Peaceful?)

би се подобрила и благосостојбата, а животот би станал поквалитетен. Имено, самиот факт што жените и мажите се различни по природа, носи поинакви и поквалитетни содржини за живот преку донесување одлуки што мажите не би ги донеле. Кога би имало повеќе жени во политиката пред сè во Парламентот и во извршната власт би имало поголема конкуренција на идеи.

Една од пратеничките, кои учествуваа во длабинското интервју, придонесе да се аргументира ваквата теза, тврдејќи дека жените имаат чувство за ублажување на конфликтите и посмирено им приоѓаат на работите. Општествените практики покажуваат дека жените успешно се справуваат и менаџираат кризи. Ангела Меркел е само еден од примерите што доволно покажува каква може да биде улогата и влијанието на жената како политичар. Таа има план, став, добри мерки и се наметна како вистински лидер, не само во ЕУ, туку и во светски рамки⁶³.

Истражувањата покажуваат дека меѓу жените и мажите постои значителен јаз во политичките ставови и политичките активности во целиот свет (Verba, Nie and Kim, 1978; Jennings and Niemi 1981; Beckwith, 1986; Christy, 1987; Burns, Schlozman and Verba, 2001; Inglehart and Norris, 2003; Norris, 2007; Karp and Banducci, 2008), бидејќи во повеќето случаи, помалку жени отколку мажи се ангажирани и учествуваат во политиката. Сепак, постојат големи варирања во степенот на родовите разлики во текот на времето, во различни земји и во различни форми на политичка инволвираност.

Една од најчесто истражуваниите области на родовиот јаз во политичката партиципација е гласањето. Терминот родов јаз во гласањето се однесува на разликата во процентот на жени и процентот на мажи, кои гласаат за одреден кандидат⁶⁴, односно родов јаз во гласањето е разликата меѓу тоа како гласаат жените и мажите на конкретни избори⁶⁵. Според, Енциклопедија „Британика“, родовиот јаз во гласањето претставува разлика во мислењата или ставовите на

⁶³<http://m.dw.com/mk/%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BA%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B2%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0/a-18270214>
(Стереотипите и предрасудите- кочница за жените во политиката)

⁶⁴http://www.cawp.rutgers.edu/facts/voters/gender_gap

⁶⁵http://www.slate.com/articles/double_x/doublex/2012/01/the_gender_gap_in_politics_why_do_women_vote_differently_than_men_.html (Why Do Women Vote Differently Than Men?)

жените и мажите во однос на различни јавни и приватни прашања, вклучувајќи ги и политичките кандидати, партии, или програми⁶⁶.

Во класичните текстови за теорија на демократијата се нагласува важноста на гласањето на слободни и фер избори за да се воспостават успешни репрезентативни демократии. Научниците и новинарите за првпат забележале родов јаз во гласањето на американските претседателски избори во 1980 година. Имено, тие сфатиле дека родот може да биде важна варијабла во овие истражувања и кандидатите ќе мора да обратат поголемо внимание кон жените-гласачи доколку сакаат да победат на изборите (Whitaker, 2008). Всушност, многу политички научници ја припишуваат појавата на современиот родовиот јаз на претседателските избори во 1980 година во САД, кои се сметаат за пресврт во животот на жените. До тогаш повеќе жени станале вработени и голем број жени се осамостоиле и можеле да живеат сингл живот, што значи се засилило чувството дека политичките интереси на жените може и треба да се различни од оние на нивните сопрузи и татковци⁶⁷.

Социјалните научници, со користење на податоци од анкетно истражување, имаат воспоставено солидна база на литература што го испитува однесувањето при гласањето и резултатите, односно последиците, кога станува збор за американските избори (Whitaker, 2008). Научниците идентификуваат огромен родов јаз во гласањето уште на самиот старт откако жените стекнале право на глас во многу земји. Во некои од нив, како на пример во САД и во Јапонија во светот, односно во нордиските земји, во ЕУ, овој јаз е намален, додека во други, како Швајцарија (Engeli, Ballmer-Cao and Giugni, 2006) тој сè уште трае во голема мера. Иако родовата нееднаквост во гласањето се намали со текот на времето во многу земји, родовиот јаз во повеќето други форми на политичко учество останува длабок (Inglehart and Norris, 2003; Burrell, 2004).

Според студии направени во 70-тите години на минатиот век, релативно голем јаз имало меѓу учеството на жените и мажите во формалните и неформалните политички активности, како што се политичките интереси, членство во политичките партии и протестите (Verba, Nie and Kim, 1978 година; Barnes, Samuel and Kaase, 1979; Inglehart, 1981).

⁶⁶<https://www.britannica.com/topic/gender-gap>

⁶⁷http://www.slate.com/articles/double_x/doublex/2012/01/the_gender_gap_in_politics_why_do_women_vote_differently_than_men_.html (Why Do Women Vote Differently Than Men?)

Анализите покажуваат дека родовите разлики во однесувањето при гласањето биле поместени во постиндустриските општества. До 1990-тите години жените-гласачи во овие земји се покажаа како значително полево ориентирани од мажите, дури и по воведувањето на голем број социјални контроли. Овој „модерен“ родов јаз особено дојде до израз во некои западноевропски држави (Inglehart and Norris, 2000). Главната причина за појавата на модерниот родовиот јаз во постиндустриско општество, всушност, е што структурните и културните трендови ги трансформираа вредностите на жените и мажите, особено кај помладите генерации, така што може да се заклучи дека промената во однесувањето на жените пред гласачките кутии се должи на процесот на културните промени. Родовата разлика во електоратот е постојана тема во политичката наука уште од најраните систематски истражувања на однесувањето на жените и мажите при гласањето. Многумина се надеваа, а други и стравуваа, дека штом жените добија право на гласање, ќе се појави карактеристично „женско гласање“. На почетокот родовите разлики во гласањето беа прилично скромни, но, сепак, жените се покажаа како посклони од мажите за поддршка на централно-десничарските партии во Западна Европа, модел кој може да се нарече традиционален родов јаз, но почетокот на 1970-тите години кај жените почнаа да даваат сè повеќе поддршка за демокристичанските и конзервативните партии во Западна Европа, особено во Италија и Германија (Inglehart and Norris, 2000).

Повеќето објаснувања за традиционалниот родов јаз ги истакнуваат структурните родови разлики во религиозноста, долговечноста и учеството во работната сила. На пример, поголема е веројатноста жените во Италија и Франција да посетуваат цркви. Исто така, во тој период се претпоставува дека жените биле поконзервативни во своите политички ставови и вредности, а тоа продуцирало идеолошки јаз. Сепак, родот не се смета како примарна причина за изборниот јаз, бидејќи за тоа придонесуваат и многу други фактори, меѓу кои статусот, регионот, или религијата, туку како еден од факторите што влијаат врз изборната база. За разлика од 80-тите и 90-тите години на минатиот век анкетите што денес се прават во етаблираните демократии, од испитаниците се бара да одговорат на прашања од типот „Кога би имало национални избори утре, за која партија на предложената листа би гласале?“. Притоа, предложената листа се состои од спектар на идеолошка скала на партии ориентирани од лево кон десно или обратно.

Кога жените се здобија со право на глас многу современи набљудувачи очекуваа дека тие ќе гласаат како „политички“ блок, а со тоа ќе се трансформира партиската политика. Иако тоа во реалноста не се случи, дури и скромната родова разлика во електоратот оттогаш наваму често знае да се покаже како значајна, а понекогаш и пресудна за политичкиот исход. Инглехарт тврди дека родовиот јаз во постиндустриските општества родовите разлики во политиката имаат тенденција да се намалуваат со постојано поместување на лево од страна на жените, кои во минатото биле покonzервативни од мажите, така што сè поголема станува веројатноста да гласаат за левицата⁶⁸.

Историски гледано жените во Западна Европа биле посклони од мажите кон поддршка на конзервативните политички партии⁶⁹.

До 2000-тата година, разликата во политичката партиципација меѓу жените и мажите се промени многу малку на светско ниво, без оглед за каков политички активизам станува збор, односно дали е тоа обичен интерес за политиката, следење политички вести, разговор за политика со пријатели, убедување други да гласаат на одреден начин или да прифатат одредени политички ставови, или се во прашање политички дебати и дискусии, партиска припадност, членување во разни синдикати, или пак политички протести, демонстрации и блокади (Inglehart and Norris, 2003).

Истражувањата базирани врз податоците на Евробарометар одат уште понатаму во врска со родовите разлики, па може да се заклучи дека дури и не постои јаз во гласањето последниве години. Имено, жените и мажите имаат многу слични ставови изборот и идеолошките позиции, иако постои потенцијален родов јаз за одредени прашања.

Во секој случај, родовиот јаз во политичката партиципација веќе подолг период е документиран и истражуван во земјите-членки на ЕУ и во повеќе земји во светот, вклучувајќи ја и Република Македонија.

Ниското ниво на учество на жените во политиката дури и во демократските општества е јасно сеприсутен проблем. Сепак, како што ќе се разјасни во делот од трудот каде се објаснуваат овие недостатоци, тоа е загатка, која истражувачите само делумно биле во можност да ја решат.

⁶⁸<http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0192512100214007>

⁶⁹<https://www.britannica.com/topic/gender-gap>

3.2. Мажите во политиките за родова еднаквост

Родовата еднаквост подразбира еднакви права, одговорности и можности за жените и за мажите и тоа не е „женско“ прашање, туку е подеднакво важно и за жените и за мажите. Вклучувањето на мажите во дебатите и иницијативите за родова еднаквост би ги поставило на посолидна основа решенијата за родовите прашања. Машкиот пол наметнува свои родово специфични прашања, како што се пократок животен век, ризично однесување, здравствени проблеми, татковство, родителско отсуство и родови стереотипи.

Во политиката, главно, се прави разлика меѓу два типа лидери – жени и мажи. Станува збор за родови стереотипи. Се поставува прашањето какви се разликите меѓу прашањата што ги поставуваат на своите политички агенди жените и мажите за да го направат светот подобро место за живеење: да се зголеми економскиот прогрес, да се обезбеди мирот и трето да се обезбеди технолошки напредок. Да видиме каков тип на лидери се жените од рангот на една Маргарет Тачер, Ангела Меркел, или кандидатката за претседателка на САД во 2016 година, Хилари Клинтон, која смета дека жените се најголемиот неискористен извор на талент на планетава, за разлика од мажите, кои важат за посилни, посамоуверени и не мора да се справуваат со бременост и други таканаречени женски прашања. Но, прашањето е дали мажите се навистина најсилните политички лидери на располагање. Да ја земеме на пример, Маргарет Тачер, која стана лидерка на британските конзервативци уште во далечната 1975 година. Таа беше навистина силна жена и способна да го води Обединетото Кралство токму во време на неговата најголема криза. Германија има слична приказна за на чело со Меркел да стане водечка држава и најмоќна економска сила во Европа. Ова се два типични примери за тоа дека жените имаат силна политичка волја и способност успешно да се соочат со тешки ситуации.

Ако сакаме компарација Тачерка ја споредуваат со Винстон Черчил, кој важел за шовинист, кога се во прашање жените. Позната е анегдотата со него, кога некоја жена го обвинила дека е пијан, а тој и одговорил „Госпоѓо, вие сте грда. Кога ќе се разбудам утре изутрина јас ќе бидам трезен, а вие ќе останете и понатаму грда!“. За

разлика од него, за жената лидерка не се својствени вакви шовинистички испади, колку и да е таа силна и надмоќна⁷⁰.

Понатаму, историјата покажува дека мажите имаат тенденција кон насилство и агресивни дејства, но сепак, се наметнува дилемата дали се жените толку идеални лидерки. Затоа, ако сакаме подобар свет, свет без војни, ако сакаме просперитет, на крајот на денот треба да се прашаеме дали е важно лидерот да е маж, или жена, или можеби транссексуалец? Може со сигурност да се заклучи дека не е важно на кој пол му припаѓа политичкиот лидер. Она што е важно е дали тој лидер или таа лидерка има високи морални стандарди, етика и лидерски способности.

Една област, во која жените се можеби подобри од мажите, е нивото на корупција, иако има и примери што покажуваат дека и жените можат да бидат корумпирани. Некогашната прва дама на Филипини, Имелда Маркос, на пример, имала 1.000 пара чевли, за кои јавноста се прашуваше дали се тие купени со нејзини сопствени пари, или со пари од корупција. За жал, сè уште тешко се наоѓаат издржани и релевантни податоци, особено за политичарките во Република Македонија, што научно би докажале дали жените се покорумпирани од мажите, или обратно. Македонскиот центар за меѓународна соработка (МЦМС), на пример, изработува извештаи за степенот на корупција, покажувајќи колкав е степенот на корупција кај одредени професии или припадници на одредена етничка или возрасна група, но ни во овие речиси сеопфатни извештаи не постои разделеност по род, освен за испитаниците, кои треба да посведочат за ситуации и искуства со корумпираност. Сепак, жените најчесто се доживуваат како помалку корумпирани, па затоа на места високо подложни на корупција во владата, жените може да се гледаат како препорачливи кандидатки за избор. Оттаму, се наметнува прашањето зошто треба да се зголеми партиципацијата на жените во политиката. Основната причина зошто треба да се зголеми партиципацијата на жените во политиката е, пред сè, да се овозможи еднакво право на партиципација, а потоа и за да се постигне праведна застапеност на двата пола, бидејќи половина од светската популација се жени, така што тие имаат право соодветно да бидат застапени и на највисоките позиции со моќ на одлучување.

⁷⁰<http://www.kafepauza.mk/zanimlivosti/inspirativni-citati-od-vinston-cherchil/>

Но, покрај основната причина, важно е и искуството. Жените се различни од мажите и градат политика на поинаков начин од нив, па затоа треба своето искуство да го имплементираат во дискусиите што резултираат со креирање политики. Исто така, интересите на мажите и жените се различни, а понекогаш дури и конфликтни, односно спротивни. Затоа се потребни и жени - претставнички во институциите, каде ќе можат да ги артикулираат интересите на жените. Освен тоа, жените би ги привлекол политичкиот живот, кога би имале соодветен модел во политичката арена. Во крајна линија еднаквата застапеност на жените и мажите ја подобрува демократизацијата на владеењето и во преодните и во веќе консолидираните демократии.

Причините за подреденоста на жените во процесите и позициите на донесување одлуки се повеќекратни и сложени, поради што е потребен сеопфатен пристап кон решавање на проблемот, кој произлегува од традиционалните родови улоги и стереотипи, од недостатокот на поддршка за балансиран одговорности меѓу жените и мажите, како и од политичката култура.

3.3. Што прави Европската комисија?

Во Европската Унија последните неколку децении се постигна исклучително многу за подобрување на родовата рамноправност преку строга уставна и законска регулатива, така што различниот третман на половите стана антиуставен и незаконски.

Европската унија преку своите резолуции и директиви сè повеќе бара од државите членки во своите политики да се определи за вистинска рамноправност меѓу половите и воспоставување еднакви можности за остварување на правата во сите сегменти на општествениот живот.

Исто така, сите идни членки на Европската унија мораат преку изработка на стратегии во подрачјето на еднаквите можности на жените и мажите да развијат сеопфатни општествени програми за промовирање на еднаквоста. Европската комисија стриктно нагласува дека со инкорпорирањето на европското законодавство во националното законодавство на идните членки се прави само мал чекор во борбата против нееднаквиот третман.

Европската комисија се грижи темата „еднаквост во донесувањето одлуки“ да биде секогаш на политичката агенда, како еден од приоритетите на Повелбата на жените и на Стратегијата на Европската комисија за еднаквост меѓу жените и мажите⁷¹, која го стави ова прашање на жените високо на политичката агенда уште во 2010 година. Со овој документ земјите-членки и Европската комисија се обврзаа да имплементираат политики за родова еднаквост на европско и национално ниво. Стратегијата содржи насоки за еднаква економска независност на жените и мажите, еднаква плата за работа со еднаква вредност, еднаквост во донесувањето одлуки, достоинство, интегритет и крај на насилството врз родова основа, промовирање на родовата еднаквост надвор од Европската унија, како и некои хоризонтални прашања, како родовите улоги, законодавството и алатките за управување. Стратегијата за родова интеграција става акцент на она што треба да се промени во креирањето на политиките и бара реорганизација на процесите на креирање политики. Тоа е неопходно, зашто постојните процедури и постапки мошне често се родово слепи или родово пристрасни. Имено, иако се претпоставува дека креаторите на политиките и организациите што креираат политики се родово неутрални, практиката одново и одново докажува дека родовите разлики сè уште постојат во голема мера. Затоа, Стратегијата поконкретно ги поттикнува земјите-членки:

- да го промовираат вработувањето на жените, да се намали родовиот јаз и да се разгледа прашањето како да се направи системот за социјална грижа поблагонаклонет кон потребите на вработените жени
- да усвојат мерки, со кои се промовира рамнотежата меѓу работата од една, и приватниот и семејниот живот за сите, од друга страна (таканаречените „цели од Барселона“ во детската заштита, заштитата на други зависни лица, промоцијата на родителско отсуство)
- да се зајакне владеењето преку родова интеграција, особено преку охрабрување на земјите-членки да ја вклучат родовата еднаквост во своите национални реформски програми.

Европската комисија, исто така, го следи и спроведувањето на конкретните иницијативи, но пред сè интеграцијата на рамноправноста меѓу жените и мажите во сите политики на Европската унија засегнати со *родовиот меинстриминг*, кој стана главен белег на работата на Унијата за промовирање на родовата рамноправност.

⁷¹*Strategy for equality between women and men (2010-2015)*: Luxembourg: European Commission, 2011.

Европската комисија побара од земјите-членки не само да се вклучат во промоција на родовата еднаквост, туку и да воведат систематска политика за родова интеграција и редовно да известуваат за нејзиното спроведување, со цел да заживее перспективата на родовата рамноправност од Лисабонската стратегија, во согласност со политичките определби од двата клучни договори врз кои се заснова Европска унија, односно Договорот за Европска унија (Договорот од Мастрихт, којшто е во сила од 1993 година) и Договорот за функционирање на Европската унија (Договорот од Рим, којшто е во сила од 1958 година). За таа цел, Европската комисија дури формира и мониторинг систем на родовата интеграција, па дури отиде и до таму што подготви соодветни прирачници за актерите вклучени во процесот на *родов меинстриминг*⁷² како поддршка и помош на земјите-членки на патот кон подобро интегрирање на родовата еднаквост во нивните национални реформски програми⁷³.

Исто така, Европската комисија соработува и ги поддржува сите засегнати страни - владите, социјалните партнери, невладините организации и бизнис заедницата, при дизајнирањето и имплементирањето на ниво на ЕУ-активности за да се постигне родова рамнотежа на лидерските позиции.

Во Европската комисија се собираат, се анализираат и се доставуваат податоци, трендови и информации во базата на податоци за жените и мажите во одлучувањето, но и се ажурираат, поточно се обезбедува база на податоци за жените и мажите на клучни позиции на одлучување за 34 европски земји, вклучувајќи ја и Република Македонија. Податоците ги опфаќаат жените и мажите во политиката, јавната администрација, судството, бизнисот и финансиите, социјалните партнери, невладините организации, животната средина и медиумите.

⁷²Во 1996 година Европската унија го воведо терминот *родов меинстриминг* т.е. „вградување на родовата димензија во главните општествени текови“. Наредната 1997 година Договорот од Амстердам родовата еднаквост ја постави меѓу експлицитните задачи на Европската унија и ја обврза да ја промовира родовата еднаквост во сите свои активности. *Родовиот меинстриминг* најпластично и најпрактично дојде до израз во Стратегијата за еднаквост меѓу жените и мажите за периодот 2010 - 2015 година, со која се признава дека полот треба да биде суштински дел на политиките на науката, пазарот на работна сила, вработувањето и образованието.

⁷³Родовата интеграција под името *родов меинстриминг* како една од основните темелни вредности на Европската унија опфатена со Договорот од Амстердам (1997 година), од кога не само што се вложуваат огромни напори за промена на положбата на жената во сите домени на општеството и за градење меѓусебен партнерски однос со мажите, туку стана и обврска на Унијата да ја промовира родовата еднаквост во сите свои задачи и активности. Дотолку повеќе што родовата интеграција доби фантастична поддршка и ја прифатија сите земји-членки на Европската унија и некои земји-кандидатки. Со Амстердамскиот договор се дефинирани условите за надминување на дискриминацијата врз основа на половата припадност. Повелбите, протоколите и конференциите помогнаа во градењето на новиот пристап кон женското прашање и во дефинирањето на условите за подобро вклучување на жените во општеството.

Европската комисија квартално ја ажурира базата на податоци за застапеноста на жените и на мажите во процесот на донесување политички одлуки на европско, национално и на регионално ниво (за оние региони каде што има избори)⁷⁴.

И конечно, Европската комисија е таа, која ја зголемува свеста и промовира вмрежување и размена на добри практики меѓу сите засегнати страни, бидејќи рамноправноста меѓу жените и мажите е суштинска вредност на ЕУ и е од клучно значење за економскиот раст, просперитетот и конкурентноста.

Меѓутоа, таа сè уште постои само на хартија, бидејќи застапеноста на двата пола во процесот на донесување политички одлуки е недоволна. За да се подобрат демократската отчетност и просперитетот во Европската унија, важна улога имаат активностите за посочување на овој дефицит. (Sandberg, 2013).

3.4. Предизвици: баланс меѓу семејството и работата

Европската фондација за подобрување на животните и работните услови, која е надлежна за спроведување на европските политики, истакнува дека рамнотежата на семејниот живот и работата е високо на политичката агенда на ЕУ и на нејзините земји-членки⁷⁵. Според оваа фондација, дефиниција за рамнотежа меѓу семејниот живот и работата претставува ефективно комбинирање на работата со приватните обврски и аспирации. Со оглед на тоа што жените се соочуваат со голем број пречки во остварувањето поголема застапеност во власта, нивното учество е ограничено уште со самата претпоставка дека вистинската сфера за жените е „приватната“ сфера. Со оглед на тоа што се смета дека „јавната“ сфера и припаѓа на политичката власт автоматски „приватното“ царство се поврзува со семејството и домот, односно со жената. Со „сместување“ на жените во приватната сфера, се скратува нивната можност да стапат на политичката сцена.

Родовата нерамноправност во рамки на семејствата, неправедната поделба на трудот во рамки на домаќинствата, како и културните ставови во врска со родовите улоги придонесуваат да се потчини жената и служат да се ограничи нивната застапеност во јавниот живот. Патријархалните општества често имаат

⁷⁴<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=681&newsId=1031&furtherNews=yes> (24.05.2011)

⁷⁵<https://www.eurofound.europa.eu/mk>

локални структури на моќ, кои ја отежнуваат борбата на жените и остварувањето на нивните интереси.

Дури и кога ќе бидат избрани, постои тенденција жените да добијат помалку ценети министерски кабинети, или слична позиција опишани како „меки индустрии“, или „меки сектори“ и вклучуваат здравство, образование и социјална заштита. Ретко кога жените имаат извршни овластувања за донесување одлуки во помоќни сектори, или оние, кои се поврзани со традиционалните поими за машкоста (како што се финансиите и војската). Типично е во помоќните институции интересите на жените да бидат помалку застапени и претставени. Покрај тоа, во повеќето автократски држави, интересите на жените се значително помалку претставени. Многу жени постигнале политичка репутација поради роднински врски, ако имаат машки членови на семејството вклучени во политиката. Овие жени најчесто се од семејства со повисоки приходи и статус, поради што тие не се фокусираат толку на прашањата што ги мачат семејствата со пониски приходи.

Покрај тоа, жените се соочуваат со предизвици и во нивните приватни животи, кон кои се чини дека се пофокусирани, отколку кон нивните политички кариери. Доколку се во брак и имаат деца, се отвора прашањето како да ја балансираат работата и кариерата со грижата за своите деца, прашање што за машките политичари воопшто не се поставува.

Затоа, политиките на ЕУ кои се обидуваат да ги усогласат семејниот и професионалниот живот постепено го сменија својот делокруг од еднаков третман на жените и мажите кон потребата за зголемено вработување со цел да се стимулира економскиот раст и кон начините за постигнување подобра рамнотежа меѓу работата и животот. Овие политики, особено последнава декада, беа редизајнирани за да се нагласи фактот дека балансот меѓу работата и семејството е еднакво важен домен на политиката.

Наодите на Европската фондација покажуваат дека уредувањето на семејниот живот и домаќинствата на Европејците најмногу се разликува во раните фази на семејниот живот. Има голема возрастна и родова нееднаквост во времето поминато на неплатена работа и секојдневна ангажираност со домашни активности. Луѓето на возраст од 35 до 49 години, особено жените, имаат најголем товар од неплатена работа. За разлика од мажите, времето што го поминуваат жените на неплатена работа не се разликува многу низ државите во ЕУ. Но, од друга стана, постои значителна разлика меѓу државите во поглед на дисбалансот меѓу

семејството и работата. Во нордиските држави, во земјите од Бенелукс и Франција неуспехот да се постигне рамнотежа меѓу работата и животот се должи на недостигот на време. Во државите од Централна и источна Европа, како и во земјите-кандидатки, рамнотежата меѓу работата и животот негативно е погодена пред сè поради уморот што се должи на лошите услови за работа и долгот работно време.

Во последната група може да се смести и Република Македонија, поради што Собраниската комисија за еднакви можности на жените и мажите ја разгледуваше можноста министерствата за труд и социјална политики и за економија, како и други надлежни институции, да применат мерки во насока на економско јакнење на жените, а невладиниот и бизнис секторот да ги промовираат заложбите од Стратегијата 2020 преку соработка со националните институции.

Даниела Димитриевска од Македонското женско лоби изјави дека дел од мерките за економско јакнење на жените би можело да биде флексибилното работно време, кое би се однесувало на двата пола, а секако и подесување на работното време на детските градинки и сервиси за чување деца.

Во интервју за неделникот „Македонско сонце“ во 2003 година тогашната пратеничка во Собранието на Република Македонија, Марија Којзеклиска, тврдејќи дека се разбива тезата дека политиката е свет на мажите, тврди дека без поддршка од семејството жената не би можела политички успешно да се ангажира. „Доколку жената сака да биде успешна во политичката кариера, мора со взаемен договор меѓу мажот и жената да се преуредат односите во бракот, со прераспределување на одредени надлежности, кои досега биле на товар на едниот или на другиот брачен другар“, вели таа. Најважна е, сепак, организацијата на целокупниот живот, како семеен така и политички, односно да се најде баланс меѓу нејнеопходните и сите други потреби, како и да се пронајде приоритетот што во одреден момент се бара од жената. Жените генерално имаат некое „шесто сетило“ за тој приоритет и точно знаат кога му се потребни на семејството, а кога треба политички да бидат поактивни. Ако жената во минатите векови била преодредена само да биде добра мајка и добра жена и тука да завршува секое нејзино експонирање, денес е наопходен баланс меѓу семејството и кариерата. Но, во историјата, исто така, има и многу случаи на поединечни животни судбини на жените кога сакале да отскокнат

од тогашното клише на општествениот живот заради остварување одредена позитивна цел⁷⁶.

3.5. Изборни партиски системи и вклучување на жените во политиката

Изборните партиски системи што се појавија за време на транзицијата имаа значително влијание врз учеството на жените во политиката во земјите од Југоисточна Европа. Речиси сите земји во регионот користат некаков вид пропорционална застапеност или мешан изборен систем. Практиката покажува дека пропорционалните изборни системи имаат поголема тенденција да се промовира учеството на жените во политиката отколку мнозинските системи. Затоа изборните шанси на жените многу зависи од нивната позиција на листите. Во принцип, процентот на жени на партиските листи за националните избори во овие земји е на ниско ниво.

Во однос на партиските системи, регионот сè уште се карактеризира со голем број партии во изборната трка, со внатрешна нестабилност и со изборна нестабилност. Што се однесува до партиската организација, повеќето членови на партиите се мажи, со исклучок на некои христијанско-демократски партии, кои тврдат дека жените сочинуваат една половина од базата на членови. Учеството на жените во партиските органи на управување е уште помал и несразмерен во социјал-демократските и зелените партии.

Левичарските партии се повеќе идеолошки склони да се промовира учеството на жените во политиката. Партиските платформи не посветуваат значително внимание на прашањата на жените и затоа не постои директно влијание врз пристапот на жените до политичка моќ.

Од друга страна, во Канада постојат докази дека политичарките се соочуваат со родова стигма од машките членови на политичките партии, на кои им припаѓаат, што може да ја поткопа способноста на жените да постигнат или одржуваат лидерски улоги.

⁷⁶<http://www.makedonskosonce.com/broervis/2003/sonce470/Tekst16.htm>

3.6. Национални парламенти и влади

Жените и понатаму се недоволно застапени во многу парламенти низ светот, иако постојат некои врвни резултати. Во таа насока вредни се да се споменат Руанда, која има повеќе од 63% жени пратенички откако се обнови земјата по геноцидот, Андора, која има 50% жени во Парламентот и Куба со 49 проценти, како и Шведска, која со 44% жени на пратеничките места, постигна неверојатно висока стапка без да воведи какви било родови квоти. Тоа покажува дека може да се постигне родов баланс на највисоко ниво. Сепак, со исклучок на Шведска, речиси сите земји сè уште имаат значителни родови нееднаквости на сите полиња што треба да се решат. Парламентарните квоти за жени можат да бидат корисен чекор во решавање на родовиот дисбаланс на највисоко политичко ниво, но само квотите не се сметаат за сосема доволни.

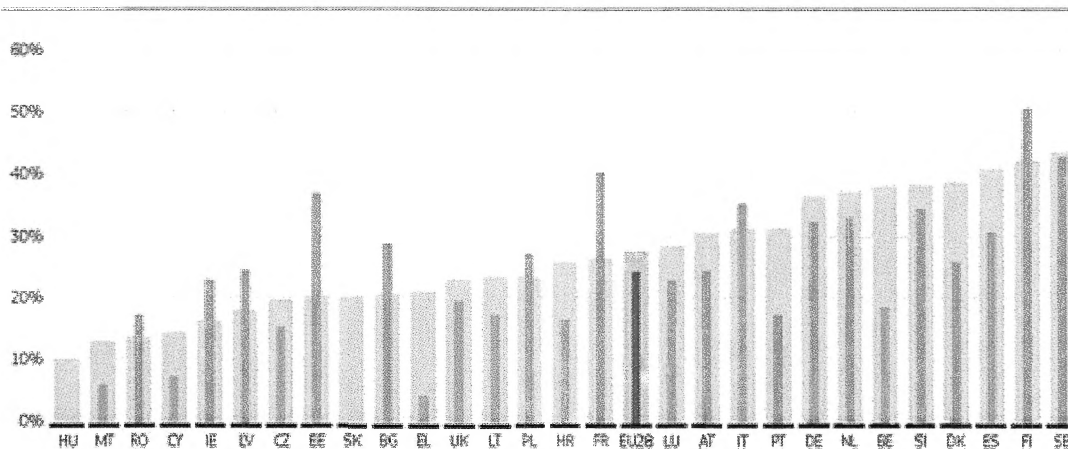
Во ноември 2014 година 28% од избраните членови на националните парламенти во земјите-членки беа жени, што е повисок процент и напредок (но не доволен) во споредба со 22% колку што беа застапени една деценија претходно (2003). Исто така, постои голема разлика во процентите од држава до држава и таа варира од околу 40 проценти (Шведска, Финска и Шпанија) до 10-15 проценти (Унгарија, Кипар и Романија) жени во парламентот⁷⁷.

И националните влади во 2014 година ги сочинуваа 28% жени во просек, што е исто така, благо зголемување од 21%, но постојат значајни разлики од држава до држава.

⁷⁷Види: Табела 5 и 6

Табела 1

Застапеност на жените во националните парламенти и влади, ноември 2014

Извор: Европска комисија

(база на податоци за застапеноста на жени и мажи на позиции со моќ на одлучување)

Високото процентуално учество на жените во Велшкото собрание и во Шкотскиот парламент од 40 проценти, на пример, треба да се сфати како резултат на мерките за позитивна акција, но пред сè на твинингот, секако, во контекст на стратегијата за инкорпорирање на родовата рамноправност, што ја усвоија жените при обликувањето на уставните промени. Имено, неодамна е формирана широка коалиција на женските организации, активистките на жените синдикалки, партиските жени, клучните инсајдерки и родовите експерти, кои лобираат традиционално машката доминантна институција, Шкотскиот парламент, да се обликува во пријателски амбиент за жените. Накратко, создаден е Парламент, кој ќе ја има предвид родовата перспектива во процесот на донесување одлуки и креирање политики. Тоа, на пример, значи дека Парламентот ќе се состанува во време што ги зема предвид барањата на семејниот живот и распоредот на училишните распусты.

Уставните промени, кои резултираа со реструктурирање на Британската држава, сугерираат дека најбрзиот пат кон родовата рамноправност не подразбира само усвојување родови квоти, туку го опфаќа и џендер меинстримингот во однос на обликувањето на самите политички институции.

Според извештајот на Светскиот економски форум за родова рамноправност за 2015 година⁷⁸, кој покрај во економијата, образованието и здравството, го опфаќа и учеството во политиката, Исланд е на прво место, а по неа се Финска, Норвешка и Шведска, додека Велика Британија е на 23-то место. Македонија според индексот на овој извештај е на 65-то место, зад Албанија, а последна на листата од 145 земји е Брунеи. Очигледно дека скандинавските земји предничат.

Земјите од **регионот** прават напори да им го отворат патот на жените во светот на мажите. Сепак, за „понежниот“ пол сè уште нема доволно столчиња во парламентите, партиите ретко им даваат шанса на жените да застанат на нивно чело, а премиерите сè уште не се охрабруваат да им понудат повеќе министерски и директорски места на жените. На прсти можат да се избројат жените, кои покажале дека треба да им се суди според делата, а не според висината на нивните потпетици.

Во одлучувачките функции во извршната власт како држава заостануваме, бидејќи во речиси сите земји во **регионот** имало претседател или премиер жена, што не е случај со Македонија во изминатите 26 години независност.

Колку и да била голема желбата да гласаат по Кадифената револуција во Источна Европа, поголемиот дел од истражувањата на изборните циклуси и поширокиот политички и граѓански ангажман, во споредба со Западна Европа, постојано се покажуваат пониски нивоа на политичка партиципација на жените од источноевропските земји (Hutcheson and Korosteleva, 2006; Howard, 2002). Овие пониски нивоа на политичка партиципација во Источна Европа често се објаснуваат со историското искуство од времето на социјализмот во Источна и Југоисточна Европа.

Додека повеќето истражувања покажуваат мал, но упорен родов јаз во политичката партиципација, при што жените имаат помала веројатност да бидат политички ангажирани во споредба со мажите во повеќето видови политичка партиципација, се тврди дека родовата еднаквост е зголемена во текот на изминатите неколку децении. Важно објаснување за намалување на родовиот јаз во западните општества е зголеменото ниво на модернизација на самото општество, но и на свеста (Coffe and Bolzendahl, 2010; Inglehart and Norris, 2003). Како што сè

⁷⁸<http://www3.weforum.org/docs/GGGR2015/The%20Global%20Gender%20Gap%20Index%202015.pdf> (The Global Gender Gap Index 2015)

повеќе жени почнувале да се вработуваат и да постигнуваат повисок степен на образование, а во јавноста почнала да се развива свеста за родовата еднаквост, родовиот јаз станува помал (Inglehart and Norris, 2003).

Иако родовата еднаквост беше претставена како суштински дел на социјалистичката идеологија, во практика идеалот на еднаквоста на половите не е постигнат (Van der Lippe, 2006; Voicu and Tofis, 2012). Социјалистичките режими промовираа политика со полно работно време за целото население, но не направија ништо за да се поттикне родовата еднаквост во приватниот простор. Освен тоа, жените-домаќинки беа широко претставени како социјална доблест и охрабрани да се повлечат во семејството (Nikolic-Ristanovic, 2004).

На пример, жените и мажите во Чешка се држат до покonzервативни ставови за родовата улога во однос на граѓаните во Норвешка и Велика Британија (Crompton and Harris, 1997).

Женската влада на новиот премиер на **Канада**, Џастин Трудо, која беше формирана во октомври 2015 година, не само што донесе големи промени во земјата, туку го фасцинираше и светот. Тој именуваше 15 жени во Кабинетот, кој брои 30 министри, испраќајќи порака до сите канадски жени, особено до младите - дека овој свет е и за нив. Европа и Балканот сè уште се далеку од канадското искуство, особено во делот на „паритетниот кабинет“ на Трудо, кој покажа што значи жените и мажите, рамо до рамо, заеднички да ги креираат политиките во државата и да носат одлуки од витално значење. Сепак, во мај 2017 година новиот француски претседател, Емануел Макрон, тргна по стапките на Трудо и го бјави составот на новата влада со 22 министри, од кои 11, односно половината се жени⁷⁹.

3.7. Жени-лидерки во Европа и на Балканот

Бројот на жени-лидерки на земји, на влади и на политички партии во Европа е на ниско ниво. Во мај 2012 година, на пример, само една земја-членка на ЕУ ја предводела жена, односно имало само една жена-претседател (Литванија) и само

⁷⁹<http://lokalno.mk/kolku-zheni-tolku-mazhi-ministri-sednaa-deneska-vo-vladata-na-makron/> (Колку жени, толку мажи министри седнаа денеска во Владата на Макрон)

две влади биле предводени од жена, односно имало само две жени-премиерки (Германија и Данска). Во 2016 година уште една жена дојде на чело на влада – наследничката на Камерон, односно 59-годишната Тереза Меј, која ќе се соочи со можната економска криза по БРЕГЗИТ, како втора жена премиер на Велика Британија, по легендарната Маргарет Тачер. Од новата Маргарет Тачер, како што ја нарекуваат Тереза Меј поради нејзината цврста политика слична на онаа на челичната леди, се очекува да го потврди имиџот што го негуваше за време на министерувањето со секторот за внатрешни работи, како решителна, коректна и искусна политичарка во кризи, особено што земјата се соочува со економска и политичка несигурност, бидејќи како што самата вели „власта не е игра, туку сериозна работа со реални последици за животот на луѓето“⁸⁰.

Германската канцеларка Ангела Меркел е само еден од примерите што покажува каква може да биде улогата и влијанието на жената како политичар. Косовската претседателка Атифете Јахјага и Колинда Грабар-Китаровиќ во Хрватска се охрабрувачки примери, кои сведочат за промените што почнаа да се случуваат на Балканот, но прашање е дали нивниот пример ќе го следат и другите земји од регионот, или жените ќе бидат уште долго подалеку од алатките на моќта.

Инстинктот за власт на Меркел, нејзината тактичко-стратегиска вештина и нејзината способност за прилагодување ја претворија во една од најзначајните политичари на денешнината во Германија и во Европа. Германија ќе излезе од оваа криза зајакната, им вети Меркел на граѓаните. И навистина, со оглед на веќе со години добрите економски показатели и невработеноста во државата, се чини дека го одржа ветувањето. Во странство таа настапува како стриктен бранител на германските интереси. По самит на Г8 или на ЕУ, сè едно, Меркел секогаш оддава впечаток дека германските пари се на сигурно во нејзини раце. Во англо-саксонските простори, ја сметаат за најмоќна жена во светот. Ангела Меркел остави траен печат и во нејзината сопствена партија во Германија. На почетокот таа имаше многу конкуренти во ЦДУ. Тие се предадоа, беа потиснати од неа на маргините или самите се сопнаа на сопствени афери. За Меркел нелојалност или политичка слабост се јасни критериуми за исклучување. На политиката ѝ е потребна моќ. Својата моќ таа ја искористи за да направи многу програмски промени - и со тоа ЦДУ да се помести повеќе кон центарот на политичкиот спектар. Теми како воената

⁸⁰<http://sitel.com.mk/tereza-mej-so-pismo-vo-tajms-ja-objavi-kandidaturata-za-nasledstvo-na-kameron> (Тереза Меј со писмо во „Тајмс“ ја објави кандидатурата за наследство на Камерон)

обврска, атомската енергија или класичната слика за семејството, порано беа с'рж на идеите на демохристијаните. Меркел го промени тоа во 2011 година, со одлуката Германија да ја напушти атомската енергија.

Германската канцеларка Ангела Меркел, која ја прогласуваат за најмоќната жена на светот, а не само во Германија, за време на својата 33-годишна политичка кариера од својата политичка траса има елиминирано бројни машки политичари, но никогаш не се занимавала со женското прашање, ниту играла на картата на женственост сè до последната предизборна кампања, во која таа го освои третиот четиригодишен мандат.

Зголеменото присуство на жените на челни позиции во земјите на Балканот сведочи за промени во овој традиционално патријархален регион, поттикнат со неговото приклучување кон Европската унија.

Во минатото жените не го воделе главниот збор во политиката на овој конзервативен регион, но тие сега постепено ги заземаат водечките политички позиции, што е сигнал дека традиционалните правила се менуваат како што балканските земји се оддалечуваат од своето воено минато и се приближуваат кон Европската унија.

Со охрабрувањата, кои стигнуваат од ЕУ и под влијание на поблиските врски со Западот, се зголемува бројот на жени што почнуваат да ги менуваат старите форми на однесување и делување на патријархалниот Балкан.

Некои сметаат дека жените се помалку националистички ориентирани и повеќе прилагодливи на проблемите на новиот век, како што се дипломатијата, консензусот и компромисот.

Наспроти тоа што секаде на Балканот стандардите за родовата рамноправност сè уште се далеку од тие во западните демократии, строгото патријархално Косово (Атифете Јахјага) и Република Српска (Жељка Цвијановиќ) имаат жени на водечки позиции.

Србија и Црна Гора, каде на политичките позиции доминираат мажи, усвоија закони за зголемување на бројот на жените на водечки позиции во рамки на обидите да ја убедат ЕУ дека припаѓаат на европскиот блок.

Така на пример, во 90-тите години жени биле само 1,6 отсто од вкупниот број пратеници во Парламентот на Србија, што била најниска стапка во Европа⁸¹.

Но, по падот на диктаторот Слободан Милошевиќ во 2000 година и со вложените напори, кои ги прави Србија на патот кон евроинтеграциите, учеството на жените во Парламентот се зголеми на 20 отсто, а усвоен е и закон, според кој секој трет кандидат на изборната листа треба да биде жена.

Во трката за претседател на Србија во 2012 година се кандидираа две жени, а во српската Влада од 2016 година од неодамна влезе и првата геј министерка, што е за првпат и на Балканот, и таа раководи со ресорот за јавна администрација⁸².

Промена се случи во Словенија во ликот на Аленка Братушек (43), харизматична финансиска експертка, прва жена премиер на Словенија.

Зголеменото присуство на жените на челни политички позиции на Балканот сигнализира промени во политичката култура на традиционално патријархалниот регион. Ако во минатото беше речиси незамисливо припадничка на „понежниот“, да раководи со „посилниот“ пол, последниве години сме сведоци на промени. Атифете Јахјага на Косово, Колинда Грабар Китаровиќ во Хрватска, помалку или повеќе се охрабрувачки примери. Сепак, е прашање колку овој тренд може да повлече реално промени и во другите земји.

Почнувајќи од 70-тите години на минатиот век политичките партии во нордиските земји, а подоцна и во Германија, одлучија да воведат минимален процент од двата пола на листите на кандидати за избори на сите нивоа. Денес партиите во сите земји-членки на ЕУ се обврзани да ги почитуваат овие квоти, а некои дури и еднаква застапеност на двата пола за кандидатурите.

Овие мерки резултираа со појава на „критична маса“ во неколку земји, особено на северот на Европа, за кои се смета дека изнесува минимално 30 проценти избрани жени во локалните и националните собранија. Оваа практика на партиите денес е развиена и во другите европски држави, кои не се членки на ЕУ.

Владата на Луксембург најави нови мерки за подобрување на родовата еднаквост во донесувањето одлуки и планира да го промени законот за

⁸¹Goati V. *Partiske borbe u Srbiji u postoktobarskom razdoblju*. Beograd: FES, IDN, 2006.

⁸²<http://emagazin.mk/vesti/vest/24706?title=za-prv-pat-na-balkanot-srbija-ja-dobi-prvata-gej-ministerka> (За првпат на Балканот: Србија ја доби првата геј министерка)

финансирање на политичките партии на тој начин што ќе побара политичките партии да гарантираат дека барем 40% од кандидатите на нивните листи ќе бидат припадници на помалку застапениот пол. Во случај на непочитување на правилата ќе се применуваат парични казни. Владата има намера да обезбеди најмалку 40% застапеност на помалку застапениот пол во бордовите на јавните претпријатија од 2019 година, како и во именувањата на одборите на приватните компании, во кои таа е акционер⁸³.

На 11 декември 2014 година, германската влада одобри нацрт-легислатива насочена кон зголемување на учеството на жените како лидери во донесување економски одлуки. Во Нацрт-законот се предлага 30% минимална квота за секој пол во надзорните одбори на најголемите компании и тоа почнувајќи од 2016 година. Секое именување на надзорниот одбор што ќе го прекрши ова правило, ќе биде прогласено за неважечко (таканаречена политика на празен стол). Од помалите компании, исто така, ќе се бара да го зголемат бројот на жени на лидерските позиции со помош на индивидуални цели поставени во внатрешната организација, а од 2017 година да поднесуваат извештаи за напредокот во оваа сфера. Сепак, тие нема да бидат предмет на казни доколку не ги исполнат овие цели.

И ако воопшто може да се каже дека некоја од арапските земји важи за позитивен пример кога жените немаат ни минимални права, а камо ли управувачка моќ, тоа се Емиратите, кои во февруари 2016 година добија Министерство за среќа и го води жена, а жена има уште на две други министерства во Владата на Обединетите Арапски Емирати.

Како и да е, застапеноста на жените во националните парламенти во светот е зголемена во последните две децении. Според истражувањето на Интерпарламентарната унија⁸⁴, во последните 20 години импресивно е зголемен бројот на жени парламентарки во сите региони во светот со одржлив прогрес кон целта да се постигне нивна барем 30-процентна застапеност на позициите на моќ. Истражувањето покажало дека во 20-годишниот временски интервал од 1995 до 2015 година учеството на жените се зголемило од 11,3 на 22,1 процент од 174 земји во светот што биле опфатени со истражувањето. Во истиот период најевидентно зголемување од 13,7 проценти има во Америка што претставува пораст на процентот на жени повеќе од двојно, така што просекот на удел на жените од 11,

⁸³ *Report on Progress on Equality between Women and Men in 2014*: Luxembourg: European Commission, 2015.

⁸⁴ *Women in Parliament: 20 years in review*. Geneva: Inter-Parliamentary Union, 2015.

пораснал на 26,4 отсто. Тоа е ситуацијата по региони, додека по држави најголем напредок има во Руанда (63,8% жени во Парламентот), Андора (50%) и Боливија (53,1%). Така, сликата на топ 10-те земји со најголема застапеност на жени во националните парламенти од 1995 година до 2015 година значително се смени.

Во 1995 година, од 10 највисоко рангирани земји, осум биле европски и пет од нив биле нордски, што довело до тоа Интерпарламентарната унија (ИПУ) во своето истражување да вметне посебна категорија за овој субрегион – „нордски земји“. Но, во 2015 година, само три држави (Шведска, Финска и Сејшели) од оваа листа ја задржале позицијата во првите 10 земји со најголем број парламентарки.

Табела 2

**Топ 10 земји со највисока застапеност на жени
во националните парламенти (1995 / 2015)**

1 јануари 1995			1 јануари 20015		
Земја	Регион	% жени	земја	регион	% жени
1. Шведска	Нордиски земји (Европа)	40,4	1. Руанда	Африка	63,8
2. Норвешка	Нордиски земји (Европа)	39,4	2. Боливија	Америка	53,1
3. Данска	Нордиски земји (Европа)	33,5	3. Андора	Европа	50,0
4. Финска	Нордиски земји (Европа)	33,5	4. Куба	Америка	48,9
5. Холандија	Европа	32,7	5. Сејшели	Африка	43,8
6. Сејшели	Африка	27,3	6. Шведска	Нордиски земји (Европа)	43,6
7. Австрија	Европа	26,8	7. Сенегал	Африка	42,7
8. Германија	Европа	26,3	8. Финска	Нордиски земји (Европа)	42,5
9. Исланд	Нордиски земји (Европа)	25,4	9. Еквадор	Америка	41,6
10. Аргентина	Америка	25,3	10. Јужна Африка	Африка	41,5

Извор: Интерпарламентарна унија

3.8. Жени на претседателски и премиерски функции

Претседателите на држави и на влади во рамките на политичките системи се највисоките функции во секоја држава.

Институцијата шеф на држава е значаен елемент на уставниот и политичкиот систем и разликите во однос на функциите, местото и улогата на шефот на државата биле основа или барем, еден од значајните елементи за класификација на политичкиот систем⁸⁵.

Во земјите со републиканско уредување шеф на државата е претседателот на државата. Според уставните решенија во некои држави функцијата претседател е церемонијална функција, која не содржи голем број овластувања (како, на пример, во Чешка, Македонија...) ⁸⁶, додека во некои држави функцијата претседател носи значителни овластувања (како во Франција и Русија).

Шефот на државата е орган, кој историски пред настанувањето на парламентот ги вршел сите државни функции. Во поимното определување на шефот на државата најчесто се тргнува од тоа дека тој ја претставува државата и нејзиниот суверенитет во земјата и во странство и дека тој е носител на одредени прерогативи на извршната власт. Од друга страна, извршната власт е гранка на државната власт чија должност е да ги спроведува законите што ги донела законодавната власт⁸⁷.

На чело за извршната власт стои претседател на Владата, односно премиер. Титулата премиер во британското општество, на пример, првично имала повеќе

⁸⁵<http://justicia.mk/novost.asp?cnd=653>

⁸⁶Надлежности на претседателот на Република Македонија, односно овластувањата кои спаѓаат во доменот на шефот на државата во Република Македонија се: 1. Претставување на државата во земјата и во меѓународни односи (ги поставува и отповикува дипломатските претставништва на својата земја во странство, прима акредитивни и отповиковни писма од странски дипломатски претставници, склучува меѓународни договори во името на Република Македонија, може да предложи стапување во сојуз или заедница или истапување од сојуз или заедница со други држави, 2. Предлагање и избор на други органи (го определува мандатот за состав на Влада, предлага двајца судии на Уставниот суд, предлага двајца членови на Судскиот совет, именува тројца членови на Советот за безбедност на РМ, именува и разрешува и други носители на државни и јавни функции утврдени со Уставот и со закон, 3. Во областа на одбраната е врховен командант на вооружените сили, може да предложи прогласување на воена или вонредна состојба за прогласување на воена, односно вонредна состојба и му ја поднесува на Собранието на потврдување, штом тоа ќе биде во можност да се состане, 4. Шефот на државата врши и други овластувања (доделува одликувања и признанија согласно законот, дава помилувања согласно законот, врши други функции утврдени со Уставот и 5. Шефот на државата има влијание и во нормативната дејност на Собранието. Своето влијание го врши преку овластувањето да го известува Собранието за прашања од негова надлежност како и преку овластувањето да ги прогласува законите, кои се донесени од страна на Собранието, т.е. преку *правото на вето*.

⁸⁷<http://justicia.mk/novost.asp?cnd=653>

погрдно значење отколку опис на официјална функција. Таа се однесувала на ситуации кога некој надворешен поединец на „несоодветен“ начин ќе се искачи над другите во рамки на кралските кругови. Така, кога на Роберт Харли, миленик на кралицата Ана (1702-1714), му била изгласана недоверба во 1715 година, едно од обвиненијата против него било дека тој бил „премиер“ (*Blick and Jones, 2016*).

3.8.1. Претседател(к)и на држави и на влади

На највисокото ниво во Европа вкупно две жени се претседателки на држава (Малта и Литванија) и пет на влада (Данска, Германија, Летонија, Полска и Норвешка), додека на највисоките државни функции во претседателствата, владините кабинети и министерства жените се застапени со 27 проценти, а мажите со 73 проценти.

Во Македонија овој процент е 8 за жените и 92 за мажите. Најнизок е процентот во Унгарија и Словачка и изнесува 0, додека највисок е во Финска со 59 проценти жени во Владата и само 41 процент мажи, каде очигледно на највисоките функции доминираат жените. Ваква била ситуацијата во Европа во ноември 2014 година:

Табела 3

Претседатели и национални влади

	претседател	премиер	министри			
			жени	мажи	жени (%)	мажи (%)
ЕУ-28	2Ж 19М	4Ж 24М	137	347	28	72
Белгија	-	М	3	11	21	79
Бугарија	М	М	7	14	33	67
Чешка	М	М	3	14	18	82
Данска	-	Ж	6	14	30	70
Германија	М	Ж	6	10	38	62
Естонија	М	М	6	8	43	57
Ирска	М	М	4	11	27	73
Грција	М	М	1	19	5	95
Шпанија	-	М	5	9	36	64
Франција	М	М	16	18	47	53
Хрватска	М	М	4	17	19	81
Италија	М	М	7	10	41	59
Кипар	М	М	1	11	8	92
Летонија	М	Ж	4	10	29	71
Литванија	Ж	М	3	12	20	80
Луксембург	-	М	4	11	27	73
Унгарија	М	М	0	11	0	100
Малта	Ж	М	1	14	7	93
Холандија	-	М	5	8	38	62
Австрија	М	М	4	10	29	71
Полска	М	Ж	6	13	32	68
Португалија	М	М	3	12	20	80
Романија	М	М	5	20	20	80
Словенија	М	М	6	9	40	60
Словачка	М	М	0	15	0	100
Финска	М	М	10	7	59	41
Шведска	-	М	12	12	50	50
Обединето Кралство	-	М	5	17	23	77
Македонија	М	М	2	22	8	92
Турција	М	М	1	25	4	96
Србија	М	М	4	15	21	79
Исланд	М	М	3	6	33	67
Лихтенштајн	-	М	2	3	40	60
Норвешка	-	Ж	9	9	50	50
Сите држави	2Ж 23М	5Ж 29М	158	427	27	73

- неприменливо

: недостапно

Податоците се собрани меѓу 06.11.2014 и 12.11.2014

Со оглед на тоа што овие податоци се ажурираат четири пати годишно, лесно може да се следат квантитативните промени во однос на застапеноста на едниот или другиот пол на највисоките функции. Ако се споредат податоците со оние од една деценија претходно, поточно од март 2003 година разликите се следни:

Вкупно три жени биле претседателки на држава (Ирска, Литванија и Финска) и ниту една жена претседателка на влада, додека на највисоките државни функции во претседателствата, владините кабинети и министерствата жените се застапени со 24 проценти, а мажите со 76 проценти. А за Македонија во овој период воопшто и не се водела ниту евиденција, а камо ли родова рамнотежа. Најнизок е процентот во Словачка и изнесува 0, додека највисок е во Шведска со 52 проценти жени во Владата, што повторно и очигледново нордиските земји на највисоките функции доминираат жените:

Табела 4

Претседатели и национални влади

	претседател	Премиер	министри			
			жени	мажи	жени (%)	мажи (%)
ЕУ-28	3Ж 13М	0Ж 22М	85	274	24	76
Белгија	:	М	5	9	36	64
Бугарија	М	М	3	13	19	81
Чешка	:	:	:	:	-	-
Данска	:	М	5	13	28	72
Германија	М	М	6	7	46	54
Естонија	М	М	1	10	9	91
Ирска	Ж	М	2	12	14	86
Грција	М	М	1	17	6	94
Шпанија	:	М	4	12	25	75
Франција	М	М	3	11	21	79
Хрватска	-	-	-	-	-	-
Италија	М	М	2	20	9	91
Кипар	М	:	1	10	9	91
Летонија	Ж	М	4	12	25	75
Литванија	:	:	:	:	-	-
Луксембург	:	М	7	12	37	63
Унгарија	М	М	2	13	13	87
Малта	:	:	:	:	-	-
Холандија	:	М	5	11	31	69
Австрија	М	М	3	8	27	73
Полска	:	:	:	:	-	-
Португалија	М	М	2	10	17	83
Романија	М	М	3	11	21	79
Словенија	М	М	2	12	14	86
Словачка	М	М	0	15	0	100
Финска	Ж	М	8	10	44	56
Шведска	:	М	11	10	52	48
Обединето Кралство	:	М	5	16	24	76
Македонија	-	-	-	-	-	-
Турција	:	:	:	:	-	-
Србија	-	-	-	-	-	-
Исланд	М	М	2	9	18	82
Лихтенштајн	:	М	3	12	20	80
Норвешка	:	М	8	9	47	53
Сите држави	3Ж 14М	0Ж 25М	98	304	24	76

- неприменливо

: недостапно

Податоците се собрани во март 2003

Во 1996 година во рамки на Обединетите нации е основан Совет на жени светски лидери со седиште во Вашингтон, кој претставува мрежа на актуелни и поранешни жени претседателки и премиерки. Мисијата на Советот е да се мобилизираат лидерките на највисоко ниво за глобална колективна акција за решавање на прашањата од клучна важност за жените⁸⁸.

На светско ниво жените држат позиции на претседател на држава или влада во 17 земји, поточно 10 претседателки на држави и 7 претседателки на влада, според последните податоци од јуни 2015 година.

Претседателки на држави има во Аргентина (Cristina Fernández de Kirchner), Бразил (Dilma Rousseff), Централно Африканска Република (Catherine Samba-Panza), Чиле (Michelle Bachelet), Хрватска (Колинда Грабар-Китаровиќ), Косово (Atifete Jahjaga), Либерија (Ellen Sirleaf-Johnson), Малта (Marie-Louise Coleiro Preca), Јужна Кореја (Park Geun-hye) и Швајцарија (Simonetta Sommaruga).

Премиерки има во Бангладеш (Sheikh Hasina Wajed), Германија (Angela Merkel), Јамајка (Portia Simpson-Miller), Летонија (Laimdota Straujuma), Норвешка (Erna Solberg), Полска (Ewa Korpacz) и Тринидад и Тобаго (Kamla Persad-Bissessar).

Некои од нив имаат прекари како што се „челична“, како што беше наречена првата жена што се прослави во политиката, Маргарет Тачер, „мајка“, како што ја нарекуваат германската канцеларка, Ангела Меркел, или „ледена“, „кralица на ботоксот“..., но речиси сите се успешни и добро се снаоѓаат во политиката.

Женската моќ не се олицетворува само во убавината и шармот, туку и во можноста да влијае врз клучните општествено-политички настани.

Голем број жени оставиле печат во историјата на човештвото во разни области како култура, наука, хуманизам, спорт, но и политика. Оваа листа на успешни жени е долга, но не толку колку онаа на мажите, пред сè затоа што конзервативниот пристап ги исклучувал жените од многу области од општествениот живот. Слабата „видливост“ на жените е предизвикана од родовите стереотипи, кои најчесто ги ограничувале жените токму од области со материјални ресурси и моќ. Во

⁸⁸<http://www.unfoundation.org/features/cwwl.html> (What We Do: Council of Women World Leaders)

историјата има далеку помалку жени, не затоа што тие имаат помалку знаење или талент, туку затоа што биле намерно запоставени.

Денес женската политичка партиципација е променета, но не докрај. Родовите предрасуди не се сосема надминати, но расте свеста дека оваа состојба мора да се менува.

3.8.2. Претседател(к)и и членови/ки на национални парламенти

При испитувањето на политичката партиципација, од поголем интерес е да се погледне родовиот баланс во законодавните тела, отколку во други политички тела, бидејќи тие се избрани од народот и се сметаат за највлијателни (Blomgren, 2010).

Во базата на податоци на Европската комисија понатаму се класифицирани и разложени податоците за застапеноста на жените на највисоките политички функции по министерствата и другите владини институции. Истото се однесува и на податоците за родовиот баланс во регионалната и локална власт, главно општини во зависност од структурата и организациската поставеност на власта во секоја земја поединечно, како и збирно на европско ниво, но и на состојбата во институциите на Европската унија. Исто така, се следат и редовно се ажурираат податоците за родовата застапеност во националните законодавни тела, главно парламентите, како и во врвот на политичките партии.

За илустрација, последните податоци за состојбата на застапеноста на женскиот пол од октомври, 2014 година говорат дека 8 жени се претседателки на парламенти и 27 проценти од вкупниот број на пратениците на овие парламенти се жени, за разлика од, да речеме, периодот од март, 2003 година кога имало 5 жени претседателки на парламенти и 22 проценти пратенички. Тоа значи дека има подобрување на родовиот баланс во националните парламенти за една декада.

Табела 5

Национални парламенти

	претседател	членови			
		жени	мажи	жени (%)	мажи (%)
ЕУ-28	ЖК 21М	1981	5161	28	72
Белгија	М	57	93	38	62
Бугарија	Ж	49	191	20	80
Чешка	М	39	161	20	80
Данска	М	69	110	39	61
Германија	М	230	401	36	64
Естонија	М	20	81	20	80
Ирска	М	27	139	16	84
Грција	М	63	237	21	79
Шпанија	М	143	207	41	59
Франција	М	152	422	26	74
Хрватска	М	39	112	26	74
Италија	М	193	424	31	69
Кипар	М	8	48	14	86
Летонија	Ж	18	82	18	82
Литванија	Ж	33	107	24	76
Луксембург	М	17	43	28	72
Унгарија	М	20	178	10	90
Малта	М	9	61	13	87
Холандија	Ж	56	94	37	63
Австрија	Ж	56	127	31	69
Полска	М	108	350	24	76
Португалија	Ж	72	158	31	69
Романија	М	55	346	14	86
Словенија	М	34	55	38	62
Словачка	М	30	120	20	80
Финска	М	84	116	42	58
Шведска	М	152	197	44	56
Обединето Кралство	М	148	501	23	77
Македонија	М	33	59	36	64
Турција	М	77	459	14	86
Србија	Ж	84	166	34	66
Исланд	М	26	37	41	59
Лихтенштајн	М	5	20	20	80
Норвешка	М	65	103	39	61
Сите држави	ЖК 26М	2271	6005	27	73

- неприменливо

: недостапно

Податоците се собрани меѓу 31.10.2014 и 12.11.2014

Табела 6

Национални парламенти

	претседател	членови			
		жени	мажи	жени (%)	мажи (%)
EU-28	4Ж 19М	1364	4865	22	78
Белгија	М	53	96	36	64
Бугарија	М	62	177	26	74
Чешка	-	-	-	-	-
Данска	М	68	110	38	62
Германија	М	198	412	32	68
Естонија	Ж	17	83	17	83
Ирска	М	21	145	13	87
Грција	М	27	272	9	91
Шпанија	Ж	109	240	31	69
Франција	М	70	506	12	88
Хрватска	-	-	-	-	-
Италија	М	71	545	12	88
Кипар	М	6	49	11	89
Летонија	Ж	20	79	20	80
Литванија	-	-	-	-	-
Луксембург	М	12	47	20	80
Унгарија	Ж	37	348	10	90
Малта	-	-	-	-	-
Холандија	М	57	92	38	62
Австрија	М	62	120	34	66
Полска	-	-	-	-	-
Португалија	М	47	182	21	79
Романија	М	38	306	11	89
Словенија	М	12	77	13	87
Словачка	М	28	122	19	81
Финска	М	74	125	37	63
Шведска	М	157	192	45	55
Обединето Кралство	М	118	540	18	82
Македонија	-	-	-	-	-
Турција	-	-	-	-	-
Србија	-	-	-	-	-
Исланд	М	22	40	35	65
Лихтенштајн	М	3	21	13	87
Норвешка	Ж	48	75	39	61
Сите држави	5Ж 21М	1437	5001	22	78

- неприменливо

: недостапно

Податоците се собрани во март 2003

Очигледно дека политиката е свет на мажите. Ова клише сè уште се негува во реалноста во многу европски земји. По долгогодишни напори мразот е скршен и жените почнаа да влегуваат во политиката. Но, колку што се оди повисоко на скалата на хиерархијата, толку е помал бројот на женски фази што се гледаат.

Мажите обично сакаат да се однесуваат кон жените внимателно и со манири, да им дадат предност, да им отворат врата и слично. Но, феминистките веќе не ги сакаат некогашните изрази за почит кон жената во стилот „Ви бакнувам рака, мадам!“ Според слоганот на феминистките, на жените не им е потребно мажите да им ја отворат вратата од домот, туку од парламентот. Феминистките веќе стануваат против молкот на жените.

Во просек во националните парламенти во Европа има по една жена на секои тројца мажи. Така, во 2003 година тие биле застапени со 22 проценти, а 10 години подоцна, во 2013 година 27 што е напредок, но не доволен.

Исто така, постои голема разлика во процентите од држава до држава и таа варира од околу 40 проценти (Шведска, Финска и Шпанија) до 10-15 проценти (Унгарија, Кипар и Романија) жени во парламентот.

Ванда Новицка, потпретседателка на Парламентот во Полска и водечка феминистка, не губи време во примена на одредени тактики во кабинетите на моќ. Таа за „Јуроџуз“ изјави дека кога жените се наоѓаат во друштво, во кое доминираат мажи, тие не ги слушаат жените и ја менуваат темата на разговор, што ги фрустрира жените и ги прави да се чувствуваат помалку вредно како да немаат нешто важно да кажат. Откога е воведена квота од 35 проценти на гласачките листови, бројот на жени во Парламентот во Полска двојно се зголеми⁸⁹.

Но, некои партии ги ставаат жените на дното на кандидатските листи, ограничувајќи им ја можноста за победа.

Сепак, трендот е позитивен и сè повеќе луѓе во општеството разбираат дека политиката без жени не може да продолжи, дека жените се потребни и неопходни

⁸⁹<https://www.youtube.com/watch?v=JqrjkaWIPk> (Women want their place in politics - right on)

во политиката, со цел да се смени политиката и да се посочат прашањата важни за жените.

На светско ниво на чело нанационални парламенти биле 45 жени, од вкупно 190 држави и тоа во Антигва и Барбуда, Австралија, Австрија, Бахами, Бангладеш, Барбадос, Белгија, Боливија, Босна и Херцеговина, Боцвана, Бугарија, Чиле, Доминика, Доминиканска Република, Салвадор, Еквадор, Екваторска Гвинеја, Фиџи, Финска, Габон, Грција, Индија, Италија, Лаос, Летонија, Лесото, Литванија, Мавританија, Мозамбик, Холандија, Перу, Португалија, Русија, Руанда, Србија, Сингапур, Јужна Африка, Суринам, Свазиленд, Тринидад и Тобаго, Туркменистан, Уганда, Танзанија, Велика Британија, Зимбабве, од кои 18 европски земји.

Австрија е единствената држава, во која е избрана жена за претседател на Парламентот (Бундесратот) пред Втората светска војна.

Првите жени на власт, всушност, биле од редовите на монарсите, но шефови на држави, жени почнале да поставуваат социјалистичките земји. Прва жена на власт имало во Народна Република Кина од 1940 до 1944 година.

По социјалистичките земји, нордиските земји се првите, кои почнале да вклучуваат жени и во извршната власт и до денес важат за „рај на родовата еднаквост,,.

Во 2003 година, Финска оствари историски момент, кога сите врвни лидери од земјата беа жени од различни политички опции. Во Данска најголемите три политички партии имаат жени за лидери.

Во 1995 година, Обединетите нации си поставија за цел застапеноста на жените да достигне до 30 проценти. Според некои прогнози, со сегашната стапка на годишен пораст на бројот на жените во националните парламенти од околу 0,5 проценти на светско ниво, родова еднаквост во националните законодавства нема да се постигне пред 2068 година.

Меѓу првите десет земји во однос на бројот на женските членови на парламентите се Руанда со 56,3%, Шведска (47,0%), Куба (43,2%), Финска (41,5%), Холандија (41,3%), Аргентина (40,0%), Данска (38,0%), Ангола (37,3%), Коста Рика (36,8%), Шпанија (36,3%).

Може да се каже дека е значајно тоа што процентот на парламентите со помалку од 10 проценти застапеност на жените падна од 63 проценти (1995) на околу 30 проценти (2007). За жал, од друга страна, сè уште постојат земји, кои немаат ниту една жена во парламентот. Такви се седум држави во светот (Луциак, 2008).

3.8.3. Застапеност на жените во владите

За првпат во историјата на една земја со еднаков баланс меѓу жените и мажите на министерските позиции, поточно 15 жени и 15 мажи министри, за жал не на европско тло, доби канадската влада, која ја состави новиот премиер на Канада, Џастин Трудо, кога дојде на власт во ноември, 2015 година.

На прашањето да ја објасни својата одлука за родова рамноправност во владата, тој одговори: „Затоа што ова е 2015 година“. А, што е најважно на голем број од новите министерки им се дадени клучни улоги, како што се меѓународната трговија и демократските реформи.

Прва жена премиер во канадската историја стана Ким Кембел во 1993 година.

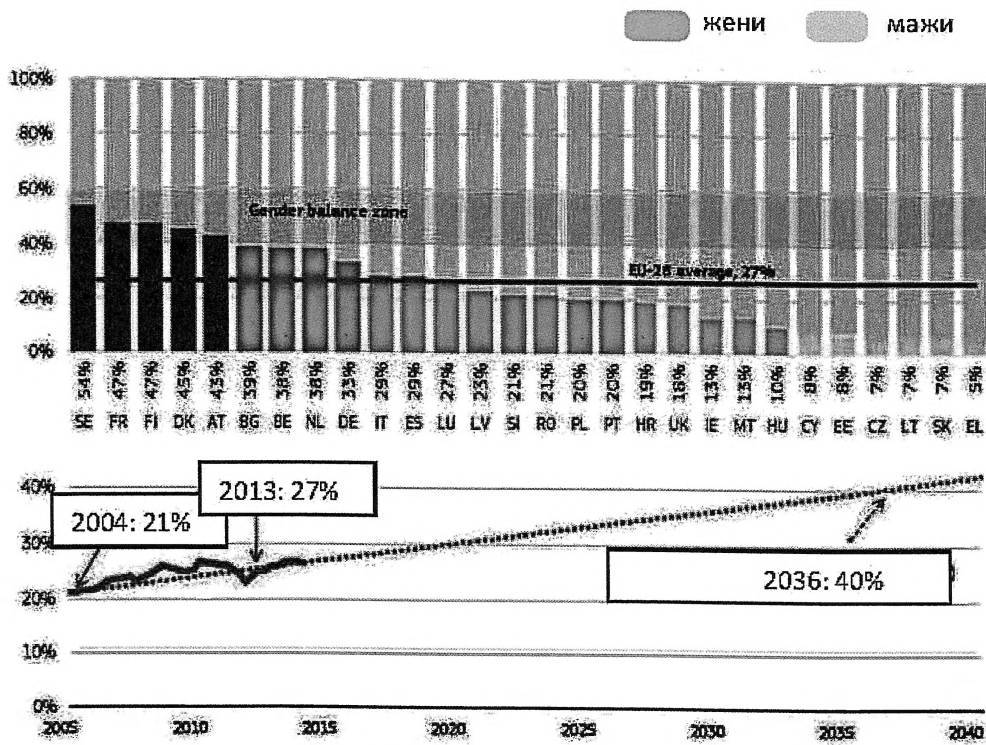
Во министерствата и другите владини тела на европско тло жените и понатаму сепомалку застапени. Во просек жените учествуваат со 27 проценти на функционерските места во министерствата во Европа. Во петземји-членки (Шведска, Франција, Финска, Данска и Австрија) овој просек изнесува најмалку 40 проценти од секој пол, а во четири други процентот е блиску до 40 (Бугарија, Белгија, Холандија и Германија). Меѓутоа, во шестевласти на земјите-членки на ЕУ еден или помалку одеден од министрите се жени (Грција, Словачка, Литванија, Чешка, Естонија и Кипар).

Застапеноста на женски министри во владите на 28-те земји-членки на ЕУ се зголеми од 21 (2004) на 27 (2014) проценти во текот на последната деценија. Со ова темпо на промени ќе бидат потребни повеќе од 20 години за да се постигне родов баланс на министерските позиции во владите, односно да се помине границата од најмалку 40 проценти застапеност на секој пол, поточно проекцијата е дека во

Европската Унија дури во 2036 година националните министерства ќе имаат еднаков број жени и мажи министри, според извори на Европската комисија:

Табела 7

**Застапеност на жените и мажите во
националните влади на земјите-членки на ЕУ**

Извор: Европска комисија (база на податоци за жените и мажите на позиции со моќ на одлучување)

3.8.4. Застапеност на жените во политичките партии

Што се однесува до политичките партии, Европската комисија почнала да води евиденција за родовата застапеност дури во 2011 година, така што без релевантни податоци тешко може да се види сликата за напредокот на родовиот баланс со компарација. Но, од она што стои на располагање, состојбата е

разочарувачка, зашто овие податоци говорат дека политиката е сè уште „машка“ професија. Имено, во април 2014 година во Европа имало само 15 проценти жени лидер(к)и на политички партии за разлика од мажите застапени со 85 проценти, или поточно 25 политички партии во Европа ги водат жени, а 145 мажи.

Табела 8

Поголеми политички партии во Европа

	Лидери				заменици-лидери			
	Жени	мажи	жени (%)	мажи (%)	жени	Мажи	жени (%)	мажи (%)
ЕУ-28	19	125	13	87	57	116	33	67
Белгија	2	8	20	80	7	7	50	50
Бугарија	0	4	0	100	1	2	33	67
Чешка	0	7	0	100	1	6	14	86
Данска	2	4	33	67	1	6	14	86
Германија	3	4	43	57	3	4	43	57
Естонија	0	4	0	100	5	8	38	62
Ирска	0	4	0	100	2	1	67	33
Грција	0	5	0	100	0	5	0	100
Шпанија	0	2	0	100	1	1	50	50
Франција	0	4	0	100	1	2	33	67
Хрватска	1	2	33	67	1	5	17	83
Италија	0	6	0	100	0	6	0	100
Кипар	0	4	0	100	0	3	0	100
Летонија	1	5	17	83	1	4	20	80
Литванија	1	6	14	86	4	6	40	60
Луксембург	1	4	20	80	1	3	25	75
Унгарија	0	4	0	100	0	5	0	100
Малта	0	2	0	100	0	2	0	100
Холандија	2	5	29	71	3	4	43	57
Австрија	1	3	25	75	1	4	20	80
Полска	0	5	0	100	4	7	36	64
Португалија	0	4	0	100	1	1	50	50
Романија	1	4	20	80	0	5	0	100
Словенија	1	5	17	83	5	7	42	58
Словачка	0	5	0	100	1	4	20	80
Финска	1	5	17	83	6	4	60	40
Шведска	2	7	22	78	6	1	86	14
Обединето Кралство	0	3	0	100	1	3	25	75
Македонија	0	4	0	100	1	4	20	80
Турција	0	3	0	100	0	3	0	100
Србија	0	3	0	100	1	2	33	67
Исланд	2	3	40	60	2	2	50	50
Лихтенштајн	1	4	20	80	1	4	20	80
Норвешка	3	3	50	50	3	4	43	57
Сите држави	25	145	15	85	65	135	33	67

- неприменливо

: недостапно

Податоците се собрани меѓу 11.04.2014 и 30.04.2014

Состојбата со родовата застапеност е речиси непроменета од 2011 година: во периодот од март до јуни истата година имало само 16 проценти жени лидер(к)и на политички партии, за разлика од мажите застапени со 84 проценти, или поточно 28 политички партии во Европа ги водат жени, а 143 мажи. Очигледно мали се шансите жените помасовно да се вклучат во политиката низ институциите, кога уште во политичките партии, кои важат за основна клетка што продуцира вакви кадри, се запоставува ова прашање.

„Политичките партии се тие што регрутираат кандидати за изборите и тие се најодговорни за бројот на жени во изборната трка. Затоа ние жените треба да се избориме за што поголема застапеност на жените на кандидатските листи првенствено во рамките на матичните партии“, ни изјави една пратеничка од опозицијата.

Таа како и дел од македонските парламентарки сметаат дека светот би бил поубаво место за живеење кога би имало повеќе жени во политиката, затоа што тие имаат поемоционален пристап и умеат да направат совршен баланс меѓу логиката и емоциите. Жените имаат поинаков пристап и филозофија кон сè, па и кон политиката, така што би било добро да има повеќе жени во политиката.

Отсуството на жени во политиката значи отсуство на идеи и мислења на поголемиот дел од популацијата.

Табела 9

Поголеми политички партии во Европа

	Лидери				заменици-лидери			
	жени	мажи	жени (%)	мажи (%)	жени	мажи	жени (%)	мажи (%)
ЕУ-28	23	124	16	84	46	96	32	68
Белгија	3	8	27	73	4	9	31	69
Бугарија	0	4	0	100	1	2	33	67
Чешка	0	4	0	100	2	2	50	50
Данска	2	4	33	67	1	6	17	83
Германија	3	5	38	62	3	3	50	50
Естонија	0	4	0	100	1	3	25	75
Ирска	0	4	0	100	2	2	50	50
Грција	1	3	25	75	0	2	0	100
Шпанија	0	2	0	100	1	1	50	50
Франција	1	2	33	67	0	2	0	100
Хрватска	1	1	50	50	1	1	50	50
Италија	0	4	0	100	0	4	0	100
Кипар	0	5	0	100	0	4	0	100
Летонија	1	8	11	89	0	6	0	100
Литванија	0	8	0	100	1	7	13	87
Луксембург	1	5	17	83	3	3	50	50
Унгарија	0	4	0	100	0	4	0	100
Малта	0	2	0	100	0	2	0	100
Холандија	3	4	43	57	3	4	43	57
Австрија	1	4	20	80	5	4	56	44
Полска	0	4	0	100	1	3	25	75
Португалија	0	5	0	100	0	2	0	100
Романија	0	4	0	100	2	5	29	71
Словенија	1	6	14	86	4	3	57	43
Словачка	0	6	0	100	2	4	33	67
Финска	3	4	43	57	2	7	22	78
Шведска	2	7	22	78	5	1	83	17
Обединето Кралство	0	3	0	100	2	1	67	33
Македонија	0	3	0	100	0	3	0	100
Турција	0	3	0	100	0	3	0	100
Србија	0	6	0	100	1	6	17	83
Исланд	1	3	25	75	2	2	50	50
Лихтенштајн	0	2	0	100	1	3	25	75
Норвешка	4	2	67	33	3	5	38	62
Сите држави	28	143	16	84	53	117	31	69

- неприменливо

: недостапно

Податоците се собрани меѓу 21.03.2011 и 14.06.2011

Политиката е процес, низ кој се организира заедничкиот живот во едно општество. Во услови на демократија секој граѓанин може да учествува во тој процес преку слободно пристапување до информации во врска со политички прашања, преку слободно изразување на своето мислење во врска со јавните прашања, преку градење на очекувања, предлози или барања без страв од угнетување, преку гласање на избори, преку ангажман во граѓанските организации, или политичките партии, или преку кандидатура на демократски избори, без оглед дали се тие припадници на машкиот или женскиот пол.

На политиката и се потребни идеи и вредности, кои поставуваат цели и стандарди на политичката организација. Исто така, на политиката и се потребни активни граѓани, кои учествуваат во политичките дискусии со свои идеи, барања и очекувања и кои активно придонесуваат кон функционирањето на политичките институции. Во услови на демократија повеќето, ако не и сите граѓани, треба да бидат вклучени во политичките активности. Од друга страна, квота-аранжманите можат да придонесат кон подобрување на претставувањето на одделни групи во политичката партија.

Имено, иако повеќето уставни во светот пропишуваат еднаков третман на жените и на мажите, жените се помалку присутни во светот на партиите и политичките лидерски функции. Во многу земји се прават напори да се постигне посилено учество на жените во политиката. За оваа цел, секако, е неопходен интензивен придонес на партиите. За да им се даде поголем простор за политички придонес и вклученост, поставена е статутарна женска квота во многу земји со различни регулативи. Вообичаено, целта е да се обезбеди минимален број партиски функции и позиции за жените за време на изборите. Во практиката таквите квоти навистина помагаат за повисок процент жени во политиката. Меѓутоа, искуствата покажуваат дека квота-регулативите често не се применуваат во практика, па како резултат на тоа нема многу повеќе жени во парламентите од порано.

Оттука, следува дека мора да се вложат напори за да се обезбеди примена на женската квота и дека има зголемување на процентот на жени во политиката, т.е. во парламентите. Ова секако е прашање на политичка култура за чие развивање е потребно повеќе време (Хофмајстер, 2013).

Токму затоа, еден од многу важните фактори за постигнување на родовата рамноправност и за зголемување на бројот на жени во политиката и раководните структури е подобрувањето на позицијата и улогата на жените во партиските структури.

Влијанието на политичките партии во уредувањето на една држава е од особено значење, посебно ако се има предвид дека како учесници во власта тие ја одредуваат политиката на земјата, а како дел од опозицијата ја имаат значајната улога на контрола на власта. Оттаму, потребно е да се види каков е ставот на партиите кон прашањето на позицијата на жената во општеството и рамноправноста на половите и колкава е нивната вистинска свесност за сериозноста на овие прашања. Потребно е да се види дали постои свест дека ветувањата упатени кон жените треба да бидат повеќе од обичен предизборен маркетинг и дека за вистинска родова рамноправност во општеството треба да се преземат низа мерки за спроведување на нормите во практика.

Иако, поголемите политички партии се главно водени од мажите, состојбата на жените во политиката може да се подобри, доколку повеќе се вклучени во раководствата на политичките партии, каде што тие не само што може да влијаат на политичката стратегија на партиите и на процесот на селекција на кандидати, туку можат да делуваат како модели и ментори за другите. Во април 2014 година имало 87 проценти мажи меѓу лидерите на поголемите политички партии во земјите-членки на ЕУ, а жени само 13 проценти. Има сè повеќе жени меѓу заменик-лидерите (33%). Во шеснаесет земји-членки во ЕУ нема ниту една жена на чело на некоја поголема политичка партија, а во 6 од нив (Грција, Италија, Кипар, Романија, Унгарија и Малта) нема жени дури ниту на функцијата заменик-претседател.

Табела 10

**Застапеност на жени-лидерки на поголемите
политички партии во Европа, 2012**

% жени-лидерки	држави
40-50%	Норвешка
30-40%	Германија, Данска, Хрватска
20-30%	Шведска, Белгија, Луксембург, Австрија, Романија, Турција
10-20%	Летонија, Словенија, Финска, Холандија
<10%	
0%	Бугарија, Чешка, Естонија, ирска, Грција, Шпанија, Франција, Италија, Кипар, Литванија, Унгарија, Малта, Полска, Португалија, Словачка, Обединето Кралство, Македонија, Србија, Исланд, Лихтенштајн

Извор: Европска комисија (база на податоци за
жените и мажите на позиции со моќ на одлучување)

Податоците во табелата се однесуваат на поголемите политички партии, кои имаат најмалку 5 проценти од местата во националните парламенти. Државите се подредени во секоја група по опаѓачки редослед, според бројот на жени-лидерки на партии. Од приложеното се гледа дека 50 проценти жени-лидерки нема надминато ниту една држава. Исто така, може да се заклучи дека поголемиот број држави немаат ниту една жена-лидерка на политичка партија во националните парламенти.

3.8.5. Застапеност на жените во локалната самоуправа

Според последните релевантни податоци за родовата застапеност во локалната самоуправа во земјите во Европа, кои датираат од 2013 година, според Европската комисија, состојбата не е ни малку розова. Од вкупно 72.842 општини само 9.637 се градоначалнички, или во проценти искажано само 13%.

Во Македонија од 81 општина има само 4 градоначалнички, односно 5%. Сепак, членовите на советите во локалната самоуправа на европско ниво е многу поизбалансирана со 31 процент жени-членки на совети, наспрема 69 проценти мажи.

Повторно се наметнува заклучокот дека лидерството во општините е препуштено на мажите, иако рамноправното учество на жените во политиката и на локално ниво е од суштинско значење за градење и одржување на демократијата.

Имено, локалната самоуправа е темелна демократска вредност на општеството и се смета за школа на демократијата, бидејќи таа најдоследно и најцелосно се остварува во локалните задници. Локалната самоуправа е облик на управување во локалните заедници, во кои граѓаните непосредно или преку претставнички тела и други локални органи, што самите ги избираат, одлучуваат за интересите и работите од локално значење во определени области на општествениот живот во локалната заедница.

Во локалната самоуправа традиционално се вршат работи што во основа се од непосреден интерес на граѓаните, кои живеат на подрачјето на локалната самоуправа. Овие работи и проблеми на граѓаните значат секојдневие за граѓаните. Основни елементи на современата локална самоуправа се децентрализацијата, дебиروقратизацијата и деконцентрацијата. Во единиците на локалната самоуправа граѓаните непосредно и преку претставници учествуваат во одлучувањето за прашања од локално значење како што се урбанизмот, комуналните дејности, културата, спортот, социјалната и детската заштита, предучилишното воспитување, основното образование, основната здравствена заштита, со можност одлучувањето да се врши и во други области.

Оттаму, ако локалната самоуправа е темел на демократијата, тогаш нема демократија без учеството на жената во неа. Никој како жената не може да ги чувствува и да ги препознае проблемите во локалната самоуправа. Со својот интелектуален и професионален потенцијал, жената може да биде многу успешен градоначалник⁹⁰.

⁹⁰Хацијаха Имери, Афердита. Прирачник за лидерки во единиците на локалната самоуправа. Скопје: Македонско женско лоби.

Табела 11

Локална самоуправа во Европа

	Градоначалници				Членови на совети			
	жени	мажи	жени (%)	мажи (%)	жени	мажи	жени (%)	мажи (%)
ЕУ-28	9479	59653	14	86	286620	622959	32	68
Белгија	75	514	13	87	4656	8416	36	64
Бугарија	29	235	11	89	1326	3855	26	74
Чешка	2	22	8	92	16386	45792	26	74
Данска	17	81	17	83	785	1683	32	68
Германија	36	399	8	92	6326	17952	26	74
Естонија	24	203	11	89	893	2183	29	71
Ирска	26	88	23	77	325	1302	20	80
Грција	8	317	2	98	1506	7630	16	84
Шпанија	1354	6724	17	83	20668	38468	35	65
Франција	5277	31369	14	86	181796	337621	35	65
Хрватска	39	516	7	93	1335	6122	18	82
Италија	871	6708	11	89	20248	77135	21	79
Кипар	0	39	0	100	84	388	18	82
Летонија	29	90	24	76	502	1116	31	69
Литванија	6	54	10	90	342	1184	22	78
Луксембург	11	95	10	90	249	872	22	78
Унгарија	34	285	11	89	611	2428	20	80
Малта	6	62	9	91	96	357	21	79
Холандија	76	286	21	79	2445	6730	27	73
Австрија	123	2231	5	95	;	;	;	;
Полска	222	2257	9	91	9582	29967	24	76
Португалија	23	285	7	93	484	1221	28	72
Романија	136	3050	4	96	;	;	;	;
Словенија	10	198	5	95	730	2593	22	78
Словачка	652	2257	22	78	;	;	;	;
Финска	53	267	17	83	3503	6171	38	64
Шведска	89	200	31	69	5582	7387	43	57
Обединето Кралство	251	821	23	77	6160	14386	30	70
Македонија	4	77	5	95	;	;	;	;
Турција	26	2921	1	99	1474	31001	5	95
Србија	6	160	4	96	1892	4720	29	71
Исланд	26	50	34	66	204	308	40	60
Лихтенштајн	0	11	0	100	29	77	27	73
Норвешка	96	333	22	78	4115	6670	38	62
Сите држави	9637	63205	13	87	294334	665735	31	69

- неприменливо

: недостапно

Податоците се собрани меѓу 15.03.2013 и 03.07.2013

Еден пластичен пример за тоа каква е родовата димензија на политичката партиципација на локално ниво е Хрватска, каде последните локални избори покажаа дека во своите 429 општини, 127 града и 21 жупанија има едвај четириесетина жени на чело на овие институции, а во Далмација случајот е уште подрастичен, таму жените во власта се застапени со неполни 4 отсто. Хрватските социолози сметаат дека хрватскиот тренд е целосно атипичен, бидејќи во развиените западни земји голем процент жени учествуваат во локалната власт, многу повеќе отколку на национално ниво. Во Хрватска тој тренд оди во спротивна насока, односно бројот на жените што се на власт е задоволителен на национално ниво, додека е загрижувачки мал или, поточно, катастрофално низок на локално ниво.

Затоа, познавачите на состојбите сметат дека треба да се преиспита начинот, односно постојните политики и практики во приодот кон родовата еднаквост, а особено статусот и положбата на жените во општините (политичката волја, посебните тела и комисији, стратешките документи, начините на информирање за статусот и за положбата на жените и на мажите во сите сфери на живеењето).

За тоа да се направи потребно е да се дадат одговори на неколку прашања: како да се дојде до политика за родово балансиран развој во општините, како да се развијат методологии за родова анализа на локалните секторски политики, како да се идентификуваат индикатори за прибирање, анализа и за обработка на податоците релевантни за родовата анализа на локалните политики и како да се идентификуваат потребите и приоритетите во насока на родово балансиран развој на општините?

Секако дека не се очекува комплетен одговор на овие клучни прашања, но тие можат да помогнат во критичкото преиспитување на она што е направено досега во сферата на родовата еднаквост, да понудат разјаснување на стратешките приоди за постигнување на родова еднаквост и да повикаат на трансформација на управувачките процеси и на креирање на секторски политики. Понудените препораки се можни насоки на тој пат.

Родовата еднаквост на локално ниво е важна, зашто многу често преовладува мислењето дека локалната самоуправа е првото и вистинско ниво, кое овозможува полесно вклучување на жената во сферата на одлучувањето. Искуствата од многу западноевропски земји покажуваат дека истакнати политичарки

првите чекори во политиката и влегувањето во власта ги имаат направено токму на локално ниво. Сепак, партиската политика во креирањето на изборните листи е сè уште пресудна во изборниот процес.

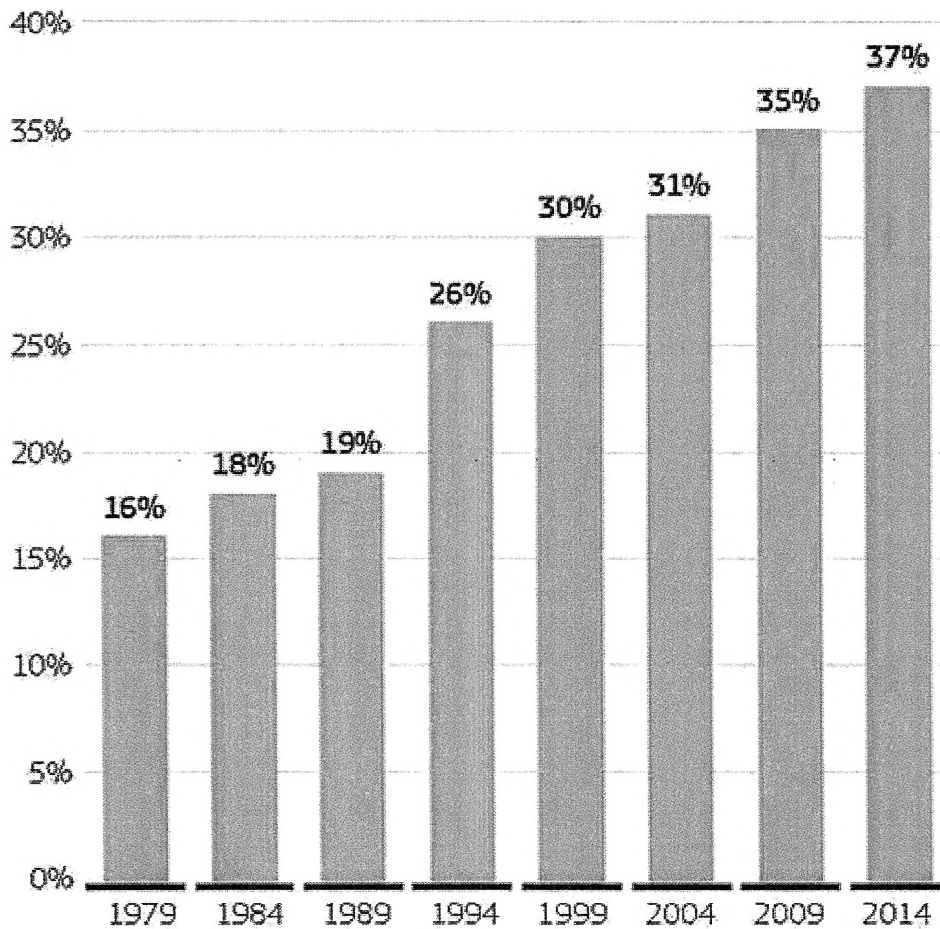
3.8.6. Застапеност на жените во Европскиот парламент

Во европската политика 2014 беше важна година, прво со изборот на новиот Европски парламент во мај, а потоа со назначувањето на новиот состав на Европската комисија во ноември. И двата настани беа добра можност за зголемување на застапеноста на жените. Процентот на жени во Европскиот парламент од 37% е највисок до сега (Jougoва, 2014).

Од друга страна, во јули 2014 година бројот на жени изнесуваше 21% од судиите во Судот на правдата на Европската унија, додека раководството во Европската централна банка (ЕЦБ) е составено од 22 мажи и само 2 жени. Сепак, од 4-ти ноември 2014 година ЕЦБ ја предаде одговорноста за надзор на банките во еврозоната во рацете на жените, така што сега со ова тело раководи Борд составен од еден маж и четири жени, вклучувајќи ги и претседателското и потпретседателското место.

Табела 11а

Застапеност на жените во ЕП 1979 – 2014

Извор: Европски парламент

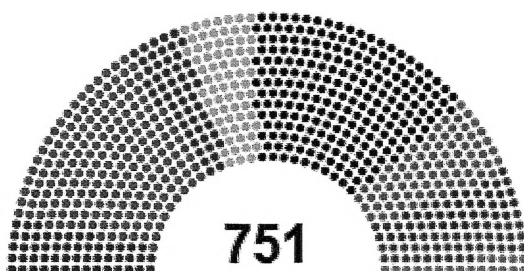
По изборите во 2014 година за претседател на Европскиот парламент беше избран Мартин Шулц со забелешка дека мандатот ќе му трае две и пол години, односно половина од мандатот на Парламентот, поточно до ноември 2016 година. Во меѓувреме, претседателот на Европската комисија, Жан Клод Јункер, се закани

дека ќе ја напушти Еврокомисијата пред истекот на мандатот во 2019 година, ако претседателот на Европскиот парламент Шулц биде принуден да се повлече од неговата функција. Но, тоа не се случи и Јункер остана на функцијата, иако од 17 јануари 2017 година Европскиот парламент има нов претседател - Антонио Тајани. Иако Шулц е социјалдемократ, а Јункер, како претставник на Европската народна партија (ЕПП) е десничар, тие не беа противници и работеа усогласено. Што се однесува до новиот претседател, Тајани, неговата конзервативна политика во однос на еднаквоста на половите беше проблематична во текот на изборите. Тајани гласал против стратегијата за еднаквост на половите, се спротивставуваше на правото на жените за абортус и правото на нивните сексуални права. Но, очигледно Тајани успеал да ги убеди пратениците дека овие ставови се зад него. Во својот инаугуративен говор, Тајани вети дека стриктно ќе почитува еднаквост на правата на жените⁹¹.

Во моментот Европскиот парламент има 751 член од повеќе политички групи организирани на ниво на Унијата. Тоа се Европска народна партија - Европски демократи, Партија на европските социјалисти и Сојуз на либералите и демократите за Европа, потоа Унија за Европа на нации, Европски Зелени - Европска слободна алијанса Европска обединета левица - Нордиска зелена левица, Независност и демократија, Идентитет, традиција, суверенитет, како и независни европарламентарци.

⁹¹<http://novatv.mk/koj-e-antonio-tajani-noviot-pretседател-na-evropskiot-parlament/> (Кoj е Антонио Тајани, новиот претседател на Европскиот парламент)

Родовата димензија на политичката партиципација
во Европската унија и во Република Македонија

Мнозинство (476)

- ЕНП (216)
- С&Д (190)
- АЛДЕ (70)

Опозиција и независни (275)

- ЕРК (75)
- ЕОЛ-НЗЛ (52)
- Зелени – ЕФА (50)
- ЕСДД (45)
- ЕНС (38)
- Независни (15)

Како што може да се види од погоре кажаното, и на чело на Европскиот парламент стои маж, додека неговите членови се во состав 37% жени наспрема 63% мажи, што е за 6 проценти повеќе во однос на 2003 година, кога соодносот бил 31 наспрема 69. Процентот варира во зависност од која земја доаѓаат и тоа од 67 проценти (Малта) до 9 проценти (Литванија) (Keen, 2015).

Табела 12

Европски парламент, 2014

	претседател	членови			
		жени	мажи	жени (%)	мажи (%)
Европски парламент	М	276	473	37	63

- неприменливо

: недостапно

Податоците се собрани меѓу 05.11.2014 и 12.11.2014

Извор: Европска комисија

Табела 13

Европски парламент, 2003

	претседател	Членови			
		жени	мажи	жени (%)	мажи (%)
Европски парламент	М	196	428	31	69

- неприменливо

: недостапно

Податоците се собрани во 2003

Извор: Европска комисија

Најголем број жени-членки на Европскиот парламент доаѓаат од Германија (35), а најмалку од Кипар и Литванија (по една).

Родовата димензија на политичката партиципација
во Европската унија и во Република Македонија

Табела 14

Европски парламент, 2014 (членови според држава)

	членови			
	жени	мажи	жени (%)	мажи (%)
ЕУ-28	276	473	37	63
Белгија	5	16	24	76
Бугарија	5	11	31	69
Чешка	5	16	24	76
Данска	5	8	38	62
Германија	35	61	36	64
Естонија	3	3	50	50
Ирска	6	5	55	45
Грција	5	16	24	76
Шпанија	23	30	43	57
Франција	31	43	42	58
Хрватска	5	6	45	55
Италија	29	44	40	60
Кипар	1	5	17	83
Летонија	4	4	50	50
Литванија	1	10	9	91
Луксембург	2	4	33	67
Унгарија	4	17	19	81
Малта	4	2	67	33
Холандија	11	15	42	58
Австрија	8	10	44	56
Полска	12	39	24	76
Португалија	8	13	38	62
Романија	9	23	28	72
Словенија	3	5	38	62
Словачка	4	9	31	69
Финска	7	16	34	66
Шведска	14	9	55	45
Обединето Кралство	30	43	41	59
Македонија	-	-	-	-
Турција	-	-	-	-
Србија	-	-	-	-
Исланд	-	-	-	-
Лихтенштајн	-	-	-	-
Норвешка	-	-	-	-
Сите држави	276	473	37	63

- неприменливо

: недостапно

Податоците се собрани меѓу 05.11.2014 и 12.11.2014

Значи, жените заземаат 37 проценти од местата во Европскиот парламент. Дел од земјите го имаат достигнато просекот од 30 проценти, а дел го имаат дури и надминато. Хрватска, на пример, има 45 проценти женски членови во Европскиот парламент, а Естонија и Летонија по 50. И во Ирска, Финска и Шведска мнозинството од членовите на Европскиот парламент се жени (55, 54 и 55 проценти), а Малта дури 67 проценти. Сепак, 30-тина проценти од земјите-членки на ЕУ го немаат достигнато ни просекот од 30 проценти застапеност на жени во Европскиот парламент. Во голем број од нив ситуацијата е далеку под просекот, како на пример, во Унгарија (19 проценти), Кипар (17 проценти) и Литванија (9 проценти).

Маргот Валстром, потпретседателка на Европската комисија вели „успеавме да го зголемиме бројот на жени-претставнички на Парламентот за неколку проценти што е позитивен знак. Но, жените претставуваат 52 проценти од популацијата од Европа, така што 30 проценти застапеност на жените во Парламентот е сè уште низок процент. Тоа лесно може да се забележи и на таканаречените семејни фотографии на повеќето самити, на кои доминираат црни костуми и вратоврски“⁹².

Според неа, оваа состојба треба да се смени и да се стимулираат жените да влезат во политиката, бидејќи проблемите што ги засегаат жените, вклучувајќи ги дискриминацијата и насилството, не се соодветно претставени и не може да се верува дека мажите, кои претставуваат мнозинство, ќе ги стават на својата агенда. Тоа е многу важно да се смени.

Ако се спореди бројот на жени во националните парламенти со бројот на жени во Европскиот парламент, може да се заклучи дека тој е значително поголем во Европскиот парламент, што укажува на фактот дека заложбите на Европската Унија за промоција на родовиот баланс на политичката партиципација даваат резултат. Имено, жените во Европскиот парламент се застапени со 37 проценти, додека во националните парламенти на земјите-членки на Европската Унија во просек се 28 проценти.

Како што се гледа од табелата, само три земји-членки на Европската унија, Белгија (38% во Националниот парламент наспрема 24% во ЕП), Данска (39%

⁹²<https://www.youtube.com/watch?v=ndoGVtGVOL8> (Where are the Women in EU Politics?)

наспрема 38%) и Литванија (24% наспрема 9%) имаат поголем процент жени во националните парламенти. Три земји, Германија (36%), Полска (24%) и Словенија (38%) имаат ист процент и 22 земји-членки имаат значително поголем процент жени-претставнички во Европскиот парламент отколку во своите национални парламенти. Исто така, три од нив, Ирска (16% во Националниот парламент наспрема 55% во ЕП), Летонија (18% наспрема 50%) и Малта (13% наспрема 47%) се издвојуваат како земји во кои драстично е поголем бројот на европарламентарки отколку парламентарките на национално ниво.

Исто така, воочлив е фактот дека поголемиот број, односно 16 од вкупно 28 земји-членки, имаат над европскиот просек застапени жени во ЕП:

Табела 14 а

**Застапеност на жени во Европскиот
и во националните парламенти**

Земји-членки	НП	ЕП
	жени %	жени %
ЕУ-28	28	37
Белгија	38	24
Бугарија	20	31
Чешка	20	24
Данска	39	38
Германија	36	36
Естонија	20	50
Ирска	16	55
Грција	21	24
Шпанија	41	43
Франција	26	42
Хрватска	26	45
Италија	31	40
Кипар	14	17
Летонија	18	50
Литванија	24	9
Луксембург	28	33
Унгарија	10	19
Малта	13	67
Холандија	37	42
Австрија	31	44
Полска	24	24
Португалија	31	38
Романија	14	26
Словенија	36	38
Словенка	20	31
Финска	42	54
Шведска	44	56
Обединето Кралство	23	41

Извор: Европска комисија, 2014

Во ЕУ се води дебата „50-50 демократија“ како еден од начините да се мобилизира интересот за промена на бројот на жени во Парламентот.

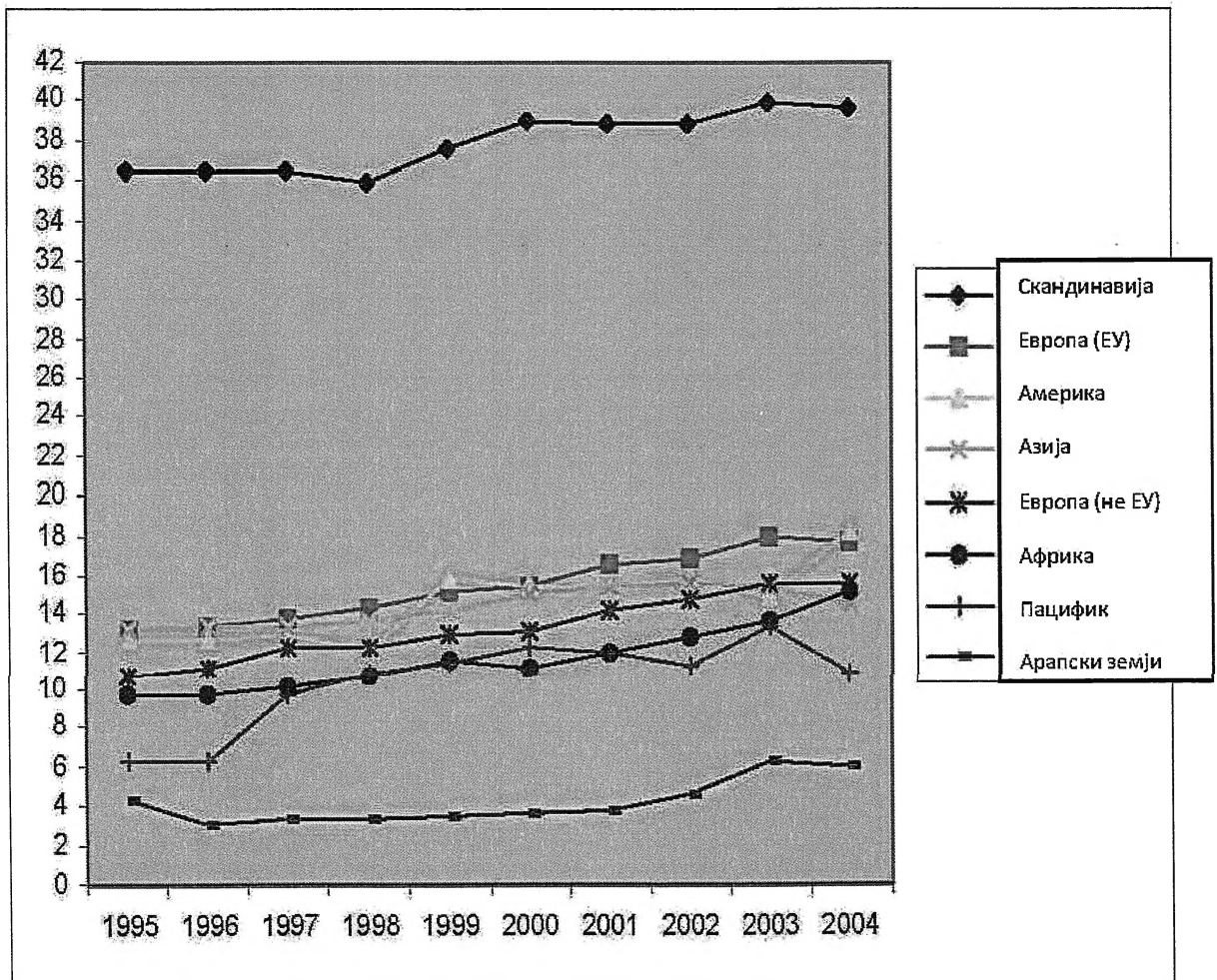
Огромната разлика од земја во земја во врска со бројот на жени во националните парламенти во Европската Унија (како во случајот меѓу Германија и Кипар, на пример) особено е видлива на светско ниво. На дијаграмот на

Родовата димензија на политичката партиципација
во Европската унија и во Република Македонија

истражувањето во Обединетите нации⁹³ се гледа дека нордиските земји значително отскокнуваат во однос на партиципацијата на жените од другите земји од Европа, од Америка, од Азија, од Африка и од Пацификот, но исто така, значително е ниско нивото на учеството на жената во арапските земји.

Табела 15

Застапеност на жените во парламентите во светот

Извор: Обединети нации

⁹³Equal Participation of Women and Men in Decision-Making Processes, with Particular Emphasis on Political Participation and Leadership. New York: United Nations Division for the Advancement of Women, Department of Economic and Social Affairs, 2005.

Членовите на Европскиот парламент, кои претставуваат повеќе од 500 милиони граѓани на Европската унија, во моментот сочинуваат 63% мажи и 37% жени. Учеството на жените во Европскиот парламент е значително над просекот за националните парламенти, кој изнесува 27 проценти.

3.8.7. Застапеност на жените во Европската комисија

Ниту Европската комисија никогаш не ја водела жена, додека родовиот баланс на членовите на Комисијата процентуално е сличен со Европскиот парламент. Така, во ноември 2014 година имало 9 жени и 19 мажи-членови, или 32% наспрема 68%. За споредба, во 2003 година Европската комисија имала 5 жени и 15 мажи-членови, или во проценти изразено 25% наспрема 75%.

Табела 16

Европска комисија, 2014

	претседател	членови/комесари			
		жени	Мажи	жени [%]	мажи [%]
Европска комисија	М	9	19	32	68

- неприменливо

: недостапно

Податоците се собрани меѓу 05.11.2014 и 12.11.2014

Извор: Европска комисија

Табела 17

Европска комисија, 2003

	претседател	членови/комесари			
		жени	Мажи	жени (%)	мажи (%)
Европска комисија	М	5	15	25	75

- неприменливо

: недостапно

Податоците се собрани во 2003

Извор: Европска комисија

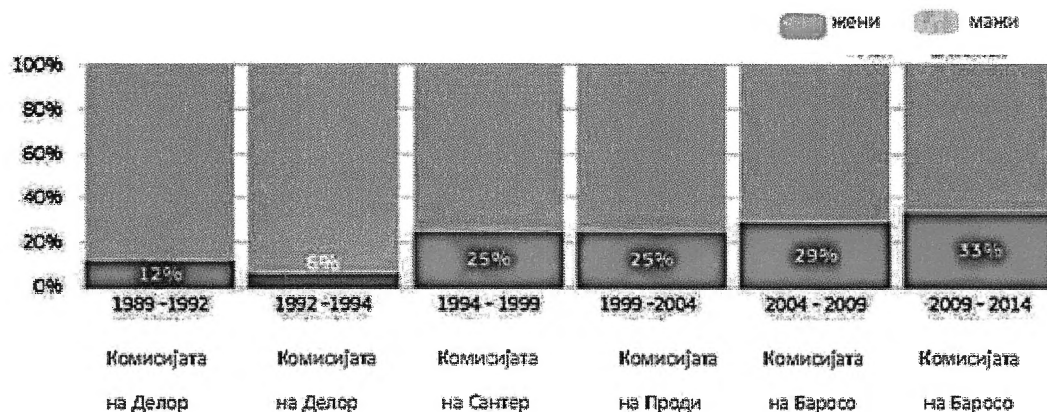
Имено, во новиот состав на Европската комисија (2014 - 2019) родовиот баланс остана непроменет како и во претходниот состав (2009 - 2014) и има 19 мажи и 9 жени и покрај напорите на претседателот Жан Клод Јункер, кој ги повика земјите-членки да номинираат повеќе жени. Поранешната италијанска министерка за надворешни работи Федерика Могерини, ја наследи Кетрин Ештон на функцијата шеф за надворешна политика на Европската унија, висок претставник на ЕУ за надворешна политика и безбедност, победувајќи го својот противкандидат, полскиот министер за надворешни работи, Радослав Сикорски.

Европската комисија беше етаблирана како целосно машко тело, сè до 1989 година во времето на Делор, кога беа вклучени две жени како комесари, но кога нејзин претседател стана Баросово 2009 година, се воведо правилото една третина (33%) од комесарите да се жени.

Ако во Европската комисија една третина од членовите се жени, во Комитетот на регионите и Економско-социјалниот комитет жените се значително помалку застапени со по 19, односно 23 проценти.

Табела 18

Застапеност на жените и мажите во Европскиот парламент 1989 – 2014

Извор: Европска комисија

(база на податоци за жени и мажи на позиции со моќ на одлучување)

3.8.8. Застапеност на жените во меѓународните организации

Советот на Европа е, исто така, една од важните институции во Европа што се залага за постигнување еднакво учество на жените и мажите во политичкиот и во јавниот живот. Пионерската работа на Советот на Европаво областа родовата еднаквост резултираше со солидна правна рамка и политики, кои доколку се спроведат, значително би ги унапредиле правата на жените и би ги довеле земјите-членки поблиску до фактичка родова рамноправност.

За таа цел на 12 мај 2009 година, на 119-та седница во Мадрид Комитетот на министри при Советот на Европа ја усвои Декларацијата „Да ја направиме родовата

еднаквост реалност“ како поттик за земјите-членки да се обврзат, меѓу другото, на премостување на јазот меѓу родовата еднаквост во политиката и во законите. Потоа, беше донесена и Стратегијата за родова еднаквост 2014 – 2017⁹⁴, која содржи пет стратешки цели, од кои четвртата гласи: Еднакво учество на жените и мажите во политичкиот и јавниот живот.

Стратегијата содржи преглед на целите и приоритетите на Советот во однос на родовата рамноправност за периодот 2014 – 2017 и ги идентификува работните методи и главните партнери и мерки потребни за да се зголеми видливоста на резултатите.

Плуралистичката демократија бара еднакво учество на жените и мажите во политичкиот и јавниот живот. Стандардите на Советот на Европа обезбедија јасни насоки за тоа како да се постигне оваа акција, преку која ќе се направи обид да се постигне еднакво учество на жените и мажите во политичкиот или јавниот живот во секој орган на одлучување, при што застапеноста на жените или на мажите не треба да падне под 40%.

Мониторингот го покажа напредокот на учеството на жените во донесувањето одлуки и обезбеди видливост на податоците и добрите практики во земјите-членки. Ова се врши особено преку собирање и дистрибуција на информации за спроведувањето на Препораката на Комитетот на министрите за балансирано учество на жените и мажите во политичкиот и јавниот живот, вклучувајќи и донесување одлуки.

Идентификувањето мерки што имаат за цел да ги поттикнат жените да се кандидираат, односно да се олесни и поттикне нивното учество во изборите на национално, регионално и локално ниво, всушност, вклучува мерки што се однесуваат на изборни системи, прагови на паритет, јавно финансирање на политичките партии и услови за работа на избраните претставници. Охрабрувањето на жените да учествуваат во изборниот процес се очекува да резултира со балансирано учество во телата на Советот на Европа со моќ на одлучување и управување.

Освен лидерката на Меѓународниот монетарен фонд, Кристин Лагард, другите позначајни меѓународни организации како НАТО, Обединетите нации, или

⁹⁴Gender Equality Strategy 2014 – 2017. Strasbourg: Council of Europe Directorate of Communication, 2014.

Светската трговска организација, исто како и Европскиот парламент и Европската комисија, никогаш до сега не ги водела жена.

За период од 79 години, на пример, на функцијата генерален секретар на ОН се сменија осум лица, сите мажи, иако во принцип не е забрането на оваа функција да дојде и жена. Но, во една резолуција од 1946 година, сепак, се споменува дека кандидатот треба да биде „достоеен маж“, со оглед на тоа што во тоа време било незамисливо да се избере жена. Последниот генерален секретар на ОН, Бан Ки-мун, ја напушти функцијата кон крајот на 2016 година, по двата петгодишни мандата и пред истекот на неговиот мандат се споменуваа имиња на неколку жени можни наследнички, бидејќи многумина сметаа дека е крајно време на чело на ОН да застане жена. Во таа насока Колумбија иницираше петиција, која обедини околу 40 држави, а дури и Велика Британија пред Советот за безбедност на ОН отворено се изјасни за избор на жена во услови на фер натпревар меѓу кандидатите. Сепак, поранешниот премиер на Португалија, Антонио Гутереш (67) стана деветтиот генерален секретар на ОН, функција што ја презеде од Бан Ки-мун на 1 јануари 2017 година.

Советот за безбедност на Обединетите нации (ООН) долго време беше составен само од машки членови. Органот на ОН што ја има моќта во донесувањето на важните одлуки брои шест жени. Само во последниве години жените прераснаа во критична маса во Советот за безбедност. Во 2010 година членуваа само три жени. Инаку, во моментов има 31 постојана амбасадорка, што претставува своевиден рекорд во историјата на ООН. Сепак, мажите и понатаму ги заземаат повеќето високи позиции во ОН, вклучувајќи ги и генералниот секретар, заменикот на генералниот секретар, шефот на политичките прашања, шефот на агенцијата за бегалци УНХЦР и шефот на мировните сили. Сите осум главни секретари се мажи.

Првата жена-командант на мировни сили на ОН е назначена во мај 2014 година. Станува збор за Норвежанката генерал Кристин Лунд назначена за шеф на силите на ОН за поддршка на мирот во Кипар.

Во отпорот против Исламската држава се вклучуваат сè повеќе жени. Меѓу Курдите на овој фронт се наоѓаат 35 проценти жени, кои добиваат четиринеделна воена обука, учејќи да ракуваат со митралези, со ракетни фрлачи и со автоматското оружје.

3.8.9. Застапеност на жените во бизнисот и во јавните институции

Во октомври 2014 година, учеството на жените во одборите на најголемите јавно котирани компании во земјите-членки на ЕУ достигна 20,2%.

Бидејќи Европската комисија го постави ова прашање на политичката агенда на Европа уште во 2010 година, повеќето од највисоко рангираните земји презедоа правни мерки за унапредување на родовиот баланс во бордовите на големите корпорации.

За да се зголеми родовата еднаквост во процесот на одлучување и тој да стане забрзан и одржлив, владите, политичките партии и највисокото раководство на големите корпорации треба да покажат силна политичка волја и да преземат конкретни активности.

Како и да е Европската комисија останува посветена на следењето на напредокот и поддршката на земјите-членки во нивните напори да дојде до промена. Таа кофинансираше 23 проекти предводени од страна на владите, за зголемување на учеството на жените во процесот на донесување економски одлуки на сите нивоа.

Истражувањето на ЕК покажува дека во ИТ-секторот работат премалку жени. Само 29 од секои 1.000 жени со диплома или друг почетен универзитетски степен имаат диплома по ИТ. Жените го напуштаат ИТ-секторот на средината на кариерата почесто од мажите и се недоволно застапени на раководни позиции, дури и во споредба со други сектори. Само 19,2% од вработените во ИТ-секторот имаат шефови жени за разлика од 45,2% од вработените во другите сектори.

Главниот синод на Англиканската црква на конференцијата одржана неодамна во Јорк дозволи жените-свештеници да бидат назначувани за бискупи. Ова е првпат, не само во оваа Црква во која од 1992 година има жени-свештенички, туку и воопшто во христијанскиот свет да се даде можност за рамноправно напредување на жената во црковната хиерархија.

Според теолозите, станува збор за радикален чин, одлука со која се прекршува традицијата наследена уште од првите векови на христијанството - религиозните обреди да ги вршат мажи, а жените да имаат само улога на помошник.

Постојат сведоштва за постоење на ѓаконици во втората половина на 19 век во Јапонската и Руската православна црква. Имено, во раното христијанство се среќаваат ѓаконици, жени-свештенички, кои проповедале и поучувале жени и учествувале во миропомазувањето на жени при крштевањето. Некои теолози се согласуваат дека денес има голема потреба да се говори за местото и улогата на жената во Црквата и сметаат дека е близу времето, кога ќе помине еуфоријата околу еманципацијата на жената и дека во иднина многу малку ќе се зборува одделно за жената и за мажот, туку заеднички за човекот. Други се скептични дека може да се очекува женско свештенство и не би можеле да замислат дека жена може да држи литургија, или да ги извршува верските обреди. Во православниот свет, како и во МПЦ, најголем чин што може да го добие жена е монахиња да стане игуманија на манастир.

3.9. Мрежи

Во Европската Унија му се придава големо значење на намалувањето на нееднаквостите меѓу жените и мажите во процесот на донесување одлуки. Затоа во 2007 година е формирана мрежа на ЕУ на жените од економските и политички позиции на моќ и одлучување под палката на Европската комисија.

Европската Унија има воспоставено мрежа на жени вклучени во политиката, особено на раководни позиции, со цел да го забрза пристапот на жените до власта и

до моќта, а неодамна го основа и Европскиот институт за родова еднаквост⁹⁵, како институција со голем број партнери, соработници, пријатели и следбеници, посветена на докажување дека родовата еднаквост може да се направи реалност во Европа и пошироко.

Тоа се очекува да го стори и Македонија на својот пат кон евроинтеграциите, бидејќи имплементацијата на европското во националното законодавство е експлицитен услов, без кој таа не може да пристапи кон членство во Европската унија.

Улогата на новата Европска мрежа на жените во процесот на донесување одлуки е да презема активна улога во промовирањето на правичната застапеност и дистрибуција на моќ и одговорност меѓу жените и мажите на економските и политичките функции на европско, регионално, национално и локално ниво. Во мрежата се користат различни искуства, преку кои се врши притисок на европско ниво за подобрување на родовиот баланс на национално и локално ниво, преку промовирање мерки насочени кон гарантирање на еднаква застапеност на жените на водечките економски и политички позиции во општеството.

Фокусот на мрежата е насочен кон политиките за еднаквост во Европскиот парламент и Европската комисија. Задачите и активностите се координираат со Европскиот институт за родова еднаквост и соработуваат со други мрежи и форуми на жените во процесот на донесување одлуки како добри модели. На меѓународно ниво, тоа е Советот на жените светски лидери, што претставува мрежа на актуелни и поранешни шефови, поточно шефици, на држави и на влади основана во 1996 година, која се стреми да се промовира добро владеење и да се зајакне искуството на демократијата на глобално ниво, преку зголемување на бројот на жените со највисоки функции во своите земји (www.womenworldleaders.org).

Слична е и Европската мрежа на жени за развој на менаџмент (www.ewmd.org), основана во 1984 година, која делува како меѓународна мрежа на индивидуални и корпоративни членови, составена од стручни организации од повеќе области како бизнисот, образованието и политиката. Примарните задачи на оваа мрежа се промовирање на жените во управувањето и идентификација на бариерите за професионалниот развој на жените.

⁹⁵ *Европа за жените*. Луксембург: Канцеларија за публикации на Европска унија, 2011.

На почетокот на 2000 година е основана Европската мрежа на жени на раководни позиции (FEMANET) со 110 членки од Европа, која се занимава со промовирање на родовиот баланс во Еврпа (www.eurocadres.org).

На регионално ниво познати се мрежите на три организации: Џендер таск форс, (www.gtf.hr) како регионална иницијатива од Југоисточна Европа основана во јули 1999 година на Самитот на Југоисточна Европа во Сараево во рамки на Пактот за стабилност; ЦИЕ како меѓународна мрежа за родови прашања за централна и источна Европа (www.europeanforum.net), која работи во состав на Европскиот форум со седиште во Будимпешта, Унгарија и има за цел да им помогне на жените од социјалдемократските, социјалистичките, лабуристичките и други партии и невладини организации при формулирањето на политиките и изборните програми за повеќето акутни политички, економски и социјални проблеми во процесот на транзиција, со кој се соочуваат; како и мрежата за подготовка на жените да водат програми, која претставува еден вид програма за менторство за жените во донесувањето одлуки, основана во 1998 година со седиште во Берлин (www.tu-berlin.de или www.eaf-berlin.de).

На национално ниво во Австрија, на пример, за зголемување на бројот на жени на позиции, на кои се носат политички одлуки помага клубот „Алфа“ (www.alphafrauen.org), а менторство за жените лидери промовира и австриската Сојузна влада (www.frauenmentoring.net и www.bmgf.gv.at).

Во Бугарија постои платформа на Европското женско лоби и Женскиот сојуз за развој, која помага да се создадат хоризонтални и вертикални мрежи со цел да се поврзат разните групи и проекти на жените во рамки на државата, но и на меѓународно ниво.

Во Италија Министерството за права и еднакви можности од 2004 година почна да го промовира проектот „Жените во политиката и институциите“ (www.mpo.hoplo.it), со цел да им се обезбеди на жените адекватна и ефективна обука што ќе им овозможи да учествуваат во политиката и во процесот на донесување одлуки на национално и локално ниво и тоа преку курсеви организирани на неколку познати универзитети низ државата.

Во Летонија постои Ресурсен центар за жени „Марта“, како национален координатор за европското женско лоби и женските невладини организации (www.marta.lv), кој спроведува кампањи за вклучување на жените на позиции во

процесот на одлучување, а тие имаат поддршка и од Министерството за благосостојба на Летонија.

Шведската меѓународна Агенција за соработка (СИДА) основа мрежа на жени политичари, која работи на едукација на жените од невладините организации, од Собранието, од Владата и од советите, како и на нивна поддршка во средината во која доминираат мажите, додека во 2006 година невладината мрежа на жени востанови награда за родова еднаквост за политичарите.

Во Литванија има слична мрежа наречена МИЛДА водена од Центарот за вработување, чијашто кампања работи на подобрување на родовата рамнотежа на општинските избори (www.muic.lt).

Во Полска неодамна беше лансиран огромен проект (www.akademikobiet.pl), кој се однесува на жените од руралните средини, со цел да ги претворат во локални лидери, како примери што треба да се следат. Исто така, во Полска е формирана Партијата на жените (www.polskaiestkobieta.pl и www.polandisawoman.pl), која успеа да го зголеми учеството на жените во Парламентот.

4. РОДОВА РАМНОПРАВНОСТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Воведувањето родово рамноправност на позициите со моќ на одлучување во Република Македонија, што континуирано се гради изминатите 20 години откако таа стана независна држава, е дел од активностите за постигнување модерно демократско општество, но истовремено и дел од официјалната политика на Европската унија, односно како еден од неопходните услови за зацврстување на евроинтегративниот процес.

Постигнувањето родово еднаквост на македонската политичка сцена влијае позитивно врз вклучувањето на жените во општеството, а со тоа и врз подобрување на квалитетот на животот во целата заедница.

Во Република Македонија, според последните статистички податоци од Државниот завод за статистика, живеат вкупно 2.055.004 жители од кои 1.029.848 мажи и 1.025.156 жени, што дава за право да заклучиме дека постои баланс во однос на половата структура на населението во Република Македонија. Тоа значи дека во Република Македонија бројот на жени и мажи е приближно еднаков.

Оттаму очигледно, во Македонија жените и мажите се фифти-фифти, но само според бројот, по сè друго, како пристапот до работно место, плати, менаџерски и други високи позиции, како учество во политиката, мажите се поеднакви од еднаквите. Во политиката, каде што се носат големите одлуки, жените ги има уште помалку.

Според дел од истражувањата за политичката култура на граѓаните, во македонското општество доминираат авторитарните вредности (Симоска, Габер и Бабунски, 2001; ФИООМ и ИСППИ, 2012; Петковски и Маричиќ, 2014).

Обично во вакви општества се очекува мала политичката партиципација на граѓаните, односно мал број од граѓаните да учествуваат во активности за влијание врз политиката, а притоа особено се очекува тие да се потпираат на политичките водачи.

Влијанието на граѓанските иницијативи врз политичкото одлучување во Република Македонија сè уште се смета за недоволно, иако овој процес, почнувајќи од 2008 година под влијание на процесот на европската интеграција, институциите го формализираа низ документи и правила на граѓанското општество (Цекиќ, 2016).

Македонија е, всушност, уште еден пример каде што е потребно повеќе работа, иако нејзиниот систем на квоти е мошне корисен прв чекор. Тоа значи дека и понатаму се присутни значителни разлики меѓу половите низ сите аспекти на општеството. Како земја кандидат за влез во ЕУ, за да помогне да се постигнат стандардите што ги бара ЕУ, најверојатно ќе биде потребно Владата да спроведе активности за влез во ЕУ преку сеопфатна програма за родова еднаквост.

Колку повеќе се оди погоре на скалата на функциите, толку повеќе се намалува бројот на жените, особено на местата каде што одговорноста е поголема.

За време на политичката криза во 2015 година кога Македонија се подготвуваше за нови предвремени избори невладината организација „Реактор“ излезе со став дека на политичката сцена на Македонија ѝ требаат повеќе жени. Според нив, жените ѝ се потребни на политиката, бидејќи се поотворени во меѓусебната комуникација и надвор од политичката сцена, како и дека се покажале како поодговорни во реализација на потребите на граѓаните.

Во исто време се појави и иницијативата на македонското женско лоби за промена на изборната регулатива во насока на зголемување на квотите на жените на изборните листи од постојните 30 отсто на 40 отсто. НСДП и ДОМ соопштија дека ја прифаќаат оваа иницијатива и апелираа работните групи, кои работат на измените на Изборниот законик, да ја прифатат иницијативата. НСДП смета дека со зголемувањето на процентот на жените на сите нивоа од политичкиот живот ќе се придонесе кон ослободување на целокупниот потенцијал, кој лежи во македонското општество и кон искоренување на родовата нееднаквост во државните институции. Со законското гарантирање на поголемо учество на жените во политиката, Македонија ќе демонстрира поголемо почитување на демократските принципи и принципите на еднаквост, како земја аспирантка за членство во Европската унија. Форумот на жени на ДОМ ја поддржа иницијативата, но смета дека реално застапеност на жените на изборните листи треба да изнесува 50 отсто, со оглед на тоа дека е праведно жените, кои се половина од населението, соодветно на тој процент да бидат застапени и во политичкиот живот. Тоа ќе доведе не само до остварување на правата на жените како човекови права, туку и искористување на потенцијалот на многу компетентни, високо стручни кадри, што ќе доведе до прогрес на општеството, во сите сфери на општествениот живот.

Според глобалниот извештај за родовата еднаквост на Светскиот економски форум (СЕФ) за 2013 година, објавен во Дневник, Македонија е на 57-мо место меѓу 200 земји врз основа на политичкото учество, економската еднаквост, пристапот до образованието и до здравството⁹⁶.

Според извештајот на СЕФ, кој е изготвен од невладината организација со професори од „Харвард“ и од „Беркли“, Македонија најдобро била рангирана во 2006 година, на 28-мо место, но тогаш биле земени предвид 115 земји, односно 21 помалку отколку во 2013.

Според вклученоста на жените во политиката и на местата на одлучување, Македонија спаѓа во редот на првите дваесет земји во светот. Имено, во Парламентот има 34 отсто пратенички, а во локалните совети 30 проценти се советнички. Забележливо е и учеството на жените на раководни функции во владината администрација, која достигна 54 отсто.

Жените традиционално се помалку застапени во политиката, не само во Македонија, туку во целиот свет. И покрај многуте напори да се зголеми политичкото учество на жените во локалните и националните власти од осамостојувањето до денес, бројот на жени со одлучувачка моќ сè уште не е на задоволително ниво.

Со цел да се промовира учеството на жените во политиката и да се исправи историското исклучување на жените од јавната сфера, се воведоа квоти преку кои се обезбедува учество од најмалку 30 проценти на помалку застапениот пол во Парламентот, како и на советничките листи на локално ниво. Дека воведувањето на квотите не ги постигна посакуваните резултати може да се забележи според тоа што квотите едвај се постигнуваат таму каде што се воведени, додека учеството на жените останува на многу ниско ниво, онаму каде што не е контролирано, т.е. каде што не се воведени квоти.

Луѓето во Македонија не се доволно информирани за значењето на поимот родова еднаквост, ниту за значењето на принципите на еднаквост и недискриминација, како суштински делови од концептот родова еднаквост. Не постои доволна сензитивност меѓу луѓето и прифатена е исклучиво бинарната поделба на родот и негово поистоветување со биолошкиот пол.

⁹⁶<http://www.dnevnik.mk/?itemID=CBB6C064C537C949B7578B3DE49A8BCB&arc=1> (Македонските жени понерамноправни од Бугарките, подобри од Грчинките)

Свеста за важноста на родовата димензија во политичката партиципација во Република Македонија сигурно би била повисока, кога на јавноста би и било познато колку поголемото учество на жените, како помалку застапен пол, во политиката влијае врз носењето одлуки, поставувањето приоритети и спроведувањето политики, како и за тоа дали жените се носители на промени, дали влијаат врз јавните политики и со какви предизвици се соочуваат тие. Дали жените се разликуваат од мажите во политиката и каква улога имаат политичките партии се, исто така, важни прашања за надминување на родовиот дисбаланс на политичката сцена.

И конечно, не смее да се занемари и ангажманот на жените во политиката на евроинтеграциските процеси. Се чини дека ова е силен елемент, бидејќи на повеќето клучни позиции на евроинтеграциските процеси се наоѓаат жени. Ова треба да се потенцира.

4.1. Застапеност на жените во Владата на Република Македонија

Од осамостојувањето на Македонија до денес на прсти можат да се избројат министерките.

Во првиот владин кабинет во Република Македонија во 1991 година немаше ниту една жена на министерска позиција, додека во следната Владата, во 1992 година имаше две министерки – едната за развој, а другата без ресор (двете од СДСМ).

Во наредната Влада од 1994 година, предводена од истиот премиер, се зголеми бројот на министерки за уште една, така што трите нови министерки ги предводеа вицепремиерското место и двата ресори за наука и образование (сите од СДСМ).

Најмногу жени во Владата до сега – 5, имаше во 1998 година - две вицепремиерки (од ВМРО-ДПМНЕ и од ДА), две министерки за развој и за наука (од ВМРО-ДПМНЕ и од ДПА), како и една за култура (од ВМРО-ДПМНЕ), но последната од 2000 година.

Во Владата формирана во 2002 година, повторно беа назначени две жени на министерски позиции, и тоа на вицепремиерското место и на Министерството за

надворешни работи (двете од СДСМ). Истиот состав се задржа и во Владата од 2004 година.

Премиерот на седмата по ред Влада на Република Македонија во 2004 година им даде три министерски места на жените во ресорите евроинтеграции, надворешни работи и правда).

Во 2006 година кога се смени власта, новиот премиер на жените им даде две министерски места - за култура и за внатрешни работи (од ВМРО-ДПМНЕ), односно по нејзиното заминување назначена беше жена на ресорот за труд (од СДСМ), а во последната реконструкција жени имаше во ресорите култура и информатика (од ВМРО-ДПМНЕ), предводени од техничкиот премиер, кој патем речено, не е цел на некаква пожестока критика, како што е, да речеме, неговиот албански партнер во власта, кој се одлучи да не предложи ниту една жена за министерска функција, за разлика од претходниот состав, во кој едно време има назначено вицепремиерка за европски прашања.

Во Владата формирана на последните парламентарни избори во 2014 година имаше 2 жени министерки од вкупно 20 министерски места (внатрешни работи и култура), 3 жени заменик-министерки (образование и наука, информатичко општество и животна средина) и 6 државни секретари (внатрешни работи, правда, финансии, економија, локална самоуправа, транспорт и врски).

И во последниот парламентарен состав имаше 2 министерки, три заменички министерки и 6 државни секретари. До сега Македонија имала 17 министерки и 187 министри.

Значи најмногу жени, пет, имаше во владата во 1998 година. Во сите други бројката е помала, односно изнесува максимум две или три жени.

Нерамноправниот третман на жените на раководни позиции се нотира и во извештајот на Европската комисија од ноември 2015 година. Во делот на почитување на основните човекови права се забележува дека од 123 членови на Собранието - 42 се жени. Не е подобра ниту застапеноста на жените на локално ниво - од 81 градоначалник - само четири се жени, како и околу една третина од општинските советници. Во извештајот се бара поголема видливост од механизмите за промовирање на родовата еднаквост.

Во сите досегашни македонски влади, почнувајќи од првата експертска Влада со ниту една жена, сè до техничката Влада избрана во септември 2016 година, во

кои продефилираа вкупно 17 дами, само дел од нив беа министерки на клучните сектори, па и вицепремиерки во неколку владини состави. Повеќето оставија силен печат на периодот во кој беа активни, а дел од нив повеќе не се занимаваат со оваа професија.

Според бројот на жени што седат на министерски фотелји, Македонија е меѓу последните во регионот, но со застапеноста на припадничките на понежниот пол во Собранието, со над 30 отсто, сме најдобри во регионот и меѓу најдобрите во Европа.

Министерка за европски интеграции, за внатрешни работи, за здравство, за економски развој, за регионален развој и многу други моќни функции имаат колешките на нашите политичарки од соседните земји.

Мал број министерки има и во **Србија**. Исто како и кај нас и таму има само две жени на функција во извршната власт - во Министерството за енергетика, развој и заштита на животната средина и во Министерството за здравство.

Но затоа, дури седум министерки има во бугарската влада. Со оваа бројка **Бугарија** е на врвот од балканските земји по застапеност на жените во извршната власт. Две од нив се заменички на премиерот и ги водат министерството за правда, односно за економски развој. Други сектори во Бугарија што се под водство на жени се министерствата за регионален развој, животна средина и вода, за здравство, за образование и наука и за млади и спорт.

Во **Косово** претседател е жена, а има и две заменички на премиерот, од кои едната е, исто така, и министерка за размена и индустрија, додека втората е министерка за евроинтеграции. Во **Хрватска** во министерските фотелји има четири жени, од кои едната е и заменик-премиерка. Во извршната власт на **Грција** има само две жени, и тоа двете се на заменичко место, односно заменик-министерка за здравство и алтернативна министерка за одбрана.

Во владата на премиерот на **Албанија**, која има 20 места, дури шест жени седнаа во министерските места и тоа во министерствата за одбрана, за евроинтеграции, за урбан развој и туризам, за образование и наука и за иновации и јавна администрација. Ова е првпат на министерски фотелји во Албанија да седнат шест жени. Според албанскиот премиер, граѓаните на Албанија не гласале само за обична промена на една политичка партија, туку за промена на земјата, почнувајќи од промена на начинот на владеење. „Владите на земјава во последните 20 години никогаш во својот состав немале толку жени“, изјавитој.

Тој очигледно тргна по трасираната патека на францускиот премиер, во однос на уривањето на табуто „жени во извршната власт“. Имено, минатата година **француската влада** за првпат во историјата броеше повеќе жени од мажи, откако по реконструкцијата, односно кретењето на едно место, бројот на жени министри изнесуваше 19, а на мажите 18. „Една жена повеќе во владата, можеби станува збор за рекорд. Тоа е добра вест и ние сме горди на тоа“, изјави француската министерка за франкофонија.

Во Кабинетот на најмладиот шеф на Владата на **Италија**, 39-годишниот премиер, кој брои 16 министерски места, половина се жени. Сепак, има и такви шефови на влади, на кои „чекорите за полова еднаквост“ не им се познати. На пример, во Кабинетот на премиерот на Унгарија и лидер на десничарската Фидес, кој има само 10 члена, нема ниту една жена.

Тука е и примерот со **Словенија**, која неодамна ја доби првата премиерка, па поранешната премиерка на Хрватска, како и Косово, кое има жена за претседателка.

Македонија се движи во просекот на регионот. Сепак, иако немаме голем број жени на функција во извршната власт, имаме жени во Собранието, а на тоа ни завидуваат речиси сите соседи. Исто така, жените во голем број се застапени и во локалните совети, така што со бројот на пратеничките сме најдобри во регионот.

Исто така и во бројот на администрацијата има голем процент жени, над 45 отсто, за разлика од порано, кога процентот бил многу низок.

4.2. Застапеност на жените во Собранието на Република Македонија

Според состојбата во Република Македонија, 34% од членовите на Парламентот се жени, односно 42 од 123 пратеници се жени, но на локално ниво во советите на општините тој процент не е достигнат, а градоначалнички има само 4. Во 2009 година 27 отсто биле жени во советите на општините, а во 2013 година 30 отсто. Но, и тие што се инволвирани во политиката, воопшто не, или ретко дискутираат и тешко се охрабруваат.

Оваа состојба на родовата димензија во политичката партиципација во Република Македонија, секако, не се должи на недостаток од законска регулатива

за воспоставување родов баланс во политичката партиципација воопшто, вклучувајќи ги и позициите на моќ.

Правна рамка постои: Уставот, Законот за политички партии (2004), со кој се гарантира рамноправност и достапност до функциите во партиите, Законот за избор на пратеници (2002), Измена и дополна на Изборниот законик од 2006 година, потоа Закон за локална самоуправа (2004), Закон за еднакви можности на мажите и жените (2006, 2008, 13.01.2012), Национален план, Национална стратегија за родова еднаквост, Стратегија за родово буџетирање, разни механизми (Сектор за еднакви можности во МТСП, Координатор за еднакви можности, Комисија за еднакви можности), меѓународни обврски (CEDAW, факултативен протокол, Универзална декларација за човекови права, стратегии) и конечно, Декларација усвоена во Собранието на Република Македонија во 1998 година за промоција на родовата еднаквост во процесот на донесување одлуки.

Се поставува прашањето што е преземено, покрај законската регулатива, да се смени состојбата. Од сите досегшани мерки, очигледно најефективни резултати покажа воведувањето квоти и големиот број кампањи. „Жените тоа го можат“ е мото на една од бројните кампањи што Министерството за труд и социјална политика ги спроведува во пресрет на изборите, со што се успеа да се зголеми излезноста при гласањето, а кандидатските листи да се збогатат со имиња на жени. Сепак, тоа е далеку од доволно, бидејќи логично е да се смета дека еднаквоста не е постигната кога е добиена по вештачки пат, а освен тоа 30% не е доволно, бидејќи во Македонија има 50% жени.

Според мислењето на експертите од МТСП, дополнителни мерки што треба да се преземат се лобирање со коалиција од жените од политичките партии, НВО-ата, Парламентот, македонското женско лоби... Но, не е доволно само тоа, туку на жената и треба и политичко образование, таа е зависна од партијата и не може да се избори за моќ дури ни внатре во самата партија, а недостасуваат и жени лидерки на партии, со исклучок на една партија – ДОМ. Исто така, потребни се обуки за лидерство, зашто намалувањето на родовите разлики во редовите на законодавните тела ја приближуваат Република Македонија кон вредностите на Европската унија, а неопходно е економско јакнење.

Сепак, како што веќе напоменав, воведувањето квоти дава најдобри резултати. Квотата е, всушност, меч со две острици, но, е нужна потреба за да се охрабрат жените да влезат и да се активираат во политичките партии. Тие треба да зајакнат и да ги охрабруваат и другите жени да влезат во политиката и на тој начин да се создаде критична маса за да се креира зип-систем. Треба да се работи на едукација и сензибилизација на жените, но и на мажите. Исто така, комуникацијата и медиумите се клучни за да се натера јавноста да слушне за ова. Не се доволни, да речеме, само флаери, туку треба да се има лице за односи со јавноста.

Организацијата на жени од Свети Николе, на пример, со својата упорна работа и посветеност издејствува амандман во Законот за здравствена заштита за да се внесат редовни гинеколошки прегледи за жените како превентивна заштита.

Во Македонија постојат 110 самостојни организации на жени во рамки на Сојузот на жени во Република Македонија.

И покрај тоа што жените во политиката во нашата земја се далеку помалкубројни од мажите, тие даваат суштински придонес во многу политички процеси и иницијативи, како и законски проекти особено во сферата на социјалната заштита, тврди една од испитаничките.

Сепак, жените немаат решавачка моќ, бидејќи сите најважни функции во Македонија ги држат мажи, додека жените се само нивна логистика.

Од шестпроцентното учество на жените во Парламентот и 5 проценти во општините, денес имаме 34 проценти жени во Парламентот и 30 отсто во општините.

Во Европа сме познати како земја што има силно женско лоби и сме на 20 место по вклученоста на жените во одлучувачките процеси.

Во стручната служба на Парламентот има 63 отсто жени, а на генерално ниво во Владата мажите, со 50 отсто, за малку им бегаат на административките. Просекот најмногу го влече Службата за општи и заеднички работи, во која дури 72 отсто се мажи.

Две третини од пратениците се мажи, бидејќи така беа распоредени кандидатските листи - повеќе од третина во Собранието да не може да добијат жените.

Од вкупните податоци за сите министерства, според податоци добиени од Канцеларијата на народниот правобранител, 77 отсто од вработените се мажи, а само 23 отсто жени. Во МВР, дури 84 отсто се мажи, во земјоделство 77, а во одбрана 64 отсто. Не само што има малку министерки во Владата, туку буквално нема ни министерство, каде што во администрацијата доминираат жените.

Половата структура на пратениците во Собранието на Република Македонија од почетокот на неговото конституирање до денес драстично се разликува, благодарение на воведувањето на системот со квоти, така што во првиот состав имаше само 4 жени, а денес 42.

Имено, во првиот и вториот собраниски состав 1991 -1994 и 1994 -1998 од 120 пратеници само 4 беа жени (3%), во наредниот мандат 1998–2002 бројот на жени порасна на 7 (6%), па потоа од 2002 – 2006 на 23 (20%), за во составот од 2006 – 2008, кога беше воведен квота-системот, бројот на жени пратенички драстично да порасне на 36 (30%). Оттогаш, бојот на пратенички, во согласност со законската регулатива, никогаш не паднал под 30 проценти, па така за време на пратеничките мандати 2008 – 2011, 2011 – 2014 и 2014 – 2018 имаше по 42 жени членки на Парламентот, односно 35% проценти за мандатот 2008 – 2011, а 34% за мандатите 2011 – 2014 и 2014 – 2018, со оглед на фактот што вкупниот број на пратеници од 120 се зголеми на 123, вклучувајќи ги тројцата пратеници од дијаспората.

Табела 19

Родова застапеност во Собранието на РМ (1991-2018)

Мандат	Пол	Број	Процент
1991-1994	Мажи	116	97%
	Жени	4	3%
1994-1998	Мажи	116	97%
	Жени	4	3%
1998-2002	Мажи	113	94%
	Жени	7	6%
2002-2006	Мажи	97	80%
	Жени	23	20%
2006-2008	Мажи	84	70%
	Жени	36	30%
2008-2011	Мажи	78	65%
	Жени	42	35%
2011-2014	Мажи	81	66%
	Жени	42	34%
2014-2018	Мажи	81	66%
	Жени	42	34%

Република Македонија спаѓа во редот на првите дваесет земји во светот, според вклученоста на жените во политиката и на местата на одлучување, пред сè во Собранието и во советите на општините со 34% жени-пратенички и 30% жени-советнички. Забележливо е и учеството на жените на раководни функции во владината администрација, каде достигна 54%. Според овие бројки, нашава земја е во редот на развиените демократски општества од Европската унија.

Но, исклучок од оваа слика претставува целосното отсуство на жени градоначалнички по локалните избори во 2009 година. Овој податок отвори низа прашања и беше нотиран како значаен пропуст во делот на родовата

рамноправност во сите постизборни извештаи, вклучително и во тогашниот Извештај на Европската Комисија за напредокот на Република Македонија.

И покрај позитивните заложби и законски решенија за воспоставување рамноправен третман на половите на кандидатските листи, сепак, беше воочливо, особено по завршувањето на тие локални избори, дека не постојат сериозни заложби од страна на политичките партии за предвидување исти вакви мерки онаму каде што со закон не е утврдена законска родова квота за состав на листа за кандидат за градоначалник.

За споредба, на светско ниво жените сè уште претставуваат едвај 20-тина проценти од членовите на парламентите во светот.

На изборите во 2014 година министерката за внатрешни работи ја предводеше листата во втората изборна единица. Речиси идентична беше ситуацијата и во опозициската листа на СДСМ. На нивните листи имаше две жени повеќе - 43.

И СДСМ улогата на носителка на листа ја имаше доверено само на една жена, која ја предводеше листата за изборната единица 1.

Едно почесно предводничко место и беше дадено на жена и во ДУИ како носителка на изборната единица 1.

Партијата ГРОМ немаше ниту една жена носител на листа. Сепак, просекот беше застапен и на листите на ГРОМ, која содржеше околу 40-тина жени.

И во албанската партија ДПА ситуацијата беше слична.

До пред десетина години понежниот пол во собраниските клупи лесно можеше да се изброи. Сега не е така. Во парламентарниот состав од 2014 година жените според Законот беа солидно застапени. За да се вклучи понежниот пол во процесот на донесување одлуки на национално и на локално ниво во законската регулатива во Македонија се воведоа афирмативни квоти за застапеност на жените во политиката. Во 2002 беше донесен Законот за избор на пратеници, а две години подоцна Законот за локална самоуправа, во кој беа пропишани квоти од минимум 30 проценти учество на обата пола на кандидатските советнички листи. Со овој Закон

жените, сепак, не беа доволно застапени, па затоа се донесе ново законско решение.

Според Изборниот законик донесен 2006 година, на кандидатските листи за избор на пратеници и советници во општините и во Град Скопје, во поднесената листа на кандидати на секои три места, едно треба да му припадне на понежниот пол.

Следејќи ги промените во гласачкиот систем, од мнозински до пропорционален, застапеноста на жените во политиката расте. Искуството на пропорционалните системи покажува дека „затворените“ листи често водат кон поголема застапеност на жените во политиката, во споредба со „отворените“ листи, само во случај на постоење квота за женски кандидати.

Изборниот законик поставува минимален праг за учеството на жените, како помалку застапен пол на политичката сцена, на сите нивоа во политиката. Според тоа, доставената кандидатска листа за пратеници во Парламентот, за локалните совети и Советот на Град Скопје, на секои три места треба да има најмалку едно место резервирано за помалку застапениот пол, според член 64, став 5, кој гласи: „Во поднесената листа на кандидати за пратеници и за членови на совет на општината и градот Скопје, најмалку 40% од кандидатите му припаѓаат на помалку застапениот пол и тоа на секои три места најмалку едно место му припаѓа на помалку застапениот пол и дополнително уште најмалку по едно место на секои десет места“.

Значи, со измените на Изборниот законик во 2015 година, квотата изнесува 40 проценти на помалку застапениот пол, со тоа што на жените треба да им припадне секое прво, трето, деветто и десетто место во Парламентот, односно по 4 жени на секои 10 пратенички или советнички места.

Политичките партии, кои нема да ги исполнат овие услови, нема да бидат регистрирани за изборите. Сегашниот Изборен законик ги замени претходните закони, со кои се регулираше изборот на пратениците и локалните избори одделно. Претходните закони пропишуваа минимален критериум од најмалку 30% од кандидатите на избирачката листа да бидат резервирани за помалку застапениот пол. Воведувањето на овие афирмативни клаузули придонесе кон драматичен

пораст на бројот на жени пратеници и женски претставници во локалните совети. Сепак, ситуацијата сè уште е далеку од постигнување родов баланс и останува да се види какви ќе бидат ефектите од најновите измени со најнизок праг од 40 проценти во Изборниот законик, кои сè уште се немаат применето од едноставна причина што од нивното донесување до сега немало ниту парламентарни, ниту локални избори. Првиот тест беа предвремените парламентарни избори во декември 2016 година, а тоа најверојатно ќе бидат и редовните локални избори во 2017 година.

Ако веќе жените претставуваат повеќе од половина од населението, логично е да бидат рамноправно вклучени во сите сфери на животот, особено на позициите важни за процесите на одлучување.

Оваа бројка ќе ја приближи Република Македонија до стандардите на ЕУ.

„Сакавме да бараме 50 процентна застапеност на жените во Собранието, но ако го побаравме тој процент лесно ќе предизвикавме негативна реакција. Со зголемување на 40 процентна застапеност на жените во овој момент се чинеше се направи добар компромис и задоволителен постепен напредок. Но, за 10-тина години секако ќе мора да почнеме да зборуваме за паритет, а не за процент, зашто половина од популацијата не смее да биде исклучена од политичкиот и јавниот живот. Тоа е само еден и доволен аргумент“, велат предлагачите.

„Жените од сите политички опции треба да се обединат со цел да се изборат полесно за она што природно им следува, а тоа е високи позиции подеднакви како и кај мажите, зашто половина од светската популација има само еден век историја и правата на жените сè уште се кривки“, додаваат нивните поддржувачи.

Еден од најбаналните и вулгарни примери како илустрација за отпорот на најтврдокорните бранители на машката кауза, изнесена на една трибина за учеството на жените во политиката, е изговорот дека е во природата на жената да мие чаши, зашто мажот има поголеми дланки, кои замислете „не влегуваат во чашата“ (!?).

Пред воведувањето на која било афирмативна клаузула во законодавството, нивото на застапеност на жените во политиката беше многу ниско. Главната причина за тоа беа политичките партии, кои женските кандидати ги ставаа на дното на изборните кандидатски листи. Според тоа, шансите на жените да бидат избрани на некоја политичка позиција беа минимални.

Потенцијална препрека, на која може да наидат иницијативи од ваков карактер е недостатокот на политичка волја. Кои било афирмативни мерки значат дека местата, на кои во моменов се поставени мажи, мора подобро да се распоредат меѓу двата пола. Тешко е да се поверува дека некој доброволно ќе се откаже од својата позиција. Ова може да се промени само под голем притисок од страна на жените, кои успеале да дојдат на висока политичка позиција, силни координативни активности од НВО секторот и од меѓународната заедница.

4.2.1. Клуб на жени-пратенички

Клубот на жени-пратенички во Собранието на Република Македонија издејствува Деловникот да се усогласи со Законот за еднакви можности во смисла на тоа при изборот на претседател и потпретседатели на Собранието, како и претседатели, нивни заменици, членови и нивни заменици на работните тела и на парламентарните делегации за соработка да се води сметка за еднаква застапеност на жените и мажите.

Делокругот на работа на Клубот е унапредување на статусот и положбата на жените и воспоставување еднакви можности за жените и мажите, согласно Законот за еднакви можности, стандардите и принципите на меѓународните конвенции и документи, кои Република Македонија ги ратификувала или потпишала, а се однесуваат на еднаквите можности и на заштитата од дискриминација во областа на трудот, социјалната заштита и социјалното осигурување, економија, здравство, образование, безбедност, политички систем; на национално, локално и меѓународно ниво; иницирање и предлагање на донесување, измени и дополнување на законската регулатива од аспект на родовата рамноправност, еднаквите можности и заштитата од дискриминација во областа на трудот и социјалното осигурување и социјална заштита.

Овој клуб е формиран на 07.03.2003 година како неформална група, во која членуваат сите пратенички во Собранието на Република Македонија и беше мошне активен и интензивно работеше на лобирање и застапување на жените, како и анализирање и следење на имплементацијата на законодавството од родов аспект и усогласување на националното законодавство со законодавството на Европската унија. Но, за жал, Клубот на пратенички во моментов е замрен.

Инаку, заедно со Клубот на пратенички, како дел од националната машинерија за еднакви можности на жените и мажите на централно и локално ниво, согласно законите и стратешките документи на Република Македонија, значајна улога има и Комисијата за еднакви можности на жените и мажите во Собранието на Република Македонија (КЕМ)⁹⁷. Ова тело во највисокиот претставнички орган за креирање политики и донесување одлуки има задача да ги разгледува предлог-законите, други прописи, буџети, стратешки документи и извештаи од аспект на родова перспектива и да соработува со сите собраниски комисии и комисии за еднакви можности на жените и мажите на локално ниво, со граѓанскиот сектор и со меѓународни организации.

4.3. Претседател(ка)

На претседателските избори во 2009 година, за прв пат за претседателски кандидат официјално се јави жена и тоа припадничка на албанската етничка заедница од албанската партија ДПА.

Една позната универзитетска професорка како независна кандидатка за претседател на Република Македонија беше единствената жена што се одважи да се кандидира за оваа функција на последните претседателски избори во 2013 година. Но, фактот што не успеа ниту да ги собере неопходните 10.000 потписи за кандидатурата е најдобар барометар што ја покажа ниската родова свест во Македонија, како и тоа дека граѓаните не се подготвени да поддржат кандидатура на жена за претседател, особено што дури ни женските невладини организации не и дадоа јавна поддршка, иако по природата на нештата тие би требало да се најзаинтересирани да влезе жена во претседателската трка. Така, се случи таа да ја доживее истата судбина на својата претходничка, политичарката од СДСМ, која на претходните претседателски избори во 2009 година, од истата причина, односно поради отсуство на поддршка, беше принудена да се откаже од трката само еден ден пред истекот на рокот за собирање потписи, бидејќи ѝ недостигаа околу 2.000 потписи, односно не успеа да го помине претквалификацискиот круг. И едната и другата се соочија со исти технички проблеми околу депонирањето на потписите.

⁹⁷КЕМ е формирана во 2006 година и е составена од пратеници на Собранието на Република Македонија. Согласно со ЗЕМ, КЕМ го следи спроведувањето на законите од областа на еднаквите можности на жените и мажите и недискриминацијата, а во таа смисла, ја следи и имплементацијата на стратешките документи во оваа политика.

Се поставува прашањето зошто не би се очекувало и мажите со својот потпис да не и дадат можност на една жена да се кандидира на изборите за претседател, дотолку повеќе што давањето потпис не значи дека се гласа за неа.

4.4. Застапеност на жените во локалната самоуправа

И локалната власт сè повеќе се фокусира на застапеноста на жените на локално ниво и преку процесите на децентрализација локалната власт сè повеќе се отвора за учество на жените, како во локалните совети, така и во администрацијата.

Сепак, неповолна ситуација за жените се препознава и на локално ниво. Иако има позитивен тренд во последните 4 изборни циклуси на ниво на локалните општински совети, постигнувањето родов баланс е далеку. На локално ниво уште многу треба да се работи за да се исполни сегашниот законски пропишан минимален праг од 30 проценти, односно со најновите измени 40%, но кои сè уште не се применети во практиката. Некои од новоизбраните жени за членки на општинските совети (особено помалку образованите жени од малцинските заедници) беа подложени на притисок да дадат оставка во корист на мажите кандидати. Постојат општини, главно рурални, со една или ни една жена во локалниот совет.

Табела 20

Локална самоуправа во РМ

	1996	2000	2005	2009	2013
Број на жени градоначалници	0	3 (2%)	3 (4%)	0	4 (4,9%)
Број на жени во локалните совети	105 (6%)	161 (8%)	315 (23%)	369 (26,7%)	405 (30%)

Извор: Државен завод за статистика на РМ

На локалните избори во 2013 година од вкупно 339 кандидати за градоначалници, од кои само 26 биле жени, се избрани 4 (4,9 проценти) и тоа во

Општините Кисела Вода, Тетово, Богданци и Градско. На локалните избори во 2009 година не беше избрана ниту една жена за градоначалник.

Што се однесува до советничките листи, според анализата што ја направи Македонско женско лоби⁹⁸, на локалните избори во 2013 година, од вкупно 1.347 кандидати, 405 или 30% се жени, што претставува извесен напредок од 2,8 проценти, во споредба со претходните избори, кога тој процент беше 27 отсто избрани жени во општинските совети во Република Македонија. Но, ако се направи анализа на учеството на жените по општини ќе се забележи диспарат од општина до општина. Така, загрижува фактот што учество на жените со над 40 отсто има само во 4 општини, со 30 до 40 проценти во 37 општини, но има и под 20 отсто во шест општини.

На локалните избори 1996 година од 23 кандидатки за градоначалник, ниту една не е избрана за градоначалник. По локалните избори во 2000 и во 2005 година се избрани по три градоначалнички. И на локалните избори во 2009 година во општинските фотелји седнаа само мажи, односно не е избрана ниту една градоначалничка, во однос на изборите од 2009 година, во кој немаше ниту една жена-градоначалник и како што беше спомнато, на локалните избори 2013 година имаше четири градоначалнички, кои беа избрани во конкуренција од 339 кандидати, од кои 26 жени. На овие избори добија мандат 405 советнички од вкупно 1347 кандидати, што значи 30 проценти се жени.

Жените се позастапени во политиката по последните локални избори во споредба со 2009 година, покажува и анализата на Македонското женско лоби и Институтот за општествено хуманистички истражувања при Универзитетот Евро-Балкан.

Имено, како што веќе беше кажано погоре, дами во градоначалничката фотелја седнаа во Кисела Вода, Тетово, Богданци и Градско.

За советнички места, од вкупно избраните 1347 кандидати, 405 или 30 отсто беа жени, што претставува три проценти повеќе од локалните во 2009 година, се наведува во анализата за застапеност на жените како кандидатки и избрани на

⁹⁸Македонското женско лоби (МЖЛ) е невладината организација формирана во 2001 година која ги обединува меѓуетничките, меѓупартиски и меѓуверските коалиции на жени од граѓанското општество, политичките партии, Собранието, локалните власти, синдикат, медиумите, како и индивидуалки посветени на подобрување на положбата на жените во Република Македонија и на општеството во целина. Заедно работејќи на прашања кои се однесуваат на еднаквите права и активното учество на жените во општеството, Македонското женско лоби придонесува не само за подобрување на положбата на жените во општеството, туку исто така и на општеството во целина. Во исто време, МЖЛ дејствува како силен интегративен фактор преку поттикнување на меѓусебната толеранција и премостување на етничките, верските и политичките граници.

локалните избори во рамките на проектот „Ние сме лидерки, ние носиме промени во нашите заедници“.

Според статистиката од локалните избори во 2013 година, може да се заклучи дека партиите го почитувале изборниот законик во однос на кандидирањето на советнички, каде се забележа поместување во смисла на правилото за кандидирање на 3-то, 6-то и 9-то место на листата, а сега ги има на второ место или споено едно до друго што многу ретко се случувало досега.

Од вкупно 26 кандидирани жени за градоначалнички, најголем број биле независни кандидатки, или од помали политички партии.

Ова е потврда дека политиката и во Република Македонија сè уште е машка професија и оти жените тешко се пробиваат, особено на функции што носат политичка, но и економска моќ. За зголемување на застапеноста на жени-градоначалнички беше потпишана и декларација од повеќе од 100 невладини организации.

Речиси да нема разлики во македонскиот и во албанскиот политички блок кога станува збор за номинирање жени за градоначалничка функција. Од четирите најголеми партии велат дека не станува збор за дискриминација, туку дека застапеноста на жените во локалната власт е помала, бидејќи не може да се уреди со квоти поради специфичноста на изборот за градоначалник и мнозинскиот модел. Во партиите велат дека приоритет при номинациите е личноста да има углед, квалитет и да биде позната во средината, каде што се номинира.

Впечаток е дека жените во партиите најтешко се пробиваат токму за градоначалничката функција, ако се има предвид дека се застапени во Собранието, оти на последните претседателски избори ДПА истрча со жена-кандидат за шеф на државата, а најголемата опозициска партија СДСМ, ВМРО-НП и ДОМ имаа во еден момент претседателка на партија.

Македонија е една од ретките земји во светот каде што нема ниту една жена-градоначалник на локалните избори во 2009 година, кога ниту една жена не доби мандат за градоначалник, а бројот на советничките беше 377 од вкупно 1.387 советници.

Меѓутоа, ако сакаме да го одредиме местото на жената во политичкиот и јавниот живот на локално ниво, тоа не може да се направи само со увид во избирачките списоци и да потврдиме дека и жените исто како и мажите имаат право на глас и тоа право тие го практикуваат.

Присуството на женското политичко организирање согласно партиските програми и статuti, не само што го обезбедува политичкото определување на жените, туку ја има задачата и во промовирањето на учеството на жените во процесите на одлучување и управување на локално ниво, за што е потребен сериозен пристап и во таа насока конкретно преземање активности. Од големо значење е прашањето, колку политичките партии го овозможуваат учеството на жените во органите и телата на партијата и колку политичките партии ги почитуваат законските квоти за учество на жените на кандидатските листи за локални и парламентарни избори.

Впрочем, ова треба да го овозможи присуството на жената на политичката сцена, нејзино активно вклучување во процесите на одлучување и управување на локално ниво, а со тоа и унапредување на женскиот активизам на локално ниво.

Застапеноста на жените во советите на општината е еден значаен индикатор за учеството на жената во јавниот и политичкиот живот, особено ако се земе предвид значењето на советите како места каде се креираат локалните политики и каде се одлучува за сите прашања од значење за општината. Учеството на жените во Советите е регулирано со закон.

Свеста кај институциите на локалната самоуправа за важноста од поголема вклученост на жените во процесите на одлучување е очигледна, според анализата за квалитативното учество на жените во јавниот и политичкиот живот во единиците на локалната самоуправа на Министерството за труд и социјална политика, што го спроведе во ноември 2011 година. Според оваа анализа, 33 општини сметат дека учеството на жените е на средно ниво, дека жените учествуваат во покренувањето и реализацијата на локални иницијативи, но тоа учество не е задоволително. Голем е бројот на општините (25), кои сметаат дека е многу мало учеството на жените во покренувањето и спроведувањето на локалните акции. Само 8 единици на локалната заедница, и тоа во најголем број тоа се големи, урбани општини (Аеродром, Велес, Карпош, Гевгелија, Кисела Вода) сметат дека жените учествуваат на задоволително ниво во локалната заедница и дека тие претставуваат највлијателниот двигател на активностите во општината.

Жените од урбаните средини учествуваат во поголем процент во покренувањето на локалните иницијативи и во нивното спроведување, исто така и нивната застапеност во органите и телата на одлучување е многу поголема за разлика од жените од руралните средини. За жал, во руралните средини сè уште

постои стереотипното гледање на улогата на жената во општеството, изјави една од нашите испитанички, актуелна советничка во една урбана единица на локалната самоуправа.

Причините за недоволното учество на жената во јавниот и политичкиот живот наведени од страна на општините генерално се сведуваат на незаинтересираност на жените за учество во креирањето на јавните политики на локално ниво, непостоење политичка волја од локалните власти за вклучување на жените во политичкиот и јавниот живот, односно недоволно вреднување на жените кандидатки за вклучување во политичкиот и јавниот живот.

За жал, таквата политика во Република Македонија, и на централно, а особено на локално ниво, е сè уште јасно детерминирана со традиционалните ставови за улогата на половите. Сè уште преовладува мислењето дека местото на жената е во домаќинството и пред сè грижата за семејството, а јавните работи во општеството се одговорност на мажот.

Но, тоа не е фер и треба да се смени. Патот не е лесен, но упорноста може да донесе резултати, вели нашата соговорничка, поранешна советничка и актуелна парламентарка.

„Јас ја имав таа среќа да добивам разбирање и огромна поддршка од семејството, но многу мои сегашни и поранешни колежки во Советот на Општината и во парламентот сè уште мораат да бираат меѓу семејството и политиката и тешко им оди балансот меѓу овие две работи. Не велам дека нивниот ангажман е помалку квалитетен од другите пратеници, но секако, домашните обврски им оставаат помалку време да се подготват за седниците како нашите машки колеги. А, да не зборувам за тоа дека слободното време за нас е мислена именка, па дури и за мене со толку голема поддршка од најблиските, особено во време кога имаме зголемен обем на партиските активности“.

Очигледно, партиципативноста и влученоста на жените и на мажите како засегнати страни во процесот на одлучување и креирање на локалните политики, односно родова еднаквост во донесувањето на одлуките на локално ниво речиси и нема. Оваа констатација го наметнува прашањето како да се постигне поголема застапеност на жените на позиции со одлучувачка моќ на локално ниво?

Експертите за родова еднаквост од невладиниот сектор посочуваат повеќе начини, меѓу кои:

- Лидерите на локалните заедници силно да се заложат за родова рамноправност.

- Да се лобира врз владата и врз политичките партии да утврдат квоти, кои би гарантирале дека жените во целост ќе бидат застапени на избирачките листи како кандидатки.
- Да се именува висок службеник задолжен за родови прашања
- Да се основаат одбори или комисии за родова рамноправност задолжени за законодавство и за спроведување на политиките за родова рамноправност. Овој одбор би требало да биде составен од жени и мажи, кои ќе покренуваат расправи, дебати и размена на мислења меѓу жените и мажите.
- Да се истакнува значењето на рамноправноста меѓу жените и мажите меѓу новите членови на локалната самоуправа и по потреба да им се организираат обуки.
- Да се гарантира рамнотежа на жени и мажи при назначувањето на градоначалниците, замениците и претседателите и членовите на советите.
- Да се поставуваат жени на чело на службите задолжени за прашањата што најчесто се „резервирани“ за мажите, а тоа се финансии, урбанизам, транспорт, а не само култура или социјални прашања.
- Да се врши размена на најдобрите практики со другите локални заедници, кои веќе ја спровеле политиката за унапредување на родовата рамноправност и учествувале на форуми и мрежи што ја олеснуваат размената на информации и контакти на национално, европско и меѓународно ниво.
- Да се крева нивото на свеста во училиштата за важноста од рамноправната демократија меѓу жените и мажите.
- Да се поттикнуваат младите жени да учествуваат во политиката
- Да се организираат кампањи за охрабрување на жените да се зачленуваат во политичките партии, бидејќи на тој начин интересите на жените ќе бидат многу повеќе уважувани при креирањето на политиките⁹⁹

Како заклучок се наметнува дека значајно подобрување се забележува во последните три циклуси на локалните избори во однос на политичката застапеност на жените. Ова најмногу се должи на промените во изборниот законик. Според тоа, истиот позитивен тренд забележан на национално ниво во однос на политичката застапеност на жените се препознава и на локално ниво, но брзината на

⁹⁹ Неби, Сихана. *Жените и политиката*. Скопје: Конрад Аденауер, Политичка мисла. Избори и политички партии, 2013

спроведување на локално ниво е различна. На парламентарно ниво жените се застапени со повеќе од 30 проценти, додека во повеќето општини процентот е помал од 30.

4.5. Дискриминација на жените во политичките партии

Во македонското општество, исто како и во општествата на земјите-членки на Европската унија, многу е важно дали и каков став во своите платформи имаат политичките партии за актуелната и идната позиција на жените. Не е битно само дали во програмата се говори за рамноправноста меѓу половите, за прашањата поврзани со квалитетот на животот на жената и за потребата од почитување на меѓународните обврски за унапредување на родовата рамноправност. Уште побитно е дали и каков е ставот на партијата кон застапеноста на жените на позициите на одлучување во политиката, дали се нуди визија за улогата на жената во општеството во иднина и каква е таа, дали се нудат конкретни мерки и решенија за подобрување на позицијата на жените и дали партијата се грижи за рамноправна родова поделба на позициите на своите членки во партиските структури.

Во изборните програми и платформи на политичките партии во Македонија целосно е вграден уставниот принцип на недискриминација. Сепак, евидентно е дека еднаквоста меѓу половите е на пониско ниво во приоритетите на политичките партии. Иако во политичките програми, партиите се залагаат за подобрување на статусот на жената во општеството, тоа сè уште е само декларативно, имајќи ги предвид фактите за парламентарните и локалните избори. Повеќе од јасно е дека без поголема партиципација на жената во сферата на одлучувањето не може да се очекува подобрување на нејзиниот општествен статус. Во оваа смисла политичките партии ја имаат примарната улога во промовирањето на жената во политиката.

Дека родовата машинерија тешко продира во партиите покажуваат и резултатите од истражувањето на невладината организација „Антико“ на тема „родова анализа на програмите на политичките партии“, при што биле анализирани програмите на 17 политички партии за да се дознае колку посветуваат внимание на прашањата поврзани со положбата на жените.

Заклучокот дека слабото поместување и слабиот напредок се должат на слабите капацитети на партиите за донесување родово сензитивни одлуки, како и резултатите се објавени во дневниот весник „Дневник“ на 03.02.2011 година¹⁰⁰.

Според резултатите, во поголемиот дел од партиските програми се споменуваат жените, но 10 политички партии воопшто не ги споменуваат и не ги практикуваат меѓународните конвенции за подобрување на состојбата на жената што ги има потпишано државата. Во 15 политички партии има организирано посебни групации на жените, а во исто толку нема посебен буџет за нивна поддршка.

Ако се погледнат платформите на политичките партии што ги имаат објавено во печатена или електронска верзија, може да се заклучи дека дел од нив само декларативно ги опфаќаат овие прашања, без да посочат конкретни проблеми, ниту да се образложат заложбите, а камо ли да се понудат мерки за подобрување на позицијата.

Повеќето од партиите во Република Македонија се залагаат за рамноправно учество на жената во политиката и вршењето на власта, како составен дел на нивната целосна рамноправност во сите сфери на општественото живеење, но не се конкретизираат мерките за поголемо вклучување на жената во јавниот живот и државните институции.

При анализа на програмите на политичките партии може да се заклучи дека ретко која од нив изнесува став за застапеноста на жените на позициите на одлучување во политиката, а уште поретко се занимава со позицијата на жените-членки на партијата во партиските структури, односно каква е и каква треба да биде нивната позиција.

Политичките партии ја ограничуваат вклученоста на жените во политиката и тие се нееднакво застапени, во споредба со мажите на локално и на национално ниво.

Еден од најголемите проблеми се чини е структурната распределба. Во Република Македонија постои квалитет жена да биде на чело на државата, но партиите не креираат услови за тоа. Иако има кадар, нема политичко јакнење, ниту

¹⁰⁰ *Елитните функции далечни за жените.* Скопје: „Дневник“, 03.02.2011.

услови. На избори не се гласа за име и презиме, туку за партија. На кое изборно место ќе биде името зависи од лидерот.

Единствената политичка партија во Република Македонија со жена претседател (ДОМ) на локалните избори во 2013 година предложи 50 проценти женина листите за кандидати за советници. Исто така, над 40 проценти од членовите на Централниот и Надзорниот одбор на оваа партија се жени. Родовиот паритет е застапен и на највисоките партиски функции, жена и маж потпретседатели и жена и маж портпароли.

Според женските здруженија, во Република Македонија слабиот напредок се должи на недоволниот капацитет на политичките партии за развивање и спроведување родово рамноправни политики во нивните редови.

Партиите не ги номинираат жените за клучни политички позиции, или ги номинираат таму кадешто немаат шанса. Албанската партија ДПА, на пример, предложи жена кандидатка на изборите за претседател. Иако станува збор за извонреден кандидат, партијата однапред знаеше дека нема да добие, па затоа и излезе со жена-кандидат.

Трендовите генерално во речиси сите политички партии се слични и тие можат да се сменат само ако има политичка волја за тоа.

За да се постигне родово рамноправност и да се зголеми бројот на жени во политиката и во раководните структури, треба да се подобри позицијата и улогата на жените, пред сè во партиските структури.

Политичките партии имаат значително влијание во уредувањето на државата, особено што, како учесници во власта тие ја одредуваат политиката на земјата, а како дел од опозицијата ја контролираат власта. Затоа, од ставот на партиите кон прашањето за позицијата на жената во општеството зависи во колкава мера тие навистина ќе бидат вклучени во власта.

Со преглед на програмите на партиите, кои најчесто се достапни на нивните официјални интернет странци, меѓу другото, може да се види ставот на партијата кон застапеноста на жените на позициите на одлучување во политиката. Мал број партии го изнесуваат својот став кон застапеноста на жените на позициите на одлучување во политиката. Додека дел од партиите се залага за рамноправно

учество на жената во политиката и вршењето на власта, како составен дел на нивната целосна рамноправност во сите сфери на општественото живеење, дел само кусо и декларативно се залага за рамноправност меѓу половите, без конкретизација на заложбите. Некои партии во заложбите за постигнување родова рамноправност дури нудат и конкретни мерки, но не и за поголемо учество на жените во политиката, а има и партии без ниту една одредница за родова рамноправност во своите програми.

Генерално со мали исклучоци, станува збор за декларативни заложби. Поточно, без оглед дали партијата во програмата своите заложби ги изнесува кусо и декларативно за сите прашања или завлегува во подлабока и подетална разработка на поединечните области, прашањата врзани за жената се наброени, а поретко разработени. Ретко која партија во својата програма се занимава со позицијата на жените-членки на партијата во партиските структури. И конечно, не секогаш ставот на партиите во однос на прашањето за рамноправноста на половите се одразува и во реалноста и не секогаш нормите се претворени во практика.

Според статутите на политичките партии, квотата е различно застапена, па така, во ДОМ е 50 проценти, во СДСМ 40 проценти, во ВМРО-ДПМНЕ 30 проценти.

Од позициите на женските членови во телата на партиите, кои патем речено, сè уште се во мал број, во голема мера зависи кандидирањето повеќе жени на кандидатските листи. За жал, политичките партии во Република Македонија не применуваат мерки на афирмативна акција во однос на кандидирањето на жените. Во последните години, во рамките на политичките партии функционираат и женски форуми, кои се израз на тенденцијата на женските членови во политичките партии за артикулирање на нивните барања и интереси. Сепак, овие форуми немаат одлучувачко влијание врз политиката на родова рамноправност во политичките партии. Повеќе од јасно е дека, без активен однос на партиите кон промовирање на родова рамноправност, како еден од фундаменталните демократски принципи, таа ќе остане само една зацртана точка во партиските програми и платформи. Една активна политика на партиските тела, заедно со добро организирана активност на женското членство на политичките партии се смета дека ќе придонесе кон зголемување на бројот на жените во сферата на одлучувањето, а со тоа ќе се создадат услови за унапредување на статусот на жената во општеството.

Место заклучок останува отворено прашањето дали можат пратеничките да се избораат за квота во кандидирањето во самите партии или и понатаму тие ќе

бидат активни со форумите и униите во рамки на своите матични партии, каков што е случајот со двете најголеми партии во Република Македонија, преку голем број активности, преку кои се овозможува просперитет на самата партија и нејзиното членство, без при тоа да се ефектуира трудот со нивна номинација во изборниот процес, приближувајќи ги поблиску до највисоките политички функции во рамки на партијата и во телата со моќ на одлучување.

4.6. Лидерки на партии во Република Македонија

Од почетокот на повеќепартискиот живот во Македонија во 1990 година, кога преку ноќ се смени сликата на еднопартизмот, се регистрираа голем број политички партии, и тоа прво беа регистрирани 24 политички партии, потоа во пресрет на секои наредни парламентарни избори се формираа по 10-тина нови партии, за денес таа бројка да достигне до 99 регистрирани партии без оглед дали тие сè уште постојат или се исчезнати од политичката сцена. Освен ДОМ, ниту една друга регистрирана политичка партија во Република Македонија од 1999 година до денес нема жена на лидерската позиција.

4.7. Застапеност на жените во јавните институции

И во **судството** е слично. Ако на ниво на основни судови имаме женско судство, во повисоките и поатрактивни судови, како четирите апелациони судови, дури 81 отсто од судиите се мажи, а во Врховниот суд судиите доминираат со 64 отсто во однос на колешките. Во највисокиот суд - Уставниот суд на Македонија, петмина судии се мажи, четири жени.

Единствено во Управниот суд 64 отсто од судиите се жени, но и 70 отсто од административниот кадар се жени. Во овој суд понежниот пол доминира и во раководниот кадар каде 64 отсто се жени, а 36 отсто мажи.

Состојбата во однос на застапеноста на половите во обвинителствата е уште покатастрофална од судството. Во сите четири виши јавни обвинителства во Македонија, обвинителите се исклучиво мажи, каков што е и примерот со Дебар каде што во Основното обвинителство нема ниту една жена.

Медиумите како креатори на јавното мислење, не само што ги рефлектираат општествените состојби, процеси, проблеми и противречности, туку, сè почесто се јавуваат и во улога на нивни креатори.

Општ е впечатокот (со ретки исклучоци) дека во медиумите во Македонија речиси целосно отсуствува родовата димензија во информирањето, а доминира стереотипното претставување на жените и на мажите. Неретко, третманот на жените во медиумите, добива навредлив, сексистички и дискриминирачки карактер. На ваков начин, медиумите дополнително ги зацврстуваат стереотипите за жената и нејзината улога во семејството и во општеството.

Овој начин на информирање е во спротивност со постојната законска регулатива во радиодифузната дејност и со Кодексот на новинарите. Според Законот за радиодифузна дејност, радио и телевизиските програми мора да се темелат врз принципот на „еднаквост на слободите и правата, независно од полот, расата, националното, етничкото и социјалното потекло...“, а радиодифузерите не смеат да емитуваат програми што поттикнуваат национална, расна, полова или верска нетрпеливост и омраза.

Истовремено овој Закон го санкционира и емитувањето на програми што содржат порнографија и прекумерно насилство.

Според Кодексот на Здружението на новинарите на Македонија, новинарите се обврзуваат дека нема да информираат на начин што може да поттикне дискриминација врз основа на полот, сексуалната определба, расата, етничката и социјалната припадност и друго.

Сепак, жените во медиумите се побројни од мажите во само две категории - кога се претставени како домаќинки (72%) и како студентки (54%). Во секоја друга ситуација, особено во работата надвор од домот, како активни учеснички жените се речиси невидливи (Корубин, 2014).

Карактеристично за македонската медиумска сцена е и тоа што печатените медиуми и начинот на кој тие информираат не е законски регулирано и е неизвесно дали и кога ќе се донесе закон што ќе ја регулира оваа област.

Кога станува збор за информирањето, забележливо е и отсуството на родово специфични теми, освен во време на избори, одбележување на Меѓународниот ден на жената и поголеми активности и кампањи за определени родови проблеми, организирани од страна на граѓанскиот сектор. Во изминатите неколку години објавени се брошури и прирачници (најчесто преведени изданија) за адекватно медиумско презентирање на жените во медиумите. Притоа, треба да се напомене дека сè уште не е подготвен и објавен професионален водич за родово сензибилизирано новинарство, кое ќе одговори на спецификите на македонскиот контекст.

Ако се гледа родовата димензија на одговорните функции во новинарството, како еден од главните креатори на јавното мислење, па оттаму има своја улога и во креирањето на политиките, може да се забележи истата појава на родов дисбаланс. Имено, иако од осамостојувањето на Македонија новинарството од машка стана женска професија, бројот на жени се намалува колку што се оди погоре на хиерархиската скала, каде што одговорноста е поголема и каде се донесуваат главните уредувачки одлуки.

Од 2010 година наваму, Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги изработува редовни годишни анализи на структурата на вработените во радиодифузната индустрија, во кои се презентирани податоците за структурата на вработените разделени од родов аспект и истовремено расчленети по степен на образование, работно место и вид работен однос (редовен или хонорарен).

Според овие податоци, во 2010 година 37% од вкупниот број вработени во телевизиската индустрија биле жени, кои како побројни од мажите се јавувале кај новинарскиот кадар (300 новинарки наспроти 231 новинар). Помал бил бројот на уреднички – 25 наспроти уредници – 48, како и на управителки, односно директорки – 15 наспроти управители, односно директори – 57¹⁰¹.

Кај радиото, 43% од вкупниот број вработени биле жени, при што повторно жените биле побројни од мажите меѓу новинарите (54%) и другиот кадар (69%). Ситуацијата е изедначена кога станува збор за уредничките позиции во радиото (12 уреднички наспроти 11 уредници), но не и кај управувачкиот кадар - 12 управителки наспроти 39 управители¹⁰².

¹⁰¹<http://avmu.mk/images/stories/analiza%20na%20strukturata%20na%20vrabotenite%20vo%20radiodifuznata%20industrija%202010.pdf> (Структура на вработените во радиодифузната индустрија во 2010 година, стр. 2-4)

¹⁰²<http://avmu.mk/images/stories/analiza%20na%20strukturata%20na%20vrabotenite%20vo%20radiodifuznata%20industrija%202010.pdf> (Структура на вработените во радиодифузната индустрија во 2010 година, стр. 13-15)

Во 2011 година кај телевизијата жените претставуваат 36% од вработените, побројни се меѓу новинарите (291 новинарка и 247 новинари) и меѓу другиот кадар (59%). Родовата структура на вработените на одлучувачки позиции е следнава: 31 уредничка и 56 уредници, како и 17 управителки наспроти 51 управител¹⁰³.

Во радио индустријата, 43% од вкупниот број вработени биле жени, кои како побројни се јавувале меѓу новинарите (126 новинарки и 94 новинари), уредниците (16 уреднички наспроти 14 уредници) и другиот кадар (62 жени наспроти 24 мажи). Меѓу директорите имало 13 жени и 48 мажи¹⁰⁴.

Во 2012 година благо пораснал процентот на жени вработени во ТВ индустријата – 39%. Најзначајна промена е онаа на родовата структура на уредничкиот кадар каде имало 68 жени наспроти 67 мажи. Промената е резултат на тоа што бројот на уреднички пораснал за 37 (повеќе од половина во однос на претходната година, кога имало 31 уредничка), со што за првпат во телевизијата има повеќе уреднички отколку уредници. Покрај ова, жените и натаму биле побројни меѓу новинарите (272 наспроти 218) и кај другиот кадар (178 наспроти 127). Кај управител(к)ите ситуацијата е безмалку непроменета во однос на претходната година: 16 управителки наспроти 50 управители¹⁰⁵.

Кај радиото, во 2012 година жените претставувале 42% од вработените, имало повеќе новинарки (101) наспроти новинари (79), а другиот кадар бил сочинет од 46 жени и 22 мажи. Бројната состојба кај уредничкиот кадар е речиси изедначена – 33 уреднички и 36 уредници, а на управителските позиции и натаму имало повеќе мажи - 50 отколку жени – 17¹⁰⁶.

Како што покажува прегледот на основните податоци за вработените во телевизијата и во радиото, жените се секогаш позастапени меѓу новинарите, а мажите се секогаш позастапени меѓу врвниот менаџмент – управителите и директорите. Родовата структура кај уредничките позиции во радиото постојано е безмалку изедначена, а најзначаен напредок има кај уредничките позиции во телевизијата, каде во првите две години застапеноста на жените е околу 35%, за во 2012 година да достигне изедначеност. Квантитативните показатели за

¹⁰³http://avmu.mk/images/analiza_na_strukturata_na_vrabotenite_vo_2011_godina_3.pdf (Структура на вработените во радиодифузната индустрија во 2011 година, стр. 2-4)

¹⁰⁴http://avmu.mk/images/analiza_na_strukturata_na_vrabotenite_vo_2011_godina_3.pdf (Структура на вработените во радиодифузната индустрија во 2011 година, 16-17)

¹⁰⁵http://avmu.mk/images/Analiza_na_strukturata_na_vrabotenite_vo_2012_godina.pdf (Анализа на структурата на вработените во радиодифузната индустрија во 2012 година, стр. 3)

¹⁰⁶http://avmu.mk/images/Analiza_na_strukturata_na_vrabotenite_vo_2012_godina.pdf (Анализа на структурата на вработените во радиодифузната индустрија во 2012 година, стр. 20)

новинарскиот и уредничкиот кадар се охрабрувачки за пристапот на жените до медиумите и за учеството во носењето одлуки на средно ниво. Проблемот е што бариерата тешко се пробива кај највисоките одлучувачки позиции во медиумскиот простор. Уште еден интересен податок е дека, секоја година податоците покажуваат оти мажите се далеку побројни меѓу техничкиот и реализаторскиот кадар (инженери, техничари, режисери, сниматели, монтажери и сл).

Почнувајќи од 2012 година, врз основа на новиот Закон за еднакви можности на жените и мажите, Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги почна да спроведува и родови анализи на програмите на радиодифузерите и тоа за начинот на прикажување и претставување на жените и мажите во програмските концепти и содржини.

Истражувањата се прават врз основа на избор од програмите на два телевизиски програмски сервиси на Македонската радио-телевизија (како јавен радиодифузен сервис) и од комерцијалните телевизии на национално ниво, коишто сите заедно имаат најголем удел во гледаноста и може да се очекува да имаат најголемо влијание врз публиката.

Прашањето на претставувањето и прикажувањето на жените и мажите во 2012 година било анализирано врз примерок од забавните програми, а во 2013 година врз примерок од реклами. Овие истражувања покажале поголема, пред сè визуелна присутност на жените во забавните емисии, нивна сексуална објективизација и прикажување во стереотипни улоги, а исто така, констатирана била и потребата од подигање на свеста кај медиумските работници, но и кај публиката во однос на родовите прашања. Истражувањето на ставовите на публиката од 2012 година покажала дека 40% од испитаниците потполно се согласуваат, а 30% донекаде се согласуваат со ставот дека жените и мажите во вестите се претставуваат подеднакво¹⁰⁷.

Истражувањето на мислењето на публиката од 2013 година повторно покажала дека вкупно 69% од испитаниците се согласуваат оти родовите се прикажуваат еднакво, но со извесно поместување во категоричноста на стојалиштата: 35% од испитаниците целосно, а 34% донекаде сметаат дека жените и мажите се прикажуваат еднакво во дневно-информативните емисии¹⁰⁸.

¹⁰⁷http://avmu.mk/images/Predlog-Strategija-i-Akciski-plan_2.pdf (Предлог-стратегија за развој на радио дифузната дејност во Република Македонија за периодот 2013-2017 година, стр.35)

¹⁰⁸http://avmu.mk/images/SRD_izveshtaj_15_04_2013_od_Market_Vision.pdf (Извештај од извршеното испитување за мислењето на публиката заразлици програми на домашните телевизиски и радиоканали, стр.45)

Што се однесува до ТВ рекламите, според истото истражување, публиката смета дека тие прават традиционална поделба на мажите и жените, така што 14,5% од испитаниците потполно, а 20,2% донекаде се согласуваат дека во рекламите има таква поделба, додека 19,4% донекаде не се согласуваат, а 30,5% воопшто не се согласуваат со ваквиот став¹⁰⁹.

Наспроти, ваквото гледање на публиката, квантитативната и квалитативната анализа на содржината на рекламите во 2013 година покажала стереотипизација на улогите и родова асиметрија, во која мажите се и почесто видливи и почесто говорат во рекламите додека појавувањето на жените е сведено на „декоративност“¹¹⁰.

Освен ова, во 2013 година, остварувајќи ги своите обврски од *Националната стратегија за родова еднаквост 2013-2020*, Агенцијата посвети посебен дел од својата веб страница на „Родот и медиумите“.

Во декември 2013 година се спроведе и обука за медиумските работници кои креираат медиумски содржини, со цел да се зајакнат нивните капацитети за прашањето на родовата еднаквост.

И во јавниот сектор на раководни места, исто како и главните уреднички, директорки, или уреднички во стотиците јавни медиуми се бројат на прсти.

Оттаму, во наредниот период како особен предизвик за надлежните се наметнува континуирано следење на трендовите во уредувачката и во кадровската политика на медиумите, зголемување на јавниот притисок и одговорноста на медиумите за промоција на родовата перспектива и конечно поттикнување на нестереотипното претставување на родовите во медиумите.

Местото на жената во системот на глобалната **безбедност** и односот кон жените во безбедносните прашања почнале да се менуваат дури кон крајот на 1990-те години, откако феминистичките научници почнале да привлекуваат внимание и да укажуваат на женските искуства во војните.

До тогаш околу прашањето за жените и безбедноста не се расправало, ниту се сметало за важно во меѓународните односи. Денес, напротив, мора да се обрне внимание на важната улога на жената, пред сè во мировните мисии. Искуствата покажаа дека во мировните мисии некои врати за мажите едноставно остануваат затворени. Жените во мировните мисии полесно и побрзо од машките колеги можат

¹⁰⁹http://avmu.mk/images/stories/publikacii/ispituvanje%20na%20publikata_2009.pdf (Начин на прием на сигнал и техничка опрема на домаќинствата, стр. 22)

¹¹⁰http://avmu.mk/images/raport_2013.pdf (Родот во телевизиските програми, стр. 21)

да воспостават контакт и комуникација со локалните жители, особено со младите, жените и децата.

Жените во мировните мисии на некој начин им стануваат идоли на локалните жени, кои потоа со нив одлучуваат да поделат некои корисни информации.

Откако НАТО почна да вклучува сè повеќе жени во мисијата ИСАФ во Авганистан беше забележан напредок во мировниот процес. Многу експерти се согласуваат дека без вклучување на жените во постконфликтните подрачја никако не може до крај да се воспостави мир, безбедност и стабилност. Во крајна линија, жените се тие кои можат да го зголемат и угледот на самите мисии меѓу локалните жители и нивното подобро прифаќање на мировниците во некоја земја.

Токму пореди негативните искуства во мисиите, Обединетите нации ја препознале итната потреба од воведување родова перспектива во мировните операции. Затоа, на 31.10.2000 година, на 4.213-та седница на Советот за безбедност на Обединетите нации е донесен темелен документ за влијанието и последиците што ги оставаат војните врз жените, но и за придонесот на жените за одржување на мирот - Резолуцијата 1325 „Жените, мирот и безбедноста“¹¹¹.

Резолуцијата го препознава влијанието што војните и конфликтите го оставаат врз жените и децата и ја истакнува важноста и улогата на жената во спречувањето и решавањето на конфликтите, како и во градењето мир.

Резолуцијата 1325 ја прифатија и почнаа да ја имплементираат голем број членки на Обединетите нации, но и меѓународни организации како НАТО и Европската унија, свесни за важната улога на жената во процесите на воспоставување и зачувување на мирот.

Во Европската Унија сè понагласено се истакнува важноста од еднаквата родова партиципација и целосно вклучување на жените во напорите на одржувањето и промовирањето на мирот и безбедноста, како и на потребата од зголемување на нивната улога во донесувањето одлуки што се однесуваат на спречувањето и решавањето на воените конфликти. Таа ги повика земјите-членки да обезбедат зголемено присуство на жените на сите нивоа на одлучување во националните институции и механизми за спречување, водење и решавање на конфликтите.

¹¹¹*U mirovne misije se ne ide bez mirovnjakinja*. Podgorica:Evropski reporter, Center For Euroatlantic Politics, 29.10.2010.

Во македонската армија рамо до рамо со мажите се жените ренџери, офицери, пилоти... Од вкупниот персонал во АРМ, кој брои околу осум илјади припадници, според податоците од Министерството за одбрана, 8,3 отсто се жени од кои офицери се 9,19 отсто, а жени цивили 34,77 отсто што е во рамките на европскиот просек, но далеку од родовиот баланс.

Жените во Армијата на Република Македонија (АРМ) се застапени и во елитниот Полк за специјални операции, конкретно во Ренџерскиот баталјон, како и во медицинските и санитетските единици, логистиката и финансиите. Тие рамноправно со колегите од посилниот пол ги извршуваат сите зададени обврски и рамо до рамо учествуваат во меѓународните мировни мисии, каде што досега биле испратени 141 жена.

Сепак, највисокиот чин што го држи жена во АРМ е полковник и таа била унапредена дури во 2013 година. За прв пат во историјата на АРМ од 27.8.2015 година, офицер на АРМ од женскиот пол, како командант на Воено медицинскиот центар, командува со единица од ранг на баталјон, како придонес кон изградбата на половата еднаквост во АРМ и кон унапредување на можностите за градење успешна професионална кариера за жените во Армијата.

Над 70 жени офицери се поставени на клучни позиции во армијата како заменик-командант на баталјон, началник на одделение на Генералштаб.

Инаку, во Министерството за одбрана постои и комитет за родова перспектива и родова рамноправност, кој ги организира и координира активностите за спроведување на Резолуцијата 1325 на ОН што се однесува на улогата на жените во превенција и мирно решавање конфликти.

Најголема застапеност на жените има во армиите на САД, Велика Британија и Канада, каде воедно е најглема и улогата на жените во превенција и мирно решавање на конфликти, според Резолуцијата 1325.

Имено, да се поттикне учеството на жените во донесувањето на значајните одлуки на земјата и да се вклучат во придонесот на окончување на конфликтите и одржувањето на мирот, порачуваат од ОН во рамки на имплементацијата на Резолуцијата 1325, прв документ кој се однесува на поголемо учество на жените во сите нивоа на одлучување, ставајќи акцент на влијанието на војните врз жените.

Имајќи предвид дека Македонија е постконфликтна земја, особено се препорачува да се следи примерот за имплементација на Резолуцијата кај земјите од соседството, како што е Босна и Херцеговина. Од Министерството за труд и социјална политика велат дека земјава ги прави сите напори за имплементација на Резолуцијата:

„Жените се застапени во многу мал број на раководни функции во Министерството за одбрана, во Министерството за внатрешни работи и во мировните мисии. Во таа насока, изработката на национален акциски план за имплементација на Резолуцијата 1325 претставува значен инструмент за Република Македонија за секторски, односно интегриран пристап и планирање и спроведување активности од областа на мирот, безбедноста и родовата перспектива, иако застапеноста на жените на клучните раководни позиции е мала“.

Според извештаите од таму, само 3 проценти од челните места ги раководат жени. Затоа велат една од првите работи што мора власта да ги направи е да ги вклучи жените во одлучувањето.

Советот за безбедност при Обединетите нации, како што беше кажано, ја донесе Резолуцијата 1325 во 2000 година, која повикува на зголемено учество на жените во превенција и менаџирањето на конфликтите, а Македонија ја усвои 5 години подоцна, но сè уште се доцни со нејзино имплементирање, додека многу мал број од граѓаните знаат за нејзиното постоење.

Жените денес не се доволно застапени во мировните преговори и безбедносната политика. Вооружените конфликти создаваат погодно тло за вршење тешки дела против жените изразени во најгруби форми, како сексуални злосторства што се вршат од страна на припадниците на мировните мисии.

Исклучувањето на жените од мировните процеси е во колизија со нивните права. Дури 80 проценти од бегалците и раселените лица се жени и деца.

Жените, според воените експерти, треба да бидат повеќе вклучени во мировните процеси, бидејќи тие ги разбираат сите предизвици, со кои треба да се соочат, а особено во време на конфликти и кризи. Според нив, процесот на интеграција на жените мора да остане отворен и е од витално значење, бидејќи мекиот пристап на жената кон одредено прашање може да придонесе за решавање на конфликтните ситуации.

Уште покомплексна е улогата на жените во унапредувањето на мирот, одржувањето на безбедноста и во справувањето со конфликтите. Учеството на жените во формалните и во неформалните мировни процеси е круцијален фактор за создавање одржлив мир, а цената што се плаќа за неискористувањето на овој потенцијал е мошне висока.

Во Министерството за одбрана, вклучувајќи го и воениот персонал, 30,87 отсто од вработените се жени, во АРМ 8 отсто, а 27 отсто од кадетите во Воената академија во 2015 година се жени, 22 отсто од поручниците во Армијата се жени.

Жените можат да донесат клучни перцепции и нарации што не треба да се занемарат, а се однесуваат на овие актуелни безбедносни предизвици.

Во последниве години жените докажуваат дека можат успешно да управуваат и со големи и со мали **компани** и да се носат рамо до рамо со мажите во водењето бизнис. Припадничките на различни етнички заедници, од урбана или од рурална средина, веќе ги кршат стереотипите за дискриминација од кој било вид, вклучувајќи го и претприемништвото. Вака размислува основачката, управителка и косопственичка на гостиварската фирма „Чезарина“: „Нема разлика меѓу жените и мажите, кога станува збор за претприемништвото. Постои само јасна визија, добар бизнис-план, упорност и професионалност. Тоа гарантира успех и сигурно дава резултат“.

За охрабрување на жените да се зафатат со водење бизниси Стопанската комора на Македонија од време на време организира конференции, со кои се прават обиди да се зголеми бројот на жени-претприемнички.

„Како превентивна мерка, секоја компанија што има криза во менаџирањето треба да постави жена на раководна функција. Во криза жените носат исправни одлуки и спроведуваат добри методи, не преземаат големи ризици и имаат идеи“, смета една сопственичка на туристичка агенција, според која жените ги водат фирмите како што го одржуваат домаќинството, економично и одговорно, зашто е тоа еден посебен вид менаџмент.

Според бројот на претприемачки, Македонија се наоѓа на највисоко ниво во Европа, со 32% жени на раководни позиции¹¹². Од друга страна, во САД жени

¹¹²<http://vecer.mk/ekonomija/isto-obrazovanie-za-poniska-pozicija-i-pomala-plata> (Исто образование за пониска позиција и помала плата)

шефуваат само во 24,2% од компаниите, во Европската Унија просекот е далеку понизок, само 16%, а во Франција на менаџерските позиции жени се малку над 24%, иако таргет е минимум 40% од секој пол на раководните функции во бизнис секторот до 2020 година во ЕУ.

Но, задоволството од високата позиција на нашата земја се релативизира, ако се знае дека најголемиот број жени менаџерки се наоѓаат единствено во евиденцијата на Централниот регистар, но во реалноста со фирмите раководат мажи, така што процентот на жени застапени на менаџерски позиции е речиси двојно помал во реалноста.

На конференцијата „Жени на лидерски позиции“ што ја организираше Сојузот на стопански комори на Македонија во март 2016 година беше заклучено дека жените во Македонија се доволно самоуверени да почнат бизнис, но немаат доволно почетен капитал, за што е потребна финансиска поддршка преку државните програми.

Фактот дека жените се значително помалку застапени од мажите на лидерските позиции во бизнис секторот говори за недоволното искористување на вештините на високо-квалификуваните и искусни жени и претставува губење на потенцијалниот економски раст. Имено, компаниите со повисока застапеност на жените на највисоките нивоа испорачуваат посилни организациски и финансиски перформанси, како и подобро корпоративно управување. Освен тоа, недостатокот на жени на лидерските позиции значи губење на женскиот талент и на човечкиот капитал.

Признавајќи ги многуте бенефиции од родовиот баланс, голем број национални влади имаат преземено иницијативи, во некои случаи и законски мерки за да ги охрабрат промените во таа насока.

Низ цела Европа, социјалните партнери, индивидуалните компании и други релевантни чинители, исто така, работат на тоа да се олесни и поддржи развојот на талентите на жените и да се прекинат бариерите, со кои се ограничува нивниот пристап до лидерските позиции.

Мажите во Македонија полесно доаѓаат до раководна функција, иако процентот на дипломирани, магистрирани и докторирани лица е поголем кај жените отколку кај мажите. Дobar показател за тоа дека дури ни **образованието** не игра

клучна улога кога е во прашање полот, се податоците на Државниот завод за статистика, од кои може да се види дека во 2013 година звање магистер на науки и специјалист стекнале вкупно 1.664 лица, од кои 1.558 или 93,6 отсто се магистри и 106 или 6,4 отсто се специјалисти, а звањето доктор на науки го стекнале 219 лица, што претставува зголемување за 50 отсто во споредба со 2012 година. Учеството на жените-магистри во вкупниот број лица што стекнале научен степен магистер на науки во 2013 година изнесува 57,4 отсто. Бројот на жените што одбраниле докторска дисертација во текот на 2013 година изнесува 119 кандидати, што претставува 54,3 отсто од вкупниот број лица што докторирале таа година.

Тоа значи поместување напред во однос на 2011 година, кога учеството на жените кои одбраниле докторска дисертација изнесувало 104 кандидати што претставува 52,8 отсто од вкупниот број лица кои докторирале во текот на таа година.

Како позитивни резултати може да се сметаат зголемувањето на бројот на студентки во високото образование, кое е веќе над 50 проценти, исто како и опфатот на ученички во основното и средното образование. Меѓутоа, сè уште не сме слушнале за ректорки или директорки на институти, можеби за понекоја деканка или директорка на еден-два факултети или институти и тоа сè.

Според македонската статистика, бројот на доктори на науки во земјава расте. Половина од нив се припаднички на понежниот пол.

4.8. Предлог мерки за надминување на состојбата

Една пратеничка од владејачката партија, со која беше правено длабинско интервју, изјави дека во оваа партија се цени способноста и мотивираноста без предрасуди и стереотипи.

Колку и да звучи декларативно, од политичките партии се очекува да покажат дека преферираат систем на отворени врати и можност за секого и тоа не само како обична фраза, декларација или празно залагање. Тоа, како што размислуваат дел од пратеничките, треба да биде една од најзначајните одлики на партиите. Тоа треба да биде модел на работа со постојана надграба на своите кадри, но и

постојано освежување на раководните структури, како во партиите, така и во институциите. Тоа треба да биде модел за големи чекори напред и големи дела за државата. Тоа треба да биде модел, во кој се работи со полна пареа, а таквото темпо бара и добра кондиција, но и спремни луѓе. Затоа, партиите треба постојано да вложуваат во своите кадри и да им понудат и можност на оние, кои сметаат дека можат да го следат овој ритам. Добрите политики секогаш се поврзани со добри политичари, луѓе со чувство, луѓе со визија, луѓе кои знаат што прават и напорно работат за да си ги исполнат целите, без оглед на тоа на кој пол му припаѓаат. Токму затоа, се потребни луѓе со високи цели, образовани и мотивирани, луѓе кои со сиот свој капацитет ќе се вложат Република Македонија со брзи чекори напред да ги достигне сите сегменти што се сметаат за репер на развиените европски демократии. Инаку, важно е да се потенцира дека во последните изборни циклуси случаите на семејно гласање се значително намалени.

4.9. РОДОВИ СТЕРЕОТИПИ

Истражувањата за родовите разлики во политичкото однесување има тенденција да се фокусираат на четири групи на објаснувања: културни фактори, социо-економски фактори, членство во групи и политички контекст. Културните објаснувања ја нагласуваат улогата на традицијата, обичаите и религијата, од каде произлегуваат стереотипите и јавните ставови кон жените што учествуваат во политиката и кон родовата еднаквост.

Научниците тврдат дека повеќе стереотипи и традиционални религии можат да ја попречат родовата рамноправност преку зајакнување на подредениот статус на жените во однос на мажите, преку традиционалните доктрини и религиозни практики (Burns, Schlozman, and Verba 2001; Inglehart and Norris 2003).

Во една од најстарите студии за културата, Маргарет Инглхарт (1981) тврди дека културните традиции може да влијаат врз политичкиот интерес кај жените. Поточно, таа посочува на хиерархиската природа на традиционалното воспитување, црквата и војската во блокирањето на политичките права на жените. Роналд Инглхарт и Пипа Норрис (2003) откриваат дека „религијата има(ла) решавачко влијание врз културните сфаќања на соодветна поделба на трудот меѓу жените и мажите и дека таа ги обликува(ла) општествените норми и родовите вредности“. Секуларните земји се поврзуваат со поизбалансирани родови ставови (Inglehart and Norris, 2003)¹¹³.

Социо-економските објаснувања, всушност, го формираат столбот на истражување на родовите разлики во политичката партиципација. Научниците идентификуваат неколку клучни фактори за разбирање зошто жените учествуваат во политиката помалку од мажите, како што се степенот на образование, социо-економскиот статус (класа, приход), занимањето, расата, националноста, брачната состојба и возраста (Almond and Verba 1963; Sapiro 1981; Beckwith 1986; Christy 1987; Burns, Schlozman, and Verba 2001; Inglehart and Norris 2003; Desposato and Norlander 2009).

На пример, објаснувањата за женското ниско ниво на учество во политичките кампањи во голема мера се должи на разликата во платите меѓу жените и мажите (Schlozman, Burns, and Verba 1994). Жените имаат помали примања за да можат

¹¹³Inglehart, Ronald and Norris, Pippa. *Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change Around the World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. (стр. 69)

лесно да си дозволат учество и инвестирање во политички кампањи за разлика од мажите.

Освен тоа, жените сосема неодамна почнаа да ги газат патеките што водат кон професионална кариера, која ги става во позиција да бидат повеќе политички ангажирани. Верба, Шлозман и Брејди (1995) тврдат дека социо-економските ресурси обезбедуваат вештини и информации, кои можат да ги субвенционираат трошоците за учество во политиката. Во прилог на ова размислување е и тврдењето на Барнс, Шолзман и Верба (2001), кои посочуваат дека образованието и недоволните приходи ги успоруваат жените на патот кон политичката партиципација.

Третиот сет објаснувања се фокусира на членување во групи и разни видови организации. Неколку класични компаративни студии ја имаат докажано важноста на членувањето во групи и на социјалните врски, кои резултираат со поголема политичка партиципација (Almond and Verba 1963; Huckfeldt and Sprague 1987; Parry and Moyser 1990; Putnam 1993).

Исто така, преку редовни активности во група, членовите се здобиваат со организациски и лидерски вештини, кои подоцна можат да помогнат во евентуалната политичка инволвираност (Verba, Schlozman, and Brady 1995).

На пример, некои научници сугерираат дека редовното одење во црква обезбедува граѓански вештини, кои им создаваат на граѓаните поголема самодоверба за да се вклучат не само во своите верски организации, туку и во други форми на граѓански или политички организации (Desposato and Norrander, 2009). Иако жените почесто присуствуваат на верски служби од мажите, мажите имаат поголема веројатност да добијат лидерски позиции (Burns, Schlozman, and Verba 2001).

Синдикатите се, исто така, дел од организациите, кои имаат членство со потенцијални политичари. И повторно, жените се помалку вклучени во синдикатите, а како резултат на тоа, имаат помала веројатност да учествуваат во политиката (Inglehart and Norris, 2003).

Како што жените стануваат сè позаинтересирани во политиката и се приклучуваат кон граѓанските и политичките организации, сè поголеми стануваат и шансите за нивно зголемено учество во политиката и политичките активности (Inglehart and Norris, 2003).

И конечно, објаснувањата со политички контекст помагаат да се открие загатката на родовиот јаз во политичката партиципација. Некои студии сугерираат дека степенот и времетраењето на демократијата може различно да влијаат врз ангажирањето и учеството на жените во политиката (Desposato and Norrander 2009).

Сепак, поголемиот дел се фокусира на тоа како зголемувањето на бројот на жени избрани на политички функции влијае врз ангажманот на жените и на мажите во политиката (High-Pippert and Comer, 1998; Sapiro and Conover, 1997; Burns, Schlozman and Verba 2001; Campbell and Wolbrecht, 2006; Atkeson and Carrillo, 2007; Wolbrecht and Campbell, 2007).

Според теоријата на Барнс, Шолзман и Верба (2001) поголемата застапеност на жените во политиката има симболично значење и порака за граѓаните, бидејќи испраќа сигнали дека учеството на жените е добредојдено.

Промените во ставовите кон учеството на жените во политиката, како што се зголемениот степен на образование, зголемениот број на жените како работна сила, застапеноста на жените на политички функции објаснуваат некои од националните разлики во родовиот јаз во политичката партиципација. Сепак, многу родови јазови упорно опстојуваат и покрај овие промени.

Ова значи дека постојните културни, социо-економски и политички објаснувања за родовите разлики во политичката партиципација не се доволни сами по себе да ја зголемат свеста за родовиот дисбаланс во политичката партиципација.

Сметам дека релевантните институции наместо да ги занемаруваат, треба да ги земат предвид истражувањата од оваа област како важен дел од сложувалката што ја крие родовата димензија на политичката партиципација.

Родот во суштина е составен од стереотипи, односно од верувања, позитивни или негативни, што луѓето ги имаат за едната или другата група на нејзините членови. Родовите стереотипи се евидентни и во многу аспекти од животот, вклучувајќи и лични особини, однесувања, занимања, хоби, изглед, семејни функции, комуникација, спортски активности, речиси за сè. Родовите стереотипи го обликуваат однесувањето на луѓето, нивните очекувања и улоги, па дури и обратно – сите тие улоги може да станат стереотипи (O'Brien, 2009).

Истражувањата покажуваат дека родовите стереотипи во западното општество останале прилично стабилни, дури и сега кога улогите на жените и мажите се значително променети.

Жените се сè поприсутни во формалната работна сила. Сепак, на нив и понатаму се гледа како на „лица кои се грижат“ и држат најголем процент на услужни и сервисни дејности. Без оглед на нивното работно место, жените често се грижат за социјалното функционирање на работата. На мажите, од друга страна, се гледа како на лидери и често се наоѓаат на врвот на хиерархијата, односно на позиции со моќ на одлучување. Во светот на бизнисот, машкиот стил на комуникација често се смета за стандард. Многу социјални разлики, како што се расата и полот, влијаат врз родовите стереотипи (O'Brien, 2009).

Овие родови стереотипи влијаат на изборот што луѓето го прават за себе и за другите. Тие се толку вкоренети во општеството, што кога се оди против родовите стереотипи постои опасност да се генерира нелагодност, збунетост, страв и непријателство.

Стереотипите се прифатени како нормален когнитивен процес. Луѓето секојдневно се соочуваат со огромен број информации, па стереотипите како когнитивна алатка го олеснуваат организирањето на информациите за луѓето, а со тоа и полесно се обработуваат информациите. Стереотипите помагаат во социјалната категоризација, исто како што им помагаат на луѓето да ја зачуваат конзистентноста што имаат тенденција да ја задржат во своите животи. Но, оваа конзистентност понекогаш доаѓа на сметка на точноста, па стереотипите може да доведат до претерани или лажни информации (Bandura, 1977).

Стереотипите им помагаат на луѓето да го прилагодат своето однесување и да се приспособат себе и другите, кога на пример, на првиот состанок добиваат претстава за другите луѓе и за тоа кои се тие и како да комуницираат со нив. Стереотипите влијаат и на она што луѓето го забележуваат, размислуваат за некого и се сеќаваат и како и другите луѓе комуницираат со нив. На кратко, стереотипите овозможуваат да се олеснат и непречено да се одвиваат личните интеракции. Како што луѓето комуницираат со другите луѓе за светот околу нив и за нивните очекувања од тој свет, така и тие испраќаат пораки како треба другите луѓе да мислат, чувствуваат и дејствуваат. Тие учат како другите ги гледаат и како треба да се видат самите себе си. Иако стереотипите можат да ни помогнат во когнитивната интеракција со светот, тие можат и да го поттикнат губењето на уникатноста. Родовите стереотипи се бројни и продорни и имаат големо влијание врз перцепциите кон себе и кон другите, во исто време придушувајќи ги индивидуалните разлики во корист на родовите очекувања и норми.

Сегашните стереотипи за жените потекнуваат од Викторијанската ера на 19-от век, за време на индустриската револуција. Во тоа време, економијата се префрли од земјоделството во фабриките и мажите почнаа да го напуштаат домот за да одат на работа, а жените остануваа дома да се грижат за домаќинството и за децата. Оваа разлика во улогите е доволна да се создадат стереотипи: жените се гледаат како мајки, кои обезбедуваат грижа и поддршка за другите. Затоа, кога жените се социјализираат, од нив се очекува тие да се грижат и да се однесуваат убаво, а потребите на другите да ги стават пред своите.

Од друга страна, христијанството го поттикна верувањето дека повеќето жени се доблесни кога се ранливи, зависни и слаби. Очигледно кога имаат потреба од заштита, жените се „стереотипизираат“ како детинести и на тој начин се сугерира дека тие се незрели, неспособни и имаат потреба од помош. Ваквите стереотипи ги охрабруваат луѓето да ги поддржуваат жените и на тој начин да ја занемарат нивната интелигенција и способност.

Жените се, исто така, „стереотипизирани“ како сексуални објекти, кои му придаваат значително внимание на својот физички изглед. Жените кои не припаѓаат на овој стереотип, може да паднат во уште постереотипни улоги на жена-јунак. Оваа „челична“ жена покажува стереотипно машки карактеристики како што се независност, амбиција, цврстина, конкуренција, кариеризам...

И за мажите постојат стереотипи како рационални, силни, глава на семејството, јунаци, херои, активни, храбри, доминантни, агресивни, па дури и насилни. Овој стереотип сугерира дека мажите не можат да доживеат страв или сомнеж и дека ако остане дома и се грижи за своето семејство е помалку мажествен.

Овие стереотипи се присутни и понатаму и некои луѓе се чувствуваат непријатно со мажи кои немаат работа или приход, дури и ако тие се грижат за своите семејства на други начини. Ова дури може да предизвика и конфликт во семејството, во кое жената заработува повеќе пари од својот сопруг.

Кога се децата на возраст на околу 2 години, тие можат да разликуваат мажи од жени и момчиња од девојчиња. Децата на возраст од 3 години веќе имаат воспоставен родов идентитет, можат да формираат сопствен концепт и да препознаат како се вклопуваат во светот. Децата го разбираат својот сопствен пол, неговите улоги и стереотипи, пред да ги научат оние на другиот пол. Момчињата знаат дека сината, а не розовата боја е поврзана со нив. Девојчињата, од друга

страна, знаат дека розова и виолетова се за нив. Уште во предучилишна возраст стереотипите се целосно развиени и повеќето деца се држат цврсто за стереотипите за двата пола. Ваквата крутост се намалува кога децата одат во основно училиште. Во средно училиште родовите стереотипи повторно стануваат цврсти. Како што стареат луѓето, стереотипите стануваат пофлексибилни. Оваа флексибилност се зголемува кога младите луѓе ќе научат повеќе за нивниот свет и ќе се здобијат со критичко разбирање на влијанието на стереотипите. Повеќето родители ги зајакнуваат родовите стереотипи преку своето однесување и воспитување на децата. Тоа е евидентно уште при изборот на играчки за своите деца. Девојчињата добиваат играчки, кои се фокусираат на мајчинството, атрактивниот изглед и чешлање, па и такви што се однесуваат на домашни задачи како готвење и чистење. Момчињата често добиваат играчки, кои ја поттикнуваат агресивната игра, изградбата и уништувањето, како што се камиони, топки, блокови, пиштоли и ножеви.

Компаниите за играчки, кои се обиделе да внесат на пазарот родово неутрални играчки, имаат слаб успех. Возрасните со изборот на играчките што ги купуваат, вршат влијание врз популарноста и продажбата на играчки и ова влијание често ги потврдува стереотипите на сметка на реалноста на децата. На пример, иако неточен, стереотипот дека момчињата се подобри во математика, е популарен меѓу родителите и наставниците. Таквите верувања кај луѓето, кои силно влијаат врз формирањето на претставата на децата за светот, може да придонесат за заложбите на децата и нивниот успех. Социјалните групи, институциите и луѓето во целина се одговорни за донесување на родовите стереотипи. Човек учи гледајќи што прави поголемиот број луѓе и го повторува она што го гледа.

Според теоријата на социјалното учење на Алберт Бандура (Bandura, 1977), децата ги учат родовите стереотипи и стереотипното однесување од своите родители, од наставниците, врсниците, браќата и сестрите, но и од медиумите.

Медиумите ги креираат стереотипите преку портрети на половите. Рекламите долго време се потпираа на родовите стереотипи. Децата кои гледаат многу телевизија имаат тенденција да стекнат повеќе ригидни родови стереотипи што ги има во изобилство, особено во програмите за помладата популација.

И културата е, исто така, фактор за креирање родови стереотипи, но тука нема да се задржам, бидејќи тоа бара уште посеопфатна и поспецифична анализа.

Иако стереотипите овозможуваат спознанија преку тоа што помагаат поефикасно да се процесуираат информациите, тие исто така, имаат и доста негативни последици. Од една страна, стереотипите можат да помогнат прецизно да се процени одредена група, но од друга, можат да ја заматат претставата за некои нестереотипни квалитети што секој човек ги поседува. Без оглед на сопствениот родов идентитет, секој човек, има некои квалитети, кои отстапуваат од стереотипите за нивниот пол. На пример, не сите жени сакаат розова боја, ниту сите мажи гледаат фудбал.

Наспроти тоа што стереотипите можат да бидат целосно неточни, тие истовремено можат силно да влијаат врз однесувањето на луѓето, нивните интеракции и перцепциите за другите и за себе.

Родовите стереотипи ги ограничуваат можностите и искуствата, кон кои жените и мажите имаат пристап. Ова ги вклучува слободно избраните однесувања. Некои креативни форми на изразување, како на пример танцувањето, се наметнати стереотипи за жените. Ако момче сака да посетува часови за танцување, тој можеби ќе мора да се соочи со негативни реакции од своите колеги и семејството, кои му ја минимизираат можноста, бидејќи „танцувањето е за девојки“. Родовите стереотипи, исто така, го ограничуваат, односно за некои го промовираат успехот на луѓето кои бараат работа, во процесот на оценување на работата, или во натпревар за стипендии. Во политичката арена, кандидатите со родови стереотипи и агенди почесто се поуспешни од оние кои ги кршат родовите стереотипни очекувања (O'Brien, 2009).

Која е улогата на политичката култура во овој процес? Дали ставовите кон жените како политички лидери функционираат како значајна бариера за еманципација? Колку е важна културата во однос на структурните и институционалните фактори? Овие прашања се врзуваат со традиционалните ставови во однос на родовата еднаквост, кои остануваат како една од главните пречки за партиципација на жените во политиката.

Културата продолжува да покажува значително влијание врз процентот на жените во избраните тела, па дури и контрола врз социјалните структурни и политички институции (Inglehart and Norris, 2003), дотолку повеќе што стереотипите се сметаат за заблуди и ставови, најчесто, негативни, кои ги создава културата кон одредени групи или поединци (Гуровска, 2008).

Традиционалната поделба на улогите на женски и машки во општествениот живот ја намалува свеста за потребата од родова рамноправност. За разлика од своите машки колеги, кандидатите-жени се изложени на некои бариери, кои можат да влијаат врз нивната желба да се кандидираат на избори. Овие бариери ги вклучуваат стереотипите, недостатокот на подготовка за политичка активност, како и балансирањето на работата и семејството.

Стереотипите претпоставуваат дека машките и женските карактеристики се испреплетени со раководството, па како резултат на агресивниот и натпреварувачки карактер на политиката се верува дека учеството во изборниот процес бара „машки“ особини и дека женственоста произведува слабо лидерство. Оттаму, произлегува и притисокот врз жените-кандидати да ги подобрат своите „машки“ особини во изборните кампањи.

Корените на овие стереотипи, всушност, се влечат од раната политичка социјализација, односно од времето на детството, кога жените се запознаваат со општествено конструираните норми на политиката. Со други зборови, стереотипите почнуваат во рана возраст и влијаат врз политичката социјализација на детето. Општо земено, девојките имаат тенденција да гледаат на политиката како „машка“ професија.

Рамнотежата меѓу работата и семејството секогаш е потешко да ја постигнат жените, бидејќи од нив се очекува да се однесуваат како главен член на семејството, кој се грижи за децата и за домот. Во име на овој баланс жените најчесто одбираат да ги одложат политичките аспирации, додека не пораснат децата. Истражувањето покажа дека новите политичарки се постари од своите машки колеги. За ваквата слика придонесуваат и честите патувања што ги носи политичката функција и долгите отсуства од домот.

Ако на почетокот на 20 век светските медиуми создаваа карикатурална слика на жени, кои се залагаат за добивање право на глас, денес жените не само што го поседуваат тоа право, туку имаат и можност да бидат изгласани, но македонската жена сè уште води битка за обезбедување простор меѓу традиционалното и модерното, односно меѓу домот и кариерата.

Стереотипите како дел од општиот контекст во општеството во голема мера се „заслужни“ за родовиот дисбаланс, бидејќи не подлежат на проверка. Родовите стереотипи, всушност, претставуваат доделување улоги, дејства или одговорности на одреден род врз основа на предрасуди, односно на измислени, лажни или

дискриминаторски ставови кон лицата од различен пол. Предрасудите можат да бидат на индивидуално ниво на односи, но исто така, можат дури да бидат и институционализирани како законска или административна политика, наметната на едниот или другиот пол.

Водењето на домот и воспитувањето на децата, на пример, е работа, што им е наметната на жените, па така жените кои се вработени, или оние кои се инволвирани во политиката често имаат, всушност, две работни места со полно работно време. Ова не би било така, кога домашните обврски и одговорности за грижа за децата би биле поделени меѓу партнерите. Мажите треба да знаат дека кога се поделени домашните обврски, нивните жени се посреќни и нивните бракови се посилни. Не само што брачното задоволство оди нагоре, туку паровите имаат и повеќе време за љубов.

И децата треба да се воспитуваат дека треба да се подели работата рамномерно и да им се даваат еднакви обврски и на машките и на женските деца, за тоа да им биде нормално кога ќе пораснат.

Важно е да им се покаже на децата уште додека се мали што значи системот 50/50. На децата често им се испраќаат погрешни пораки. Традиционално девојчињата се фокусираат на изгледот и често се обесхрабени да бидат лидери, а момчињата на просторните вештини.

Несомнено е крајно време да се напуштат традиционалните стереотипи и уверувања дека жената треба да му биде потчинета на мажот во време кога еднакво придонесува за семејството, општеството, кога исто се активира и образува, односно во време кога придонесува исто колку и мажот.

Колку е мала моќта на жените најпластично зборува зајадливоста на скептиците, кои тврдат дека не треба да се зборува за рамноправност кога мажот што лета е супермен, а жена што лета е вештерка (!?)¹¹⁴.

Овие стереотипи ја исклучуваат жената од политичката сцена резервирана за машките актери и на еден посреден начин, со оглед на традиционалното верување дека таа треба да се грижи за домот, за репродукцијата и негувањето на децата, така што и е потребно значително време и енергија политички да се активира. Како резултат на тоа, како и поради фактот дека политичките и владините системи не се поставени за да се приспособат и да ги олеснат и намалат нејзините обврски за

¹¹⁴ „Шега“ што се врти на социјалните мрежи (фејсбук)

чување деца и други домашни обврски, постои поголема веројатност политичарките да бидат постари кога ќе биде лансирана нивната политичка кариера и тоа најчесто се случува на возраст меѓу 45 и 50 години. Другата опција е да имаат помалку деца во споредба со нивните машки колеги.

„Илјадниците години патријархален поредок се основа на денешната цивилизација, во која не може да се направи коренит пресврт за само еден век историја на родовата рамноправност, која е сè уште кривка и релативно нова вредност во општеството“, изјави една од испитаниците по ова прашање.

Денес, некои развиени земји, како на пример Шведска, преземаат сериозни мерки за решавање на ова прашање, па одат до таму што дури и играчките за деца ги прават унисекс, а во граматиката го избегнуваат родот и употребуваат неутрална форма за децата за да се избегне родовата разлика.

Сепак, според оптимистичките ставови на дел од политичарките во Република Македонија, жените и мажите се еднакво добри лидери, и покрај големиот број стереотипи. Тие велат дека жените поседуваат специфични лидерски стилови. Прифаќаат промени, брзо се прилагодуваат и се пофлексибилни. Унапредувањето на жените на лидерски позиции, и служи не само на политиката, туку и на целокупното општество. Жените повеќе соработуваат и сакаат да го слушнат мислењето на тимот. Кога учествуваат во дискусија жените даваат друга, поинаква перспектива од мажите“.

Реалната состојба на учеството на жената во политиката ги тера актуелните политичари, поточно дел од нив, да тврдат дека „мора да се охрабрат жените и да им се влее самодоверба за да сфатат дека тие веќе ги поседуваат потребните вештини да раководат со институциите, бидејќи тие ги водат домаќинствата што на некој начин се институции. Но, сепак, не може да се каже дека жените се подобри раководители, или дека мажите се полоши, бидејќи тоа зависи од способностите. Жените едноставно имаат повеќе капацитет да бидат подобри менаџери што е поврзано со способноста за добра организација што жените ја поседуваат. Со поставувањето жени на раководни функции побрзо се прифаќаат нови управувачки политики“.

Еден актуелен пратеник во Собранието на Република Македонија истакна: Жените во принцип се перфекционисти и подобри организатори, имаат поинаков,

посериозен пристап кон функцијата и се трудат сè да е под контрола, будно следејќи ја работата.

Тој додава дека „инвестирањето во жените е едно од најефективните средства за зголемување на еднаквоста“.

„И покрај напредокот последниве години, застапеноста на жените не е доволна. Во Собранието жените се застапени со една третина, но тоа не е крајната цел. Потребна е поголема застапеност и во локалната самоуправа, во извршната власт и на чело на општините. Сметам дека мажите сè уште не ги даваат високите позиции, иако се покажа дека гласачите им веруваат на жените. Мислам дека жените не можат да добијат високи позиции, бидејќи нема демократија во врвот на партиите“, изјави една пратеничка од партијата на власт и додаде дека „граѓаните сè уште не гласаат за личност, туку за партија, односно се гласа за листата. Партиите не ги номинираат жените за клучни политички позиции, или ги номинираат за позиции, за кои однапред знаат дека нема да ги добијат“.

Нејзина колешка од опозицијата вели дека „женските принципи и квалитети можат да го урамнотежат светот за тој да стане поубаво и попријатно место за живеење. Интуицијата на жените често помага да знаат што мислат другите и без да го кажат тоа, знаат кога некој лаже, или кога нешто не е како што треба. Овие информации им помагаат да донесат правилни одлуки за себе и за другите и со тоа да се избегнат многу непријатности и проблеми. Земјите кои се водат на овој начин, како на пример Финска и Шведска, имаат помали социјални разлики, повисоки стапки на економски раст, повисока социјална благосостојба и политички се постабилни“.

Таа додава дека „кога станува збор за жените, сè уште владеат стереотипи. Жените сметаат дека е доволно што во Уставот, во член 9, стои дека тие се рамноправни, иако во реалноста немаат еднакви можности“.

Извршната власт носи голема моќ, па очигледно борбата за фотелји е главната причина мажите да сакаат да ја чуваат моќта за себе, место за елегантните дами со стил, кои често знаат да бидат и жестоки говорници на собранискиот микрофон, без оглед дали станува збор за правнички, професорки, или економистки, кои довербата од граѓаните ја добиле со зборови, а не според изгледот.

Политичките партии, како што јасно покажува практиката, ги ставаат жените на пониски места на своите листи и списоци, токму колку што е потребно да се задоволи законската форма. Повисоките места, тие што се клучни за влегување во власта, на жените им се тешко достапни. Исто така, евидентно е дека жените имаат помала можност за водење сериозна кампања.

Кога се соочуваме со нив, обично велíme дека треба да се преземе нешто, но ова не е доволно, треба и да направиме нешто. Оттука, потекнува желбата да се најдат решенија. Без оглед дали станува збор за мајчински инстинкт или за нешто сосема друго, но токму овој став се забележува во Советот на една општина, каде советничките имаат различен пристап од своите машки колеги.

Многу жени во македонската политика покажаа дека политиката може да има малку поинаков лик од оној стереотипниот, мажите да се занимаваат со важните прашања. Самиот факт што во државава 50 насто од населението се жени кажува дека треба да се слушне и нивниот глас и видување за уредување на општеството, вели една пратеничка од партијата на власт, која често може да се види на собраниската говорница. Само со чесна и достоинствена работа, може да се стигне до целта. Секогаш се почнува со градење личен авторитет во средината, во која се живее и се работи, а потоа и довербата кај луѓето. Најважно е сите млади во оваа земја, посебно младите жени, да сфатат дека нивната иднина и авторитет се гради чекор по чекор. За да станете видливи на политичката сцена во Република Македонија, треба да бидете препознатливи по своите ставови и борба, тогаш граѓаните ќе стекнат доволно доверба. Единствениот пат до успехот е чесноста, работливоста и исполнителноста, им порача пратеничката на младите во изјава за МРТВ на 29.10.2011 година.

Дури и сега кога се ангажираат повеќе жени, отколку кога било досега да водат организации, а повеќе мажи го користат правото на родителско отсуство, ефектите на родовите стереотипи сè уште не треба да се потценуваат. Сè уште упорно се забележуваат стереотипните родови перцепции меѓу различни генерации, различни земји и различни области на животот. Припадноста на женскиот или на машкиот пол е важен во образованието, во работата, во семејството и врските, здравството, слободното време, утврдувањето на идентитетот и општествениот живот.

За да се одговори на овие актуелни предизвици, експертите предлагаат таканаречена еманципаторска рамка за Европа, која ги вклучува родовата еднаквост, демократијата и социјалната правда. Овој нов модел за развој, според нив, ќе ги оспори родовите стереотипи и претходно „дефинираните“ родови улоги и ќе вклучи еднаква застапеност на жените во секој орган на донесување одлуки. Тоа би значело, на пример, дека воведувањето баланс меѓу домашните обврски и работата ќе биде добро за сите, не само жените, бидејќи стереотипите и стегите како и семејните обврски, кои се на товар на жената ја ставаат во подредена улога и често е подготвена да се откаже од својата кариера за сметка на домот и семејството.

Оттаму, може да се заклучи дека сè уште треба да се работи на зголемување на свеста, не само кај мажите, туку и кај жените со цел да се смени традиционалната патријархална матрица во уредувањето на односите меѓу половите, која претставува реална пречка во остварувањето на фактичката родова рамноправност.

Затоа, Европската унија треба да ги засили активностите за отстранување на дискриминацијата преку уривање на стереотипите и постигнување економска независност на жените, за тие да можат да работат, да остваруваат сопствени приходи и да имаат еднакви права на бенефиции и тоа останува да биде предизвик за понатаму.

4.9.1. Имиња

Родова сензитивност се јавува дури и во јазикот на политиката, но и во општеството генерално. Стереотипите се провлекуваат и тешко се искоренуваат дури и од називите на високите позиции како „директор“, „министер“, „претседател“, кои се користат во машки род и кога станува збор за жена, како носител на некоја од овие функции. Се разбира, во последно време може да се слушнат и таканаречени феминитиви од овие именки како „канцеларка“ или „министерка“, но сè уште ретко.

Во Европската Унија се инсистира и се внимава на употребата на наставките за женски род заради политичка коректност. На тој начин се испраќа порака дека високите политички позиции не се резервирани само за мажите. Оваа практика е

неопходна и во Македонија, пред сè затоа што структурата на македонскиот јазик го наметнува тоа, но исто така и за постигнување родов баланс, преку кој би се одразувала вклученоста на жените во општествените текови, за разлика од времињата, кога жените немале раководни функции, па ни во јазикот немало изрази како „раководителка“, „деканка“, „ректорка“ „претседателка“, па дури и со именката министерка се означувала сопруга на министер, а не носителка на оваа функција¹¹⁵. Но, за бавното навлегување на феминитивите не е одговорна само традицијата, туку и самите функционерки, на кои не им пречи да бидат именувани со машки одредници.

Некои од нив дури сметаат дека женската наставка го намалува достоинството на функцијата (Корубин, 2014).

Анализите на медиумите за третманот на родовите прашања во информативните содржини¹¹⁶, покажуваат отсуство на родовата, или родово сензибилизираната перспектива, односно дека е сè поретка употребата на женскиот род кај именките, особено кога се однесуваат на значајни општествени и политички функции.

4.9.2. Како да се реши проблемот со домашните обврски?

Според препораките од „Реактор“, има 2 начини да се реши проблемот со домашните обврски. Едниот е државата системски да понуди сервисни модели, со кои ќе им помогнат на жените и на мажите да ги балансираат домашните обврски, но и политичките партии да развијат сензибилитет и да креираат услови, кои би им помогнале на жените и покрај обврските дома со децата, да можат да учествуваат во политичките процеси. Еден од примерите што се користи во поразвиените демократии е отворање градинки или служби за чување на децата во попладневните часови, кога жените учествуваат на состаноци и на разни политички дебати.

¹¹⁵Сите именки што означуваат професија немаат женски род. Исклучок се да речеме социолог, политиколог, научник...

¹¹⁶http://avmu.mk/images/Izvestai_od_analizi_na_rodovi_prasanja.pdf (Подот во телевизиските програми) и http://avmu.mk/images/raport_2013.pdf (Подот во телевизиските програми)

Исто така, мерка што може да помогне во зголемување на учеството на жените во политичките процеси е финансиски дотации од државата за политичките партии, кои имаат поголемо учество на жените. Ова е модел што се користи, исто така, во поразвиените демократски држави и кој покажува значителни резултати.

Важно е да се напомене дека 30 проценти од мажите што учествувале во истражувањето на „Реактор“, признаваат и прифаќаат дека најголемата одговорност лежи кај мажите и дека е неопходно поголемо учество на жените. Важно е тие да се идентификуваат и да се градат сојузи и соработка меѓу жените и мажите во различните политички партии, за да можеме да дојдеме до поголема вклученост на жените во политичките процеси. Тоа е првиот чекор, за да се намалат родовите јазови, кои постојат не само во законодавното тело, каде што има учество на жените од над 30 проценти и каде што е важно да се напомене дека има многу мал напредок во последните 10 години, бидејќи не е постигнат паритет. Но, уште помала е застапеноста во извршните тела. Ако 30 проценти од вработените во јавната администрација се жени, само 25 проценти од нив се на раководни места. Тоа е еден огромен родов јаз, за којшто мора да има сеопфатен општествен ангажман за да може тој да се намали.

Политиката на помирување на приватниот и семејниот живот на „картата за еднаквост меѓу жените и мажите“ е претставена како една од шесте приоритетни области на акција за родова рамноправност: услугите и структурите се прилагодуваат премногу бавно во ситуации кога работат и жената и мажот.

И покрај тоа што некои мажи земаат породилно отсуство или работат со скратено работно време (7,4% во споредба со 32,6% за жени), жените и понатаму остануваат главните старатели на деца и на другите зависни лица во семејството. Затоа треба да се поттикнуваат мажите почесто да ги преземат семејните обврски и да ги споделуваат со жените.

Политиката на помирување, односно на усогласување на семејниот со професионалниот живот, не само што служи за подобрување на родовата еднаквост, туку претставува и неопходен услов за постигнување на целите на Европската Унија за раст, вработување и социјална кохезија. Всушност, треба да се создаде флексибилна економија, со користење на целосниот потенцијал на работна сила, бидејќи промената на формите на семејството и на демографскиот притисок од стареењето на населението направи усогласувањето на работата и семејството да стане една од главните теми на европската социјална агенда.

Политиките на помирување може да бидат дефинирани како политики, кои директно ја поддржуваат комбинацијата на професионалниот и приватниот живот на семејствата. Како такви, тие може да се однесуваат на широк спектар на политики, кои се движат од грижа за децата, легални можности за отсуство, флексибилни работни договори и други политики на помирување како што се разните видови финансиска помош.

Родовата интеграција на политиките на помирување е етаблирана до оној степен до кој повеќето европски влади ја признаваат одговорноста за заштита на вработувањата на жените.

Сепак, земјите се разликуваат во нивните политики на помирување во зависност од тоа колку експлицитно се фокусирани на родовата рамноправност. Некои земји ги поттикнуваат јавните и приватните сервиси во таа насока, а други ги подобруваат можностите за скратено работно време.

Некои сè уште ги сметаат политиките на помирување за „женски“ работи, додека други признаваат дека е важна и улогата на мажите во грижата и во поделбата на семејните одговорности, главно преку нивно поттикнување да користат татковско отсуство.

4.9.3. Надминување на стереотипите

Резултатите од едно истражување за родовите стереотипи меѓу средношколците во Македонија, во 2000 година, покажуваат дека 74,41% од испитаниците сметаат дека главната улога на жената е во домот, 56,30% од испитаниците го прифаќаат ставот дека мажот е привилегиран при вработувањето во општеството, а 64,17% сметаат дека е неприродно жената да има поголема плата од мажот (!?)¹¹⁷.

Според друго истражување, околу две третини од жените во Македонија, или 62 проценти, сметаат дека домашните задолженија им ја скратуваат слободата. Половина од нив, или 51,3 процент, не се согласуваат мажите помалку да учествуваат во домашните обврски, но сè уште за една третина од жените тоа е нормално (!?)¹¹⁸.

¹¹⁷Ревизија за социјална политика. Скопје: Фондација „Фридрих Еберт“, јуни 2009.

¹¹⁸Жените не сакаат да бидат доброволни домаќинки. Скопје: Нова Македонија, 09.03.2011.

Ова се најалармантните резултати од истражувањето, спроведено во рамки на проектот „Жените и економијата“, финансиски поддржан од Европската комисија, кои покажуваат дека жените во Македонија би сакале да работат дури и кога би имале услови да не го прават тоа. Само 9 проценти од анкетираниите жени би избрале да бидат „доброволни домаќинки“, кога би имале услови за тоа.

Главната бариера во остварувањето еднаков третман и еднакво учество на жените во сите сфери на општествениот живот и нивниот пробив кон водечките места, претставува традиционалниот модел на патријархалното воспитување на машките и женските деца. Вообичаените претстави за различното воспитување, согласно полот на детето, вредносните судови за местото и улогата на „машките“ и „женските“ работи, свесно, или несвесно, на различни начини се пренесуваат и претставуваат израз на вековната традиција на поделбата на работните задачи на машки и женски, кои погрешно се доведуваат во корелација со половата припадност.

Затоа, во процесот на воспитувањето треба да се бара појдовната точка за промените, чија цел е еманципацијата.

Стереотипите и предрасудите околу домашните обврски се толку вкоренети, што „жената полесно ќе стане премиер или претседател на држава отколку што ќе добие помош од мажот дома“¹¹⁹.

Традиционалните вредности сè уште владеат во македонското семејство, а жената не добива вистинска можност и поддршка за својата еманципација. Податоците за родовата нееднаквост во Македонија се поразителни и покажуваат дека само 29,1 процент од жените се вработени. Тие што работат не доаѓаат лесно до раководните функции, ниту примаат иста плата со машките колеги.

Жената мора да балансира меѓу кариерата и домашните обврски, бидејќи од државата не добива никаква помош во згрижувањето на децата и постарите членови на семејството. Иако декларативно мажите и жените имаат исти можности при вработувањето, во реалноста работодавците се скептични кога вработуваат жена. Некои од нив дури бараат да потпишат изјави дека одреден период нема да заминат на породилно отсуство, или им го ограничуваат времето што можат да го поминат дома со децата.

Понатамошен напредок во остварувањето на правата на жените и надминување на стереотипите можат да донесат само групи жени и освестени

¹¹⁹ *Попрво жена премиер отколку маж домаќин*. Скопје: Утрински весник, 22.12.2010.

мажи, кои ќе продолжат со активности и лобирање, како и едукација за подигање на свеста на јавноста. Покрај тоа, жените сами треба да направат напор да се ослободат од неукоста и да ги прошират своите хоризонти, преземајќи нови општествени улоги, нови права и одговорности за своите животи. И што е најважно, да престанат да веруваат дека не можат!

Надминувањето на стереотипите е основен предуслов за да можат жените да се интегрираат во политиката во Република Македонија на рамноправна основа со мажите и да го направат светот подобро место за живеење, како што покажаа резултатите на анкетата на Брима галуп, направена во ноември 2013 година на репрезентативен примерок од 1.214 испитаници на возраст од над 15 години.

Во анкетата дури 39 проценти од испитаниците се изјасниле дека светот ќе биде подобро место за живеење доколку жените би биле одговорни за политичките прашања, 35 проценти сметаат дека ќе биде исто, а 19 проценти полошо.

Резултатите од истражувањето, кои беа објавени на телевизијата 24 Вести, исто така, покажуваат дека 41 процент сметаат дека нема да има разлика, 34 проценти од испитаниците веруваат дека светот во целина ќе биде подобро место за живеење, ако политичарите се претежно жени, а 17 проценти дека ќе биде полошо место¹²⁰.

Алармот за итно наоѓање начини за надминување на родовите стереотипи, што се рефлектираат врз политичката партиципација, го вклучи едно неодамнешно истражување на Филозофскиот факултет во Скопје¹²¹, кое покажа дека со исклучок на Хрватска, испитаниците од сите балкански држави, поголема важност ѝ даваат на слободата отколку на еднаквоста (Петковска и Миноски, 2014).

¹²⁰<http://www.24vesti.mk/anketasvetot-podobro-mesto-za-zhivеење-ako-politicharite-se-pretezhno-zheni>
(Анкета:Светот подобро место за живеење ако политичарите се претежно жени)

¹²¹Станува збор за истражување, кое опфаќа меѓу 1.500 и 2.000 испитаници, насловено како „Европско истражување на вредности“ реализирано во 2008 година, на теми од областа на односот кон животот воопшто, општата доверба кон луѓе и одделни општествени групи, некои животни практики, семејните вредности и бракот, религијата, политиката и граѓанските вредности и друго. Анализите се однесуваат на компаративното согледување на ставовите на граѓаните кон системот на владеење во единаесет балкански држави: Македонија, Хрватска, Словенија, Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Романија, Албанија, Бугарија, Грција и Косово.

4.9.4. Мажите во промоција на партиципацијата на жените во политиката

Организациите и институциите сè повеќе сфаќаат дека недоволната застапеност на жените на позиции на моќ не е прашање на жените, туку општо прашање, а за тоа жените и мажите треба да работат заедно, како сојузници во борбата против родовата дискриминација. Мажите се, всушност, неискористен ресурс во таа борба. Во организациите и институциите, во кои доминираат мажи, тие се наречени „вратари“ (гејткиперс). Затоа мажите-лидери можат да бидат движечките сили за промени. Ангажирањето на мажите е дел од разновидноста на политиките на долгорочен план, но за жал, тие нерадо се вклучуваат во промовирањето на жените како лидери. Тоа го покажуваат бројките. Се смета дека постојат неколку бариери, кои ги спречуваат мажите да се вклучат во иницијативите за партиципација на жените во политиката, како што се апатијата, или недостатокот на интерес за тој процес, потоа стравот да не го загубат својот лидерски статус, или незнаењето, односно несогледувањето на вистинските предности од вклучувањето на жените на позиции на кои се креираат политиките (Prime, 2009).

Мажите-лидери можат да го поддржат продорот на жените на високите позиции во политиката, ако го променат стереотипното размислување и почнат да ги убедуваат другите (машки) лидери дека стратегијата да се назначуваат жени на позиции на моќ е од корист на секоја организација или институција. Кога би воделе грижа за родовата рамнотежа при изборот на своите тимови, кога би покажале подготвеност да научат од мрежите и конференциите на жените за вредностите на женските прашања, тогаш би можеле подобро да ги подготват жените за високи улоги. Некои фирми и институции, како на пример корпорацијата „Данон“, го користат пристапот „еден на еден“, бидејќи сметаат дека честопати мажите во група се однесуваат поинаку и може да покажат помалку чувствителност кон ова прашање отколку кога имаат поединечни средби.

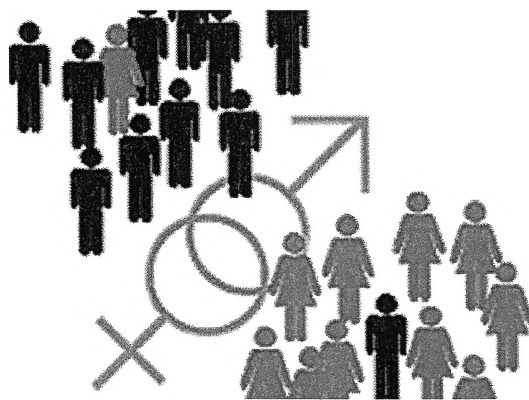
Кога се создава позитивна атмосфера, во која сите се чувствуваат комотно, но и кога ќе се истакне фактот дека половина од таргет групата што треба да има бенефит од нивната работа, се жени, тогаш родовата разновидност на сите нивоа на хиерархијата придонесува тие да станат далеку попродуктивни. Всушност, разновидноста не е проблем. Таа може да биде токму негово решение. Имено, ако една компанија се смета за група луѓе, тогаш добра компанија може да се смета за група талентирани луѓе. Па така, ако во неа членува само мала група луѓе (мажи),

изворите на таленти се многу помали, отколку во средина со вклучени жени, со што се создава поголема шанса да се има најдобри луѓе во таа компанија, или институција, бидејќи различноста го овозможува тоа. Впрочем, флоскулата „обединети во различноста“ е мото и на самата Европска унија.

Во поново време за промоција на партиципацијата на жените во политиката мажите добија можност во рамки на солидарното движење на Обединетите нации за родова еднаквост „Тој за Таа“ (HeForShe), која беше промовирана во септември 2014 година.

Станува збор, всушност, за кампања за родова рамноправност, која промовира родов паритет до 2020 година и веќе има поддржувачи од над 1,3 милиони момчиња и мажи, пред сè лица од естрадата, но и од политиката и другите професии, меѓу кои Елтон Џон, Бил Клинтон, Пол Мкартни, Боно, Стинг, Џорџ Клуни и многу други познати личности, кои му се придружија на солидарното движење за родова рамноправност.

На 20-ти септември 2016 година во Њујорк во Музејот на современата уметност, во присуство на претседатели на држави, премиери, високи претставници на ОН и на други меѓународни организации и корпорации, како и голем број познати личности, се одбележа двегодишнината од етаблирањето на ова движење, кое во 2015 година доби поддршка дури и од Европската Унија, поточно поддршка од членовите на Европската комисија, кои ја декларираа родовата еднаквост како приоритетно прашање. Тие ја изразија силната поддршка на Комисијата за правата на жените и зајакнување на жените, која во согласност со статистичките податоци на Евробарометар¹²², потврди дека големо мнозинство од граѓаните (76%) сметаат дека борбата против нерамноправноста меѓу жените и мажите треба да биде приоритет за ЕУ.

¹²²[http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/\(Public Opinion\)](http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/(Public+Opinion))

5. ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА

Рамноправноста меѓу жените и мажите е загарантирана со Договорите на ЕУ и Повелбата на ЕУ за фундаментални права, како основен принцип на Европската унија. Родовата рамноправност е, исто така, и една од основните цели и задачи на ЕУ, но и неопходен услов за реализација на Стратегијата за раст на ЕУ 2020, која се потпира на знаења, компетенции и иновации.

И покрај значителниот напредок во текот на последните децении благодарение на овој регулаторен притисок, родовата нееднаквост е сè уште присутна на лидерските позиции и темпото на промени е бавно во повеќето земји-членки. Како одговор на тоа, Европската комисија ја потврди својата посветеност да работи на подобрување на состојбата со тоа што „родовата рамноправност во одлучувањето“ ја смести меѓу петте приоритетни области и во Повелбата на жените и во Стратегијата за еднаквост меѓу жените и мажите (2013-2020).

Во прилог на определбата за продолжување на напорите за постигнување вистинска рамноправност меѓу половите, говори и Пекиншката платформа за акција од 1995 година на Обединетите нации, во која е определено дека рамноправното вклучување на жената во сите сфери од општеството, претставува основа за постигнување рамноправност, развој и мир. Не е занемарлив и фактот дека од земјите, кои се стремат за влез во Европската Унија „се очекува да донесат легислатива на ЕУ за еднакви можности и да ги усвојат целите на ЕУ за подобрување на рамнотежата меѓу половите во нивните земји“.

Два члена на Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација на жените (CEDAW) се занимаваат со учеството на жените во политичкиот и јавниот живот. Членот 7 ги обврзува државите-членки да обезбедат и еднаквост меѓу жените и мажите во политичкиот и јавниот живот.

Членот 8 од државите-членки бара да гарантираат дека жените имаат еднакви можности со оние на мажите да ги претставуваат своите влади на меѓународно ниво и да учествуваат во работата на меѓународните организации.

Во модерните цивилизации е постигнат висок степен на формална еднаквост. Во општите акти веќе не можат да се најдат видливи траги на дискриминација. Во нив основна единка, за која се расправа се граѓаните, на кои им се загарантирани

сите права. Ако ваквата законска регулатива е предуслов за остварување на еманципацијата на жената, тогаш таа е постигната. Меѓутоа, и тогаш кога постои правна регулатива (де јуре), реалноста (де факто) суштински не е изменета. Во државите каде што традицијата е многу силна многу тешко правото може да се спроведе во практика. Наспроти прогресивниот продор на жените во економската област, во политичката сфера ситуацијата не е поволна. Очигледно е дека жените се исклучени од политиката и покрај прокламираните права и слободи. Многу често индикатор за мерење на продорот на жената во јавниот живот е квантитативното учество на жените во политиката. Така, се презентира една состојба што ја покажува многу малата застапеност на жените во политичкиот живот. Дури и кога жените се занимаваат со политика, се смета дека тие не умеат да се занимаваат со општите општествени проблеми, туку се занимаваат со проблемите на половите. Често се истакнува дека кога жената е на власт, таа како да го претставува својот пол (Ѓуровска, 2008).

5.1. Механизми за унапредување на родовата застапеност

Научниците веќе долго време ги гледаат институциите како важни детерминанти на политичките резултати. Речиси и да нема истражување поврзано со влијанието на институциите врз ставовите и однесувањето на јавноста во однос на политичката партиципација, кое не доаѓа до заклучок дека институциите имаат различни ефекти врз политичката активност на жените и мажите.

И овој труд е доказ дека изборните правила, со кои се промовира родовата димензија на политичката инклузија (треба да) имаат поголем ефект врз политичкиот ангажман и учество на жените во политиката во споредба со мажите, како и врз намалување на родовите разлики во политичката партиципација. Изборните институции треба да имаат посилни ефекти за вклучување на жените во политиката, како помалку застапен и маргинализиран пол, иако жените сочинуваат околу 50 отсто од населението во повеќето земји и според бројот претставуваат важен политички ресурс.

Тие добија право на глас од почетокот до средината на 20-от век во повеќето земји, но не беа и „примарен пазар“ за политичките партии, на кој тие бараат кандидати или гласови. Жените заостануваат зад мажите во политичката

застапеност откако добија право и да се кандидираат за политички функции, па дури и кога тие се избрани, често биле и се блокирани од носителите на позиции со вистинска политичка моќ и влијание. Затоа сметам дека изборните институции можат да имаат ефект врз родовиот паритет во политичкиот ангажман, прво, поради рационални, а потоа и поради симболични причини.

Рационални, затоа што посеопфатни изборни правила обезбедуваат поттик кај политичките партии да мобилизираат нова дополнителна поддршка и гласови, како што се оние на жените. Земјите кои имаат пропорционални и порепрезентативни изборни системи ги охрабруваат партиите да побараат поддршка од овој нов неосвоен „пазар“. Партиите што ги таргетираат овие групи можат да ги збогатат своите редови со претходно незаинтересирани и политички неактивни граѓани во политичкиот процес.

Изборните правила, исто така, можат да ја зголемат политичката активност на жените симболично. Изборните институции се дел од многуте политички симболи и знаци, кои праќаат сигнали до граѓаните за вредностите на нивните демократски влади (Pitkin, 1967). Посеопфатните изборни системи може да ја симболизираат посветеноста на земјата кон вклучување на жените во политичкиот процес и да поттикнат нивни поголем политички ангажман.

Без оглед дали станува збор за рационални или симболични ефекти врз родовата димензија на политичкиот ангажман, изборните институции можат самите да го намалат родовиот јаз во политичкиот ангажман и учество преку посеопфатни инклузивни изборни системи. Особено оние, кои ги користат пропорционалните изборни правила и родови квоти, можат да имаат директно влијание врз намалување на родовиот јаз во политичката партиципација (Kittilson and Schwindt-Bayer, 2012).

За подобрување на родовата еднаквост во политиката, владите и политичките партии мора да се создаде соодветна средина и да се демонстрира вистинска посветеност за постигнување на оваа цел. Во овој контекст, политичките партии, меѓу другото, можат доброволно да обезбедат поголема застапеност на жените меѓу кандидатите, додека владите можат по потреба да преземат законски мерки за да ги гарантираат неопходните предуслови, со кои се поттикнува родовата рамноправност.

За да се зголеми бројот на жените во парламентот и да се постигне нивно рамноправно учество, треба да се осигура дека партиите ќе стават повеќе жени на „добитните“ места на изборните листи. Исто така, потребни се и кампањи за промовирање на свеста за значењето на правата на жените и нивната застапеност во парламентот.

Но, пред сè и најзначајна мерка за постигнување рамномерна родова застапеност на функциите со моќ на одлучување се прецизирање на законската регулатива во таа насока. Уставните права треба да гарантираат еднакви права на жените и мажите, вклучувајќи ги и правата на гласање, право на глас и право на номинирање кандидатки. Изборните системи треба да се прилагодат, за да може реално да се постигне пропорционална застапеност на жените. Правните акти, како што се квотите, правилата во партиите, разните стратегии, правилници и прописи за родова еднаквост и сите други акти што може да придонесат за зајакнување на капацитетите за развој на вештините и ресурсите на жените, треба да се стават во функција. Исто така, своја улога во овој процес имаат и медиумите и невладините организации, вклучувајќи ги и мрежите, менторските програми, па дури и фондови за обука и финансирање на жени кандидатки¹²³.

И конечно, јавните дебати, кампањите, семинарите, обуките, многубројните движења за еднакви можности и другите облици на вонинституционално дејствување ја зголемуваат свеста за потребата од родова еднаквост.

Еден таков пример е семинарот, што се одржа во јуни 2016 година во Љубљана, за учество на жената во политиката, поточно на клучни позиции на моќ, на кои беа разгледани прашања за тоа колку се ефикасни законските квоти за половите, како најбрз начин за постигнување еднаква политичката застапеност, во различни национални контексти, кои беа „водачите“ на процесот и како можат да се надминат пречките.

Посебен акцент беше ставен на начинот како да се добие гаранција дека не само што ќе има повеќе жени на кандидатските листи, туку и дека ќе се обезбеди поголема застапеност на жените на највисоко ниво на политичките одлуки, пред сè во владите, а исто така, беа разгледани и други иновативни и ефективни мерки и практики за спроведување на еднаква родова застапеност во политиката, покрај квотите.

¹²³ *Women and men in leadership positions in the European Union, 2013. A review of the situation and recent progress.* Brussels: European Commission, 2013.

И конечно, беше отворено и прашањето како да се привлечат повеќе жени да влезат во политиката и да се задржат таму повеќе од еден мандат, со цел да се здобијат со поголемо искуство и да ги развијат своите политички вештини, стекнувајќи поголем политички капитал.

5.2. Политики за зголемување научеството на жените во политиката

Договорот од Четвртата светска конференција за жените што се одржа во Пекинг во 1995 година, познат како платформа за акција, учеството на жените во власта го идентификува како една од 12 критични области на загриженост. За тоа да се промени, според овој Договор, потребни се две основни заложби. Прво, да се обезбеди еднаков пристап и целосно учество на жените во структурите на моќ и одлучување, за што соодветни се политичките квоти или позитивните мерки, преку кои се резервираат места или кандидатури за жените. Оттогаш, квотите драматично го зголемија бројот на жени лидери во некои земји.

Второ, платформата повика на чекори за зголемување на способноста на жените да учествуваат во политиката, преку обуки за лидерство, јавни говори и политички кампањи.

Но, дваесетина години по самитот на светските влади во Пекинг во 1995 година, на кој беше најавено зголемено учество на жените во јавниот живот и во клучните одлуки, како и целосно и еднакво партнерско учество со мажите во политиката, целта сè уште не е постигната. Просечната застапеност на жените во законодавните тела во светот изнесува околу 20 отсто и сè уште далеку под целта од 30 проценти зацртана на четвртата Светска конференција на ОН за жените што се одржа во Кина. Потписниците на Пекиншката платформа за акција се обврзаа да преземат мерки, вклучувајќи и промени во изборните системи за подобрување на учеството на жените во политичкиот живот. Владите и политичките партии преземаа различни стратегии и експерименти со различни видови квоти, со мешани резултати.

Зголемувањето на застапеноста и учеството на жените во органите на одлучување бара добро развиена стратегија и информации за тоа кои мерки се успешни во различни земји со различни политички контексти.

Имено, жените имаат право на еднакво учество. Кога се во лидерска улога тие прават голема разлика и остваруваат придобивки за целото општество. Според Интерпарламентарната унија, жените политичарки посветуваат поголемо внимание на социјалната помош и правната заштита, како и подобрување на довербата. Преземањето на обврските од Пекинг и давањето раководство во рацете на жените може да го забрза напредокот кон родова еднаквост, во моментот, бидејќи „не може да се чека до наредниот век!“.

Исто така, Обединетите нации идентификуваа шест начини, на кои може да биде зајакнато учеството на жените во политиката и во власта: изедначување на можностите за образование, квоти за учество на жените во органите на управување, реформа на законодавството за фокусирање на прашањата поврзани со жените и децата, финансирање на родово одговорни буџети, при што рамноправно се земаат предвид потребите на жените и мажите, зголемување на статистиките и базите на податоци по род, како и еманципација на жените.

Искуството во однос на учеството на жените во високата политика често води кон унапредување на родовата и политичката либерализација и им овозможува на жените да се мобилизираат во јавната сфера. Сведоци сме на сè поголем број жени на високи позиции како во високо развиените демократски земји, така и во земјите во развој, кои сè повеќе прифаќаат промена на политичките ставови во однос на прашањето за учество на жени во владите.

Понатаму, потребни се родови перспективи, а не само родови прашања. Имено, жените избрани во Парламентот можат и треба да ја променат политиката на глобално ниво. Се очекува тие да ја воведат женската перспектива во сите области на политичкиот живот, а не да се ограничат само на родовите прашања. Тоа значи дека треба да има повеќе жени во владините кабинети и на сите други позиции, на кои се донесуваат одлуки. Тоа, исто така, значи дека мора да се слушнат повеќе женски гласови и да се вклучат повеќе жени кога се преземаат големи политички реформи, или кога се врши трансформација.

Типот на избран систем е важен фактор за пробивање на жените во политиката. Практиката покажа дека жените повеќе напредуваат во пропорционалните изборни системи, отколку во мнозинските. Имено, во 2004 година, од 182 земји каде што имало избори, жените во мнозинските системи во просек претставувале 8 проценти од парламентарниот состав, 11 проценти во

комбинираните и 15 проценти во пропорционалните системи. Во пропорционалните системи бројката на избрани жени во просек е повисока за 6 проценти. Како дополнителен аргумент во оваа насока, може да се земе македонското искуство. Следејќи ги промените во гласачкиот систем, од мнозински до пропорционален, застапеноста на жените во политиката расте¹²⁴.

Сепак, изборниот систем не е единствениот предуслов што влијае врз родовиот баланс во политиката, туку и другите изборни правила, особено оние кои се однесуваат на видот на кандидатската листа (отворена / затворена), имаат големо влијание. Некои експерти за избори ја поддржуваат идејата за замена на затворените кандидатски листи со отворени листи во рамките на пропорционалниот систем. Тоа би придонело за поголемо граѓанско учество во изборниот процес, како и поголема одговорност на изборните кандидати. Но, прашањето е какво би било влијанието врз родовиот баланс во политичкиот живот, доколку се воведат вакви измени? Искуството од многу земји покажува дека отворената кандидатска листа често води кон неповолна позиција за женските кандидати. Од друга страна, искуството на пропорционалните системи покажува дека „затворените“ листи често водат кон поголема застапеност на жените во политиката, во споредба со „отворените“ листи, само во случај на постоење квота за женски кандидати. Независно од моделот „отворена“ или „затворена“ листа, позицијата на жените на кандидатските листи е клучен момент за нивен влез во политика.

И покрај значителното подобрување на парламентарно ниво, застапеноста на жените во политиката не треба да се гледа како техничко пополнување на квота. Тоа треба да биде тековен процес, кој се движи кон постигнување и одржување на родовиот баланс. Сепак, не може да се извлече заклучок само врз основа на парламентарната застапеност на жените. Оттука, релевантни информации за родовиот баланс на политичка сцена се обезбедени од бројот на жени и во другите сфери на власта. Евидентно е дека највисоките политички позиции на централно и локално ниво традиционално се „резервирани“ за мажите што треба да се надмине преку дополнителни законски промени, афирмативни мерки и политики, како и активности за подигнување на свеста.

Последните истражувања потврдуваат дека последиците од изборните институции за природата на партискиот систем имаат влијание врз просечниот

¹²⁴Прирачник за набљудување на учеството на жените во изборите. Скопје: ОБСЕ, 2005.

гласач (Dalton and Anderson, 2011). Изборните институции ги обликуваат контурите на партискиот систем, кој за возврат нуди важно контекстуално влијание врз политичката партиципација. Системите со повеќе партии и поголема разновидност во партиските платформи имаат тенденција да продуцираат поголема политичка партиципација на граѓаните (Blais, 2000; Brockington, 2004; Aarts and Wessels, 2005; Dalton, 2008). Тоа е така, затоа што пропорционалните изборни системи имаат тенденција да поддржуваат поголем број конкурентни партии отколку мнозинските системи (Grofman and Lijphart, 1986) и да продуцираат повеќе идеолошки различни партиски системи (Cox, 1990).

Повеќе бројни и разновидни партиски системи генерираат еден вид политичка конкуренција, што може да доведе до поголема мобилизација на жените и помал родов јаз во политичката партиципација. Некои истражувања ги поврзуваат повеќепартиските системи со поголема излезност на гласачите, додека други истражувања покажуваат дека оваа поврзаност е побледа (Blais, 2000). Од една страна, поголемата можност за избор може да значи дека гласачите е поверојатно да си најдат партија, која одговара на нивните референци и на тој начин да се зголеми ангажманот на избирачите, но и веројатноста да излезат и да гласаат.

Од друга страна, повеќепартиските системи бараат коалициски влади (Kedar, 2005). Неизвесноста при формирањето коалиција може да им наметне на гласачите чувство дека се исклучени од процесот, оставајќи ги помалку ангажирани и со помала веројатност да учествуваат во изборите. За жените, партиските системи, кои вклучуваат повеќе политички партии, може да генерираат поголемо учество во политиката, бидејќи тие нудат поголем избор. Поголемата разновидност на интереси ја зголемува веројатноста дека некои партии рефлектираат интереси, кои се поблиски до жените како група и ги промовираат прашањата што експлицитно се однесуваат до жените како потенцијалните гласачки.

Партиите во поголемите партиски системи може да ги таргетираат жените преку вклучување на женски прашања на своите политички агенди, во обид да се приближат до „женските“ гласови. Помалите партии може да воведат нови прашања во политичката агенда, особено оние прашања за кои долго време се сметаа за „приватни“.

Кога помала партија воведува ново „женско“ прашање и другите партии во системот може да го следат примерот, во обид да привлечат што повеќе гласови.

Поголемите партиски системи, исто така, им олеснуваат на новите партии да влезат во политичкиот процес, кој може да обезбеди поттик за жените да основаат партија на жените. Голем број земји имале женски партии, иако тие се генерално мали и неуспешни (Ishiyama, 2003). Ако партискиот систем ги охрабрува партиите да ги промовираат интересите на жените, тогаш партиите најверојатно ќе се заземат што повеќе жени да се вклучат во политиката. Притоа, партиите може да донесат жени, кои претходно биле незаинтересирани за политичкиот процес и на тој начин да има поголем ефект врз учество на жените, отколку на мажите во политичкиот процес.

Родовиот јаз во политичката партиципација, без оглед дали станува збор за чист интерес за директно инволвирање во трката за власт, за политички дискусии и дебати, или за едноставно следење политички вести, е долготраен феномен, кој постои во многу земји низ целиот свет, не само во Република Македонија и во Европската Унија (Verba, Nie, and Kim, 1978; Beckwith 1986; Burns, Schlozman, and Verba 2001; Inglehart and Norris 2003). Родовиот јаз во интересот за политичка партиципација и познавањето на политиката привлекува поголемо внимание кај научниците, отколку јазот за учество во политички дискусии и дебати, или следење политички вести. Родовиот јаз во политичката партиципација за првпат бил идентификуван во САД во 1970-тите со истражувањето во кое се тврди дека жените се помалку заинтересирани за политика отколку мажите (Verba, Nie, and Kim, 1978; Beckwith, 1986).

Во 1990-тите било докажано дека речиси 30 проценти од мажите биле многу позаинтересирани за политика, а од жените само 24 отсто (Burns, Schlozman, and Verba, 2001).

Како важна димензија на политичката партиципација се сметаат граѓаните со нивниот ангажман околу гласањето, работата во политичка кампања, контактирањето со избраните функционери, како и нивно директно учество во процесот на креирање политики (Verba, Schlozman and Brady, 1995). И покрај придобивките од истражувањата и разбирањето на родовиот јаз во политичката партиципација, корените на разликата во политичкиот ангажман се покажаа како доста неподатни за истражување (Burns, Schlozman and Verba, 2001). Сепак, тоа не е причина институциите, особено инклузивните, да не се подготвени да го поттикнат ангажманот на граѓаните во демократскиот процес, особено меѓу жените и тоа почнувајќи од нивното знаење и интерес за политиката, преку разговори за

политиката со пријателите и гледање политички вести, па сè до директен политички ангажман во власта.

Заинтересираноста за политиката вклучува помал напор од страна на граѓаните, исто како и разговорите за политика со пријателите и следење на политиката преку вести и информативни програми, кои се на ниво на нечији лица, кои имаат интерес во политиката. Знаењето за политиката бара политички информации, кои му помагаат на граѓанинот во демократското општество да ги открие своите вистински желби и интереси за процесот на креирање на политиките. Сите овие форми на политички ангажман земени заедно претставуваат повисоко ниво на интерес, кој може да биде поттикнат од изборните институции, бидејќи тие играат важна улога во објаснувањето на големината на родовиот јаз во политичката партиципација.

Изборните институции може да имаат различни ефекти на различни форми на политичка партиципација. Пионерската теорија за тоа како институционалните структури влијаат врз демократската политичка партиципација претпоставува дека повеќето инклузивни институции работат на ист начин за зајакнување на гласањето и други форми на учество на изборите. Имено, инклузивните институции придонесуваат повеќе групи граѓани да се чувствуваат застапени (Lijphart, 2001). Сепак, последните истражувања покажуваат дека иако инклузивните институции го зголемуваат учеството на гласачите, истите тие институции по гласањето, всушност, имаат негативна врска со политичката партиципација (Burrell, 2004). Затоа е важно да се испитаат родовите ефекти на институциите на неколку видови политичка партиципација, а не само учеството во политиката преку гласање.

Родовите разлики во политичката партиципација првично се идентификувани во доменот на гласање и тоа веднаш по доделувањето на жените право на глас во некои земји. Суфражетките и нивните движења за право на глас верувале дека добивањето право на глас за жените брзо ќе се претвори во голем број жени гласачи. Сепак, суфражетките брзо се разочарале. Во годините по усвојувањето на правото на глас во многу земји низ целиот свет, жените биле многу помал процент гласачи од мажите (Henderson and Jeydell, 2010).

И денес, родовиот јаз во гласањето постои во многу земји, но значително е намален во однос на периодот веднаш по завршувањето на ерата на суфражетките,

а во некои земји стапката на гласање на жените дури и ја надмина онаа на мажите (Inglehart and Norris, 2003).

Во однос на енгиматичната политичка партиципација, научниците имаат стекнато значителен увид во причините и разбирањето зошто постои родов јаз. Повеќето студии за родовите разлики во политичката партиципација се фокусираат на гласањето, но и на други политички активности, меѓу кои за ова истражување како најрелеванти се родовите разлики при директното учество на изборите за политички функции и при верификацијата на овие мандати.

Конечно, наодите од ова истражување имаат значајни импликации и врз идните изборни реформи. За новите демократии, уставните решенија се од огромно значење, па дури и за повеќето земји, во кои изборните правила се етаблирани како нешто сосема редовно и регуларно.

Многу земји, различни по своето државно уредување и степен на демократија, како Израел, Италија, Венецуела, Јапонија и Нов Зеланд, имаат направено повеќе големи промени во изборните системи во последните неколку децении (Carter and Farrell, 2010), а во земји како Велика Британија, Канада и Холандија се одржани широки дебати за фундаментални промени на изборните институции. Со мерење на тежината на предностите и недостатоците на различни изборни решенија, клучните фактори се традиционално фокусирани на обликот на партискиот систем и на односите меѓу конституентите и претставниците.

Но, креаторите на изборните правила не треба да ги разгледуваат само импликациите на изборниот систем, туку и поширокото демократско учество. Тие, исто така, треба внимателно да ги измерат импликациите за родова еднаквост посеопфатно за изборните институции да можат да продуцираат изборни резултати, кои промовираат политички ангажман и учество на жените како помалку застапен пол во целиот изборен систем (Gallagher, 2008; Dalton and Anderson, 2011).

Специфичните перспективи и интереси на жените, често вкоренети во социјалните и економските нееднаквости, мора да се стават на исто рамниште во формирањето на политичката агенда и граѓанските дебати, во изборните кампањи, како и при изборот на функционери.

Ова истражување покажа дека изборните институции можат да играат важна улога во подготвувањето на жените во политиката. Нерамномерното

распоредување на помалку застапениот пол на високи позиции и последователното оттуѓување од изборната политика треба да се поправи со пропорционалност во трансферот на гласовите во пратенички места и на други функции во политиката, кои имаат моќ на одлучување.

Јасно е дека поинклузивни изборни институции промовираат еднаква родова застапеност меѓу избраните политички функционери и покренуваат максимизирање на политичките можности, и конечно овозможуваат целосно родова политичка партиципација како врвен критериум за оценување на изборните системи (Gallagher, 2008).

Секако, не се очекува дека изборните правила, кои го промовираат политичко учество на жените, ќе се сменат експресно, но сепак, е важна секоја промена на изборните правила, која на каков и да е начин го намалува родовиот јаз во политичката партиципација (Kittilson and Schwindt-Bayer, 2012).

5.3. Подигање на свеста

Подигањето на свеста и одржувањето дебати се, исто така, важни во зголемувањето на бројот на жени во политиката. Една студија¹²⁵ за родовата еднаквост во политичките процеси на донесување одлуки во пет нордски земји заклучува дека подигањето на свеста и одржувањето социјално-политички дебати е од суштинско значење за подобрување на родовата рамнотежа, особено на позициите за донесување одлуки. Во извештајот особено се истакнува важноста на траен притисок на женските организации и распространетото медиумско покривање на родовите прашања. Организациите на жените, според тоа, и понатаму се важни актери во промовирање на родовите промени во ЕУ.

5.4. Законска регулатива во Република Македонија

Еднаквата партиципација на жените во владејачките политики на одлучување не е само фер барање, туку неопходен услов за да се земат предвид интересите на

¹²⁵Dahlerup, Drude. *From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics*. Scandinavian Political Studies, 2007.

жените. Без активно учество на жените на сите нивоа на одлучување, не можат да бидат остварени целите за еднаквост и развој (Rustemi, 2014).

Затоа, во изминатиот период Македонија донесе и смени голем број закони за човекови права, слободи и еднакви можности, а отвори и голем број институции и механизми за нивна заштита. Имплементацијата на оваа легислатива во практика имаше влијание врз свеста на граѓаните и перцепцијата на владините институции, водејќи кон почит на демократските принципи и родовата еднаквост.

Уставот на Република Македонија, како највисок правен акт, донесен на 17-ти ноември 1991 година, содржи повеќе норми за човекови права и слободи. Во делот за човекови права, поточно во член 9, се вели: „Граѓаните на Република Македонија се еднакви во слободите и правата независно од полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното потекло, политичкото и верското уверување; имотната и општествената положба. Граѓаните пред Уставот и законите се еднакви“.

Со цел да се промовира вклучувањето на жените во процесот на одлучување на национално и на локално ниво во легислативата беа воведени квоти. Во Законот за избор на пратеници (2002 година) и во Законот за локална самоуправа (2004 година) беше вклучена квота од 30 проценти за помалку застапениот пол на кандидатските листи за избор на пратеници и советници. Меѓутоа, ова не беше доволно за да го зголеми бројот на жени во политиката. Внесувањето на квотите во легислативата не ги даде очекуваните резултати. Затоа, беше предложено ново законско решение што ќе придонесе за зголемување на бројот на жени во Парламентот и во советите на општините.

Првите локални избори по донесувањето на Изборниот законик се одржаа во 2009 година, кога беа избрани 1.390 советници, од кои 300 беа жени, или 27 проценти. Во споредба со претходните локални избори (2005 година) учеството на жените во советите во локалната самоуправа се зголеми за 4,3 проценти што значи дека овој незначителен напредок не го даде очекуваниот број советнички. Општ е заклучокот дека закони имаме доволно, но дека фактичката состојба покажува спротивност.

Значи, во 2002 година беше донесен Законот за избор на пратеници, а две години подоцна Законот за локална самоуправа, во кои беа пропишани квоти од минимум 30 проценти учество на двата пола на кандидатските листи за пратеници и за советници. Со овој Закон жените, сепак, не беа доволно застапени, па затоа се донесоа измени и ново законско решение. Според Изборниот законик, донесен 2006

година, на кандидатските листи за избор на пратеници и советници во општините и во Градот Скопје во поднесената листа на кандидати, на секои три места едно место треба да му припадне на помалку застапениот пол.

Во извештајот на ЕУ за напредокот на Македонија во евроинтегративниот процес од ноември 2015 година стои дека има родова законска регулатива, но спроведувањето не е видливо. Од тука произлегува дека законите се носат само затоа што во ЕУ е така, а не дека нам ни се потребни тие стандарди и дека жените во Македонија и не мора да заземаат високи позиции.

Декларацијата за промоција на родовата еднаквост во процесот на донесување одлуки, усвоена од македонското Собрание во 1998 година е уште еден таков документ.

Законот за еднакви можности меѓу жените и мажите е основната институционална рамка за заштита од родовата дискриминација.

Воведена е и позицијата државен службеник - застапник во Министерството за труд и социјална политика (МТСП), со овластување да ги следи жалбите за родова дискриминација.

Формирана е меѓуресорска советодавна група за родова еднаквост. Исто така, е создадена институционална поставка за промовирање на родовата еднаквост во рамките на државната администрација (Секторот за родова еднаквост во Министерството за труд и социјална политика, координатори за родова еднаквост поставени во сите јавни, државни и локални административни тела, како и Комисија за родова еднаквост во локалната самоуправа и парламентарната комисија за еднакви можности).

Исто така, е формирана и антидискриминациска комисија со мандат да спречува дискриминација базирана на родот. Во 2013 година Република Македонија усвои сеопфатна стратегија за родова еднаквост, што треба да ја води администрацијата кон остварување на целосна еднаквост до 2020 година.

Владата и ресорните министерства се одговорни за креирањето на политиките за постигнување родова рамноправност во секторите, кои се нивна одговорност. Ваквите политики мора да бидат одразени во стратегиите и програмите на ресорните министерства и институции, како и во нивното стратешко планирање и буџетските импликации, односно да обезбедат соодветни буџетски средства за спроведување на родовите политики. Затоа, е усвоена Стратегија за родово буџетирање, со што би требало да се обезбеди дека државниот буџет ќе се

користи за промоција на еднаквоста. Имено, во процесот на планирање на Буџетот за 2014 година, за прв пат се одвоија буџетски средства за конкретни активности на Секторот за еднакви можности, средства кои се насочени кон унапредување на родовата еднаквост и еднаквите можности на жените и мажите. Средствата се во висина од 807.770 денари.

Инаку, родово-сензитивните буџети, кои се однесуваат на мноштво од процеси и средства, не се посебни буџети за жени. Тие вклучуваат анализи на родово насочено распоредување на средствата и ги класифицираат влијанијата на основните издатоци низ сите сектори и служби, преиспитувајќи ги политиките и распоредот на средства во владините служби според критериумите на еднакви можности за жените и мажите. Родовото буџетирање не само што не подразбира создавање посебни буџети за жени, туку подразбира планирање и имплементирање буџет што ги зема предвид потребите, приоритетите и проблемите на жените и мажите, како и нивните улоги во рамките на семејството, работното место и заедницата. Игнорирањето на родовото влијание од буџетите не е неутралност, туку родово слепило што може да доведе до високи човечки и економски трошоци: пониска продуктивност, понизок развој на капацитетите на луѓето и пониски нивоа на општа благосостојба.

Притоа, родовата анализа на буџетот и помага на власта да одлучи за тоа како политичките одлуки да ги насочи кон постигнување максимално влијание, како и тоа каде треба да се алоцираат ресурсите за да се постигне повисоко ниво на човечки развој и родова еднаквост. Буџетирањето не е само финансиска алатка за балансирање меѓу приходната и расходната страна. Како процес, исто така, претставува метод за поставување приоритети и донесување одлуки за прашања што влијаат на актуелната и идната ситуација на луѓето и нивната околина.

Буџетските планери е потребно да имаат познавања за ситуацијата, како и да бидат свесни за последиците од поставување приоритети што имаат влијание врз животите на мажите и жените, сега и во иднина. Буџетирањето често претставува донесување одлуки меѓу конкурентните приоритети. Иницијативите на родово буџетирање можат да се спроведат во сите фази од буџетскиот процес: планирањето, донесувањето, спроведувањето и ревидирањето.

Поставените специфични цели се во насока на јакнење на свеста за родовите влијанија на политиките и соодветните буџетски алокации, потенцирање на јазот

меѓу политичките и буџетските алокации, обврзување на властите да бидат одговорни во однос на нивните определби за родова еднаквост и промени во политиките и буџетите што би помогнало за унапредување на статусот на жените, како и постигнување на родовата еднаквост. Целта на родовото буџетирање е создавање буџет, во кој е воведен родовиот концепт, што е во насока на прибирање приходи и планови за јавно трошење, при што се рефлектира подеднаквата дистрибуција на ресурсите во насока на опфаќање и задоволување на потребите на жените и мажите.

Изминатиот период беа направени и други законски подобрувања, но имплементацијата не е на задоволително ниво. Така, родовиот застапник именуван во МТСП досега примил сосема малку жалби, од кои ниту една не се однесува на диксриминација базирана врз родот во јавниот живот, а особено не во политичкото учество.

Има бројни законски решенија за подобрување на родовата еднаквост, кои реално даваат ефекти врз напредокот на правата на жените на глобално ниво, но тоа што жените влегоа во законодавството воопшто не ја крена нивната застапеност на повисоки места во владите. Дури и тогаш кога ќе добијат министерски места, тоа се најчесто некои таканаречени меки ресори како социокултурни министерски места, а многу поретко престижни позиции на економското планирање, националната безбедност или надворешни работи.

Изборниот законик ја обезбедува правната основа и правната обврска за политичките партии да делуваат во согласност со начелото на родова еднаквост за време на изборите. Изборниот законик поставува минимален праг за учеството на жените на сите нивоа во политиката. Според тоа, како што веќе се посочи погоре, доставената кандидатска листа за пратеници во Парламентот, за локалните совети и Советот на Град Скопје, на секои три места треба да има најмалку едно место резервирано за помалку застапениот пол (член 64, став 5). Политичките партии, кои нема да ги исполнат овие услови, нема да бидат регистрирани за изборите. Сегашниот, најнов изборен законик ги замени претходните закони, со кои се регулираше изборот на пратениците и локалните избори одделно. Претходните закони пропишуваа минимален критериум од најмалку 30 проценти од кандидатите на избирачката листа да бидат резервирани за помалку застапениот пол. Воведувањето на овие афирмативни клаузули придонесе кон драматичен пораст на бројот на жени пратеници и женски претставници во локалните совети.

Сепак, ситуацијата сè уште е далеку од постигнување родов баланс. Пред воведувањето на која било афирмативна клаузула во законодавството, нивото на застапеност на жените во политиката беше многу ниско. Главната причина за тоа беа политичките партии, кои женските кандидати ги ставаа на дното на изборните кандидатски листи. Според тоа, шансите на жените да бидат избрани на некоја политичка позиција беа минимални. За среќа, првичното воведување на афирмативните клаузули во претходното законодавството за локалните и за парламентарните избори и воведувањето квота од 30 проценти за помалку застапениот пол, навистина го зголеми бројот на жените, иако не го доведе на задоволително ниво. Една од пречките беше ограниченото толкување на оваа клаузула од страна на ДИК, што им овозможи на политичките партии да го заобиколат овој член и да кандидираат помалку жени. Имено, прирачникот што го издаде ДИК за локалните избори во 2005 година пропишуваше дека во општините каде локалните совети се составени од 15 членови, 30 проценти изнесува 4,5 члена на советот. Толкувањето на законот од страна на ДИК имплицираше дека политичките партии мораат да номинираат 4 жени на кандидатските листи, што во реалноста е помалку од 30 проценти. Ниското ниво на родова свест во институциите, кои работат на изборите, претставуваше дополнителна пречка за побрз напредок во политичката застапеност и учеството на жените. Новиот Изборен законик имаше за цел да ја пополни дупката што беше забележана во претходната законска регулатива. Според тоа, новиот закон пропишува дека на секои три места треба да има барем едно место резервирано за помалку застапениот пол. Подобрувањето на политичката застапеност на жените е очигледно. Сепак, сè уште постои недостатокот на политичка волја во рамките на политичките партии за кандидирање жени на високи позиции како, на пример, градоначалници. Како одговор на тоа постои иницијатива за воведување квота за жени градоначалници. Иницијативата е во почетна фаза и во моментов се лобира на ниво на политички партии. До сега само една политичка партија ја разгледувала иницијативата на највисоко партиско ниво, и за жал не ја поддржала. Понатаму, друга политичка партија, која го разгледувала прашањето во неофицијална комуникација, сигнализирала дека не е од голем интерес да се поддржи ваков амандман на Изборниот законик. Непостоење на политичка волја, што е заедничко за повеќето политички партии се должи на фактот дека на повеќето највисоки политички позиции се мажи, и логично на тоа мажите политичари не сакаат доброволно да се

откажат од својот политички простор во корист на нивните женски сопартисјци. И покрај тоа што компаративното искуство не упатува на модел на квота, која би го подигнала процентот на жени на ниво на градоначалнички, сепак, треба да се размисли и темелно да се разгледа оваа идеја, при што активно би била вклучена експертската јавност од оваа сфера. Она што теоријата го воочува и утврдува е дека квотата како афирмативна мерка не е апликабилна кога станува збор за политички позиции, кои се избираат врз основа на мнозинскиот избирачки систем, каде има можност за избор на само една личност, како на пример, позиции за градоначалник или претседател на држава. Сепак, можноста за наметнување квота во смисла на запазување на одреден процент на кандидати за градоначалници да бидат од помалку застапениот пол теоретски е изводлива, но многу малку или воопшто не е предмет на дискусија на академско ниво.

Од друга страна, ваквата мерка би можела да најде на негодување од аспект на директно мешање во внатрешното организирање и делување, од противниците на овој тип афирмативни мерки. Освен тоа, отворено останува и прашањето дали и колку ваква интервенција во законот (политичките партии да бидат обврзани 30% од кандидатите за градоначалници да припаѓаат на помалку застапениот пол) би придонела за зголемување на процентот на жени на оваа позиција. Дури и да се интегрира ваква афирмативна клаузула во Изборниот законик, повторно би можела лесно да се „изигра“, со тоа што партиите би кандидирале жени за градоначалник во оние општини, каде се сигурни дека нема да ги добијат изборите. Притоа, би ја исполниле законската обврска, меѓутоа тоа не би имало никаков импакт, во смисла на унапредување на застапеноста на жените на највисоките градоначалнички позиции. Има уште една дупка во Изборниот законик што го нарушува родовиот баланс и е потребно да се реши. Во случај на прекинување на мандатот на пратеникот / пратеничката, односно претставникот / претставничката на локалниот совет, остатокот од мандатот го презема следниот кандидат од изборната кандидатска листа (чл.153[1]). Во духот на начелото на родова еднаквост се препорача пратениците или претставниците на локалните совети, чиј мандат престанал, да не се заменат со следниот кандидат од листата, како што беше предвидено со законот, туку со следниот кандидат од ист пол. Со ова се спречи притисокот, кој се забележуваше на локално ниво, особено во руралните општини, каде избраните жени беа принудувани да дадат оставка во корист на машките кандидати што се следни на листите.

„Знам многу примери во помалите општини, каде моите колешки советнички доброволно си дадоа оставки веднаш по изборите, бидејќи тие учествувале во изборната трка само за да се задоволи законот“, ни изјави во интервју една актуелна советничка.

5.5. Амандмани на Изборниот законик

Така, со амандманите на членот 153 и на членот 155 од Изборниот законик се пропишува дека пратеникот или претставникот во локалните совети, чиј мандат престанал, се заменуваат со кандидат од истиот пол кој следува на кандидатската листа, но доколку станува збор за жена тогаш таа се заменува со наредниот кандидат – жена од листата. Со ова се спречи злоупотребата на квотата за политичката застапеност на жените, особено на локално ниво, како што беше случај до сега.

И конечно, со последните измени на Изборниот законик, со кои квотата се зголеми од 30 на 40 проценти за помалку застапениот пол, се очекува значителен напредок на родовиот баланс во македонскиот Парламент и во општинските совети.

5.6. Соработка со НВО

Граѓанскиот сектор има значителна улога во иницирање, предлагање и поддржување јавни политики, а исто така имаат особено значење во нивното спроведување. Оваа улога на граѓанскиот сектор ја отвори можноста за институционална соработка.

Како резултат на заложбите на Владата Република Македонија за институционализирање на соработката со граѓанскиот сектор, во ноември 2004 година е формирано Одделението за соработка со невладините организации. Ова одделение е во состав на Секторот за анализа на политики и координација во Генералниот секретаријат на Владата на Република Македонија.

Во контекст на валоризирање на придонесот на граѓанскиот сектор и неговата важна улога во развојот на општеството, на 16 јуни 2012 година ја усвои Стратегијата за соработка на Владата со граѓанскиот сектор, со Акцискиот план за спроведување 2012-2017.

Министерството за труд и социјална политика, преку Секторот за еднакви можности, на транспарентен начин во сите процеси ги вклучува претставниците од граѓанскиот сектор во креирањето на политики од областа на родовата еднаквост, еднаквите можности и заштитата од дискриминација.

Конкретно, Секторот за еднакви можности, при процесите на развивање на стратешки документи од областа на родовата еднаквост, спроведува консултации со граѓанскиот сектор во три консеквентни фази. Во првата фаза се спроведуваат иницијални консултации, каде што се презентираат проценка на имплементација на претходен стратешки документ (доколку го има), иницијална анализа на состојбата во земјата согласно постојните статистички податоци и се отвора дискусија за стратешки приоритетни цели за наредниот период.

Во втората фаза, се прибираат податоци и релевантни анализи и се спроведуваат неколку заеднички работни состаноци, каде што се формулираат работните верзии на документите. Третата фаза е резервирана за консултации, при што работните документи се поставуваат на веб страницата на МТСП во работни верзии за коментари и се организираат серија консултативни средби, со цел да се приберат коментари и инпути во однос на документите.

Третата фаза на консултации завршува со организирање јавни расправи во Собранието, каде што се дискутира за финалната работна верзија на стратешките документи, пред тие да бидат дадени на усвојување на Влада.

Во постигнувањето на целите на Националниот план за акција за родова рамноправност и во неговата одржливост значајна улога и придонес имаат невладините организации, кои со своето учество и соработка придонесуваат кон конструктивно и сеопфатно исполнување на стратешките приоритети.

Затоа, граѓанските организации претставуваат значаен елемент на граѓанското општество и еден од клучните актери во промовирање и унапредување на родовата рамноправност во Република Македонија. Соработката меѓу владините репрезенти и граѓанските организации е добра основа за понатамошно учество на граѓанските организации во креирањето на јавните политики, размената на информации и најдобри практикиво остварувањето на родовата рамноправност. Притоа, треба да се нагласи дека женскиот невладин сектор во Република Македонија е особено развиен.

Во Република Македонија функционираат два вида женски невладини организации, организации од типот „чадор“, кои имаат широко членство и поголем

број ограноци поврзани со централната организација, и вториот вид, организации кои работат на помали, но конкретни проекти, кои немаат широко членство и се стремат кон нивна професионализација.

Во првиот тип на организации спаѓаат Сојузот на организациите на жените на Македонија (СОЖМ) и Организацијата на жените во Македонија (ОЖМ).

Тука треба да се спомене и женската граѓанска иницијатива „Антико“, која работи долгорочно на полето на женските човекови права и унапредување на родовата рамноправност во Република Македонија и преку повеќегодишни, континуирани проекти и активности има постигнато видливи резултати, меѓу кои и во доменот на јакнење на капацитетите на клучните субјекти за еднакви можности и поддршка во креирањето на родово сензитивните политики.

6. КВОТА СИСТЕМИ

Родовите квоти се релативно нова распространета појава и се дизајнирани да се зголеми застапеноста на жените во демократскиот процес преку воведување одредено ниво на застапеност на жените меѓу политичките кандидати или лидерски позиции (Kittilson and Schwindt-Bayer, 2012).

Денес повеќе од 100 земји експериментираат со некаков вид родова квота. Некои земји резервираат места за жени, кои водат сопствена кампања (Krook, 2009). Во други земји, политичките партии имаат усвоено сопствени мерки, преку кои регрутираат точно определен број жени (Caul, 2001). Повеќе од триесет земји имаат усвоено квоти за избор на кандидати за националните законодавства, преку законски или уставни измени, барајќи од сите партии што учествуваат во изборите за национални законодавства меѓу кандидатите да вклучат одреден број жени на партиските листи (Schwindt-Bayer, 2009).

Квотите се дизајнирани да се понуди брз начин да се зголеми бројот на жени избрани на политички функции (Dahlerup, 2006). Сепак, научниците, исто така, укажуваат на тоа дека квотите може да имаат и други ефекти, покрај зголемувањето на нумеричката застапеност на жените. Тие можат да обликуваат и какви жени ќе бидат избрани и што тие ќе прават кога ќе се избераат (Franceschet and Piscopo, 2008; Murray 2010), понатаму можат да ја зголемат легитимноста на владата и на меѓународно ниво и во матичните земји (Dahlerup, 2006; Krook, 2009), да го подобрат имиџот на владата (Vincent, 2004; Kittilson and Schwindt-Bayer, 2012) и да го поттикнат политичкиот ангажман и учеството на другите жени (Zetterberg, 2009).

Во ова истражување, меѓу другото, акцентот е ставен на родовите квоти токму од причина што тие го разобличуваат родовиот јаз во политичкиот ангажман и предизвикуваат симболични влијанија врз жените. Родовите квоти не се само институционални механизми за добивање повеќе жени на функции, туку претставуваат и политички симболи на вредноста и значењето што владите им го придаваат на родовата рамноправност и на демократскиот процес, кој вклучува родова димензија.

Квотите симболизираат вредности што демократскиот систем ги негува како што е, на пример, социјалната инклузија. Родовите квоти го расветлуваат фактот

дека жените се помалку застапени во политичкиот процес. Со усвојување на родовите квоти владите укажуваат на тоа дека се подготвени да ја поправат оваа нерамноправност (или барем да се обидат да ги убедат гласачите и меѓународната заедница дека се трудат и имаат таква намера). На овој начин, родовите квоти се симболи, кои сигнализираат дека на политичката сцена се поздравува рамноправното учество на жените и мажите и дека постои волја да се намали родовиот јаз во политичката партиципација.

Се разбира, не може да се очекува дека владите секогаш ги имаат овие благородни цели во умот кога ги донесуваат родовите квоти. Сепак, квотите може да симболизираат и работи надвор од намерите на институциите што ги донесуваат, особено со тек на времето.

Една од основните причини, поради кои земјите сакаат да се донесат квоти е дека тие ги гледаат како обид (често само симболично) да се зголеми нивниот домашен и меѓународен легитимитет (Krook, 2009). Исто така, родовите квоти може да имаат две важни, но понекогаш занемарени, ефекти: тие ги реструктурираат ставовите, вредностите и идеите за улогата на жените во политиката и можат да бидат моќен симбол на демократијата и правдата надвор од националните граници. Преку менување на ставовите на жените за власта, квотите може да придонесат женскиот електорат да заземе поголема поддршка кон демократијата, поголема доверба кон владата, а и до нивен поголем политички ангажман (Zetterberg, 2009). Поради овие вредности и норми поврзани со квотите, нивното усвојување може да направи жената во општеството, да се чувствува како повеќе застапен пол и да се зголеми нивото на нејзиниот политички ангажман.

Жените во земјите со квоти може да имаат повисоко ниво на политичка инволвираност од жените во земјите без квоти. Исто така, жените во земјите, кои воведуваат квоти, може да станат позаинтересирани за политичко учество и по воведувањето на квотите. Квотите, најверојатно, ќе имаат посилен ефект врз жените отколку врз мажите, бидејќи нивниот таргет се токму жените.

Тоа не значи дека врз мажите нема ефект од сигналите што ги праќаат квотите, но дека ефектите се најверојатно помалку изразени (или дури може да се постигнат спротивни ефекти). Како и да е, низ симболичката заложба за учество на жените во политиката, родовите квоти можат да доведат и доведуваат до поголема

политичка партиципација на жените во општеството и до помал родов јаз во политичкиот ангажман.

Дури иако минималното учеството на жените во политиката од неодамна е променето во повеќето европски парламенти со значително зголемување, дебатата за воведување квоти останува подгреана во повеќето земји. Оваа дебата се одржува со многу посветеност од страна на голем број женски организации, групи и регионални мрежи, кои многу придонесоа во мобилизирањето на политичките актери и поттикнаа позитивни мерки за поголемо учество на жените во политиката и за реформите што фундаментално го сменија ликот на Европа.

Почнувајќи од 70-тите години на минатиот век, политичките партии во нордиските земји (а подоцна и во Германија) одлучија да воведат минимален процент за двата рода на листите на кандидатите и кандидатките за избори на сите нивоа. Партиите во сите земји на ЕУ сега се веќе обврзани да ги почитуваат квотите или дури и на еднаква застапеност за кандидатурите. Овие мерки резултираа со појава на „критична маса“ жени избрани на локално и национално ниво во неколку земји, особено на северот на Европа. Денес, може да се забележи дека овие практики кај политичките партии се развија и во многу други европски држави.

Квота системите можат значително да ја зголемат стапката на напредок.

Во 18 од 28 земји-членки на ЕУ (27 наскоро без Обединетото Кралство) во една или повеќе политички партии, со место во Европскиот парламент, има воведено доброволна квота за бројот на жените кандидати.

Таканаречени доброволни квоти применуваат партиите во земјите со ниско ниво на застапеност на жените (на пример, Унгарија и Кипар) подеднакво како и во земјите со високо ниво (на пример, Шпанија и Холандија).

Во ЕУ како целина, учеството на жените во националните парламенти е зголемено во просек за 5 проценти последните десет години во земјите, кои немаат внесено во законодавството задолжителни квоти, но значително е зголемено, поточно за 10 проценти, во земјите каде има внесено законодавни квоти за најмалку еден изборен циклус.

Кај земјите надвор од ЕУ, законодавните квоти драматично влијаеле врз нивото на застапеност на жените во парламентите во две земји-кандидатки (Македонија и Србија) со постигнати над 30 проценти жени-членки на парламентот,

што е за два, па и три пати повеќе од нивото на нивното учество забележано пред воведувањето квоти.

За да бидат ефективни, доброволните квоти во партиите, тие треба да бидат усвоени од страна на големите партии и треба вистински да се спроведат за да има ефект врз изборните резултати. Тоа би значело дека треба да развијат ефективни стратегии за регрутирање и развој на жените-кандидатки и интерните процедури за да се обезбеди фер поставеност на партиските листи, поточно места што носат победа, во случајот на мнозинскиот изборен систем.

Од друга страна, статистиките покажуваат дека законодавните квоти, кои по правило се однесуваат на сите политички партии, се ефикасни и донесоа значајни и брзи промени. Осум земји-членки на ЕУ во моментот имаат законска квота.

Со воведувањето на т.н. „квотен систем“ како мерка на позитивна дискриминација, се установуваат процентуални соодноси на позициите на жените и мажите во политиката.

Квота е дефиниран сооднос или удел на места, позиции или ресурси, кој треба да биде исполнет или обезбеден за специфична група, вообичаено под одредени правила или критериуми, со цел да се надмине постојната нерамноправност, најчесто за позиции на одлучување или за пристап на образовни можности или вработување.

Оттука, произлегува и одговорноста на политичките елити во мултикултурните средини, кои се должни да посветат нужно внимание на општествената интеграција и сите аспекти од овој процес, вклучително културната интеграција, развивањето на чувството на заедничка припадност, лојалноста кон државата и образованието, како дел од најважните елементи.

Поентата не е само да се вклучат што повеќе жени во парламентот, туку да се зголеми нивниот импакт врз политиката. Не е сè во бројките. Од една страна, потребна е критична маса за да се обезбеди присуство на жените, но од друга страна, исто толку е важен и квалитетот. Обуката е од клучно значење за да се избегне стапицата на застапеност на жените колку да се рече.

Квотите се механизми, со кои владите настојуваат да се зголеми бројот на жените застапени во управните органи. Родови квоти за избор на пратеници се користат од доцните 1970-ти од страна на неколку политички партии во мал број

напредни индустриски демократии. Такви примери се Германија и Норвешка. Иако квотите се воспоставени во многу земји, сепак, сè уште е ограничен односот на застапеност на жените во однос на мажите на високи политички позиции. И покрај тоа што над 60 проценти од државите имаат најмалку 10 проценти жени во националното законодавство, многу малку земји ја преминале бариерата од 20 или 30 проценти. До февруари 2006 година, само околу 10 проценти од суверените нации имале повеќе од 30 проценти од жените во својот парламент. Иако, формално политичката застапеност на жените сега се зема здраво за готово, борбата за поголема партиципација на жените во политиката продолжува.

Квотите се доста корисна алатка што им дозволува на жените да добијат поддршка и можности, кога се обидуваат да дојдат до позиции на моќ, но некои ги гледаат квотите како некоректни, бидејќи тие го прекршуваат принципот „еднакви можности за сите“ и експлицитно фаворизираат одредена група граѓани, односно жените, што значи дека не на сите граѓани подеднакво им се дава шанса за постигнување политичка кариера.

Дека не е доволен само квантитетот, туку е многу важен и квалитетот покажува неодамнешниот типичен пример со аферата на кандидатката за парламентарно место во Онтарио, Канада, Алекс Џонстон, во 2015 година. Таа по еден невкусен коментар на фејсбук и се извини на јавноста и без срам призна дека никогаш пред тоа не слушнала за концентрацискиот логор Аушвиц што е недозволиво за кандидат на една толку сериозна институција.

Половина од земјите во светот користат некоја форма на квоти и за балансирање на родовата еднаквост во политиката, од кои некои се напишани во легислативата (во уставот или закон), други се на доброволна основа. Во повеќето европски земји доброволно користат квоти многу политички партии како важна алатка за зголемување на учеството на жените во политиката и на позиции со моќ на одлучување. Но, за да се подобри моментната состојба, уште многу нешта треба да се подобрат.

Со оглед на бавниот влез на жените во политиката, земјите бараат ефикасни методи за родова рамнотежа во политичките институции. Квотите претставуваат еден таков механизам. Воведувањето систем на квоти за жените претставува квалитативен скок во политиката. Поради својата релативна ефикасност, надежта за драматично зголемување на застапеноста на жените во политиката е силна. Во

исто време, квотите покренуваат сериозни прашања, но во некои случаи и силен отпор.

На места, каде родовите квоти биле укинати се забележува пад на застапеноста на жените во избраните институции. Во Египет, на пример, дисконтинуираната употреба на родови квоти доведе до намалување на застапеноста на жените од 13 на 2 проценти во 2013 година.

Основната идеја зад овој систем е да се регрутираат повеќе жени во политиката и да се осигура нивната политичка партиципација. Имено, системот на квоти има за цел да гарантира дека жените ќе сочинуваат големо мнозинство од 20, 30 или 40 проценти, па дури и да се обезбеди вистинска родова рамнотежа од 50-процентна застапеност на двата пола.

Во некои земји квотите се применуваат како привремена мерка сè додека не се отстранат бариерите за влез на жените во политиката.

Квоти, исто така, можат да донесат доброволно и самите политички партии. Во некои земји, вклучувајќи ги и Германија, Норвешка и Шведска, голем број политички партии воведоа квоти на своите листи. Клучното прашање е дали номинираните жени се ставени во позиција со реални шанси за избор.

Како и да е, родовите квоти доведоа до историски скокови во политичката застапеност на жените во повеќе земји во Европа, вклучувајќи ја и Република Македонија.

Квотите може да се разберат како облик на позитивна акција. Но, тие исто така, може да се разберат и во контекст на трите стратегии за постигнување рамноправност: еднаков третман, позитивна акција и џендер меинстриминг. Многу од дилемите во поглед на квотите се специфични манифестации на многу поопшт нормативен став од позитивната акција. Со оглед на тоа дека многу теоретичари на родовата рамноправност ги истражуваат сите потенцијали на џендер меинстримингот, како нови, подобрени стратегии за постигнување рамноправност, би било вредно да се разгледа што може да значи оваа стратегија во однос на политичката застапеност. Овде целта не е да им се обезбеди на жените рамноправен третман во процесот на селекција (како што е содржано во принципот на еднаков третман), ниту да се обезбеди непривилегираноста на жените да биде решавана со политиката на воведување квоти (како што е случај со стратегијата на

позитивна акција), туку наместо тоа целта е да се разгледаат родовите односи во поглед на дизајнирањето, примената, надгледувањето и евалуирањето на политичките практики, така што жените и мажите од нив ќе имаат еднаква корист, а нерамноправноста да не се продуцира и понатаму. Аргументот е не дека жените ќе ја направат политиката поинаква, па затоа треба да бидат присутни во поголем број, туку дека политиката треба да биде поинаку замислена со намера и жените и мажите да можат еднакво да учествуваат во процесите на донесување одлуки и да придонесуваат да се подобри општеството и институциите.

Суштинското влијание на жената во политичкиот живот не е постигнато и не се постигнува само со воведување квоти. Квотите се само едно преодно решение. Квотите се, всушност, алатка, инструмент и гаранција. За жените да добијат соодветен третман на високите позиции и да го оправдаат тоа, односно да постигнат успех во својата мисија, не се доволни само квоти и почит на хартија. Потребни се работа и достигнувања. Вистински погодок е кога жените ќе станат успешни политичари, без помош на позитивната дискриминација, како што се квотите.

„Жените се позитивни и работат добро во тимови. Многу се флексибилни и подготвени да ги слушаат луѓето, бидејќи се почувствителни на нивните проблеми“, ни изјави една пратеничка.

Во Македонија, на пример, освен со последната измена на Изборниот законик каде што се зголемува квотата на жени на 40 отсто во законодавниот дом, учеството на жената на одлучувачките функции е мало. За позициите каде што нема предвидено квоти, застапеноста е на ниско ниво. Тоа што од 81 градоначалник има само четири жени, покажува дека онаму каде што нема квоти, застапеноста на жените на одлучувачки позиции е занемарлива.

Високиот процент во Велшкото собрание (40%) и во Шкотскиот парламент (39,5%) треба да се сфати како резултат на мерките на позитивна акција со воведувањето квоти, но исто така и во контекст на стратегијата за инкорпорирање на родовата рамноправност усвоена од жените при обликувањето на уставните промени. Имено, неодамна е формирана широка коалиција на женските организации, женските синдикати, жените од партиите и родови експерти, кои

лобирале за создавање „пријателски амбиент за жените“ во Шкотскиот парламент, наспроти традиционално машките доминантни институции.

Накратко, создаден е Парламент со родова перспектива при донесувањето одлуки и креирањето на политиките. Тоа значи дека, на пример, Парламентот се состанува во време, кога тоа го овозможуваат барањата на семејниот живот, или распоредот на училишниот распуст. Уставната промена што при тоа уследила резултирала со реструктуирање на британската држава, како најбрз пат кон родовата рамноправност.

Значајно е да се напомене и тоа дека британската, односно европската, примена на квотите може да има пресудно позитивно влијание дури и преку Атлантикот. Имено, успешната правно и политички прифатлива примена на квотите е доказ дека специфичностите на политичките институции и изборните системи не се такви да не можат да се применат, ниту тие имаат стриктно континентално-европски карактер. Сепак, САД засега воопшто не ги поддржуваат квотите, ниту сличните мерки на позитивна дискриминација. Најдобар начин да им се обезбеди на жените вклучување во процесот на политичко одлучување, како што се смета во Америка, е низ правните и политички реформи, кои ја елиминираат дискриминацијата на жените и ги унапредуваат еднаквите можности.

Недостатокот на квотите, според официјалниот став на американската администрација е дека тие придонесуваат да се сфати дека жената добила одредена позиција на местата на одлучување само поради својата родова припадност, а не поради своите заслуги, што е аргумент, кој во британските и континенталните расправи одамна е надминат и застарен (Mršević, 2005).

6.1. Добрите и лошите страни на квотите

Квотите се контроверзна мерка. Разни аргументи може да се посочат за и против воведување квоти, како средство за зголемување на политичката застапеност на помалку застапениот пол (жените), но со нивна темелна и прагматична анализа може да се заклучи дека преовладуваат аргументите „ЗА“ на сметка на оние што се „ПРОТИВ“.

Така, дел од лошите страни на квотите се тоа што тие се против принципот на еднакви можности за сите, бидејќи на жените во овој случај им се дава предност во однос на мажите. Понатаму квотите се недемократски, бидејќи гласачите се тие што треба да одлучат кој ќе биде избран. Квотите, исто така, наметнуваат впечаток дека политичар(к)ите се избрани поради нивниот род, а не поради нивните квалификации дека повеќе квалификувани кандидати се турнати настрана. Освен тоа, многу жени не сакаат да бидат избрани само затоа што се жени. Воведувањето квоти создава значителни конфликти во рамките на партиската организација. И конечно, квотите ги кршат принципите на либералната демократија.

Добрите страни на квотите за жени се тоа што тие не дискриминираат, туку ги надоместуваат реалните бариери, кои ги спречуваат жените за фер удел на политичката сцена. Квотите овозможуваат да има повеќе жени заедно во собранијата, со што се минимизира нивниот стрес. Со помош на квотите жените го добиваат правото како граѓани на еднаква застапеност. Квотите се добри зашто на политичкиот живот му е потребно искуството на жените. Жените се квалификувани исто колку и мажите, но квалификациите на жените се омаловажени и минимизирани во политичкиот систем, во кој доминираат мажите. Квотите ја неутрализираат оваа неправда. Факт е дека политичките партии се тие што ги контролираат кандидатурите, а не избирачите кои одлучуваат кој ќе биде избран, па затоа со квотите не се повредуваат правата на гласачите. Конфликтите што можат да се предизвикаат од воведувањето квоти се само привремени. И конечно квотите можат да придонесат во процесот на демократизација, со тоа што процесот на кандидирање е потранспарентен и формализиран. Како што се гледа од наведеното, квотите имаат многу повеќе добри, одошто лоши страни. Ако на тоа се додаде и фактот што употребата на квоти реално даде добри резултати, тогаш станува јасно дека тие, како што препорачуваат и Обединетите нации, се корисна привремена алатка, додека не се постигне паритет и рамноправен пристап за жените во политиката, во структурите на моќта и одлучувањето.

Воведувањето квоти, секако, направи голем придонес за подобрување на родовиот баланс во политиката, но сепак, тоа има и негативни страни, зашто на сметка на квантитетот трпи квалитетот.

Како илустрација дека изборот на припадничките на понезниот пол на функции со политичка моќ не е секогаш вистински избор, односно дека квантитетот

или квотите не се идеално решение, многу добро може да послужи примерот со избор на високиот претставник на Европската Унија за надворешни работи и безбедносна политика.

Имено, Хавиер Солана, на оваа функција беше вистински избор, ако се земат предвид резултатите од неговата работа во текот на целиот мандат, кога тој успеа да ги формира основните клетки на надворешната политика во Советот на ЕУ и да ги почне првите мировни мисии на ЕУ. Тој, исто така, ги формираше Политичкиот и безбедносен комитет, Европската агенција за одбрана, Воениот комитет на ЕУ, како и ЕУ единицата за размена на разузнавачки податоци. За разлика од него, неговата наследничка, Кетрин Ештон, според анализата на „ЕУ обзервер“, беше повеќе посредничка, која не успеа да остави свој белег. Неискусната функционерка, се вели во анализата, е уште технократ со прекумерни пофалби, која им служеше на малите амбиции на големите земји за надворешната политика на ЕУ. Иако оптимистичките очекувања од првата жена на оваа функција беа дека во најмала рака ќе ја продолжи успешната мисија на својот претходник и заслужено ќе ја добие моќта на одлучување за најгорливите прашања во меѓународната политика, сликата што за себе ја остави само ги потврди стравувањата на критичарите на Ештон дека 58-годишната британска политичарка нема доволно искуство во извршната власт и надворешните односи¹²⁶.

Еден ирански функционер, говорејќи во израелскиот весник „Хаарец“, даде ни малку ласкаво објаснување за нејзината улога во разговорите за нуклеарната програма меѓу светските сили и Иран во 2013 година: „Таа знае како да создаде пријатна и практична атмосфера, но сосема е јасно дека зад неа нема вистинска политичка моќ. Таа мора да оди на консултации со претставниците на светските сили за секоја помала работа. Никој нема илузии дека таа има некаква моќ да одлучува. Таа не е ништо повеќе од само врска, а во тоа таа е многу ефикасна“.

Истото може да се каже и за Италијанката Федерика Могерини, која во август 2014 година беше избрана за наследничка на Ештон. Со помалку искуство од Ештон, актуелната шефица на европската дипломатија е уште еден чекор подалеку од Солана. Првата одлука на Могерини во пресрет на нејзиното официјално

¹²⁶From Solana to Mogherini: What did Ashton really do? Brussels: EU Observer, Analysis by Andrew Rettman, 1. Dec 2014

именување беше да обелодени дека ќе ја пресели својата канцеларија од зградата на ЕЕАС назад во седиштето на Европската комисија, оставајќи зад себе празен простор. „Празната канцеларија, исто така, може да биде и симбол на уште еден вакуум на врвот“, се вели во една статија на порталот „ЕУ Обзервер“.

Од друга страна, постојат примери за политички лидерки во вистинска смисла на зборот со моќ на донесување исклучително важни и многу похрабри одлуки од многумина свои машки колеги од Европа, оправдувајќи го нивниот избор. Така, на спогодбата меѓу Косово и Србија од 2013 година што ја обелодени Ештон, всушност, вистински архитект беше германската канцеларка Ангела Меркел, која уште во 2011 година отиде во Белград, пред почетокот на преговорите меѓу Косово и Србија, за да ја пренесе пораката дека нема да има проширување на Европската Унија без мир, а официјалните претставници на Меркел три-четири пати годишно ја посетуваа Србија паралелно со разговорите на Ештон, не оставајќи ништо на случајности.

6.2. Позитивна дискриминација (афирмативна акција)

Не е секоја дискриминација непожелна, неприфатлива и со закон забранета. На некои групи луѓе правата им се скратувани и кршени систематски и тоа со векови. Таков е случајот, на пример, со жените. Поради тоа нивната положба во општеството е толку лоша и нерамноправна што нивните можности да се образуваат, да се вработуваат, да користат разни облици на социјална заштита и да напредуваат до влијателни функции битно се смалени. Затоа ним мора да им се помогне прво да дојдат на „стартна позиција“, еднаква со сите други граѓани, во случајов со мажите.

Тоа се постигнува со посебни прописи, мерки или практика, кои другата група ја дискриминираат така што им се дава предност при вработувањето, образованието и остварувањето на некои други права, што е познато како „позитивна дискриминација“. Оваа мерка е дискриминаторска (негативна) кон другите општествени групи, но не е неправедна.

Позитивната дискриминација претставува доктрина на еднаквите можности, која директно ги адресира жените или мажите како група, а некако поединци. Со други зборови, доктрината на еднакви резултати, преку овој пристап се обидува да направи одреден дисбаланс во родовата хиерархиска структура на институциите, спроведувајќи различен третман согласно со различните околности во одреден временски период. Со воведувањето на хиерархискиот родов дисбаланс, всушност, преку задолжителна партиципативност, или преку системот на квоти се очекува, парадоксално, родово балансирана стратегија на родово балансирани резултати. Она што останува по завршувањето на овој вид политики и мерки е повторно онаа родова хиерархија. Повторното појавување на таквата структура ни посочува дека во принцип, позитивната дискриминација не ги остварува целите, за кои е наменета. Се покажува повторно и повторно дека прашањето на бројноста не е есенцијална карактеристика на хиерархиските родови структури, туку дека тие имаат подлабоки корени и тоа во културата и културно-социјалните стратегии, за кои тешко дека може да се најде одговор¹²⁷.

Многу држави досега, како на пример Велика Британија, имаат отпор кон воведувањето квоти, а често постои отпор и од самите жени. Многумина сметаат дека со воведување квоти жените можат да имаат чувство дека нивниот влез во парламентот не се должи на нивната сопствена заслуга и вредност и често се чувствуваат како помалку способни да говорат и донесуваат одлуки. Затоа, како што смета британската експертка за родово еднаквост во изјава наменета за ова истражување, Шерон Фичи, владата е таа што треба да ги идентификува бариерите што ги спречуваат жените за влез во парламентот, а потоа да ги преземе сите неопходни мерки за да ги намали или елиминира, така што во иднина жените, кои сакаат да станат активни во парламентот да не мора да се соочуваат со истите бариери, или да се потпираат на квотите кога сакаат да ја отворат вратата кон законодавниот дом.

Исто така, според неа, различните етнички групи се соочуваат со различни нивоа на нееднаквост, руралните жени, исто така, како и некои што не се во можност да патуваат, работат, гласаат, или да ги искажуваат своите мислења без присуство на еден машки член од семејството. Во вакви случаи квотите може да

¹²⁷ *Мониторинг на примената на законот за еднакви можности на жените и мажите во рамките на локалната самоуправа во Република Македонија.* Скопје: Здружение на граѓани Акција, 2009.

бидат корисен прв чекор кон еднаквост, но не и единствениот и најдобар начин да се постигне вистинска родова рамноправност во општеството.

6.3. Квоти во националните парламенти и влади

Учеството на жените во националните парламенти во земјите-членки на ЕУ е во просек 27%. Бидејќи жените сочинуваат половина од населението, овој резултат го нарушува демократскиот принцип на еднаква застапеност на двата пола, што значи дека се загрозува легитимитетот на одлуките донесени на долг рок.

Голем број европски земји воведоа родови квоти во законите за избори на националните парламенти, како Белгија, Франција, Грција, Португалија, Шпанија, Словенија и Полска, додека во други земји политичките партии доброволно применуваат квоти, како во Германија, Полска, Шведска и Велика Британија.

Воведувањето на родовите квоти како ефективен начин за родово балансирање доведе до брзо и значајно зголемување на застапеноста на жените, но, исто така, и до некои политички разочарувања. Квотите не се гаранција за родова рамнотежа во политичката застапеност. Ефикасноста во голема мера зависи од дизајнот на остатокот од системот, а особено на изборниот систем. Одлучувачки фактор е каде се спроведуваат квотите, дали на ниво на гласање на кандидатите, дали само на изборните листи, или има резервирани места за секој од двата пола.

Пропорционалните изборни системи, таканаречен принцип на патент, во кои кандидатите на листата треба да бидат наизменично женско / машко, можат да обезбедат ефикасно решение и да гарантираат дека листите на кандидати се изградени на избалансиран начин.

Меѓутоа, во некои земји како Грција или Холандија системот на гласање не обезбедува доволно гаранции дека резултатот ќе биде во согласност со родовиот состав на листата на кандидати.

Во мнозинските системи, како во Велика Британија, како ефикасен инструмент се покажа кусата листа од жени кандидатки „само жени“ за потесен избор, во која е означен задолжителниот број жени за секоја од изборните единици.

Имено, кога се применува овој изборен модел, како збир на правила со кои се одредува начинот и постапката на претворање на гласовите во мандати, оној кандидат што ќе освои најмногу гласови го добива мандатот.

Во Република Македонија мнозинскиот изборен модел се применува при изборот на претседател на државата и при избор на градоначалници на општините. Во согласност со Изборниот законик¹²⁸, доколку во првиот изборен круг ниеден од кандидатите не го добие потребното мнозинство гласови, ќе се одржи втор изборен круг, на кој учествуваат двајца кандидати, кои освоиле најмногу гласови.

Од друга страна, кога се применува пропорционалниот изборен модел, кандидатите или политичките партии, кои добиле најмногу гласови, учествуваат во распределбата на мандатите. Во овој случај гласачот гласа за листа на кандидати (листа на политичка партија, коалиција или независни кандидати). Значи, кандидатите добиваат онолку мандати колку што добила гласови нивната предложена листа. Во случај некое пратеничко место да се испразни, истото се пополнува со друго лице, кое се наоѓа на листата, но мора да биде од ист пол.

Пропорционалниот изборен модел се применува при избор на пратеници во Собранието на Република Македонија и при избор на советници во општините.

Но, законските квоти не се единствениот начин за постигнување рамноправна застапеност во националните парламенти. Данска, Шведска, Финска и Холандија имаат постигнато високо ниво на жени во парламентот (до 47 проценти) без употреба на законски квоти. Процесите за синтеза на машки и женски пратеници во овие земји траеја многу време и е резултат на некои ефикасни политики во корист на родовата еднаквост под притисокот на движењата на жените.

Важна улога игра и примената на санкции во случај на непочитување на квотите, така што отфрлањето на несоодветните изборни листи се покажа како ефикасна алатка.

Што се однесува до националните влади, составот на министри и други функционери е сè уште далеку од избалансиран. Во 28-те земји членки на ЕУ само 27% од министерските позиции се во рацете на жените, додека на чело на влади се наоѓаат само 4 жени и тоа во Данска, Германија, Летонија и Полска, а само две земји, Литванија и Малта, имаат жени претседателки.

¹²⁸ *Изборен законик*. Скопје: Службен весник на РМ, 40/2006, 136/2008, 44/2011, 51/2011.

Како и да е, воведувањето задолжителни квоти на помалку застапениот пол во Парламентот доведува до родов баланс на политичката сцена и до родова интеграција.

6.4. Квоти во светски рамки

На веб-сајтот www.quotaproject.org, кој претставува глобална база на податоци за квоти, е даден преглед на изборните квоти за жени во светот. Тој обезбедува информации за разните видови квоти што постојат денес, со детални проценти и цели во земјите каде што се применети. Податоците се дадени за повеќе од 90 земји, вклучувајќи ги и 74 каде квотите се утврдени со устав, прописи и закони или каде што политичките партии спроведуваат свои внатрешни квоти.

Во цела Европа само девет земји имаат воведено квоти на национално или на локално ниво со закон (Ерменија, Белгија, Босна и Херцеговина, Франција, Грција, Македонија, Србија, Црна Гора и Словенија). Во 27 земји во регионот, една или повеќе политички партии доброволно имаат воведено некоја форма на квоти за избор на кандидати за јавни функции. Политичките партии имаат витална улога и одговорност во промовирањето и заштитата на квотите и другите мерки за подобрување на учеството на жените во политиката.

Поборниците на квоти во многу европски земји се соочуваат со необична дилема во однос на другите региони, а тоа се отфрлање и скептицизам врз основа на претходните искуства со квоти. Во многу социјалистички држави на 20-от век, квотите беа начин за празни ветувања и декларации за еднаквост. Затоа, во неколку модерни европски демократии на 21-от век, квотите не се сметаат за позитивни мерки, туку за прилично негативни потсетници на недемократските практики од тоа време.

Така, на пример, Кина има воведено квоти за поттик на учеството на жените во политиката, но тие не се спроведуваат. Според коментарите во јавноста, откако Кина неодамна, поточно во 2012 година, ја доби првата астронаутка, летањето на жените во вселената стана поедноставно во споредба со пробивањето во машкиот свет на кинеската политика.

Во Авганистан жени на високи функции е научна фантастика, бидејќи таму сè уште на мажите со закон им е дозволено да ги тепаат своите жени, деца и сестри, без да одговараат за насилство.

Скандинавските земји веќе долго време се сметаат за најуспешни примери на висока застапеност на жени во политиката со 35 до 45 проценти пратеници. Сепак, нордиските држави никогаш немаат донесено законски прописи за воведување квоти. Наместо тоа, партиите на центарот и левицата користат квоти на доброволна основа во самите партии. Дури и овие доброволни квоти во партиите се воведени откако бројот на жени во парламентите надминал 25 проценти. Некои аналитичари прават разлика меѓу „брзо“ и „бавно“ зголемување на бројот на жени во телата во кои се донесуваат одлуки. „Бавниот“ модел е типичен за скандинавските земји и се карактеризира со поединечни промени на женската застапеност, на што и претходи зголемување на образованието кај жените, зголемување на учеството на пазарот на трудот и зголемување на активизмот во граѓанското општество.

Искуствата на дел од земјите во Европа покажуваат дека имплементацијата на доброволните квоти во партиите може сериозно да влијае врз застапеноста на жените на позициите со моќ на одлучување. Овој вид квоти, како што посочува и нивниот наслов, се усвојува доброволно во самите политички партии и најчесто се одлика на централните и левичарските партии.

За разлика од скандинавските земји, „брзиот“ модел се карактеризира со големи историски скокови на бројот на жените на високи политички позиции. Критичарите го опишуваат овој модел како повреда на индивидуалистичките принципи на либералната демократија како дискриминација против мажите. Вакви примери може да се најдат во граѓанските судови во Египет, Англија, Франција, Лесото и Мароко. Постојат неколку стратегии за надминување на оваа критика, како што се избегнување на употребата на терминот „позитивна дискриминација“, бидејќи целта не е да се дискриминираат мажите, туку, всушност, треба да се смета како надомест за дискриминацијата на жените.

Со воведување на барањата за минимален број жени на изборните листи, или воопшто за постигнување родов баланс, квотите им даваат на гласачите „вистинска еднаквост на можности“ да избираат меѓу жените и мажите. Така, квотите се инструмент за надминување на родовите бариери присутни во

политичките партии, што ги наметнуваат партиските моќници за номинирање кандидати.

Подобро е да се користат афирмативни акции, или мерки за рамноправност и при тоа да се истакне дека квотите не се никаков вид дискриминација, туку надомест за структурната дискриминација. Дебатата за квоти мора да се помести од поимот „еднакви можности“ во концептот „еднакви резултати“.

Со самото присуство на поголем број жени во парламентот може да се инспирираат културни и психолошки промени. Квотите се важни, бидејќи тие им даваат на жените пристап до структурите на моќ.

Денес, самата идеја на прогресивен развој кон родовата рамноправност се соочува со предизвик. „Чувари“ на политичката сцена се политичките партии, поради нивната контрола врз процесот на кандидирање потенцијални пратеници. Улогата на гласачите не е толку одлучувачка како што се мисли. Кој ќе биде избран најчесто одлучуваат комисиите за кандидирање на избори во самите политички партии. Тие ги избираат кандидатите и ги ставаат во добри или лоши изборни единици на добитна позиција или не. Пред изборите, политичките партии обично знаат кои места се „добитни“. Во сите системи, всушност, најважно е да се испита кој ја има контролата врз процесот на кандидирање. Во земјите со висок степен на застапеност на жените, женските организации постојано прашуваат кој го контролира процесот на кандидирање.

Во скандинавските земји организациите на жените се заложуваат не само за „повеќе жени во политиката“, туку и за 50 проценти од местата во комисиите во рамки на раководството на партијата.

Одлуката за тоа дали да се воведат квота или не, сè повеќе е под влијание на препораките на меѓународните организации и развојот на настаните во различни национални контексти. Изборните родови квоти денес се главно воведени во земји, во кои жените се речиси целосно исклучени од политиката, како и во државите со долга историја на женското вклучување на пазарот на трудот и во политичкиот живот, како што се земјите од Скандинавија. Бидејќи со повеќето квота-системи се одредува бројот на жените и мажите на избирачките списоци, реално се отвораат еднакви можности, односно жените добиваат еднаква можност да се претстават пред самите избирачи на отворените листи како во пропорционалните, така и во мнозинските системи.

Спроведувањето и обемот на квоти се разликуваат во голема мера и низ регионот. БиХ, Македонија, Србија и Црна Гора користат квоти во изборното законодавство. Словенија размислува за уставен амандман да се воведат позитивни мерки за родова еднаквост, а квота има воспоставено и за изборите за Европскиот парламент. Во другите земји, доброволни квоти во политичките партии најчесто се употребуваат во левичарските и зелените партии. Некои се насочени кон изборните листи, други се фокусираат и кон изборните листи и кон функциите во партијата.

6.5. Заклучоци од воведувањето квоти

Според ефектите во поединечни земји во ЕУ може да се заклучи дека законски воведените родови квоти се поефикасни отколку од квотите на доброволна основа, какви што негуваат политичките партии, но ситуацијата се разликува од земја до земја.

Постојат голем број технички решенија, кои би можеле да гарантираат дека жените-кандидатки ќе бидат успешни на позициите добиени на избори преку квоти. Сепак, примената на овие инструменти зависи од политичката волја во секоја земја поединечно.

Главниот предизвик останува како да се создаде политичка волја за прифаќање ефективни правно-обврзувачки решенија. Развојот на настаните во многу земји покажува дека е потребно женските движења да најдат барем една поголема парламентарна партија да се залага за тоа.

Со оглед на тоа што еднаква застапеност на жените во донесување политички одлуки во многу европски земји сè уште не е постигнат, потребни се дополнителни напори за да се постигне напредок. Во случајот кога се користат квоти, неопходно е да се подобри ефективноста на тековните изборни системи и да се оптимизира компатибилноста и применливоста на овој инструмент во рамки на изборниот систем, но и да се обезбеди мониторинг на имплементацијата на санкциите за негово непочитување.

Во норвешкиот пристап за успешно постигнување родов баланс е применета комбинација од повеќе фактори, а тоа се уверувањата на министрите за економски

прашања дека е добро за бизнисот да се поставуваат повеќе жени на клучни позиции, потоа истакнувањето на демократските права на жените и на потребата да се користат сите расположливи ресурси за постигнување економски раст. Се разбира, потребна е и стручна подготовка, менторство и обука на жените кандидатки, кои треба да ги преземат позициите со одговорност. Исто така, е потребна соработка меѓу сите засегнати страни, како владата, работодавачите, компаниите, синдикатите, организациите на жени, за да се создаде неопходниот систем за поддршка.

Но, не помалку важна е имплементацијата на законски санкции во случај на прекршување на законите за квоти, кои се движат од официјални предупредувања и финансиски казни, па сè до исклучување на компанијата од Берзата.

Како заклучок може да се каже дека квотите може да бидат корисни кога се употребуваат како дополнување на другите мерки за еднаквост. Тие на некој начин се доказ за силната посветеност на владата, но ако се квотите единствена мерка, наместо воведување широк спектар други поврзани активности за поддршка на родовата рамноправност, работите брзо ќе се вратат на старите стандарди. Освен тоа, треба да се гарантира дека местото добиено преку квота системот што жените од разни причини го напуштаат, исто така треба да се пополни со друга жена.

6.6. Клучни точки при воведување квоти

Дебатите за квоти имаат значително влијание врз општеството. Тие ја менуваат перцепцијата за улогата на жените. Исто така, ја зголемуваат видливоста на жените-носителки на одлуки како модели. Улогата на граѓанското општество е од суштинска важност за промовирање на жените на позиции со одлучувачка моќ во политиката и економијата. Преку подигање на свеста на национално ниво и на ниво на ЕУ, како и промовирање добри практики и стратегии, може да се постигне еднаква застапеност на жените и мажите во парламентите, владите и политичките партии. Законодавствата кои воведоа квоти се покажаа како најефикасен инструмент за забрзување на процесот на воведување поголема застапеност на жените на клучни позиции. Но, за уште поголема ефикасност на овој процес потребно е собирање податоци за бројот на жени на позиции со моќ на одлучување.

Преку транспарентност и следење на напредокот треба да се охрабрат и земјите, во кои тие податоци сè уште не се на располагање. Во земјите во кои сè уште не е почната дебатата треба да се споделат најдобрите практики. Приватниот сектор е од клучно значење во промена на законодавството. Женските организации треба да играат активна улога за поддршка на дебатите за родова рамнотежа.

6.7. Квоти во изборните системи

Изборниот систем не треба да биде потценет, зашто може да одигра клучна улога и да влијае врз родовата застапеност.

Некои истражувања го нагласуваат фактот дека пропорционалниот изборен систем, а особено оние со партиски листи, им дава подобра шанса да бидат избрани на помалку застапените групи.

Всушност, анализата на Интерпарламентарната унија¹²⁹ на изборите во 2012 година на светско ниво, покажува дека изборите во земји со пропорционален изборен систем резултирале со 25 проценти избрани жени, во споредба со 14 проценти во земјите со мнозински систем и 17,5 проценти со мешан изборен систем.

Постои мноштво од различни типови изборни системи, но тие може да се категоризираат во три главни типови.

Според пропорционалниот систем, секоја изборна единица избира неколку членови, кои се наменети за партиите-учеснички според процентот на добиени гласови. Постојат различни системи за утврдување кои кандидати се избрани, но најефикасен во однос на промовирање на родовата еднаквост, е системот на затворени листи, при што листата на кандидатите од секоја партија е фиксна пред изборите и не може да се промени. За да се обезбеди фер родова застапеност меѓу избраните членови, најефективни се квота-системите (кои бараат минимално учество од секој пол на кандидатските листи) и таканаречените патент-системи (кои бараат на листата наизменично да се наредат жени и мажи).

Според мнозинскиот систем, партиите претставуваат по еден кандидат за секоја изборна единица и на крајот на процесот се избира лицето со најмногу

¹²⁹ ipu.org

гласови (може да има повеќе од еден круг гласање). Овој систем не придонесува многу за постигнување родова еднаквост, бидејќи партиите можат да ги предложат своите „омилени“ кандидати на „добитните“ места, без да се грижат за родовата припадност.

Мешаните системи комбинираат елементи на пропорционалниот и на мнозинскиот систем.

Освен што треба да се обрати внимание на изборниот систем, тоа треба да се стори и со избирачките списоци, па така, некои земји воведоа таканаречена „двојна квота“. Тоа претставува повик не само за одреден процент на жените во избирачкиот список, туку и за спречување жените-кандидати да се пласираат на дното на листата со мали шанси за избор. Аргентина и Белгија се примери на земји со законска обврска за двојни квоти.

6.8. Паритет или Декларација 50/50 во Европскиот парламент

Во 2014 година европските граѓани го избраа новиот Европски парламент, а во новата Европска комисија беа именувани различни претставници со различни профили и со порамномерна родова застапеност во првите позиции, во однос на претходниот состав. Еден од факторите што придонесоа за овој мал, но значаен напредок, е кампањата што почна во ноември 2012 година меѓу партиските коалиции на пратеници во ЕП, со поддршка на Европското женско лоби. Со потпишувањето на т.н. 50/50 Декларација, тие ги повикаа земјите-членки, европските политички партии и европските институции да преземат акција за да се постигне родова рамнотежа во европското одлучување. Декларацијата им беше понудена за потпишување за сите пратеници, носители на одлуки и други заинтересирани засегнати страни.

Декларацијата 50/50 за родова рамнотежа на позициите со моќ на одлучување ги повика политичките групи во Европскиот парламент да номинираат по една жена и еден маж-кандидат за претседател на Европскиот парламент и да обезбедат родова еднаквост при номинирањето на претседателите во рамки на комисиите.

Европските политички партии беа повикани да обезбедат еднаква застапеност на двата пола во своите тела на позиции со моќ на донесување одлуки и да промовира повеќе жени-кандидатки за позиции во Европскиот парламент.

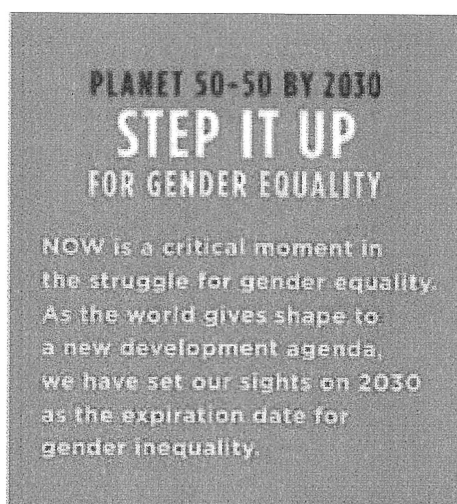
Декларацијата ги повика и националните политички партии да ги состават своите изборни листи на таков начин што ќе се обезбеди родова еднаквост на изборите, а секоја земја-членка да номинира по една жена и еден маж-кандидат за Европската комисија. Исто така, беше повикан и Европскиот совет да ги стави жените високо на својата политичка агенда.

На тој начин требаше да се постигне барем една третина од земјите-членки да имаат најмалку 40 проценти жени-европатенички. Веќе над една третина од земјите имаат најмалку 40 проценти жени европатеници (Финска, Хрватска, Естонија, Малта, Холандија, Летонија, Франција, Шведска, Ирска, Италија, Шпанија, Австрија и Обединетото Кралство). Всушност, 7 од 13 фински европатеници се жени, така што може да се каже дека мажите таму станаа малцинство.

Во март 2015 година почна кампањата за 50 проценти застапеност на жените на избирачките листи, или таканаречена паритетна застапеност. Овој принцип се очекува да доведе до унапредување на родовата рамноправност и зголемено учество на жените во политичкиот живот.

Истовремено треба да го зголеми и учеството на жените и нивното влијание во партиите. Тоа би овозможило искористување на потенцијалот на голем број компетентни жени, што би било огромна придобивка за целото општество.

Ова е, всушност, заложба на Обединетите нации насловена како Планета 50-50 до 2030, поточно проект на ОН, под мотото „Засили ја родовата рамноправност!“ (Planet 50-50 by 2030: Step It Up for Gender Equality), преку кој се повикуваат владите да направат заложби на национално ниво за решавање на предизвиците што ги спречуваат жените да го постигнат својот целосен потенцијал. Владите се повикуваат да донесат нови закони или да ги зајакнат постојните, да го поттикнат учеството на жените во процесот на одлучување, да инвестираат во националните планови и политики за родова еднаквост, да организираат кампањи за едукација за унапредување на родовата еднаквост и сè што може да направат за родовата еднаквост да стане реалност до 2030 година.

Проектот до 2030 година предвидува свет, во кој сите жени и девојки имаат еднакви можности и права.

Жените се често динамични лидери на промени, кои ги анимираат луѓето да се вклучат и да ги бараат своите права, да работат на зајакнување на заедниците и заштита на планетата. Нивното учество е од фундаментално значење за демократското владеење. Сепак, жените се сè уште далеку од еднаквата застапеност на позициите на моќ и лидерството, без разлика дали станува збор за бордовите на корпорациите, или за претседателските кабинети.

Дискриминаторските закони и практики сè уште ги држат жените настрана од владите, парламентите и преговарачките маси во 21 век.

Има повеќе фактори, кои би можеле да придонесат за постигнување паритет. Основен фактор е тоа што политичарките се еднакво квалификувани, компетентни, самоуверени и што е најважно, несклони се на ризик како мажите. Тоа што општеството во последните децении ги поддржува жените во политиката, исто како и мажите е особено важен фактор. Во таа насока е битно што веќе една третина од

мажите ја препознаваат потребата од родов баланс и поддржуваат промени во таа насока.

Сè уште постои тенденција да се носат закони, со кои правата на жените се намалуваат или укинуваат, спротивно на Уставот. Според нив, нелогично е тоа што ваквите закони ги гласаат и жените - пратенички, што претставува уште еден доказ за нивната партиска потчинетост и крајно формална позиција во политиката. Токму затоа сè погласни се барањата за најмалку 50 проценти застапеност на жената во политиката и државните институции, соодветно на нивната застапеност во општата популација, со што би им се дало шанса на поголем број образовани жени да бидат дел од креирањето на политиките на државно и на локално ниво.

Сè додека не се постигне паритет меѓу двата пола, според кампањата, треба да се оспорува идејата, која е широко распространета меѓу лидерите, дека родовата рамноправност е веќе постигната со квотите од 30 проценти.

Рамномерната вклученост на двата пола во политиката овозможува поголем квалитет на полето на социјалната правда, на човековите права и на демократијата. Вклучувањето на двата пола во креирањето на политиката, исто така, води кон создавање политика, која е подобра и посоодветна за едно разнолико граѓанско општество, но и кон воведување на заборавените или нови прашања во политичката агенда.

Некои поборници на родова рамноправност преку паритет го предлагаат системот на огледало за еднаква родова застапеност, бидејќи сметаат дека учеството на жената во современата формална политика е на ниско ниво во целиот свет, но според нив, учеството на жените во областа на високата политика е од клучно значење, за да може да се влијае врз квалитетот на јавната политика. Концептот на огледало има за цел да се постигне родова еднаквост во јавните служби. Со други зборови, застапеноста на жените е поврзана со нивниот процент меѓу населението. Концептот огледало, всушност, се потпира врз претпоставката дека избраните функционери од одреден род ги поддржуваат политиките од кои имаат корист конституентите од истиот пол. Негативната страна на овој концепт е што акцент се става на родот за сметка на другите фактори како што се возраста, образованието, културата, или социо-економскиот статус. Поборниците на концептот на огледало тврдат дека жените имаат поинаков однос во владините институции и јавната политика од онаа на мажите, и затоа заслужуваат еднаква застапеност само врз тој аспект. Оваа функција е заснована врз историскиот факт

дека жените долго време биле исклучени од влијателните законодавни и лидерски позиции. На тој начин може да се смета дека демократијата е оштетена и неправедна кога жените, како мнозинство од граѓаните, не се гледаат себеси во раководството на својата држава.

Политиката е борба на групите и на поединците за освојување на власта поради наметнување на сопствениот интерес, но и свест на одделни делови на општествената заедница за припадност кон неа и изразување на потребата таа да се промени во одредена насока. Со воведување на квотите, освен што се зголемува бројот на жените учеснички во политиката, суштински не се менува нивното слабо влијание врз политичките програми како еден вид политички идеали, врз кои се базираат перспективите на општеството, туку тие главно ги застапуваат женските прашања. Жената и понатау ја нема моќта реално да влијае врз процесите и да ја наметне својата волја на другите, наспроти отпорот и несогласувањето. Моќта, која се поврзува со одредени способности да се дејствува врз распределбата на ресурсите, е тесно поврзана со процесот на донесување одлуки. Последиците од политичките одлуки предизвикуваат последици од пошироко значење.

Според изјавата на една испитаничка, идејата дека рамноправноста меѓу половите е веќе постигната, е прилично широко распространета меѓу лидерите. Тоа треба да се оспори. Рамноправноста ќе се постигне кога ќе има еднаков број жени и мажи во власта. А да не заборуваме за тоа дека нерамномерната родова партиципација е спротивна на граѓанските вредности на европските држави и таа може да ја оддалечи Република Македонија од стандардите на ЕУ.

6.9. Квоти во Република Македонија

Една експертка за родова еднаквост посочува неколку причини што доведоа до воведување квоти во Република Македонија – академиците кои работеа на реформа на Изборниот законик ги поддржаа квотите, невладините, главно женски, организации лобираа за нив, а жените во политичките партии ги прифатија со задоволство. Важно е да се забележи дека ова прашање е едно од ретките, кое не ги подели власта и опозицијата, по што македонското женско лоби иницираше серија од средби со политичките лидери, на кои се разговараше за листите на жените, како помалку застапен пол во политиката, како кандидатки за избори. Се

разбира, новата законска регулатива со воведени квоти се соочи со низа предизвици, бидејќи политичките партии, и покрај тоа што беа едногласни во донесувањето на законските измени, ги опструираа квотите, обидувајќи се да го загрозат духот на новиот закон, ставајќи ги жените-кандидатки на дното на изборните листи и на тој начин намалувајќи ги нивните шанси за избор. Потоа следувааше амандман, со кој се гарантираше изборот на помалку застапениот пол не помалку од 30 проценти.

Движењето на жените, се чини, дека одигра клучна улога во овој процес. Жените од невладините организации иницираа дебати за недостатокот од жени во политиката, особено на позициите со моќ на одлучување. Се одржаа многу дискусии за начините на кои може да се прескокнат пречките за подобрување на состојбата и меѓу повеќето солуции, воведувањето квоти беше посочено како инструмент, кој може да продуцира најбрзи резултати. Исто така, женските невладини организации заклучија дека за да се подобрат шансите за учество на жените во политиката треба да се развијат добри односи со жените од политичките партии, да се зголеми свеста за неопходноста од воведување квоти и да се лобира за нив. Нивната поента беше дека нема време за чекање родовата еднаквост да се реши по природен пат, бидејќи за тоа ќе треба да поминат стотици години. Затоа, тие ја промовираа и форсираа стратегијата за подигање на јавната свест дека е важно да се добијат жени на позиции со моќ, за што се потребни квоти, односно јавноста да стане свесна дека во Собранието, Владата и партиите доминираат мажите.

Македонското искуство покажа дека квотите се исклучително важни во процесот што треба да доведе до паритет, дека тие треба да се обврзувачки за да се дојде до посакуваниот резултат, дека помогнаа македонската жена да стане видлива во политиката и дека се историски чин во поглед на тоа што за првпат доведе до избор на Албанка во Собранието и жени кандидатки на изборните листи од руралните средини. Најмногу од сè квотите овозможија да се привлече вниманието на политичките партии кон нивните женски членови, односно членки. Сето ова немаше да биде возможно, ако жените од политичките партии, невладините организации, трговските униии и медиумите не извршеа заеднички притисок да се усвојат родови квоти на позициите на моќ.

Како заклучок се наметнува ставот дека квотите се важни, бидејќи тие им даваат на жените пристап до структурите на моќ.

Учеството на жените како градоначалнички за чиј избор нема воведено квоти, е исклучително незадоволителна состојба, особено поради фактот што во еден циклус од локалните избори не беше избрана ниту една жена градоначалничка. Ова претставува поразителен податок за прашањето на учество на жената во процесите на одлучување на локално ниво и за родовата рамноправност во Република Македонија, воопшто. Нема земја во регионот, па и пошироко каде нема избрано жени градоначалнички.

Оваа состојба е тешко решлива, бидејќи законот не познава афирмативна мерка за избор на жени градоначалнички, поради што подносителите на листа за градоначалник не се обврзани да ги кандидираат жените, што е уште една потврда дека онаму каде што нема квоти, нема ни напредок кон родов баланс во политиката.

7. ЗАКЛУЧОК

Овој труд имаше за цел да обезбеди една сеопфатна студија за тоа како да се намали родовиот јаз во политичката партиципација, бидејќи жените се недоволно застапени меѓу политичките елити и во многу земји во ЕУ продолжуваат да заостануваат зад мажите во низа политички активности.

Заклучок е дека вистинска родова рамноправност во светот ќе има кога жените ќе раководат со половина од државите и компаниите, а мажите со половина од нашите домови. На тој начин максимално ќе бидат искористени сите човечки ресурси и талент, така што ќе се подобри и целокупното живеење на заедницата, бидејќи отсуството на жени во политиката значи отсуство на идеи и мислења на поголемиот дел од популацијата.

Истражувањето за оваа дисертација покажа дека и покрај тоа што родовата интеграција во политиката е теоретски идентификувана како неопходност во современиот свет на почетокот на 21-от век, во нејзиното практично спроведување, таа сè уште се наоѓа на незавидно ниво.

Мажите сè уште го држат мнозинството на лидерските позиции во власта и во индустријата. Ова значи дека жената сè уште не добила шанса да го даде својот целосен потенцијал и дека се губи огромниот потенцијал што лежи меѓу најпаметните и најспособните жени, но и дека гласот на жената сè уште не се слуша подеднакво во одлуките, кои се одразуваат врз нашите животи.

Мажите сè уште владеат и го контролираат светот и тие ја носат одговорноста што жените се надвор од политиката, или барем на пониски нивоа. Но, моќта и доминантноста на мажите ја штитат и самите жени преку премолчување, прифаќајќи ги стереотипите без критика.

Совладувајќи го силното мачо општество и градејќи почит кон рамноправната положба на жените во општеството, најверојатно, ќе треба да поминат повеќе генерации додека се добие опиплива (видлива) разлика и додека се најде начин како да се вклучат мажите во промовирањето на еднаквост на половите. Тоа сигурно нема да се случи само со барање родова еднаквост од страна на жените. Потребно е и мажите да видат дека родовата еднаквост влијае позитивно врз нивниот живот и дека тоа е во нивни интерес, за и тие да станат шампиони на промените. Постојат просветлени луѓе во македонското општество, така што

нивната поддршка може многу да помогне за промените што треба да донесат поголема застапеност на жените. Тоа ќе биде добро за сите во општеството.

Значи, треба да се преземат чекори за подобрување на застапеноста на жените во секое тело со моќ на донесување одлуки и тоа на сите нивоа во општеството без разлика дали е тоа во заедницата, училиштата и универзитетите, невладиниот сектор, менаџерски позиции, јавни одбори и слично, како и општините, членови на влади или на парламенти.

Всушност, постојат повеќе фактори, кои влијаат врз ваквата родова димензија во политиката, меѓу кои, поважни се силната патријархална политичка култура, слабото женско движење, недостатокот од механизми за промоција и обезбедување родова еднаквост во политиката, неповолниот гласачки и партиски систем, како и силната доминација на мажите во политичките елити. Оттаму, постигнувањето еднакво учество на жените и мажите во политиката и на сите нивоа во донесувањето одлуки е долг и тежок процес.

Се поставува прашањето што е преземено и што треба да се стори за да се смени состојбата. Прегледот на расположливите податоци покажа дека во многу држави во светот, особено во Европа, вклучувајќи ја и Македонија, има донесено голем број законски решенија што му овозможуваат на помалку застапениот пол, во случајов жените, помасовно да партиципираат во политиката. На глобално ниво има значително зголемување на учеството на жената во политиката во последните неколку децении, особено ако се има предвид дека до пред само 50-тина години жените не само што воопшто не учествуваа во политиката, туку немаа ни право на глас, а да не зборуваме дека до пред 100-тина години, тие немаа право ни на имотна сопственост.

Денес жените не само што се вклучија во политиката, туку почнаа и да освојуваат високи позиции со моќ на одлучување. Така, некои земји во моментот имаат жена како шеф на држава или влада, а и глобалната стапка на учество на жените на национално ниво во парламентите е речиси 20 проценти. Голем број земји истражуваат мерки за зголемување на учеството на жените на високо ниво, од локално до национално.

Поконкретно, на светско ниво жените држат позиции на претседател на држава или влада во 17 земји, поточно 10 претседателки на држави и 7 претседателки на влада, според последните податоци од јуни 2015 година.

На највисокото ниво во Европа вкупно две жени се претседателки на држава (Малта и Литванија) и пет на влада (Данска, Германија, Летонија, Полска и Норвешка, а со новата шефица на Британската влада стануваат 6), додека на највисоките државни функции во претседателствата, владините кабинети и министерства жените се застапени со 27 проценти, а мажите со 73.

Во националните парламенти на земјите-членки на Европската унија, 8 жени се претседателки и 27 проценти од вкупниот број пратеници на овие парламенти се жени. Во просек во националните парламенти во Европа има по една жена на секои тројца мажи. На светско ниво на чело на национални парламенти досега биле 45 жени, од вкупно 190 држави.

За првпат во историјата на една земја со паритет, односно со еднаков баланс меѓу жените и мажите на министерските позиции, поточно 15 жени и 15 мажи министри, за жал не на европско тло, доби Канадската влада, која ја состави новиот премиер на Канада, Џастин Трудо, кога дојде на власт во ноември, 2015 година.

Состојбата во политичките партии, кои всушност, се базата од каде доаѓаат жените на власт, е 15 проценти жени лидер(к)и на политички партии и 85 проценти мажи, или поточно 25 политички партии во Европа ги водат жени, а 145 мажи.

Во локалната самоуправа 13 проценти во земјите-членки на ЕУ се градоначалнички, додека во советите во локалната самоуправа на европско ниво процентот на жени-членки на совет е 31 наспрема 69 проценти мажи.

Бројот на жени во Европскиот парламент достигна до 35% што претставува виден напредок, а во Европската комисија во проценти изразено има 25% жени наспрема 75% мажи.

Македонија спаѓа во редот на првите дваесет земји во светот, според вклученоста на жените во политиката и на местата на одлучување со 34% пратенички во Парламентот и 30% советнички во локалните совети.

Ваквиот напредок се постигна откако владите, политичките партии и невладините организации презедоа низа мерки, пред сè законски решенија, со кои се гарантира родова рамноправност и достапност до највисоките функции.

Во тој поглед не заостанува ни Република Македонија, во која постои широка правна рамка од Уставот, преку законите за политички партии, за избор на пратеници, за локална самоуправа и за еднакви можности на мажите и жените, преку националните планови и стратегии за родова рамноправност и за родово

буџетирање, до разни механизми, меѓународни обврски, протоколи и декларации за промоција на родовата еднаквост во процесот на донесување одлуки.

Преку темелна анализа овој труд докажа дека изборните институции одиграа и сè уште играат значајна улога во намалувањето на родовите разлики во политичката партиципација. Инклузивните изборни правила, кои обезбедуваат пропорционални изборни резултати имаат поголеми ефекти врз политичкиот ангажман и учество на жените отколку на мажите. Изборните закони и правила, дизајнирани да ја промовираат социјалната, поточно родовата инклузија во Парламентот, го намалуваат родовиот јаз и ги вцртуваат жените во демократскиот процес.

Ова истражување, исто така, покажа дека од сите механизми најголем ефект има воведувањето квоти, кои придонесуваат за зголемување на учеството на жените во политиката, како и големиот број кампањи. Со оглед на бавниот влез на жените во политиката, земјите бараат ефикасни методи за родова рамнотежа во политичките институции. Квотите претставуваат еден таков механизам. Воведувањето систем на квоти за жените претставува квалитативен скок во политиката. Поради својата релативна ефикасност, надежта за драматично зголемување на застапеноста на жените во политиката е силна.

Доказ за тоа е брзото зголемување на бројот на жени пратенички и советнички во националните парламенти и локалните совети, каде што е воведен системот на квоти, како што беше егзактно прикажано погоре, но и слабата политичка партиципација на припадничките на женскиот пол во политичките институции, за кои не постојат квоти. Така, во Владињот кабинет и во министерствата жените се застапени со само 8, а мажите со 92 проценти, додека од осамостојувањето на Македонија до денес на прсти можат да се избројат министерките.

Денес, во Владата има само 2 министерки од вкупно 20 министерски места, 3 жени заменик-министерки и 6 државни секретарки. Инаку, досега Македонија имала вкупно 17 министерки и 187 министри. Слична е состојбата и со градоначалничките места, па така од 81 општина само 4 имаат жена за градоначалник, а во претходниот состав ниту една.

Исто така, и во ЕУ како целина, учеството на жените во националните парламенти е зголемено во просек за 5 процентни последните десет години во земјите, кои немаат внесено во законодавството задолжителни квоти, но

значително е зголемено, поточно за 10 проценти, во земјите каде има внесено законодавни квоти за најмалку еден изборен циклус.

Кај земјите надвор од ЕУ, законодавните квоти драматично влијаеле врз нивото на застапеност на жените во парламентот во две земји-кандидатки (Македонија и Србија) со постигнати над 30 проценти жени-членки на парламентот, што е за два, па и три пати повеќе од нивото на нивното учество забележано пред воведувањето квоти.

Квотите први ги воведоа нордиските земјиво 70-тите години на минатиот век, кога одлучија да воведат минимален процент за двата рода на листите на кандидатите и кандидатките за избори на сите нивоа. Партиите во сите земји на ЕУ сега се веќе обврзани да ги почитуваат квотите, или дури и на еднаква застапеност за кандидатурите. Овие мерки резултираа со појава на „критична маса“ жени избрани на локално и национално ниво во неколку земји, особено на северот на Европа. Денес, може да се забележи дека овие практики кај политичките партии се развија и во многу други европски држави.

Така, во 18 од 28 земји членки на ЕУ (27 наскоро без Обединетото Кралство) во една или повеќе политички партии, со место во Европскиот парламент, има воведено доброволна квота за бројот на жените кандидати.

Денес речиси половина од земјите во светот користат некаков вид изборна квота за жените во своите парламенти. Во последниве години, изборните родови квоти се воведени во неверојатен број земји насекаде во светот. Денес дури може да се зборува и за „треска на квоти“. На места, каде родовите квоти биле укинати се забележува пад на застапеноста на жените во избраните институции. Меѓутоа, во Европа квотите се прилично непопуларни, освен на Балканот. Во Западна Европа, квотите се главно доброволно воведени во политичките партии, со исклучок на Белгија и Франција. Дури ни во Централна и Источна Европа нема многу партии што донесуваат прописи за воведување на квота-системите, ниту има правни прописи за родова квота во нивните парламенти.

Скандинавските земји веќе долго време се сметаат за најуспешни примери на висока застапеност на жени во политиката со 35 до 45 проценти пратеници. Сепак, нордиските држави никогаш немаат донесено законски прописи за воведување квоти. Наместо тоа, партиите на центарот и левицата користат квоти на доброволна основа во самите партии. Дури и овие доброволни квоти во партиите се воведени откако бројот на жени во парламентите надминал 25 проценти. Политичките партии,

се всушност, тие што имаат витална улога и одговорност во промовирањето и заштитата на квотите и другите мерки за подобрување на учеството на жените во политиката.

Од друга страна, квотите покренуваат сериозни прашања, но во некои случаи и силен отпор, поради тоа што на жените во овој случај им се дава предност во однос на мажите. Квотите се сметаа за недемократски, бидејќи гласачите се тие што треба да одлучат кој ќе биде избран. Квотите, исто така, наметнуваат впечаток дека политичар(к)ите се избрани поради нивниот род, а не поради нивните квалификации дека повеќе квалификувани кандидати се турнати настрана.

Но, добрите страни на квотите за жени во политиката, кои сепак преовладуваат за сметка на лошите, се тоа што тие не дискриминираат, туку ги надоместуваат реалните бариери, кои ги спречуваат жените за фер удел на политичката сцена. Со помош на квотите жените го добиваат правото како граѓани на еднаква застапеност. Квотите се добри зашто на политичкиот живот му е потребно искуството на жените. Жените се квалификувани исто колку и мажите, но квалификациите на жените се омаловажени и минимизирани во политичкиот систем, во кој доминираат мажите. Квотите ја неутрализираат оваа неправда. Факт е дека политичките партии се тие што ги контролираат кандидатурите, а не избирачите, кои одлучуваат кој ќе биде избран, па затоа со квотите не се повредуваат правата на гласачите. Конфликтите што можат да се предизвикаат од воведувањето квоти се само привремени.

Сепак, и покрај сите мерки, меѓу кои и најпопуларната – системот на квоти, родов баланс од 50/50 сè уште не е постигнат. Логично е да се смета дека еднаквоста не е постигната кога е добиена по вештачки пат, а освен тоа 30% не е доволно, бидејќи во светот (вклучително и во Македонија) има 50% жени.

Освен тоа, кога повеќе луѓе би влегле во трката за власт, во случајов двојно повеќе, т.е. целата женска популација, би имало и повеќе рекорди, односно би се зголемиле достигнувањата.

Условите за сите жени би се подобриле кога би имало повеќе жени на лидерски позиции, бидејќи тие би дале силен и моќен глас за нивните потреби и грижи, затоа што тие носат промена во културата, вредностите, политиката, економијата и јавната сфера.

Одговорот на прашањата како да им се помогне на милионите жени, кои страдаат од сиромаштија, силувања и насилство, може да биде кажан со 4 зборови – **повеќе жени на власт!**

Придобивките од поголемата застапеност на жените на позициите на моќ се двојни, бидејќи тие како докажани старатели на децата во практика, често имаат позначајна улога од мажите во застапувањето на децата. Затоа, покрај унапредувањето на правата на жените, се унапредуваат и правата на децата. Голем број студии од индустријализираните и развиените земји покажуваат дека жените во локалната власт имаат тенденција да ги унапредат социјалните прашања.

Жените можат добро да управуваат, како што тоа го прават со домаќинството, економично и одговорно, зашто и тоа е вид менаџмент. Жените се половина од човечкиот потенцијал, со кој можат да располагаат сите економии и политики. Ако талентот не е интегриран, тоа ќе биде загуба и за жените и за мажите.

Според изјавата на една испитаничка, идејата дека рамноправноста меѓу половите е веќе постигната, е прилично широко распространета меѓу лидерите, но тоа треба да се оспори. Рамноправноста ќе се постигне кога ќе има еднаков број жени и мажи во власта. А да не зборуваме за тоа дека нерамномерната родова партиципација е спротивна на граѓанските вредности на европските држави и таа може да ја оддалечи Република Македонија од стандардите на ЕУ.

За таа цел на последните избори во Европскиот парламент беше донесена Декларацијата 50/50 за родова рамнотежа на позициите со моќ на одлучување, со која беа повикани политичките групи во Европскиот парламент да номинираат по една жена и еден маж-кандидат за претседател на Европскиот парламент и да обезбедат родова еднаквост при номинирањето на претседателите во рамки на комисиите.

Исто така, беше повикан и Европскиот совет да ги стави жените високо на својата политичка агенда. Во март 2015 година почна кампањата за 50 проценти застапеност на жените на избирачките листи, или таканаречена паритетна застапеност. Овој принцип се очекува да доведе до унапредување на родовата рамноправност и зголемено учество на жените во политичкиот живот.

Ова е, всушност, и заложба на Обединетите нации насловена како Планета 50-50 до 2030, поточно проект на ОН, под мотото „Засили ја родовата рамноправност!“, преку кој се повикуваат владите да направат заложби на

национално ниво за решавање на предизвиците што ги спречуваат жените да го постигнат својот целосен потенцијал. Владите се повикуваат да донесат нови закони или да ги зајакнат постојните, да го поттикнат учеството на жените во процесот на одлучување, да инвестираат во националните планови и политики за родова еднаквост, да организираат кампањи за едукација за унапредување на родовата еднаквост и сè што може да направат за родовата еднаквост да стане реалност до 2030 година.

Сè додека не се постигне паритет меѓу двата пола, според кампањата, треба да се оспорува идејата, која е широко распространета меѓу лидерите, дека родовата рамноправност е веќе постигната со квотите од 30 проценти.

Рамномерната вклученост на двата пола во политиката овозможува поголем квалитет на полето на социјалната правда, на човековите права и на демократијата. Вклучувањето на двата пола во креирањето на политиката, исто така, води кон создавање политика, која е подобра и посоодветна за едно разнолико граѓанско општество, но и кон воведување на заборавените или нови прашања во политичката агенда.

Затоа, се препорачува да се информираат граѓаните за потребата од политичка партиципација на двата пола и за бенефициите од неа, бидејќи таа позитивно влијае врз општествениот живот генерално. Исто така, потребни се инвестиции, измена на дел од законите и конечно, потребно е да се развие систем за мониторинг од работата на родово избалансираните институции (Ристеска, 2008).

И конечно, дали Македонија би била поубаво место за живеење, ако со неа владеат жените рамноправно со мажите, можеме наскоро да дознаеме, бидејќи до оваа состојба ќе се приближиме, или поточно се очекува да се приближиме, со примена на последните измени на Изборниот законик во 2015 година, со кои квотата на помалку застапениот пол од 30 се зголеми на 40 проценти, со тоа што на жените треба да им припадне секое прво, трето, деветто и десетто место во Парламентот, односно по 4 жени на секои 10 пратенички или советнички места. Овие измени за првпат се применија на предвремените парламентарни избори во декември, 2016 година, а тоа најверојатно ќе бидат и редовните локални избори во 2017 година.

Дотогаш како одговор на клучното прашање се надевам дека ова истражување, заедно со предлозите и истражувачките приоритети наведени во овој труд, ќе поттикнат дебати и нови иницијативи за поголемо политичко учество меѓу

Родовата димензија на политичката партиципација
во Европската унија и во Република Македонија

жените и мажите во Република Македонија, зашто од степенот на уживање на правата на жените и мажите во рамките на општествената политика на една земја, зависи степенот на демократијата на тоа општество.

Докторската дисертација претендира да стане скромен прилог и кон анализата на концептот за родова интеграција преку воведување квоти.

Оваа докторска дисертација би можела да биде значајна и во натамошното креирање на политиките и стратегиите за постигнување родова еднаквост, пред сè во највисоките државни институции на Република Македонија, која како дел од глобалните трендови и како земја - кандидат за членство во Европската унија, досега има имплементирано многу закони, директиви и политики релевантни за решавање на проблемот со родовата дискриминација.

Со ова истражување врз основа на добиените валидни и научно верификувани сознанија треба да се креира поволен амбиент за ангажираност на сите субјекти вклучени во процесот на родовата интеграција во политиката.

ПРЕПОРАКИ

Препораки за можни решенија, кои ќе придонесат кон подобрување на родовата еднаквост во политичката партиципација се соработка меѓу Владата, граѓанскиот сектор и партиите, преку демократизација на внатрешните процеси и воспоставување механизми за родова еднаквост како во власта, така и во самите партии.

Владите треба да ги ратификуваат и релевантните меѓународни инструменти, кои гарантираат целосни политички права за жените, како што се Универзалната декларација за човекови права, Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација на жените (CEDAW) и Конвенцијата за политички права на жените и да се погрижат тие да се спроведат и да се интегрираат во националното законодавство. Исто така, треба да ги вклучат жените во дискусиите за реформи на изборниот систем, што ќе обезбеди пропорционална родова застапеност, а потоа да се осигураат дека мажите и жените имаат еднакви можности за време на изборните кампањи, преку обезбедување јавни средства и пристап до државните медиуми. Владите треба да ги охрабрат мажите на позиции со моќ на донесување одлуки, да ги поддржат жените и тие да влезат во арената на моќ, а и да ги охрабрат и поддржат сојузите меѓу жените и мажите да ја зацврстат агендата за полова рамноправност. Од друга страна, власта треба да ја разгледа можноста за воведување квоти за подобра политичка застапеност на ниво на градоначалници на помалку застапениот пол. Законодавните промени кои би вовеле квоти за градоначалници од помалку застапениот пол, треба сериозно да се разгледаат, при што треба да се отвори широка и транспарентна дебата, во која активно би биле вклучени сите засегнати страни и експертската јавност. Како препорака треба да се унапреди трендот на кандидирање жени за градоначалнички, да се почитува духот на изборниот закон претставен преку родовата квота. Преку законодавството треба да се зајакнат политиките за родова еднаквост и институционалните рамки со соодветни технички, човечки и финансиски ресурси за да се подобри нивната ефикасност и влијание. Оттаму, треба да се обезбедат финансиски субвенции за женските ограноци во политичките партии, на пример, од Буџетот на државата. Потоа, треба да се ревидираат правилата за финасирање на кампањите, со цел да се овозможат финансиски субвенции за политичките партии, кои на тој начин би номинирале повеќе женски кандидати за градоначалнички. Исто

така, треба да се зајакнат и локалните механизми и капацитети за имплементација на локалните и национални стратешки документи во областа на родовата еднаквост и родово одговорното буџетирање. Треба да се користат досегашните искуства и добри практики во земјата за вклучување на родово одговорното буџетирање на сите нивоа на градење на политиките и буџетите. Со Законот за еднакви можности на жените и мажите треба да се информираат и запознаат граѓаните, како и за нивните законски права што произлегуваат од Законот. Во своите програми за активности институциите треба да ја промовираат и унапредуваат родовата еднаквост во јавниот и приватниот сектор. Треба да се поддржуваат организациите на жени, здруженијата на граѓани, невладините организации и поединците, кои работат во областа на еднаквите можности за жените и мажите за организирање различни активности, кои се од големо значење за граѓаните, со цел да се промовира родовата еднаквост. Исто така, може да се организираат јавни расправи и трибини за граѓаните, на кои би се дискутирало за различни теми од областа на законска регулатива и човекови права. И конечно, треба да се инвестира во институции за грижа на деца и да се воведат мерки за балансирање на семејните обврски, како што е татковско отсуство за мажите и додатоци за родителски отсуства за двајцата родители. Власта е таа која што треба да ја ревидира правната рамка, за да се обезбедат 50 проценти учество на жените на сите извршни позиции и да ги подобри родовите статистики, кои се релевантни за донесување одлуки, вклучувајќи ја и излезноста на изборите. Впрочем, согласно Законот за еднакви можности на жените и мажите, институциите се обврзани да водат база на статистички податоци разделени според полот и тие редовно да ги ажурираат. Една пратеничка од собраниската Комисија за родова еднаквост, смета дека за да се сменат работите најбитно е да се создадат услови жената да постигне баланс меѓу приватниот и професионалниот живот. „Само економски независна жена може да се избори за своите права. Затоа ние се залагаме за економска рамноправност на жените преку редица мерки, со кои ќе постигне баланс меѓу приватниот и професионалниот живот. Бараме воведување двосменски градинки, флексибилно работно време, работа од дома, породилно отсуство од една година и едукација на жените за доходовни занимања. Сакаме повеќе жени во надзорни и управни одбори и на раководни менаџерски позиции“, вели таа.

Политичките партии треба да усвојат јасни и транспарентни правила за селекција на кандидати со правична застапеност на жените кандидатки за избори на

позиции што носат победа и да преземат посебни мерки, со кои би се обезбедило учество на жените во процесот на одлучување во рамките на самите политички партии, со цел да се постигне рамноправност на сите нивоа. И во политичките партии е потребно да се вклучи родова разновидност како вредност. За промовирање на жените кон лидерските позиции е потребна силна поддршка од дното нагоре. Мажите ќе го поддржат назначувањето на жените на лидерски позиции, ако на тоа гледаат како начин за стекнување дополнителна енергија или моќ, особено во време кога партиите се во трка за власт. Моќта на жените да ги привлечат гласачите е голема предност што треба да се искористи. Затоа, треба да се спроведуваат обуки за сите политички партии, да се објасни важноста на родовиот баланс во политичкиот живот. Овие обуки треба да бидат насочени не само кон жените, туку и кон мажите, со оглед на тоа што обично мажите на високи позиции во партиите се одлучувачкиот фактор и главната пречка за жените да постигнат еднаков статус во политичкиот живот. Политичките партии треба да регрутираат повеќе жени, да воведат квоти за одлучувачките (извршните) тела на сите нивоа и во сите организациски структури на партијата, да обезбедат посебни можности за градење капацитети за жените преку механизми и обуки што би ги поттикнале жените да учествуваат во изборниот процес, во политичките активности и во други лидерски активности. Политичките партии се тие кои треба да ги ревидираат процедурите за регрутирање и да ги идентификуваат дискриминаторските практики, со цел да се прошири кругот на потенцијални кандидатки. А, исто така, треба и да овозможат некаква форма на грижа за децата додека траат партиските состаноци, со цел да се олесни товарот врз жените и да се пружат подеднакви шанси за учество.

Се препорачува **меѓународните чинители** да обезбедат средства за обука на потенцијалните кандидатки од политичките партии за да стекнат вештини, кои им се потребни да се вклучат во политичката кампања и ефикасно да комуницираат со медиумите. Исто така, тие треба да поддржат и да промовираат кампањи за подигање на свеста за борба против негативните стереотипи, за да се потенцира легитимноста на вклучување на жените во процесите на донесување одлуки на сите нивоа, како и да го поттикнат учеството на жените во процесот на одлучување. Меѓународниот фактор е тој, којшто треба да овозможи истражување на условите, под кои може да се зголеми учеството и застапеноста на жените во политичките партии, во владите и во парламентите.

Актерите на **граѓанското општество** треба да им помогнат на обичните луѓе да се поврзат со жените на позиции со моќ на одлучување. Тие би требало да следат колку е пристрасно медиумското покривање на прашањата за родова рамноправност во однос на прашањата поврзани со жените вклучени во процесот на одлучување. Суштинска цел на организациите на жените во регионот е да се зголеми политичкото учество на жените и да се испитаат средствата, со кои тоа може да се направи. Затоа, невладините организации, кои се средиште за идните лидерки, треба да продолжат да даваат приоритет на зајакнување на жените и постигнување паритет во донесувањето одлуки. Тие треба да се организираат и поддржат кампањи за промоција на жените лидерки и за поттикнување на младите жени да влезат во политиката. А, потоа треба да се следи имплементацијата на политиките и на законските обврски што се однесуваат на родовата еднаквост.

На **индивидуално** ниво е потребно политичарките да вложат напори за поттикнување и охрабрување на другите жени. Потребно е жените што се наоѓаат на лидерски позиции во партиите свесно да работат на регрутирање што повеќе жени. Тие треба да влијаат и врз своите машки колеги да го прават истото. Од друга страна мажите треба да се вклучат во агендата за родова еднаквост. Треба да се идентификуваат и мобилизираат носителите на промени кај сите партии за прашањата поврзани со родовата еднаквост или за прашањата, кои можат да придонесат за паритет и да се изгради солидарност со нив. Во секој случај, потребно е понатамошно истражување и размена на добри практики, но едно е сигурно: мажите и жените треба да работат заедно како сојузници во борбата против овој значаен јаз меѓу родовите во организациите. Процесот на воспоставување еднаквост не е само голема одговорност на жените-лидери, туку и на мажите-лидери и на целото општество. Жените мора да научат вештини за да можат да го покажат својот капацитет. Препорака на жените е да бидат активни во политиката, за да можат да го покажат квалитетот. Потребно е јакнење на капацитетите на жените од експерти, нивна едукација, но и менување на свеста, пред сè кај жените. Во пресрет на парламентарните избори во април 2016 година, кои сепак, не се одржаа поради продлабочување на политичката криза, се организираа обуки за жените потенцијални учеснички, со цел да се зголеми нивниот капацитет, а такви обуки планирани и за наредните локални избори треба да се поддржат.

БЛАГОДАРНОСТ

Во овој труд се вткаени енергијата и помошта на многумина додека траеше истражувањето. Затоа, би сакала од срце да се заблагодарам и да ја изразам мојата искрена благодарност до сите оние, кои ми помогнаа и дадоа свој придонес во различни фази од реализацијата и финализирањето на мојата докторска дисертација, без оглед дали тоа го сторија со остра критика кон мојот пристап, со посочување соодветна литература, или пак, едноставно со размена на мислење за родовиот баланс во политичката партиципација.

Посебна благодарност изразувам до мојата менторка, проф. д-р Милева Ѓуровска, која несебично се залагаше при изборот и дефинирањето на темата и во текот на целата подготовка на трудот, како и за отворањето нови погледи и перспективи, преку нејзините вредни совети, особено што ја препозна големата потреба од еден ваков вид истражување. Најискрена благодарност за нејзината срдечност и човечност.

Исто така, сакам да им се заблагодарам на жените и мажите, кои се активни во политичкиот живот и кои учествуваа во ова истражување. Без нивното учество немаше да можам да ги собирам податоците содржани во анализата, за која скромно верувам дека е од суштинско значење за постигнување родов паритет во политиката.

Дополнително им изразувам благодарност на членовите на Комисијата за нивните теориски насоки во текот на подготвувањето на трудот и за дадените забелешки и сугестии за текот на истражувањето, како и на сите мои колешки и колеги, пријателки и пријатели, но и претставници на институциите, кои активно ја поддржуваат родовата еднаквост во Македонија и кои ми помагаа а во текот на подготовката на овој труд, преку обезбедување соодветна литература, практични совети, а особено за пројавениот интерес преку квалитативната опсервација и долгите разговори да се кристализираат моите ставови.

Мојата голема благодарност!

БИБЛИОГРАФИЈА

Литература

- Бенедек, Волфганг. *Разбирање на човековите права*. Скопје: Македонски информативен центар, 2008.
- Боршард, Клаус-Дитер. *АБВ на правото на Европската унија*. Луксембург: Канцеларија за публикации на Европската унија, 2010.
- Британика*. Скопје: Топер, МПМ, 2005.
- Вајденфелд, Вернер, Волфганг, Веселс. *Европа од А до Ш, Прирачник за европска интеграција*. Скопје: БПБ, Сојузна централа за политичко образование Фондација Конрад Аденауер, Сектор за европска интеграција, 2003.
- Ванковска, Билјана. *Политички систем*. Скопје: БоматГрафикс, 2007.
- Водич во феминистичката и родовата терминологија*. Скопје: Здружение на граѓани Акција Здруженска, Графички дизајн, 2007.
- Вудвард, Алисон Е. *Воспоставување рамнотежа меѓу половите: Водич за воспоставување рамнотежа во процесот на одлучување*. Стразбур: Оддел за рамноправност меѓу жените и мажите, Генерален директорат за човекови права, Совет на Европа. 2001.
- Вујаклија, Милан. *Лексикон страних речи и изрази*. Београд: Просвета, 1980.
- Вуковиќ, Ана. *Ставови политичарки о женској политичкој партиципацији у Србији*. Београд: Институт друштвених наука, 2014.
- Гзиме, Старова. *Положбата и правата на вработената жена*. Скопје: Сојуз на организации на жени на Македонија, 2003.
- Ѓуровска, Милева. *Социологија*. Скопје: Филозофски факултет, 2006.
- Ѓуровска, Милева. *Социологија на женскиот труд*. Скопје: Филозофски факултет, 2008.
- Европа за жените*. Луксембург: Канцеларија за публикации на Европска унија, 2011.
- Жените во политиката, родова анализа на програмите на политичките партии*. Скопје: Женска граѓанска иницијатива Антико, 2002
- Ивановска, Марија. *Водич во феминистичката и родовата терминологија*. Скопје: Здружение на граѓани Акција Здруженска, 2007.
- Јованов, Илија. *За изборните модели*. Скопје: 2015

- Каракамишева, Тања, Ефремова, Вероника. *Поимник на терминологијата на Европската унија*. Скопје: ГТЗ, 2009.
- Климовски, Саво. *Уставно право и политички систем*. Скопје: Просветно дело, 2003.
- Климовски, Саво, Каракамишева-Јовановска, Тања, Спасеновски, Александар. *Политички партии и интересовни групи*. Скопје: Фондација Конрад Аденауер, 2016.
- Колозова, Катерина. *Истражувања од областа на родовите студии*. Скопје: Евро - Балкан прес, 2002.
- Кон родово рамноправна Македонија. Скопје: Центар за истражување и креирање политики, 2010.
- Корубин, Никица, Тричковски, Бранко, Костовски, Љубомир. *Портретирање на жената во македонските медиуми: родовата еднаквост – клише, традиција или демократско право?* Скопје: Фондација Фридрих Еберт, 2014.
- Коруновска, Неда; Србијанко, Јана К. *Жените во политиката: Патот до политичките функции и влијанието на локално ниво во Македонија*. Скопје: Реактор – Истражување во акција, 2015.
- Луциаќ, Иља. *Парламентарен надзор врз безбедносниот сектор и родот*. Скопје: Скенпоинт 2008.
- Маричиќ Б., Петковски Љ. *Политичката култура, европеизацијата и ставовите во Македонија: извештај од анкетното истражување „Еврометар“ за 2014*. Скопје: Македонски центар за европско образование, 2014.
- Милер, Давид. *Блеквелова енциклопедија на политичката мисла*. Скопје: Книгоиздателство МИ-АН, 2002.
- Мирчев, Димитар, Христова, Лидија. *Модерната политологија-темелите на проучувањето на политичкиот живот*. Скопје: ФОН и Култура, 2008.
- Митерауер, Михаел. *Европското семејство. Историско – антрополошки огледи*. Скопје: Слово, 2005.
- Мониторинг на примената на законот за еднакви можности на жените и мажите во рамките на локалната самоуправа во Република Македонија*. Скопје: Здружение на граѓани Акција, 2009.
- На патот кон ЕУ, Мониторинг на еднаквите можности за жените и мажите во Македонија*. Скопје: Здружение на граѓани Акција „Здруженска“, 2006.

- Петковска, Антоанела, Миноски, Константин. *Ставовите на граѓаните кон системот на владеење во балканските држави*. Во Политичка мисла бр. 45. Скопје, 2014.
- Петроска Бешка, Виолета и Најчевска, Мирјана. *Истражувачки извештај: Барометар за еднакви можности*. Скопје: МЦМС, 2009.
- Политичката култура и идентитетите*. Скопје: Фондација институт отворено општество и Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, 2012.
- Права на жените: чекор по чекор*. Скопје: Магор, 2001.
- Ревизија за социјална политика*. Скопје: Фондација „Фридрих Еберт“, јуни 2008.
- Ревизија за социјална политика*. Скопје: Фондација „Фридрих Еберт“, јуни 2009.
- Ристеска, Марија. *Дијагностичко сродни групи и неплатена работа на неа која ја вршат жените*. Скопје: Центар за истражување и креирање политики, 2008.
- Ристова Димова, Татјана, Страмшак Ѓуровска Билјана. *Прирачник за идентификација на родовите прашања и за нивна примена во социјалната работа и социјалната заштита*. Скопје: ЈУ Завод за социјални дејности - Скопје, 2011.
- Сè што сакавте да знаете за ЕУ*. Скопје: Фондација отворено општество, 2009.
- Силјановска, Гордана и Митков Владимир. *Локална самоуправа*. Скопје: Магор, 2000.
- Симовска, Емилија, Габер, Наташа и Бабунски, Климе. *Политичката култура на граѓаните во Република Македонија*. Скопје: Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, 2001.
- Симонс, Сали; Хортон, Рос. *Жените што го променија светот*. Скопје: Макавеј, 2008.
- Стојиљковиќ, З. *Партиципације, Енциклопедија политичке културе*. Београд: Савремена администрација, 1993.
- Страмшак, Биљана. *Феминистички почетоци на социјалната работа*. Скопје: МЦМС, 2008.
- Фрчкоски, Љубомир Д. *Современи политички теории*. Скопје: Форум, 2003.
- Хаџијаха Имери, Афердита. *Прирачник за лидерки во единиците на локалната самоуправа*. Скопје: Македонско женско лоби.
- Хофмајстер, Вилхелм. Грабов, Карстен. *Политички партии. Функционирање и организација во демократските општества*. Скопје: Конрад Аденауер, 2013.

- Христова Л. *Вредносните и политички ориентации на граѓаните на Република Македонија*. Во *Политичките идентитети во Република Македонија*. Скопје: УКИМ и Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, 2011.
- Цветанова, Ганка. *Идентитетите на студентската популација во Република Македонија (истражувачка студија)*. Скопје: Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, 2016.
- Цекиќ, Анета. *Политичката партиципација на студентите*. Во *Идентитетите на студентската популација во Република Македонија (истражувачка студија)*. Скопје: Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, 2016.
- Чичкариќ, Лилијана. *Политичка партиципација и репрезентација жена у земљама постсоцијалистичке Европе*. Београд: Институт друштвених наука, 2009.
- Шулер, Маргарет ... и др. *Права на жените: чекор по чекор: практичен прирачник за користење на меѓународниот закон за правата на човекот и механизми за заштита на правата на жените*. Скопје: Магор, 2001.

Странска литература

- Aarts, Kees, Wessels, Bernhard. *Electoral Turnout in Jacques Thomassen. The European Voter: A Comparative Study of Modern Democracies*. New York: Oxford University Press, 2005.
- Achieving Gender Equality in Macedonia*. Skopje: Center for Research and Policy Making, 2009.
- Almond, Gabriel, Verba, Sidney. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. New York: Little, Brown and Company, 1963.
- Atkeson, Lonna Rae and Carrillo, Nancy. *More Is Better: The Influence of Collective Female Descriptive Representation on External Efficacy*. Politics & Gender, 2007.
- Avallone, Stella; Valota Cavallotti, Bianca. *The Role of Women in Central Europe After EU Enlargement: Challenges of Gender Equality Policy in a Wider Europe*. Michigan: Lang, 2009.
- Ballington, Julie, Binda, Francesca. *The Implementation of Quotas: European Experiences (Quota Report Series)*. Stockholm: International IDEA Publications Office, 2005.
- Ballington, Julie, Karam, Azza. *Women in Parliament: Beyond Numbers, A Revised Edition*. Stockholm: International IDEA Publications Office, 2005.
- Bandura, Albert. *Social learning theory. Prentice-Hall series in social learning theory. Englewood Cliffs*. New Jersey: Prentice-Hall, 1977.
- Bar, Farzana. *Women's Political Participation: Issues and Challenges*. Bangkok: United Nations Division for the Advancement of Women, 2005.
- Barnes, Samuel and Kaase, Max. *Political Action: Mass Participation in five Western Democracies*. Beverly Hills: Sage Publications, 1979.
- Beckwith, Karen. *American Women and Political Participation: The Impacts of Work, Generation, and Feminism*. New York: Greenwood Press, 1986.
- Berndtson, Erkki. *Škole političke znanosti i oblikovanje discipline*. Politička misao, 2010.
- Bernhagen P. and Maloney W. *Civil society organizations as 'Little Democracies'? In Maloney W. and Van Deth Jan W. Civil society and activism in Europe: contextualizing engagement and political orientations*. Rutledge, 2010.
- Blais, André. *To Vote or not to Vote? The Merits and Limits of Rational-Choice Theory*. Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press, 2000.

- Blomgren, Emelie. *Women and Political Participation*. linnaeus university Georgia, The School of Social Sciences, 2010.
- Boulding, J. Russell. *Elise Boulding: Writings on Feminism, the Family and Quakerism*. Bloomington: Springer, 2016.
- Bourque, Susan; Grossholtz, Jean. *Politics an Unnatural Practice: Political Science Looks at Female Participation*. In *Feminism and Politics*. New York: Oxford University Press, 1998.
- Blick, Andrew and Jones, George. *The Institution of Prime Minister. Government of the United Kingdom: History of Government Blog*, 2016.
- Brockington, David. *The Paradox of Proportional Representation: The Effect of Party Systems and Coalitions on Individuals' Electoral Participation*. Political Studies, 2004.
- Burrell, Barbara. *Women and Political Participation: A Reference Handbook*. Santa Barbara, 2004.
- Burns, Nancy, Schlozman, Kay Lehman, Verba, Sidney. *The Private Roots of Public Action: Gender, Equality and Political Participation*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001.
- Čakardić, Ankica. *Um i spol. Kontigencija feminističkog koncepta socijalne epistemologije. U Privilegiranje rubova. Intervencije i prilozi feminističkoj epistemologiji*. Zagreb: Centar za ženske studije, 2010.
- Carter, Elisabeth and David Farrell. *Electoral Systems and Electoral Management in Larry LeDuc, Richard Niemi, and Pippa Norris, Comparing Democracies*. London: Sage Publications, 2010.
- Caul Kittilson, Miki; Schwindt-Bayer, Leslie A. *The Gendered Effects of Electoral Institutions: Political Engagement and Participation*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Caul, Miki. *Political Parties and Candidate Gender Policies: A Cross-National Study*. Journal of Politics, 2001.
- Childs, Sarah. *Women and British Party Politics*. London: Routledge Advances in European Politics, 2008.
- Čičkarić, L. *Women's Movement and the Building of Civil Society in Serbia. International Studies: Interdisciplinary Political and Cultural Journal*. 2004.
- Claiming Women's Rights: The Optional Protocol to the UN Women's Convention*. London: Amnesty International, 2001.

- Campbell, David E., Wolbrecht, Christina. *See Jane Run: Women Politicians as Role Models for Adolescents*. Journal of Politics, 2006.
- Christy, Carol. *Sex Difference in Political Participation: Processes of Change in 14 Nations*. New York: Praeger, 1987.
- Clinton, Hillary. *Speech given at the Women and Economy Summit of the AsiaPacific Economic Cooperation (APEC) Meeting*. San Francisco, CA, 2011.
- Coffe, H., Bolzendahl, C. *Same game, different rules? Gender differences in political participation*. *Sex Roles*, 2010.
- Coffe, H., Van der Lippe, T. *Citizenship norms in Eastern Europe*. Social Indicators Research, 2010.
- Comparable time use statistics: Main results for Spain, Italy, Latvia, Lithuania and Poland – February 2006*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurostat working papers, 2006. достапно на веб-локацијата http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CC-06-006/EN/KS-CC-06-006-EN.PDF
- Consalvo, Mia. *Cyberfeminism*. In *Encyclopedia of new media: an essential reference to communication and technology*. California: Sage Publications, 2003.
- Cox, Gary W. *Centripetal and Centrifugal Incentives in Electoral Systems*. American Journal of Political Science, 1990.
- Crompton, R., Harris, F. *Women's employment and gender attitudes: A comparative analysis of Britain, Norway and the Czech Republic*. *Acta Sociologica*, 1997.
- Currell, B. C. *Gender, presidential elections and public policy: Making women's votes matter*. *Journal of Women, Politics and Policy*, 2005.
- Dahlerup, Drude. *From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics*. *Scandinavian Political Studies*, 2007.
- Dahlerup, Drude. *Women, Quotas and Politics*. London: Routledge, 2006.
- Dalton, Emm. *The Utilization of Discourses of Femininity by Japanese Politicians*. *Graduate Journal of Asia-Pacific Studies*, 2008.
- Dalton, Russell J., Anderson, Christopher J. *Citizens, Context and Choice: How Institutional Structures Shape Citizen Behavior*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- De Beauvoir, Simone. *The Second Sex*. New York: Alfred A. Knopf, 1953.
- Demetriou, Kyriakos N. *Democracy in Transition: Political Participation in the European Union*. Nicosia: Department of Social and Political Science University of Cyprus,

2013.

- Den Dulk, Laura. *Work–Family Arrangements in Four Countries*. New York: Aldine de Gruyter, 2001.
- Desposato, Scott and Norrander, Barbara. *The Gender Gap in Latin America: Contextual and Individual Influences on Gender and Political Participation*. British Journal of Political Science, 2009.
- Diaz, Mercedes, Mateo. *Representing Women?: Female Legislators in West European Parliaments*. Essex: European Consortium for Political Research Press, 2005.
- Discrimination in the European Union*. Luxembourg: European Commission, Eurobarometer, 2007.
- Discrimination in the European Union: Perceptions, Experiences and Attitudes*. Luxembourg: Special Eurobarometer 296, European Commission, 2008.
- Dolenjec, D. *Democratic institutions and authoritarian rule in Southeast Europe*. ECPR Press, 2013.
- Engeli, Isabelle, Ballmer-Cao, Than-Hyuen, and Giugni, Marco. *Gender Gap and Turnout in the 2003 Federal Elections*. Swiss Political Science Review, 2006.
- Engels, Friedrich. *Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države. Glavni radovi Marxa i Engelsa*. Zagreb: Stvarnost, 1997.
- Equal Participation of Women and Men in Decision-Making Processes, with Particular Emphasis on Political Participation and Leadership. New York: United Nations Division for the Advancement of Women, Department of Economic and Social Affairs, 2005.
- Erickson, Lynda. *Might More Women Make a Difference? Gender, Party and Ideology among Canada's Parliamentary Candidates*. Ottawa: Canadian Journal of Political Science, 2009.
- European Gender Equality Law Review*. Bruxelles: European Commission, 2010.
- European Social Charter: Macedonian version*. Strasbourg: Council of Europe, Directorate General of Human Rights and Legal Affairs, 2010.
- Exchange of good practices on gender equality*. Bruxelles: European Commission, 2010.
- Farrell, David and McAllister, Ian. *Voter Satisfaction and Electoral Systems*. European Journal of Political Research, 2006.
- Farrell, Warren. *Why Men Earn More - The Startling Truth Behind the Pay Gap – And What Women Can Do about It*. Washington: Cato Institute, 2005
- Franceschet, Susan and Piscopo, Jennifer M. *Gender Quotas and Women's*

- Substantive Representation: Lessons from Argentina*. Politics & Gender, 2008.
- Fraser, Nancy. *Unruly practices: power, discourse, and gender in contemporary social theory*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989.
- Gallagher, Michael. *Conclusion in Michael Gallagher and Paul Mitchell, The Politics of Electoral Systems*. New York: Oxford University Press, 2008.
- Galligan, Yvonne. *States of Democracy. Gender and politics in the European Union*. London: Routledge, 2015.
- Galligan, Y. Clavero, S., Calloni, M. *Gender Politics and Democracy in Post-Socialist Europe*, 2007.
- Gender differences in the use of computers and the Internet*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurostat publications about gender issues, 2007.
достапно на веб-локацијата
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-119/EN/KS-SF-07-119-EN.PDF
- Gender Equality Action Plan 2013 - 2015*. Bruxelles: Education International, 2013.
- Gender Equality Strategy 2014 – 2017*. Strasbourg: Council of Europe Directorate of Communication, 2014.
- Grofman, Bernard and Lijphart, Arend. *Electoral Laws and Their Political Consequences*. New York: Agathon Press, 1986.
- Childs, Sarah; Krook, Mona Lena. *Gender and Politics: The State of the Art*. Politics 26, 2006.
- Goati V. *Partiske borbe u Srbiji u postoktobarskom razdoblju*. Beograd: FES, IDN, 2006.
- Grant J., and Maloney W. *Democracy and interest groups: enhancing participation?* Palgrave Macmillan, 2007.
- Dahlerup, Drude. *The development of gender and politics as a new research field within the framework of the ECPR*. European Political Science, 2010.
- Harding, Sandra. *The Science Question in Feminism*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1986.
- Hardy, J., Kozek, W., Stenning, A. *In the front line: Women, work and new spaces of labour in politics in Poland*. Gender, Place and Culture, 2008.
- Hatemi, Peter K., Medland, Sarah E., Eaves, Lindon J. *Do Genes Contribute to the Gender Gap?* Journal of Politics, 2009.
- Hausmann Ricardo, Tyson D. Laura. *The Global Gender gap Report 2008*. Geneva: World Economic Forum, 2008.

- Hekman, Susan. *Feminist Methodology*. In *The SAGE Handbook of Social Science Methodology*, London: SAGE Publications Ltd., 2007.
- Henderson, Sarah L., and Jeydel, Alana S. *Women and Politics in a Global World*. New York: Oxford University Press, 2010.
- High-Pippert, Angela, Comer, John. *Female Empowerment: The Influence of Women Representing Women*. Women & Politics, 1998.
- Horowitz, Irving Louis. *Power, Politics and people. The collected essays of C. Wright Mills*. New York: Oxford University Press, 1963.
- How Europeans spend their time – Everyday life of women and men*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurostat pocketbook publication, 2004. достапно на веб-локацијата
http://epp.eurostat.ec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-58-04-998/EN/KS-58-04-998-EN.PDF
- How is the time of women and men distributed in Europe?* Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurostat publications about gender issues, 2005. достапно на веб-локацијата
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-NK-06-004/EN/KS-NK-06-004-EN.PDF
- How women and men spend their time*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurostat publications about gender issues, 2003. достапно на веб-локацијата http://epp.eurostat.ec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-NK-03-012/EN/KS-NK-03-012-EN.PDF
- Howard, M. *Post-communist Civil Society in Comparative Perspective*. *Democratyzacja: The Journal of Post-Soviet Democratisation*, 2002.
- Inglehart, Margaret. *Political Interest in Western European Women: An Historical and Empirical Comparative Analysis*. *Comparative Political Studies*, 1981.
- Inglehart, Ronald and Norris, Pippa. *Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change Around the World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Inglehart, Ronald and Norris, Pippa. *The Developmental Theory of the Gender Gap: Women's and Men's Voting Behavior in Global Perspective*. *International Political Science Review*, 2000.
- Ishiyama, John. *Women's Parties in Post-Communist Politics*. *East European Politics and Societies*, 2003.
- Jackson, Guida M. *Women Leaders of Europe and the Western Hemisphere*. Houston:

- Xlibris Corporation, 2009.
- Jennings, M. Kent and Niemi, Richard. *Generations and Politics: A Panel Study of Young Adults and Their Parents*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1981.
- Jones, Steve. *Encyclopedia of new media: an essential reference to communication and technology*. California: Sage Publications, 2003.
- Jourova, Věra. *Report on equality between women and men 2014*. Luxembourg: European Commission for Justice, Consumers and Gender Equality, 2014.
- Karp, Jeffrey A., Banducci, Susan A., and Bowler, Shaun. *Getting Out the Vote: Party Mobilization in a Comparative Perspective*. British Journal of Political Science, 2008.
- Kašić, Biljana; Šinko, Marjeta. *Gyne politike ili o političkoj građanki*. Zagreb: Centar za ženske studije, 2004.
- Kedar, Orit. *When Moderate Voters Prefer Extreme Parties: Policy Balancing in Parliamentary Elections*. American Political Science Review, 2005.
- Keen, Richard. *Women in Parliament and Government*. London: The House of Commons Library, 2015.
- Kesić, Vesna. *Feminizam i država*. Zagreb: Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje, 2007.
- Key facts and figures about Europe and the Europeans*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007.
- Key figures on Europe* edition 2009. Luxembourg: Pocketbooks EUROSTAT, 2009.
- Kittay, Eva. *Love's Labor: Essays on Women, Equality and Dependency*. New York: Routledge, 1999.
- Kittilson, Miki Caul. *Challenging Parties, Changing Parliaments: Women and Elected Office in Contemporary Western Europe*. Ohio State University Press, 2006.
- Kluegel, J. R., Mason, D. S. *Political involvement in transition: Who participated in Central and Eastern Europe?* International Journal of Comparative Sociology, 1999.
- Kramarae, Cheri, Spender, Dale. *Routledge International Encyclopedia of Women: Global Women's Issues and Knowledge*. London: Routledge, 2000.
- Kriesi H., Koopmans, R., Willem D., Guigni MG. *New Social Movements in Western Europe*. London: University College Press, 1995.
- Krook, Mona Lena, Childs, Sarah. *Women, Gender, and Politics: A Reader*. New York:

- Oxford University Press, 2010.
- Krook, Mona Lena. *Quotas for Women in Politics: Gender and Candidate Selection Reform Worldwide*. New York: Oxford University Press, 2009.
- Lane, David. *Civil Society in the Old and New Member States*. European Societies, 2010.
- Lijphart, Arend. *Democracy in the 21st Century*. European Review, 2001.
- Loomis BA and Cigler AJ. *Introduction: The Changing nature of interest groups politics. in Cigler A. J., Loomis Burget, A Interest Groups Politics 5th edition, Congressional Quarterly Inc., Washington DC. 1998.*
- Lovenduski, Joni. *State Feminism and Political Representation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Luciak, Ilja. *Parliamentary Oversight of the Security Sector and Gender*. Geneva: DCAF, OSCE/ODIHR, UN-INSTRAW, 2008.
- Manual for gender mainstreaming: employment, social inclusion and social protection policies*. Luxemburg: European Commission, 2008.
- Marien, Sofie. *Inequalities in Non-Institutionalized Forms of Political Participation. A Multilevel Analysis for 25 countries*. Political Studies, 2010.
- Mendras, Henri. *Europa i Europljani, sociologija Zapadne Europe*. Zagreb: Masmedia, 2004.
- Monitoring the EU Accession Process: Equal Opportunities for Women and Men*. Budapest: Open Society Institute, 2002.
- Morales, Laura. *Joining political organizations: institutions, mobilization and participation in Western democracies*. ECPR Press, 2009.
- Mosca, Lorenzo. *The Internet as a New Channel for Political Participation?* Roma: Universita Roma Tre, Dipartimento Comunicazione e Spettacolo, Via Ostiense.
- Mršević, Zorica. *Uvođenje i funkcionisanje izbornog kvota sistema u Britaniji*. Beograd: Institut društvenih nauka, 2005.
- Murray, Rainbow. *Parties, Gender Quotas and Candidate Selection in France*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.
- Nikolic-Ristanovic, V. *Post-communism: Women's lives in transition*. Feminist Review, 2004.
- Norris, Pippa. *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. New York: Cambridge University Press, 2002.
- Norris, Pippa. *Driving Democracy: Do Power-Sharing Institutions Work?* New York:

- Cambridge University Press, 2008.
- Norris, Pippa. *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior*. New York: Cambridge University Press, 2004.
- Norris, Pippa; Lovenduski, Joni; Campbell, Rosie. *Gender and political participation*. London: The Electoral Commission, UK, 2004.
- Norris, Pippa. *New Feminist Challenges to the Study of Political Engagement* in Russell Dalton and Hans-Dieter Klingemann. *Oxford Handbook of Political Behavior*. New York: Oxford University Press, 2007.
- Norris, Pippa. *Young People and Political Activism: From the Politics of Loyalties to the Politics of Choice? Report for the Council of Europe Symposium: Young people and democratic institutions: from disillusionment to participation*. Strasbourg, 2003.
- O'Brien, Jodi. *Encyclopedia of Gender and Society*. Seattle: Seattle University, 2009.
- Okin, Susan Moller. *Justice, Gender, and the Family*. New York: Basic Books, 1989.
- Okin, Susan Moller. *Women in Western Political Thought*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1979.
- Okin, Susan Moller. *Women in Western Political Thought*. New Jersey: Princeton University Press, 2013.
- Oldfield, Sybil. *International Woman Suffrage: July 1913-October 1914*. London: Routledge, 2003.
- Opinion on EU Network of Women in Economic and Political Decision-Making Positions. Luxembourg: European Commission for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, 2007
- Pateman, Carol. *Ženski nered. Demokracija, feminizam i politička teorija*. Zagreb: Ženska infoteka, 1998.
- Phillips, Anne. *(O)rađanje demokracije*. Prevela Anita Padovan. Zagreb: Ženska infoteka, 1991.
- Pateman, Carol. *Spolni ugovor*. Zagreb: Ženska infoteka, 2000.
- Pitkin, Hannah. *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press, 1967.
- Portney, Kent E., Eichenberg, Richard C. and Niemi, Richard G. *Gender differences in political and civic engagement among young people, Paper prepared for presentation at the annual meeting of the American Political Science Association*. Toronto, 2009.

- Prime Jeanine, Moss-Racusin Corinne A. *Engaging men in gender initiatives: What Change Agents Need to Know*. New York: Catalyst, 2009.
- Randall, Vicky. *Women and Politics: An International Perspective*. London: Macmillan Education, 1987.
- Reconciliation between work, private and family life in the European Union: NEW!*
Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurostat panorama publication, 2009. достапно на веб-локацијата
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?product_code=KS-78-09-908
- Report on Progress on Equality between Women and Men in 2010*: Luxembourg: European Commission, 2011.
- Report on Progress on Equality between Women and Men in 2014*: Luxembourg: European Commission, 2015
- Renman, Vilde, Conroy, Caroline. *Advances in EU Gender Equality: Missing the mark?*
Bruxelles: European Policy Institutes Network, 2014.
- Rifkin, Jeremy. *Evropski san, kako europska vizija buducnosti polako zasjenjuje americki san*. Zagreb: Skolska knjiga, 2006.
- Rustemi, Agron. *Improving Gender Inclusion in the Decision-Making Processes through Socially Inclusive Approaches in Local Government: Case Study: The Polog Region*. Skopje: Institut za demokratija, 2014.
- Sandberg, Sheryl, Scovell, Nell. *Lean in: Women, Work, and the Will to Lead*. New York: Alfred A. Knopf, 2013.
- Samo sedam žena među diplomatima Unije*. Podgorica: Evropski reporter, Center For Euroatlantic Politics, 16.09.2010.
- Sapiro, Virginia, Conover, Pamela. *The Variable Gender Basis of Electoral Politics: Gender and Context in the 1992 US Election*. British Journal of Political Science, 1997.
- Sapiro, Virginia. *Feminist Studies and Political Science – and Vice Versa*. In *Feminism and Politics*. New York: Oxford University Press, 1998.
- Sapiro, Virginia. *When Are Interests Interesting? The Problem of Political Representation of Women*. American Political Science Review, 1981.
- Sartori, Giovanni. *Where is Political Science Going?* Political Science and Politics, 2004.
- Schwindt-Bayer, Leslie A. *Making Quotas Work: The Effect of Gender Quota Laws on the Election of Women*. Legislative Studies Quarterly, 2009.

- Simjanovska, Aleksandra. *Assesment analisys of the budgetary processes and reforms in the budget policies from the aspect of gender equality*. Skopje: UN Women and the Austrian Development Cooperation, 2013.
- Siročić, Zorica; Sutlović, Leda. *Širenje područja političkog - novi pogledi na političku participaciju žena*. Zagreb Centar za ženskestudije, 2013.
- Sissenich, B. *Weak States, Weak Societies: Europe's East-West Gap*. Acta Politica, 2010.
- Skard, Torild. *Women of power. Half a century of female presidents and prime ministers worldwide*. Oslo: Policy Press, 2012.
- Social Watch Report 2010*. Montevideo: Third World Institute, 2010.
- Springer, Simon, Birch, Kean, MacLeavy, Julie. *The Handbook of Neoliberalism*. Routledge, 2016.
- Squires, Judith. *Gender in Political Theory*. Cambridge: Polity Press, 2000.
- Stearns N. Peter. *Encyclopedia of European Social History from 1350 to 2000*. Broadway: Karen Day, 2001.
- Stevens, Anne. *Women, Power and Politics*. London: Palgrave Macmillan, 2007.
- Stojanova, Vera, Peter, Emerson. *Party Politics in the Western Balkans*. London: Routledge, 2010.
- Stokes, Wendy. *Women in Contemporary Politics*. Cambridge: Polity Press, 2005.
- Strategy for equality between women and men (2010-2015)*: Luxembourg: European Commission, 2011.
- Teorell, Jan. *Political Participation and Three Theories of Democracy: A Research Inventory and Agenda*. European Journal of Political Research, 2006.
- The concentration of men and women in sectors of activity*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurostat publications about gender issues, 2007. достапно на веб-локацијата http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-053/EN/KS-SF-07-053-EN.PDF
- The flexibility of working time arrangements for women and men*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurostat publications about gender issues, 2007. достапно на веб-локацијата http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-096/EN/KS-SF-07-096-EN.PDF
- The life of women and men in Europe – A statistical portrait*. Luxembourg: Publications

Office of the European Union, Eurostat panorama publication,
2002. достапно на веб-

локацијата http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-43-02-680/EN/KS-43-02-680-EN.PDF

The life of women and men in Europe – A statistical portrait – second edition.

Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurostat panorama publication, 2008. достапно на веб-

локацијата http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-80-07-135/EN/KS-80-07-135-EN.PDF

The narrowing education gap between women and men. Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurostat publications about gender issues, 2007. достапно на веб-

локацијата http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-130/EN/KS-SF-07-130-EN.PDF

“The quota-instrument: different approaches across Europe” European Commission’s Network to Promote Women in Decision-making in Politics and the Economy. Luxembourg: European Commission, 2011.

Thompson, Vance. *Woman.* New York: The University of California Santa Barbara, 2018.

Time use at different stages of life – Results from 13 European countries. Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurostat working papers, 2003. достапно на веб-

локацијата http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CC-03-001/EN/KS-CC-03-001-EN.PDF

Towards a European knowledge-based society: the contributions of men and women.

Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurostat publications about gender issues, 2003. достапно на веб-

локацијата http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-NS-03-005/EN/KS-NS-03-005-EN.PDF

U mirovne misije se ne ide bez mirovnjakinja. Podgorica: Evropski reporter, Center For Euroatlantic Politics, 29.10.2010.

Uhlaner, C. J. *Turnout in recent American presidential elections.* Political Behavior, 1989.

Van der Lippe, Tanya, Van Dijk, Liset. *Women’s Employment in a Comparative Perspective.* New York: Aldine de Gruyter, 2001.

- Van Deth, J.W. *A conceptual map of political participation*. Acta Politica, 2014.
- Van Deth, Jan W. and Newton, Kenneth. *Foundations of Comparative Politics Democracies of the Modern World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Vecchione, M., Caprara, G. V. *Personality determinants of political participation: The contribution of traits and self-efficacy beliefs*. Personality and Individual Differences, 2009.
- Verba, Sidney; Burns, Nancy and Schlozman, Kay Lehman. *Knowing and Caring About Politics: Gender and Political Engagement*. Journal of Politics, 1997.
- Verba, Sidney, Nie, Norman, Kim, Jae-on. *Participation and Political Equality*. Chicago: University of Chicago Press, 1978.
- Verba, Sidney, Nie, Norman. *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. New York: Harper and Row, 1972.
- Verba, Sidney, Schlozman, Kay Lehman, and Brady, Henry E. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995.
- Verloo, Mieke. *Multiple Meanings of Gender Equality. A Critical Frame Analysis of Gender Policies in Europe*. Budapest: Sity Press, 2011.
- Vincent, Louise. *Quotas: Changing the Way Things Look without Changing the Way Things Are*. Journal of Legislative Studies, 2004.
- Voicu, M., Tofis, P. A. *Trends in gender beliefs in Romania*. Current Sociology, 2012.
- Wajcman, Judy. *TechnoCapitalism meets TechnoFeminism: women and technology in a wireless world*. A Journal of the Social and Economic Relations of Work, 2006.
- Waring, Marilyn. *Women's Political Participation*. The Institute of Public Policy, Auckland University of Technology, 2010.
- Weber, Max. *Politics as a Vocation. Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press, 1946.
- Wharton, Amy S. *The Sociology of Gender: An Introduction to Theory and Research*. Oxford: Blackwell Publishing, 2005.
- Whitaker, Lois Duke. *Voting the Gender Gap*. Chicago: University of Illinois Press Urban, 2008.
- Wolbrecht, Christina, Campbell, David. *Leading by Example: Female Members of Parliament as Political Role Models*. American Journal of Political Science, 2007.
- Women and men in leadership positions in the European Union, 2013. A review of the*

situation and recent progress. Brussels:European Commission, 2013.

Women and men migrating to and from the European Union. Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurostat publications about gender issues, 2003. достапно на веб-локацијата http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-NK-03-002/EN/KS-NK-03-002-EN.PDF

Women and men reconciling work and family life. Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurostat publications about gender issues, 2002. достапно на веб-локацијата http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-NK-02-009/EN/KS-NK-02-009-EN.PDF

Women and men working weekends and their family circumstances. Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurostat publications about gender issues, 2002. достапно на веб-локацијата http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-NK-02-014/EN/KS-NK-02-014-EN.PDF

Women employed in science and technology. Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurostat publications about gender issues, 2008. достапно на веб-локацијата http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-08-010/EN/KS-SF-08-010-EN.PDF

Women in and men in tertiary education. Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurostat publications about gender issues, 2001. достапно на веб-локацијата http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-NK-01-018/EN/KS-NK-01-018-EN.PDF

Women in Parliament: 20 years in review. Geneva: Inter-Parliamentary Union, 2015.

Women in public research and higher education in Europe. Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurostat publications about gender issues, 2001. достапно на веб-локацијата http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-NS-01-007/EN/KS-NS-01-007-EN.PDF

Women, science and technology: Measuring recent progress towards gender equality. Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurostat publications about gender issues, 2004. достапно на веб-локацијата http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-NS-04-006/EN/KS-NS-04-006-EN.PDF

Young, Iris Marion. *Inclusion and Democracy*. New York: Oxford University Press,

2000.

Young, Iris Marion. *Intersecting Voices : Dilemmas of Gender, Political Philosophy, and Policy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1997.

Young, Iris Marion. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1990.

Your Guide To The Lisbon Treaty. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2009.

Zetterberg, Pär. *Do Gender Quotas Foster Women's Political Engagement? Lessons from Latin America*. Political Research Quarterly, 2009.

Статии и прилози од печатени и електронски медиуми

Атанасова, Јасна. *Современа банда не може да функционира безженски членови.*

Скопје: Нова Македонија, 19.3.2014, достапнона веб-локацијата
[http://www.novamakedonija.com.mk/NewsDetal.asp?vest=3191481522&id=12&pril
og=0&setlzdanie=23129](http://www.novamakedonija.com.mk/NewsDetal.asp?vest=3191481522&id=12&pril
og=0&setlzdanie=23129)

Елитните функции далечни за жените. Скопје: „Дневник“, 03.02.2011.

ЕУ „типуба“ на жените! Берлин: „Радио Дојче веле – програма на македонски
јазик“, 25.10.2009.

Жени за спас од финансиската криза. Скопје: Би-Би-Си, 10.02.2011.

Жените во ЕУ дискриминирани. Скопје: „Дневник“, 14.03.2011.

Жените не сакаат да бидат доброволни домаќинки. Скопје: „Нова Македонија“,
9.3.2011.

Жените не успеваат да „крнат глава“. Берлин: „Радио Дојче веле – програма
на македонски јазик“, 21.06.2010.

Жените се жртви на рецесијата. Скопје: „Вечер“, 23.03.2011.

Попрво жена премиер отколку маж домаќин. Скопје: Утрински весник, 22.12.2010.

Постои ли дискриминација на жените? Скопје: Би-Би-Си, Македонска секција,
22.07.2009.

Рамноправноста на половите - предмет на полемика. Берлин: „Радио Дојче
веле – програма на македонски јазик“, 08.03.2011.

Рашковски, Стефан. *Кој вели дека тие се понежен пол.* Скопје: Вечер, 2.6.2014,
<http://www.vecer.mk/?ltemID=402FF98A21828547BBE12827A298145F>

Само 4 отсто од менаџерите се жени. Скопје: Сител телевизија, 17.11.2009.

Трајковска, Маја. *За мажите повисоки плати иако жените се пообразовани.*

Скопје: Нова Македонија, 19.6.2014, достапнона веб-локацијата
[http://www.novamakedonija.com.mk/NewsDetal.asp?vest=61914104233&id=10&pr
ilog=0&setlzdanie=23203](http://www.novamakedonija.com.mk/NewsDetal.asp?vest=61914104233&id=10&pr
ilog=0&setlzdanie=23203)

Флексибилни квоти за жените! Берлин: „Радио Дојче веле – програма на
македонски јазик“, 31.03.2011.

Форум за македонските политики за родова еднаквост. Скопје: МИА, 2009.

Чангова, Катица. *Како до повеќе градоначалници – жени.* Скопје, „Утрински весник,
20.11.2009.

From Solana to Mogherini: What did Ashton really do? Brussels: EU Observer, Analysis
by [Andrew Rettman](#), 1. Dec 2014, достапнона веб-локацијата
<https://euobserver.com/foreign/126734>

Документи

Декларација „Да ја направиме родовата еднаквост реалност“. Мадрид: Комитет на министри при Советот на Европа, 2009.

Закон за високо образование. Скопје: Службен весник на РМ, бр. 64/2000, 49/2003.

Закон за еднакви можности на жените и мажите. Скопје: Службен весник на РМ, бр. 66/2006, 134/2007, 117/2008.

Закон за здруженијата на граѓани и фондации. Скопје: Службен весник на РМ, бр. 31/98.

Закон за избор на пратеници. Скопје: Службен весник на РМ, бр. 42/2002 и 46/2004.

Закон за изменување и дополнување на законот за еднакви можности на жените и мажите. Скопје: Службен весник на РМ, бр. 117, 2009.

Закон за локални избори. Скопје: Службен весник на РМ, бр. 46/96, 12/2003, 35/2004, 52/2004 и 60/2004.

Закон за основно образование. Скопје: Службен весник на РМ, бр. 51/07.

Закон за политички партии. Скопје: Службен весник на РМ, бр. 76/2004.

Законот за работни односи. Скопје: Службен весник на РМ, бр. 60/2005).

Закон за семејството. Скопје: Службен весник на РМ бр. 80/92, 9/96, 38/2004, 33/2006, 84/2008, 67/2010, 156/2010.

Закон за спречување и заштита од дискриминација. Скопје: Службен весник на РМ бр. 50/2010.

Закон за средно образование. Скопје: Службен весник на РМ, бр. 44/95, 24/96, 34/96, 35/97, 82/99, 29/2002, 40/2003, 42/2003 и 67/2004.

Изборен законик. Скопје: Службен весник на РМ, 40/2006, 136/2008, 44/2011, 51/2011.

Извештај за напредокот на Македонија за родовата еднаквост за 2009 година. Скопје: Акција Здруженска, 2009.

Извештај на Европската комисија за напредокот на Република Македонија во 2008 година. Брисел: СЕЦ, 2008.

Извештај на Република Македонија за Милениумските развојни цели. Скопје: Влада на Република Македонија, 2005.

Извештај на Република Македонија за напредокот во остварувањето на

милениумските развојни цели. Скопје: Програма за развој на Обединетите нации - УНДП, 2009.

Институционална и правна рамка за родова рамноправност во Република Македонија. Скопје: Женска граѓанска иницијатива Антико, 2011.

Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените и нејзиниот Факултативен протокол. Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2003.

Национален план за акција за родова рамноправност 2007 - 2012. Скопје: Влада на Република Македонија, 2007.

Оценка на состојбата и темелните прашања кои се уредуваат со Законот за еднакви можности на жените и мажите. Скопје: Министерство за труд и социјална политика, 2006.

Прирачник за набљудување на учеството на жените во изборите. Скопје: ОБСЕ, 2005.

Скопје родово еднаков град: Стратегија за родова еднаквост на Град Скопје. Скопје: Центар за истражување и креирање политики, 2011.

Стандарден евробарометар 71: Национален извештај, пролет 2009. Скопје: Делегацијата на Европската комисија, 2009.

Устав на Република Македонија. Скопје: Службен весник на РМ, бр. 52, 1991.

Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01). Luxembourg: Official Journal of the European Communities, 2000.

Council Directive 2004/113/EC of 13 December 2004 implementing the principle of equal treatment between men and women in the access to and supply of goods and services, 21.12.2004.

The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. The Optional Protocol. New York: United Nations, 2000.

Интернет страници

sobranie.mk (Официјална интернет страница на Собранието на Република Македонија)

mtsp.gov.mk (Официјална интернет страница на Министерството за труд и социјална политика на Република Македонија)

mls.gov.mk (Официјална интернет страница на Министерството за локална самоуправа)

stat.gov.mk (Официјална интернет страница на Државниот завод за статистика на Република Македонија)

ads.gov.mk (Официјална интернет страница на Агенцијата за администрација)

igpp.net (Меѓународна мрежа на родови политики)

europa.eu (Официјална интернет страница на Европската унија)

sep.gov.mk (Официјална интернет страница на Секретаријатот за европски прашања (СЕП) во Владата на Република Македонија)

delmkd.ec.europa.eu (Канцеларија на Делегацијата на Европската комисија во Македонија)

ru.nl (Институт за родови студии во Холандија)

ec.europa.eu/public_opinion (Евробарометар)

avmu.mk (Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги)

ipu.org (Интерпарламентарна унија)

www.skopje.gov.mk (Град Скопје)

ec.europa.eu

quotaproject.org

ednakvi.mk

gender-equality.webinfo.lt

wikipedia.org

unifem.org

oneworldsee.org

genderkompetenz.info

globalhr.mk

oneworld.net

cato.org

euobserver.com

euractiv.com

ec.europa.eu/eurostat

quinq.eu

mageeq.net

mojotizbor.mk

netpress.com.mk

quotaproject.org

zenezenama.org

ipu.org

theguardian.com

womenworldleaders.org

catalyst.org

reactor.org.mk

unfoundation.org

youtube.com

bigthink.com

facebook.com/eige.europa.eu

eige.europa.eu

pravo.org.mk

britannica.com

womenlobby.org

ceid.hu

mageeq.net

osce.org/skopje

time.mk

zenezenama.org

Линкови

http://www.ru.nl/genderstudies/english/institute_for_gender/staff/dr_mieke_verloof/ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb73/eb73_en.htm

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=418>

http://ec.europa.eu/employment_social/fdad/cms/stopdiscrimination/news_events/newsletter/?langid=en

<http://www.eurofound.europa.eu/stop-discrimination.info>

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

<http://www.theguardian.com/global-development/series/womens-rights-and-gender-equality-in-focus>

<http://www.dnevnik.mk/?itemID=CBB6C064C537C949B7578B3DE49A8BCB&arc=1rodovaplatforma.mk>

unfoundation.org/features/cwwl.html

<http://www.quotaproject.org/aboutQuotas.cfm>

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=732&langId=en>

<https://www.youtube.com/watch?v=ndoGVtGVoL8>

<https://www.youtube.com/watch?v=s3x-ZWRJ8zM>

<https://www.youtube.com/watch?v=Pqmx7z49OEk&feature=share>

<https://www.youtube.com/watch?v=OQICrSzcpj4>

<https://www.youtube.com/watch?v=ai35KBlmBtU>

www.stop-discrimination.info

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=418>

<http://www.helsinki.fi/science/xantippa/wee/wee1.html>

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/647122/womens-movement>

<http://www.britannica.com/women>

http://ec.europa.eu/employment_social/fdad/cms/stopdiscrimination?langid=en

<http://ec.europa.eu/equalpay>

http://www.ru.nl/genderstudies/english/institute_for_gender/staff/dr_mieke_verloof

http://www.bbc.co.uk/macedonian/news/story/2010/12/101215_family_violence.shtml

<http://www.un.org/womenwatch/osagi/gendermainstreaming.htm>

<http://www.un.org/womenwatch/osagi/gendermainstreaming.htm>

<http://rodovarnopravnost.gov.mk/>

<http://rodovarnopravnost.gov.mk/index.php/mk>

<http://www.coe.int>

<http://www.gender-equality.webinfo.it/links.htm>

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=732&langId=en>

osce.org/skopje

www.undp.org/mdg/basics_ontrack.shtml

<http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/Operativen%20plan%20za%202009-NPARR-L%20finalen.doc>

<http://www.mtsp.gov.mk/?ItemID=038DCBD75ED3DC43885C0356BE0CAA17>

<http://www.mtsp.gov.mk/?ItemID=D4907DDA288F7F45A585D25B99BAF9D3>

<http://www.mtsp.gov.mk/?ItemID=50AA55EC39C4294D8DECEBFCBDDCD16D>

<http://www.mtsp.gov.mk/?ItemID=463B79E2DAE454468BBCDFEC8D2D7845>

<http://www.mtsp.gov.mk/?ItemID=D26281268388A44D8EB807697E31F839>

<http://www.gender-equality.webinfo.it/links.htm>

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=732&langId=en>

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=418>

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=625&langId=en>

<http://www.delmkd.ec.europa.eu/en/TendersAndVacancies/tenders.htm>

http://www.delmkd.ec.europa.eu/en/broshures_and_campaigns/EU%20forWomen_MK%20FINAL.pdf

<http://ec.europa.eu/equalpay>

<http://www.socialwatch.org>

<http://ec.europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/11/255&format=HTML&age d=0&language=EN&quiLanguage=en>

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=681&newsId=1031&furtherNews=yes>
(24/05/2011)

<http://www.netpress.com.mk/vest.asp?id=77190&kategorija=6> (22.09.2010)

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=681&newsId=999&furtherNews=yes>
(05.03.2011)

<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/presentation/charterglance//Macedonian .pdf>(18.06.2011)

http://ec.europa.eu/abc/eurojargon/index_en.htm(18.06.2011)

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

<http://www.eurofound.europa.eu/>

www.eurofound.europa.eu/surveys/ewcs/index.htm

[http://avmu.mk/images/lzvestai od analizi na rodovi prasanja.pdf](http://avmu.mk/images/lzvestai%20od%20analizi%20na%20rodovi%20prasanja.pdf)

[http://avmu.mk/images/raport 2013.pdf](http://avmu.mk/images/raport_2013.pdf)

<http://avmu.mk/images/stories/analiza%20na%20strukturata%20na%20vrabotenite%20vo%20radiodifuznata%20industrija%202010.pdf>

<http://avmu.mk/images/stories/analiza%20na%20strukturata%20na%20vrabotenite%20vo%20radiodifuznata%20industrija%202010.pdf>

[http://avmu.mk/images/analiza na strukturata na vrabotenite vo 2011 godina 3.pdf](http://avmu.mk/images/analiza%20na%20strukturata%20na%20vrabotenite%20vo%202011%20godina%203.pdf)

[http://avmu.mk/images/analiza na strukturata na vrabotenite vo 2011 godina 3.pdf](http://avmu.mk/images/analiza%20na%20strukturata%20na%20vrabotenite%20vo%202011%20godina%203.pdf)

[http://avmu.mk/images/Analiza na strukturata na vrabotenite vo 2012 godina.pdf](http://avmu.mk/images/Analiza%20na%20strukturata%20na%20vrabotenite%20vo%202012%20godina.pdf)

[http://avmu.mk/images/Predlog-Strategija-i-Akciski-plan 2.pdf](http://avmu.mk/images/Predlog-Strategija-i-Akciski-plan_2.pdf)

[http://avmu.mk/images/SRD izveshtaj 15 04 2013 od Market Vision.pdf](http://avmu.mk/images/SRD_izveshtaj_15_04_2013_od_Market_Vision.pdf)

[http://avmu.mk/images/stories/publikacii/ispituvanje%20na%20publikata 2009.pdf](http://avmu.mk/images/stories/publikacii/ispituvanje%20na%20publikata_2009.pdf)

[http://avmu.mk/images/raport 2013.pdf](http://avmu.mk/images/raport_2013.pdf)

<http://www.24vesti.mk/anketasvetot-podobro-mesto-za-zhiveenje-ako-politicharite-se-pretezhno-zheni>

<http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-equality-index-2015-measuring-gender-equality-european-union-2005-2012-report>

[http://www.huffingtonpost.com/entry/famous-women-on-why-a-woman-president-is-a-revolution us 57962bb5e4b01180b52f9760](http://www.huffingtonpost.com/entry/famous-women-on-why-a-woman-president-is-a-revolution_us_57962bb5e4b01180b52f9760)

<http://sitel.com.mk/tereza-mej-so-pismo-vo-tajms-ja-objavi-kandidaturata-za-nasledstvo-na-kaeron>

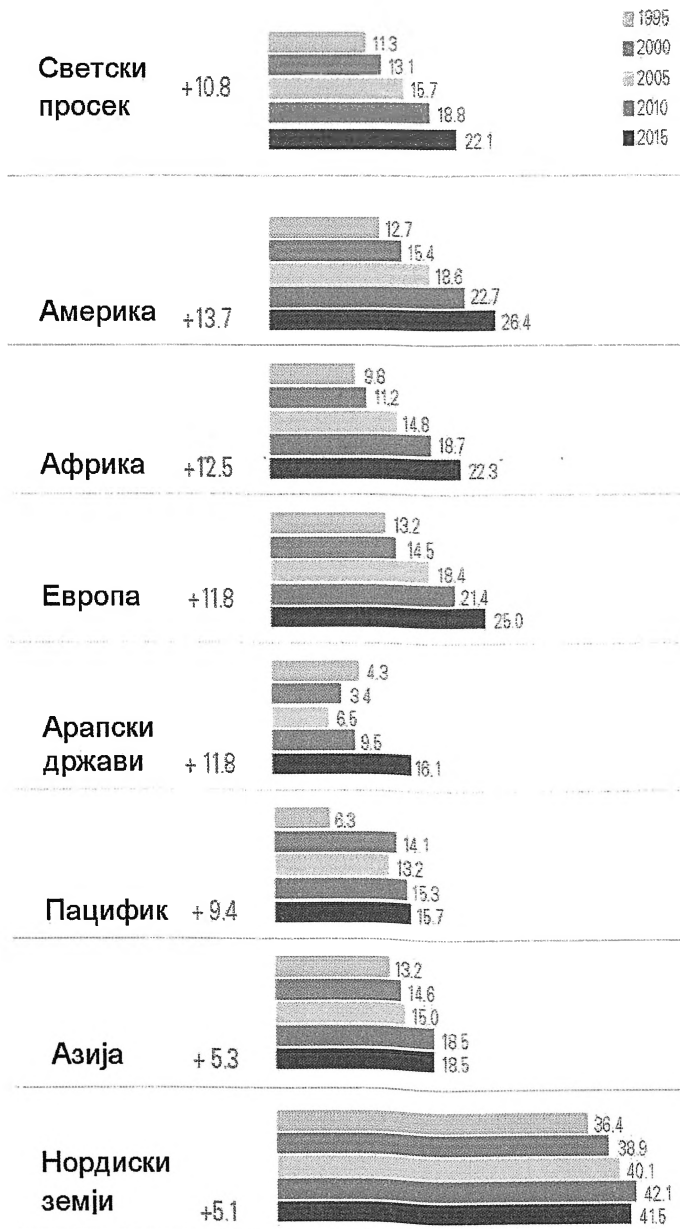
АНЕКС

ЛИСТА НА ИЛУСТРАЦИИ

Табела 1 Застапеност на жените во националните парламенти и влади ..	112
Табела 2 Топ 10 земји со највисока застапеност на жени во националните парламенти (1995 / 2015)	120
Табела 3 Претседатели и национални влади (2014)	123
Табела 4 Претседатели и национални влади (2003)	125
Табела 5 Застапеност на жените во националните парламенти (2014)	128
Табела 6 Застапеност на жените во националните парламенти (2003)	129
Табела 7 Застапеност на жените во националните влади	133
Табела 8 Застапеност на жените во поголемите политички партии (2014)	135
Табела 9 Застапеност на жените во поголемите политички партии (2011)	137
Табела 10 Застапеност на жените во поголемите политички партии (2012)	140
Табела 11 Локална самоурава во Европа.....	143
Табела 11а Застапеност на жени во Европскиот парламент 1979 - 2014 ..	146
Табела 12 Европски парламент (2014).....	149
Табела 13 Европски парламент (2003).....	149
Табела 14 Европски парламент, 2014 (според држава).....	150
Табела 14а Застапеност на жени во Европскиот парламент	153
Табела 15 Застапеност на жените во парламентите во светот	154
Табела 16 Застапеност на жените во Европската комисија (2014)	155
Табела 17 Застапеност на жените во Европската комисија (2013)	156
Табела 18 Родова застапеност во Европскиот парламент (1989-2014)	157
Табела 19 Родова застапеност во Собранието на РМ (1991-2018)	175
Табела 20 Локална самоурава во РМ.....	181

Табела 2а

**Застапеност на жени во националните парламенти по региони
во 1995, 2000, 2005, 2010 и 2015**

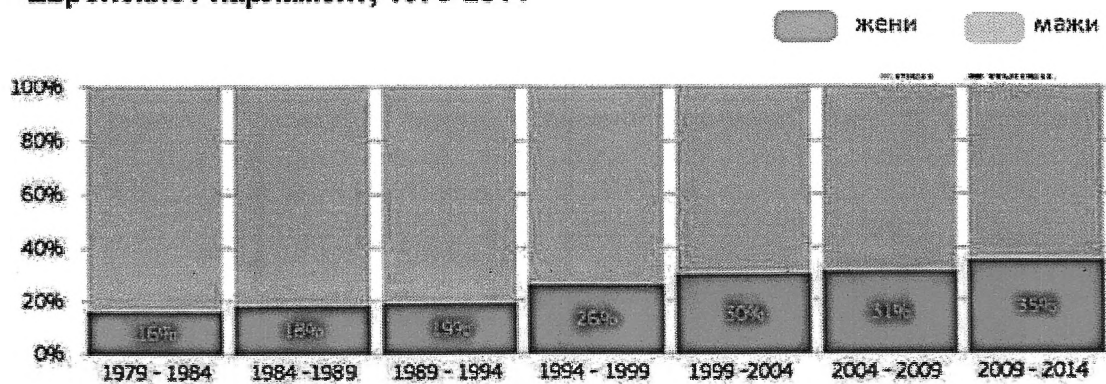

Извор: Интерпарламентарна унија

Како изгледала родовата структура во Европскиот парламент пред 2014,
поточно од 1979 до 2014 година:

Табела 15а

**Застапеност на жените и мажите во
Европскиот парламент, 1979-2014**

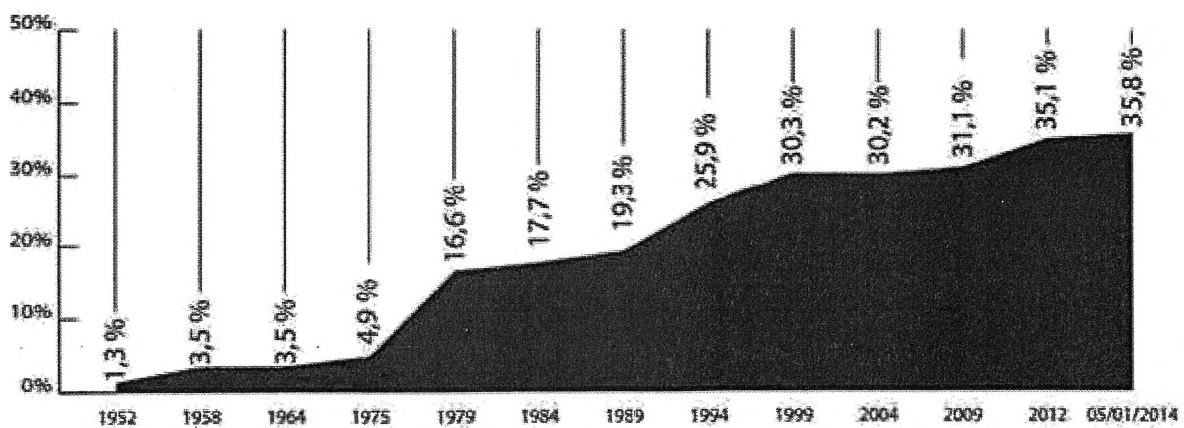

Извор: Европска комисија
(база на податоци за жени и мажи на позиции со моќ на одлучување)

А како изгледала родовата структура во Европскиот парламент од 1952 до
2014 година:

Табела 156

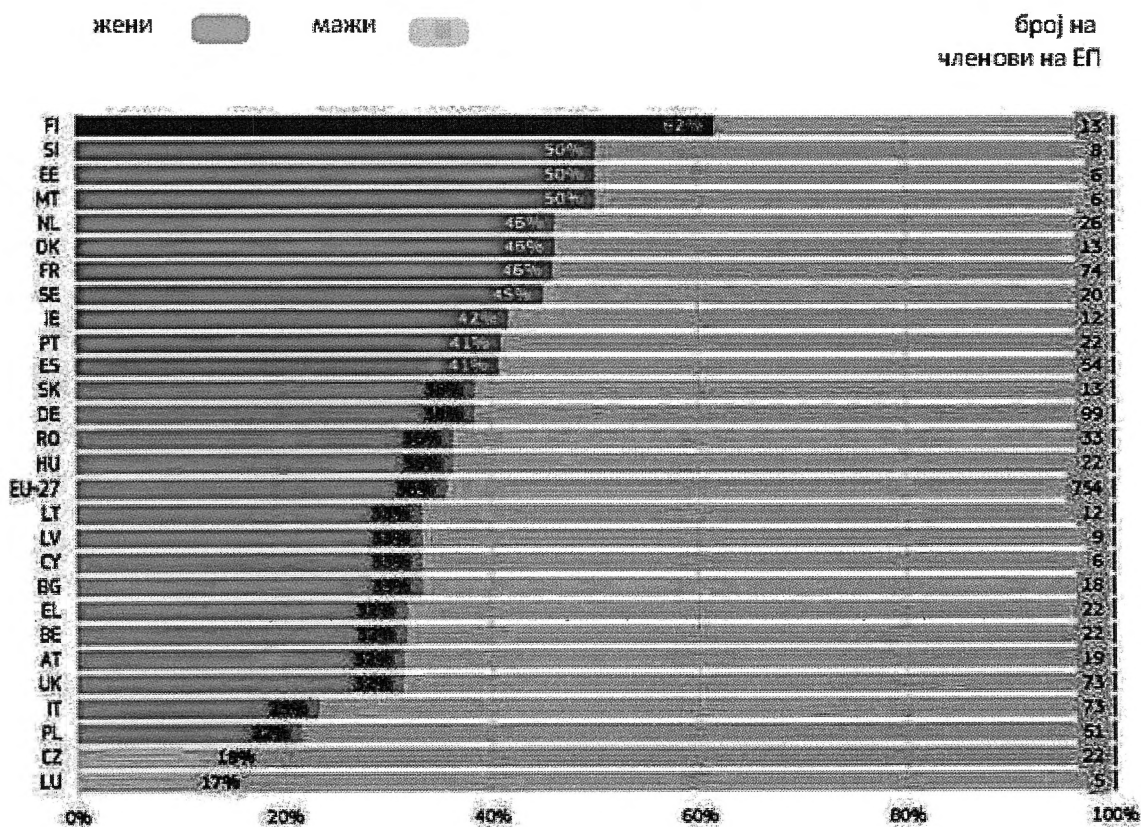
**Застапеност на жените и мажите во
Европскиот парламент, 1952-2014**

Извор: Европски парламент

Табела 15в

Застапеност на жените и мажите во Европскиот парламент , 2013

Извор: Европска комисија
(база на податоци за жени и мажи на позиции со моќ на одлучување)

Родовата димензија на политичката партиципација
во Европската унија и во Република Македонија

СИТЕ ЖЕНИ ВО МАКЕДОНСКИТЕ ВЛАДИ

1991 (Никола Кљусев)

ниту едно министерство

1992 (Бранко Црвенковски)

развој (Софија Тодорова)

без ресор (Гордана Силјановска)

1994 (Бранко Црвенковски)

вицепремиерка (Златка Поповска)

наука (Софија Тодорова)

образование (Емилија Симоска)

1998 (Љупчо Георгиевски)

вицепремиерка и внатрешни работи (Доста Димовска)

вицепремиерка (Радмила Кипријанова)

развој (Милијана Даневска)

наука (Мерие Рушани)

култура (Ганка Самоилова-Цветановска, од јули 2000)

2002 (Бранко Црвенковски)

вицепремиерка (Радмила Шекеринска)

надворешни работи (Илинка Митрева)

2004 (Хари Костов)

вицепремиерка (Радмила Шекеринска)

надворешни работи (Илинка Митрева)

2004 (Владо Бучковски)

Родовата димензија на политичката партиципација
во Европската унија и во Република Македонија

вицепремиерка (Радмила Шекеринска)

надворешни работи (Илинка Митрева)

правда (Мери Младеновска)

2006 (Никола Груевски)

вицепремиерка за евроинтеграции (Габриела Конеска – Трајковска)

внатрешни работи (Гордана Јанкулоска)

економија (Вера Рафајловска)

2008 (Никола Груевски)

внатрешни работи (Гордана Јанкулоска)

култура (Елизабета Канческа-Милевска)

2011 (Никола Груевски)

вицепремиерка за европски прашања (Теуга Ариффи)

внатрешни работи (Гордан Јанкулоска)

култура (Елизабета Канческа – Милевска)

2015 (Никола Груевски со техничка влада заедно со опозицијата)

култура (Елизабета Канческа – Милевска)

труд и социјална политика (Фросина Ташевска – Ременски)

2016 (Емил Димитриев)

култура (Елизабета Канческа – Милевска)

информатичко општество и администрација (Марта Арсовска Томовска)

ХРОНОЛОГИЈА НА МЕЃУНАРОДНИ ДОКУМЕНТИ ЗА ЗАШТИТА НА ПРАВТА НА ЖЕНАТА

- 1789.** Декларација за правата на жените и женскиот граѓанин на Олимп де Гуж (The Declaration on the Rights of the Women and Female Citizen by Olympe de Gouges)
- 1888.** Основање на Меѓународниот совет на жени (International Council of Women)
- 1921.** Меѓународна конвенција за сузбивање на трговијата со жени и деца (International Convention for the Suppression of the Traffic in Women and Children) и Дополнителниот протокол
- 1950.** Конвенција за сузбивање на трговијата со лица и на експлоатацијата на проституцијата на други (Convention on the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others)
- 1953.** Конвенција за политичките права на жените (Convention on the Political Rights of Women)

- 1957. Конвенција за државјанството на мажените жени (Convention on the Nationality of Married Women)
- 1962. Конвенција за согласност за склучување на брак, минимум возраст за брак и регистрација на брак (Convention on Consent to Marriage, Minimum Age of Marriage and Registration of Marriages)
- 1967. Декларација за елиминација на сите форми на дискриминација на жените (Declaration on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women)
- 1975. Прва светска конференција за жените на Обединетите нации (Мексико Сити) (First United Nations World Conference on Women)
- 1976. Почеток на декадата на жените на ОН: еднаквост, развој и мир
- 1979. Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените (ЦЕДАВ) (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, CEDAW)
- 1980. Втора светска конференција за жените на ОН (Копенхаген) (Second UN World Conference on Women)
- 1985. Трета светска конференција за жените на ОН (Најроби) (Third UN World Conference on Women): Усвојување Напредни стратегии од Најроби за унапредување на жените до 2000 година (Nairobi Forward-Looking

Strategies for the Advancement of
Women to the Year 2000)

- 1994.** Воспоставување на Специјалниот известувач за насилство над жените (Special Rapporteur on Violence against Women)
- 1994.** Конвенција за спречување, казнување и искоренување на насилството врз жените од Белém до Парá (Convention on the Prevention, Punishment and Eradication of Violence against Women of Belém do Pará)
- 1995.** Четврта светска конференција за жените на ОН (Пекинг) (Forth UN World Conference on Women)
- 1998.** Римски статут на Меѓународниот кривичен суд (Rome Statute of the International Criminal Court)
- 1999.** Факултативен протокол на Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација на жените (Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women)
- 2000.** Протокол за спречување, сузбивање и казнување на трговијата со луѓе, особено со жени и деца, како дополнување на Конвенцијата на Обединетите нации против транснационалниот организиран криминал (Protocol to Prevent, Suppress, Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations

Convention against Transnational
Organized Crime)

- 2000.** 23-то специјално заседание на Генералното собрание за „Жени 2000: родова еднаквост, развој и мир за 21-виот век“ (“Women 2000: Gender Equality, Development and Peace for the 21st Century)
- 2003.** Дополнителен протокол на Африканската повелба за правата на жените (Additional Protocol to the African Charter on Rights of Women)
- 2005.** Разгледување и оценување на Пекиншката декларација и платформа за акција и Исходниот документ од 23-тото специјално заседание на Генералното собрание

АКРОНИМИ

АРМ	Армија на Република Македонија
ВМРО-ДПМНЕ	Внатрешна македонска револуционерна организација – Демократска партија за македонско национално единство
ВМРО-НП	Внатрешна македонска револуционерна организација – Народна партија
Г8	Група на Осумтемина
ГРОМ	Граѓанска опција за Македонија
ДА	Демократска алтернатива
ДИК	Државна изборна комисија
ДОМ	Демократска обнова на Македонија
ДПА	Демократска партија на Албанците
ЕЕАС	Европска служба за надворешно дејствување (European External Action Service)
ЕК	Европска комисија
ЕП	Европски парламент
ЕУ	Европска унија
ЕЦБ	Европската централна банка
ЕЦПР	Европски конзорциум за политички истражувања
ЗЕЛС	Заедница на единиците на локална самоуправа
ИДЕА	Институт за демократска и изборна помош (Institute for Democracy and Electoral Assistance)
ИПУ	Интерпарламентарна унија
ИСАФ	Меѓународните сили за безбедносна помош

КЕМ	Комисија за еднакви можности на жените и мажите во Собранието на Република Македонија
МВР	Министерство за внатрешни работи
МЖП	Македонско женско лоби
МИЛДА	Невладина мрежа на жени во Литванија водена од Центарот за вработување
МТСП	Министерство за труд и социјална политика
МЦМС	Македонски центар за меѓународна соработка
НАТО	Северноатлантска алијанса
НВО	Невладина организација
НДИ	Национален демократски институт
НСДП	Нова социјалдемократска партија
ОЖМ	Организација на жените во Македонија
ООН	Организација на Обединетите нации
САД	Соединети Американски Држави
СДСМ	Социјалдемократски сојуз на Македонија
СЕФ	Светскиот економски форум
СИДА	Шведска меѓународна агенција за соработка
СОЖМ	Сојуз на организациите на жените на Македонија
УНДП	Програма за развој на Обединетите нации
ЦДУ	Христијан-демократската унија на Германија
ЦИЕ	Меѓународна мрежа за родови прашања за Централна и Источна Европа
CEDAW	Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација на жените
GEI	Индекс на родова еднаквост (Gender equality index)
FEMANET	Европска мрежа на жени на раководни позиции

Родовата димензија на политичката партиципација
во Европската унија и во Република Македонија

UN Women

Тело за родова еднаквост и заканување на жените на
Обединетите нации